

А. ХАМИДОВА, Д. НАЗАРОВ,
Ш. БОБОЕВА, Э. ҚОНМИРЗОЕВ

МАТЕМАТИКА

Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

нашри чорум

Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст

ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2022

УДК 373. 167. 1 (072)
ББК 22.1я72 + 74.262
Н-74

Н-74. Ҳамидова А., Назаров Д., Бобоева Ш., Ҷонмирзоев Э. **Математика.**
Китоби дарсӣ барои синфи 4-ум. – Нашри чорум. – Душанбе, Маориф,
2022. – 280 сах.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

САРСУҲАН

Хонандаи азиз! Ту имсол омӯзиши математикаро идома медиҳӣ. Дар баробари шиносӣ бо мафҳум ва истилоҳоти нав дониши дар синфҳои 1-3 андӯхтаатро пурратар месозӣ. Дар ин кори масъулиятнок ин китоби дарсӣ то кадре ба ту кумак мерасонад.

Ҳангоми истифодаи китоб, пеш аз ҳама, ба аломатҳои ёрирасони он аҳаммият диҳед. Аломатҳои ёрирасон ба шумо ҳамчун роҳнамо хизмат мекунад. Ҳар як бахш ва фаъолиятҳо бо аломатҳои ёрирасони махсус ишора шудааст. Аз саҳифаи 4-уми китоб ба аломатҳои ёрирасон ва мазмуни онҳо бодикқат шинос шавед. Зеро ҳангоми кор бо китоб шумо аз онҳо истифода мебаред.

Математика дар пайдоиш ва инкишофи фаъолияти пайдарҳамии хонандагон нақши назаррас мебозад.

Ҳар як мавзӯи китоб аз бахшҳои назариявӣ, амалӣ ва масъалаҳои гуногун тартиб дода шудааст. Омӯзгор метавонад дараҷаи тайёрии синфро ба эътибор гирифта, супоришҳоро иҷро намояд.

Дар охири ҳар як боб бо мақсади санҷидан, пурра намудан ва ба система даровардани донишҳо бахшҳои **«Худро санҷед!»** ва **«Супоришҳои тестӣ»** оварда шудааст, ки мафҳумҳои асосии бобро дар бар мегиранд.

Дар бахшҳои **«Худро санҷед!»** ва **«Супоришҳои тестӣ»** шумо бо саволу супоришҳо кор карда, дониши андӯхтаи худро оид ба мавзӯи месанҷед ва мефаҳмед, ки то чӣ андоза бобро азхуд кардаед. Ҳангоми иҷрои тестҳо дар китоб хат нақашед. Ҷавобҳоро дар дафтарадон қайд кунед.

Ба бахшҳои **«Худро санҷед!»** ва **«Супоришҳои тестӣ»** дар охири ҳар боб як дарс ҷудо шудааст.

Падару модарон низ метавонанд донишу маҳорати фарзанди худро аз рӯи бахшҳои дар охири ҳар як боб овардашуда санҷанд ва назорат кунанд.

Дар охири китоб такрор, маълумотнома, бозиҳои математикӣ, маълумоти мухтасари таърихӣ, ҷавобҳои мисолу масъалаҳо ва калиди тестҳо ҷойгир шудаанд.

БАРОИ АЗХУД КАРДАНИ ДОНИШҲОИ НАВ БА ШУМО БАРОР МЕҲОҶЕМ!

Муаллифон

АЛОМАТҲОИ ЁРИРАСОН:

– Оғози дарс

– Ба хотир гиред

– Кори дунафарӣ

– Кор дар гурӯҳҳо

– Кори эҷодӣ

– Муқоиса кунед

– Дарс

– Диктанти математикӣ

– Кори амалӣ

– Кори мустақилона

– Шинос шавед

– Чистон, муаммо, ...

– Бозии «Кӣ зудтар?»

– Вазифаи хонагӣ

БОБИ 1. МУСТАҲКАМКУНИИ МАВОДДИ СИНФИ 3

Дарси 1

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ 100 000

1. Ададҳои хурдтарини серақама, чоррақама, панчрақама ва шашрақамаро нависед.

К.м

2. Ададҳоро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед:

346   3 461   34 615   999   9 999   99 999
777   7 777   77 777   579   5 792   57 928

3. Ҳисоб кунед:

$2\,950 + 7\,500$ $3\,483 + 4\,317$ $8\,174 + 4\,126$
 $6\,900 - 5\,209$ $7\,870 - 1\,623$ $9\,899 - 3\,995$

Д.м

4. Ҷадвалро пур кунед.

Ададҳо	Сад- ҳазорӣ	Даҳ- ҳазорӣ	Ҳазо- рӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
198						
1 406			1	4	0	6
13 240						
100 000						

5. Дар байни ададҳои 950 ва 960; 4 205 ва 4 210 кадом ададҳо ҷойгиранд?

К.м

6. Адади панчрақамаи 34 256-ро дар дафтар нависед. Дар зери даҳӣ ва ҳазорӣ хат кашед. Муайян кунед, ки аз рост ба чап ин рақамҳо дар ҷойи чандум меистанд? Рақамҳои чорум ва панҷум аз рост ба чап кадом разрядҳоро ташкил медиҳанд?

7. Ададҳоро хонед:

54 378   69 309   88 735   90 001   99 005   99 099

8. Ҳисоб кунед:

$$35\ 800 + 26\ 300$$

$$42\ 700 + 39\ 600$$

$$63\ 800 + 36\ 000$$

$$42\ 700 - 15\ 900$$

$$54\ 900 - 27\ 600$$

$$98\ 100 - 56\ 300$$

9. Натиҷаи мисолҳои 8-ро ба таври хаттӣ санҷед.

Дарси 2

ҶАМЪ ВА ТАРҶ ДАР ДОИРАИ 100 000

10. Ададҳо ба намуди суммаи разрядӣ оварда шудаанд.

Натиҷаҳои ҷамъхоро ёбед ва онҳоро нависед:

$$7\ 000 + 800 + 40 + 9 =$$

$$20\ 000 + 5\ 000 + 600 + 30 + 2 =$$

$$100\ 000 + 80\ 000 + 3\ 000 + 400 + 50 + 1 =$$

Намуна: $500\ 000 + 40\ 000 + 2\ 000 + 600 + 70 + 6 = 542\ 676$

11. Ҳисоб кунед

$$21\ 121 + 121$$

$$42\ 000 + 3\ 200$$

$$43\ 000 + 21\ 000$$

$$31\ 700 - 21\ 100$$

$$16\ 700 - 2\ 200$$

$$65\ 000 - 37\ 000$$

$$16\ 000 + 52\ 000$$

$$28\ 300 - 21\ 200$$

$$11\ 140 + 33\ 340$$

12. Ададҳоро аз рӯйи намуна ба суммаи ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид иваз намоед ва нависед:

$$1\ 349, \quad 2\ 477, \quad 4\ 656, \quad 36\ 724.$$

Намуна: $42\ 412 = 40\ 000 + 2\ 000 + 400 + 10 + 2$

13. Дӯзандаҳо тобистон барои мактаббачагони хурдсоли як мактаб 148-то шим ва ҳамин қадар костюм, 148-то куртаи сафед дӯхтанд. Дӯзандаҳо ҳамагӣ чандто либос дӯхтанд?

14. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(41\ 200 + 13\ 200) - 22\ 900$$

$$(46\ 200 + 21\ 300) - 12\ 300$$

$$21\ 000 - (3\ 000 + 5\ 000)$$

$$(16\ 500 - 14\ 100) + 17\ 200$$

15. Дар нури ададӣ ададҳои 1, 2, 3, 4, 5-ро қайд кунед.

16. Дар соли нави таҳсил ба мактаб-интернат 225-то китоби забони модарӣ, 127-то зиёдтар китоби математика ва назар ба математика 54-то камтар китоби забони русӣ оварданд. Мактаб-интернат ҳамагӣ чандто китоб гирифтааст?

17. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$2\ 131 + 3\ 121$$

$$22\ 000 + 38\ 000$$

$$32\ 000 + 46\ 000$$

$$6\ 277 - 2\ 355$$

$$80\ 000 - 19\ 000$$

$$66\ 666 - 33\ 333$$

Дарси 3

ЗАРЪ ВА ТАҚСИМИ ҒАЙРИҚАДВАЛӢ

18. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 14 \\ \times 3 \\ \hline 42 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 140 \\ \times 30 \\ \hline 4\ 200 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 24 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 240 \\ \times 40 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 50 \\ \hline \end{array}$$

19. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{r} 54 \overline{) 3} \\ \underline{- 3} \\ 24 \\ \underline{- 24} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 90 \overline{) 15} \\ \underline{- 90} \\ 0 \end{array}$$

$$78 \overline{) 6}$$

$$84 \overline{) 7}$$

$$105 \overline{) 3}$$

20. Ададҳоро муқоиса кунед:

$$93 \dots 36$$

$$222 \dots 300$$

$$7\ 328 \dots 2\ 854$$

$$93\ 543 \dots 93\ 544$$

21. Дар чор қуттии якхела 80 кг ангур буд. Барои ҷойгир кардани 160 кг ангур чандто ҳамин хел қуттӣ даркор мешавад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

22. Амалҳоро иҷро кунед:

$$280 : 4 \cdot 3$$

$$120 \cdot 4 - 240$$

$$(210 + 30) : 4$$

$$810 : 9 \cdot 6$$

$$420 - 80 \cdot 4$$

$$(180 - 60) \cdot 3$$

23. Барои парандаҳо донхӯраки росткунҷашакл сохтанд, ки дарозиаш 60 см, бараш 10 см аст. Периметри ин донхӯракро ёбед.

К.э

24. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бебақия тақсим шаванд. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бобақия тақсим шаванд.

Намуна: $36 : 4 = 9$ $39 : 4 = 9$ (б.3)

25. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 7 ба 4 494 баробар аст. Ин ифодаро дар сутун навишта, дурустии онро санҷед. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 70-ро ёбед ва онро бо натиҷаи супориши боло муқоиса кунед.

26. Ҳисоб кунед:

$96 : 8$	$98 \cdot 7$	$744 : 6$	$978 : 6$
$96 \cdot 8$	$98 : 7$	$744 \cdot 6$	$978 \cdot 6$
$230 \cdot 3$	$360 : 2$	$320 \cdot 3$	$440 : 4$
$240 \cdot 4$	$660 : 3$	$170 \cdot 5$	$880 : 4$

27. Ҳисоб кунед:

$88 : 8$	$84 : 4$	$455 : 5$	$560 : 5$
$72 \cdot 9$	$85 \cdot 6$	$370 \cdot 8$	$640 \cdot 9$

Дарси 4

ИФОДА КАРДАНИ БУЗУРГИҲО

28. Барои бо 6 литр шир пухтани ширбиринҷ 800 грамм биринҷ ва 300 грамм шакар лозим аст. Барои пухтани ширбиринҷ чӣ қадар шакару биринҷ сарф шуд? Инро бо килограмм ва грамм ифода кунед.

29. Ифода кунед: Бо метр:

$100 \text{ см} = \dots \text{ м}$
 $200 \text{ см} = \dots \text{ м}$
 $600 \text{ см} = \dots \text{ м}$

Бо детсиметр:

$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$
 $400 \text{ см} = \dots \text{ дм}$
 $500 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

30. Компонентҳои амалҳоро номбар карда ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 1\ 243 + 4\ 321 & 38\ 000 - 1\ 000 & 54\ 100 + 4\ 500 \\ 1\ 100 + 7\ 300 & 46\ 000 - 2\ 000 & 61\ 400 + 1\ 350 \\ 2\ 700 - 1\ 600 & 30\ 000 - 3\ 000 & 28\ 000 + 7\ 400 \end{array}$$

31. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 160 \cdot 4 & 340 \cdot 2 & 468 : 2 & 605 : 5 \\ 170 \cdot 5 & 324 \cdot 2 & 672 : 3 & 810 : 9 \end{array}$$

32. Бо рақамҳо нависед: чорсаду чилу чор, шашсаду се, шашсаду наваду шаш ҳазору ҳафт, ҳашт ҳазору яксаду ду, ҳаштсаду ҳафтоду ду ҳазору бисту як, як ҳазору яксаду чилу панҷ.

33. Квадрате тасвир кунед, ки периметраш 20 сантиметр бошад. Тарафи квадратро ёбед. Онро бо миллиметр ифода кунед.

34. То 20 килограмм пурра кунед:

2 кг	1 350 г	900 г	1 907 г	1 800 г	700 г
					19 300 г

35. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 99 : 33 & 72 : 36 & 120 \cdot 40 & 252 : 3 \\ 42 : 21 & 64 : 32 & 180 \cdot 30 & 426 : 6 \end{array}$$

36. Ифода кунед:

$$\begin{array}{lll} 40\ \text{см} = \dots\ \text{дм} & 50\ \text{мм} = \dots\ \text{см} & 250\ \text{кг} = \dots\ \text{г} \\ 60\ \text{см} = \dots\ \text{дм} & 70\ \text{мм} = \dots\ \text{см} & 300\ \text{кг} = \dots\ \text{г} \end{array}$$

37. Ду кас ба буридани чӯб машғуланд. Онҳо чӯбро дар муддати 8 дақиқа мебуранд. Барои ба 4 қисм ҷудо кардани чӯб чанд дақиқа вақт лозим аст?

Дарси 5

БАРОВАРИ ВА НОВАРОВАРИҲОИ АДАДИ

38. *Шифоҳӣ*: Муқоиса кунед:

$$589 + 0 \dots 589 + 78$$

$$132 - 68 \dots 145 - 68$$

$$67 - 0 \dots 67 - 67$$

$$437 - 37 \dots 337 - 37$$

$$(468 + 130) + 202 \dots 130 + (468 + 202)$$

$$900 - (89 + 11) \dots 900 - 89 - 11$$

39. а) Ба ҷойи ситораҷаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки баробарии дуруст ҳосил шавад.

$$\begin{array}{r} - *4* \\ *6 \\ \hline 203 \end{array}$$

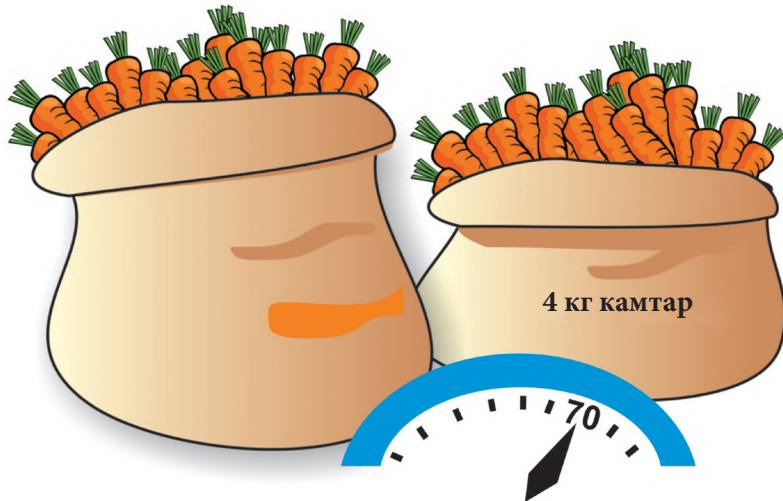
$$\begin{array}{r} + 3** \\ 42 \\ \hline 371 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - *63 \\ ** \\ \hline 390 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 4*2 \\ *4* \\ \hline 607 \end{array}$$

б) Чанд адади дурақамдор ба нуҳ бебақия тақсим мешаванд?

40. а) Дар ду халта 70 килограмм сабзӣ буд. Дар як халта назар ба дигараш 4 килограмм камтар сабзӣ буд. Дар ҳар як халта чанд килограмм сабзӣ буд?

б) Амалҳоро иҷро кунед:

$$51\,809 + 721 - 714$$

$$20\,022 - 632 + 548$$

41. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$6230 - x = 427$$

$$26 \cdot x = 52$$

$$99 : x = 9$$

42. Қимати чуфти ифодаҳоро муқоиса намуда, аз онҳо нобаробарӣ ва баробарӣ нависед:

$$130 \cdot 5$$

$$20 \cdot 8$$

$$120 : 3$$

$$400 - 100$$

$$130 \cdot 6$$

$$8 \cdot 20$$

$$120 : 4$$

$$400 - 200$$

Намуна:

$$80 \cdot 2$$

$$80 \cdot 2 < 80 \cdot 3$$

$$80 \cdot 3$$

$$160 < 240$$

Дар ифодаи тарафи чап ($80 \cdot 2$) адади 80 ду маротиба, дар ифодаи тарафи рост ($80 \cdot 3$) адади 80 се маротиба зиёд карда шудааст. Яъне, дар ҳар ду ифода ҳамзарбҳои якҷум бетағйир буда, ҳамзарбҳои дуюм нобаробарии $2 < 3$ -ро қонеъ менамоянд. Бинобар ин дар байни ифодаҳо аломати хурд гузошта, нобаробарӣ ҳосил кардем.

43. Ҳисоб кунед:

$$(269 + 576) + 24$$

$$374 - (274 + 99)$$

$$(93 \cdot 5) \cdot 2$$

$$438 + 276 + 39$$

$$(895 + 49) - 894$$

$$(20 \cdot 8) \cdot (5 \cdot 7)$$

44. Ҳисоб кунед:

$$246 \cdot 3$$

$$149 \cdot 5$$

$$844 : 4$$

$$612 : 3$$

$$378 \cdot 2$$

$$232 \cdot 4$$

$$741 : 3$$

$$912 : 6$$

45. Муқоиса кунед:

$$1 \text{ м} \dots 95 \text{ см}$$

$$1 \text{ км} \dots 1000 \text{ м}$$

$$1 \text{ см} \dots 15 \text{ мм}$$

$$10 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$100 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$50 \text{ см} \dots 500 \text{ мм}$$

46.

Дар Панҷакент як анбори ғалла ёфт шуд, ки ба соли 722 тааллуқ дорад. Анбори ғалла аз ду тараф бо деворҳои хишти маҳкам карда шудааст. Дар ду қабати он 15–16 тонна ғалларо нигоҳ доштан мумкин буд. Дар ин анборҳо ғалларо то баҳори оянда нигоҳ медоштанд. Гӯед, ки соли 722 ба асри чандум мувофиқ меояд.

Дарси 6

47. Рақамҳои 2, 3, 4, 7, 8-ро истифода бурда, 4-то адади панҷрақам нависед ва онҳоро хонед. Ҳар кадоми онҳо чанд даҳҳазорӣ, ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид доранд?

К.э

48. Дар синфҳои якум 102 хонанда, дар синфҳои дуҷум 14 нафар зиёдтар хонанда ҳаст. Дар синфҳои якум ва дуҷум ҳамагӣ чанд хонанда ҳаст?

К.м

49. Ҳисоб кунед:

$$4\ 185 + 3\ 236$$

$$35\ 300 - 6\ 100$$

$$39 \cdot 45$$

$$196 : 14$$

$$6\ 341 - 3\ 284$$

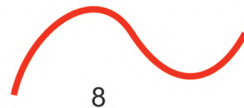
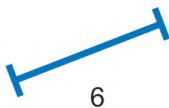
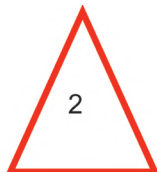
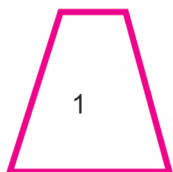
$$44\ 500 + 9\ 200$$

$$71 \cdot 41$$

$$225 : 15$$

50. Ин фигураҳо чӣ ном доранд?

Ҳосиятҳои чоркунҷа, секунҷа, квадрат ва росткунҷаро номбар кунед.

51. **Шифоҳӣ:** Воҳидҳои ченакҳои вақтро номбар кунед. 1 соат чанд дақиқа аст? 10 соат чанд дақиқа мешавад? 1 сол чанд рӯз аст? 2 сол чанд рӯз мешавад? 2 шабонарӯз чанд соат аст? 5 шабонарӯз-чӣ?

52. Дурустии нобаробариҳо ва баробариҳоро санҷед:

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$250 - 50 > 250 - 60$$

$$50 \cdot 3 = 75 \cdot 2$$

$$55 : 5 > 55 : 11$$

$$381 + 19 < 381 + 20$$

$$40 \cdot 2 = 40 + 40$$

Намуна: Ҳосили зарби ададҳои 24 ва 2 аз ҳосили зарби ададҳои 24 ва 3 хурд аст.

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$48 < 72$$

Боз ин тавр санчида метавонем: дар ҳар ду тарафи нобаробарӣ ҳамзарби якум якхела буда, дар тарафи рост ҳамзарби дуум якто зиёд аст. Бинобар ин қимати ифодаи тарафи чап аз қимати ифодаи тарафи рост хурд аст.

53. Дар китобхонаи мактаб 142-то китоб буд. Барои таҳсил як синф 28-то, синфи дигар 5-то камтар китоб гирифт. Дар китобхона чандто китоб монд?

54. Ҳисоб кунед:

$$1\ 217 + 5\ 144$$

$$56\ 500 - 41\ 900$$

$$212 : 4$$

$$319 \cdot 2$$

$$5\ 300 - 3\ 300$$

$$67\ 600 + 14\ 500$$

$$462 : 3$$

$$284 \cdot 4$$

55. Фил дар як соат то 28 км масофаро тай карда метавонад. Фил дар 2 соат чӣ қадар масофаро тай карда метавонад?

Дарси 7

ИФОДАҲОИ ҲАРФӢ

56. $a + 71$, $63 - a$, $27 \cdot a$, $72 : a$ – ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор мебошанд. Ифодаҳоро хонед ва ҳангоми $a = 9$ будан, қимати онҳоро ёбед.

Намуна: Тарзи хондан: $36 : a$ – ҳосили тақсими ададҳои 36 ва a ; 36-ро a маротиба кам кардан;

36 – тақсимшаванда, a – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ: дар ифода қимати $a = 9$ -ро мегузорем:

$$36 : a = 36 : 9 = 4.$$

57. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$415 + a; \quad \text{ҳангоми } a = 463, \quad a = 816.$$

$$617 - a; \quad \text{ҳангоми } a = 189, \quad a = 563.$$

58. Ҷадвалро пур кунед:

a	40	48	56	64	80
$a : 2$					
$a \cdot 8$					

59. Қимати ифодаҳоро ҳангоми $a = 4$ будан ёбед:

$$a + 30 \qquad a \cdot 108 \qquad 412 : a \qquad 60 - a$$

60. Ҷадвалро пур кунед.

Ҳосили зарби ифодаҳои $2 \cdot n$ ва $2 \cdot n + 1$ -ро ёбед:

n	$2 \cdot n$	$2 \cdot n + 1$
0		
1		
2	4	5
3		
4		
5		

61. Қимати ифодаи $a + 147$ -ро ҳангоми $a = 987$; $a = 2\,463$; $a = 2\,005$ будан ёбед.

62. Қимати ифодаи $b - 1\,820$ -ро ҳангоми $b = 4\,327$; $b = 5\,021$; $b = 99\,920$ будан ёбед.

63. Ҷадвалро пур кунед:

a	25	50	75	90	100
$a + 35$		85			
$a \cdot 15$			1 125		
$a - 20$				70	
$a : 5$					20

64. Ҳисоб кунед:

$$3\ 746 + 1\ 642 + 358$$

$$5\ 963 - (3\ 235 + 1\ 672)$$

$$408 : 3$$

$$490 : 5$$

$$138 \cdot 4$$

$$250 \cdot 20$$

65. Муқоиса кунед:

$$35\ 100 \dots 45\ 100$$

$$37\ 100 \dots 66\ 100$$

$$81\ 413 \dots 81\ 412$$

$$90\ 000 \dots 91\ 000$$

66. 1) Ҳосили чамъи ададҳои 3 459 ва 2 451-ро 2 356 воҳид кам кунед.

2) Аз адади 643 ҳосили зарби ададҳои 7 ва 12-ро кам кунед.

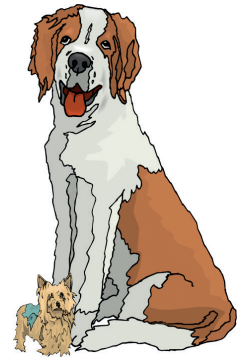

67. Бо рақамҳо нависед: сесаду панҷ, сесаду панҷоҳ ҳазору се, панҷсад ҳазору нӯхсаду бисту ҳафт, чорсаду чил ҳазору нӯхсаду наваду нӯх, нӯхсаду нӯх ҳазору яксаду сиву ҳашт.

68. Дар ҷаҳон зиёда аз 400 зоти сағ ҳаст. Қади баландтарини онҳо 90 см ва хурдтаринашон 20 см аст. Ададҳои 90 см ва 20 см-ро истифода бурда нобаробарӣ нависед.

69. Қимати ифодаи $a + 300$ -ро ҳангоми $a = 900$; $a = 1\ 400$; $a = 2\ 600$ будан ёбед.

Дарси 8

ТАРТИБИ ИҶРОИ АМАЛҲО ДАР ИФОДАҲОИ ҚАВСДОР ВА БЕҚАВС

70. Ҳисоб кунед:

$$3\ 415 - 2\ 000 + 3\ 700$$

$$350 - (170 - 90) + 60$$

$$140 - (45 - 31) : 7$$

$$(20 : 5 + 7) \cdot 9$$

$$(450 + 790) + 210$$

$$326 + 216 - 426$$

$$36 : 4 + (47 - 39) \cdot 5$$

$$(51 - 27 : 3) \cdot 8$$

71. Тартиби ичрои амалҳоро муайян карда, ҳисоб кунед.

$$450 + 70 \cdot 40 - (320 + 100) : 60$$

- 1.
2. $420 : 60 = 7$
- 3.
- 4.
- 5.

72. Дар як банд 50 китоб ҳаст. Дар сето чунин банд назар ба 2 банд чандто зиёдтар китоб ҳаст?

73. Фарқи ададҳои 3 000 ва 2 000-ро 2 300 воҳид зиёд кунед. Аз адади 943 ҳосили зарби ададҳои 8 ва 15-ро кам кунед.

74. Дарозии фарши синф 12 м, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри фарши синфро ёбед. Тарзи тартиб додани масъалаи баръаксро ба хотир оред. Аз рӯи масъалаи додашуда масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

75. Ҳисоб кунед

$$(128 \cdot 2 + 369 : 9) \cdot 3$$

$$(900 - 710) \cdot 4 - 430$$

$$545 - 85 \cdot 4 + 712$$

$$(893 - 487) \cdot 2 + 98$$

$$420 + 160 : 2 \cdot 3$$

$$824 : 4 - (357 - 189)$$

76. Агар ададро ду маротиба зиёд намуда, натиҷаро ду маротиба кам кунем, адад тағйир меёбад? Мисол оред.

Намуна: $11 \cdot 2 : 2 = 22 : 2 = 11$

77. Чоряки ададҳои 12, 16, 44-ро ёбед. Аз ҳафт як ҳиссаи адад ба 100 баробар аст. Худи ададро ёбед.

78. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(44\,800 + 22\,000) - 5\,300$$

$$85\,000 - (6\,100 + 1\,000)$$

$$(3\,700 - 2\,300) + 5\,600$$

$$1\,125 \cdot 5 + 1\,125 : 5$$

$$289 \cdot 42 - 289 \cdot 31$$

$$1\,200 \cdot 2 - 160 : 40$$

79. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$890 + x = 1\,000$$

$$7\,500 - x = 5\,500$$

$$54 \cdot x = 216$$

$$78 : x = 26$$

Дарси чамъбасти ва натицагирӣ аз боби якум

1. Мисоле гӯед, ки ҳангоми чамъ он аз садӣ мегузарад.
2. Адади 60-ро бо кадом ададҳо зарб кунем, ки ҳосили зарб 300, 360, 420 мешавад?

3. Ҳисоб кунед:

$100 + 100$	$100 - 100$	$100 \cdot 100$	$100 : 100$	$0 \cdot 100$
$100 + 0$	$0 + 100$	$100 - 0$	$100 \cdot 0$	$100 : 10$
$0 : 100$	$150 : 5$	$150 + 50$	$150 - 50$	$150 \cdot 50$

4. Барои тақдими гулдаста ба 80 хонандаи фаъол чанд гулдастаи 8-дона гул дошта лозим аст?
5. Адади 100-ро 100 маротиба кам карда, баъд онро 100 воҳид зиёд кунем, кадом адад ҳосил мешавад?
6. Аз адади 444 суммаи ададҳои 40 ва 400-ро кам кунед.
7. Ҳосили тақсими ададҳои 100 ва 50-ро 5 воҳид зиёд кунед.
8. Ҳосили тарҳи ададҳои 100 ва 50-ро 5 воҳид зиёд кунед.
9. Барои адади 200-ро ду маротиба зиёд кардан онро ба кадом адад зарб мекунем?
10. Ададҳои калонтарини дурақама, серақама, чоррақама ва панчрақама-ро номбар кунед.
11. Ададҳои 888, 8 888 ва 88 888-ро хонед ва ба разрядҳо чудо кунед.
12. 300 см, 400 см ва 800 см-ро бо метр ифода кунед.
13. Баробарӣ ва нобаробарӣҳои ададиҳо фаҳмонед.
14. Бо ифодаҳои ҳарфӣ ва ададӣ яктоӣ мисол гӯед.
15. Чоряки ададҳои 20, 36, 88-ро ёбед.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби якум

- 1) Фарқро дар математика боз чӣ мегӯянд.
А) хурд   Б) маротиба кам   В) тарҳ
- 2) Ҳаммаъноии мусбатро ёбед.
А) фарқ   Б) чамъ   В) калон
- 3) Чор маротиба ками 20-ро ёбед.
А) 60   Б) 80   В) 5
- 4) Адади 666 аз адади 6 чанд маротиба калон аст?
А) 100 маротиба   Б) 111 маротиба   В) 101 маротиба
- 5) Адади 60 аз адади 6 000 чанд маротиба хурд аст?
А) 10 маротиба   Б) 101 маротиба   В) 100 маротиба
- 6) Кадоме аз ин сутуни мисолҳо хатогӣ дорад?
А) $642 + 741 = 1383$ Б) $540 - 120 = 410$ В) $49 : 7 + 43 = 50$
А) $321 + 603 = 924$ Б) $990 - 880 = 110$ В) $81 : 9 \cdot 9 = 81$
А) $404 + 222 = 626$ Б) $880 + 120 = 920$ В) $29 + 9 - 8 = 30$
- 7) Кадоме аз ин ададҳо ба суммаи разрядӣ дуруст чудо карда шудааст?
А) $4\ 326 = 4\ 000 + 300 + 20 + 6$ Б) $2\ 341 = 2\ 000 + 400 + 30 + 1$
В) $1\ 649 = 1\ 000 + 600 + 49 + 9$
- 8) Ҳосили тақсими ададҳои 840 ва 20 ба чанд баробар аст?
А) 42   Б) 62   В) 22   Г) 20
- 9) Адади 49-ро 7 маротиба зиёд карданд. Кадом адад ҳосил шуд?
А) 363   Б) 263   В) 343   Г) 334
- 10) Тартиби иҷрои амалҳо дар кадоме аз ин ифодаҳо дуруст нишон дода шудааст?
А) $43\ 409 \overset{1}{+} 66 \overset{2}{:} 33 \overset{3}{-} 444$ Б) $45 \overset{1}{\cdot} 5 \overset{3}{+} 840 \overset{2}{-} 339$
В) $39 \overset{1}{\cdot} 10 \overset{3}{+} 200 \overset{2}{:} 20 \overset{4}{-} 8$
- 11) Амали дуруст иҷро кардашударо нишон диҳед.
А) $67\ 000 + 22\ 000 = 88\ 888$ В) $67\ 000 + 22\ 000 = 89\ 000$
Б) $67\ 000 + 22\ 000 = 88\ 900$ Г) $67\ 000 + 22\ 000 = 89\ 900$
- 12) Китоб 248 саҳифа дорад. Саодат 179 саҳифаи онро хонд. $\bar{U}$ чанд саҳифаи дигар бояд хонад?
А) 71   Б) 69   В) 79
- 13) Адади 2 002-ро ба 200 тақсим кунед.
А) 10 (б.2)   Б) 1 (б.2)   В) 18 (б.2)   Г) 8 (б.2)

БОБИ 2. МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ.

Дарси 10

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ 1 000 000

100 000 – сад ҳазор	600 000 – шашсад ҳазор
200 000 – дусад ҳазор	700 000 – ҳафтсад ҳазор
300 000 – сесад ҳазор	800 000 – ҳаштсад ҳазор
400 000 – чорсад ҳазор	900 000 – нуҳсад ҳазор
500 000 – панҷсад ҳазор	1 000 000 – як миллион

200 000 – 200-то ҳазорӣ,
2 000-то садӣ ва 200 000-то воҳид дорад.

80. Ададҳоро хонед:

9 99 999 9 999 99 999 999 999

Пас аз адади 999 999 кадом адад меояд?

Ададе, ки пас аз адади 999 999 меояд як миллион ном дорад ва чунин навишта мешавад: 1 000 000.

1 000 000 – як миллион, адади ҳафтрақама буда, пас аз як шаш сифр дорад.

1 000 000 аз 1 000-то ҳазорӣ, 10 000-то садӣ ва 1 000 000-то воҳид иборат аст.

81. Ададҳоро хонед:

1 110, 2 212, 35 724, 86 675, 154 708, 997 648, 999 999.

Барои дуруст хондани ададҳо онҳоро ба разрядҳои воҳидӣ, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра ҷудо кардан лозим аст. Ададро ба разрядҳо аз тарафи рост сар карда ҷудо менамоянд.

Намуна: 1 476 – 6 воҳид, 7 даҳӣ, 4 садӣ, 1 ҳазорӣ; 23 915 – 5 воҳид, 1 даҳӣ, 9 садӣ, 3 ҳазорӣ, 2 даҳҳазорӣ дорад.

Мехонем: Бисту се ҳазору нуҳсаду понздаҳ. Ин адади панҷрақама аст.

Мехонем: 100 000 – сад ҳазор, 100 000 адади шашрақама аст.

Д.м

82. Бо рақамҳо нависед: як ҳазору ду, як ҳазору дусаду даҳ, як миллион, як миллиону як ҳазору сад, ду ҳазору се, сад ҳазору шасту ду, панҷоҳу ҳашт ҳазору дусаду чордах, ду миллиону як.

> < =

83. Муқоиса кунед:

$6\ 780 \dots 6\ 770$

$5\ 430 \dots 5\ 430$

$7\ 300 \dots 8\ 100$

$3\ 200\ \text{г} \dots 3\ \text{кг}\ 210\ \text{г}$

$2\ \text{т}\ 6\ \text{с} \dots 2\ 600\ \text{кг}$

$3\ \text{м}\ 32\ \text{см} \dots 3\ \text{м}\ 3\ \text{дм}$

$6\ \text{км}\ 40\ \text{м} \dots 6\ 400\ \text{м}$

$7\ 495\ \text{м} \dots 7\ \text{км}\ 500\ \text{м}$

$25\ \text{т}\ 610\ \text{кг} \dots 25\ \text{т}\ 510\ \text{кг}$

$100\ \text{т}\ 217\ \text{кг} \dots 99\ \text{т}\ 217\ \text{кг}$

84. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$x : 72 = 8$

$484 : x = 4$

$705 - x = 69$

$x \cdot 3 = 612$

85. Ба дукони сабзавот 32 халта картошка ва ду маротиба камтар пиёз оварданд. То бегоҳӣ чоряки ин сабзавот фурӯхта шуд. Дар дукон чанд халта сабзавот монд?

86. Ҳисоб кунед:

$24\ 000 + 26\ 000$

$90\ 500 - 40\ 000$

$150 \cdot 3 : 9$

$500\ 000 - 260\ 000$

$50\ 000 + 40\ 000$

$270 : 9 \cdot 8$

87. Сетогӣ адади серақама, чоррақама, панҷрақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед.

88. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$52 : 7$

$65 : 8$

$73 : 9$

$86 : 8$

Дарси 11

89. Чадвалро пур кунед. Рақамҳоро мувофиқи синфҳо ва разрядҳо дар чадвал нависед ва хонед. Дар кадом ададҳо на хамаи разрядҳо хонда мешаванд ва барои чӣ? 264 980 600, 764 832 005, 65 439 004, 654 000 823, 769 543 981.

Синфи 3 синфи миллионҳо			Синфи 2 синфи ҳазорӣ			Синфи 1 синфи воҳидҳо		
Разрядҳо (миллион)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		

90. Дарозии нақби «Шаҳристон» 5 253 метр мебошад. Дарозии нақбҳои «Хатлон» ва «Озодӣ» якҷоя 6 673 метр аст. Агар дарозии нақби «Хатлон» 4 450 метр бошад, дарозии нақби «Озодӣ»-ро ёбед ва дарозии нақбҳоро дар дилхоҳ диаграмма тасвир кунед.

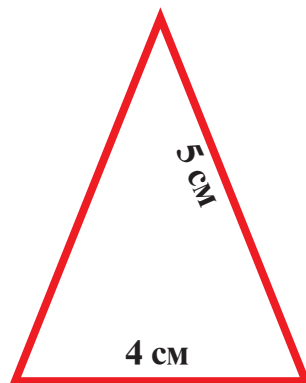

91. Ҳисоб кунед:
- $$90 : (9 \cdot 10) \cdot 200 \quad 72 : 6 + (9\,600 - 400) \quad 452 - 63 + 783$$
- $$900 - (40 + 100) \quad 700 + 938 : 7 \cdot 4 \quad 435 : 5 + 361 \cdot 3$$

92. Ба суммаи чамъшавандаҳои разрядӣ нависед:
- $$1\,111\,111 \quad 687\,342 \quad 354\,008 \quad 645\,802 \quad 35\,476$$

93. Дарозии тарафҳои секунҷаи баро-барпахлу 5 сантиметрӣ, дарозии тарафи сеюми он назар ба тарафи якуму дуҷум 6 см кӯтоҳтар аст. Периметри секунҷаро ёбед.

94. Рӯзи чумъа барои тамошо ва истироҳат ба боғи Ирам 627 нафар одамон омада буданд. Рӯзи шанбе назар ба рӯзи чумъа 2 маротиба зиёдтар одам омад. Рӯзи якшанбе назар ба ду рӯзи гузашта 200 нафар зиёдтар одамон омаданд. Дар се рӯз чанд нафар одамон боғи Ирамро тамошо карданд.

К.М

95. То 1 миллион пурра кунед:

1 000 000	700 000	999 999	850 000	155 000
		1		

96. Ҳисоб кунед:

$$4\ 400 : 200 \qquad 126\ 000 : 600 \qquad 100\ 000 : 250$$

$$3\ 600 : 300 \qquad 210\ 000 : 700 \qquad 180\ 000 : 900$$

97. Муқоиса кунед:

$$231\ 000 \dots 232\ 000 \qquad 430\ 000 \dots 65\ 000$$

$$25\ 000 \cdot 2 \dots 25\ 000 \cdot 3 \qquad 96\ 000 \cdot 1 \dots 96\ 000 : 1$$

$$475\ 000 \dots 465\ 000 \qquad 86\ 000 \dots 860\ 000$$

Дарси12

ВОҲИДҶО, СИНФИ ҲАЗОРИҶО ВА РАЗРЯДИ ҲАЗОРИҶО

Ададҳои бисёррақам ба синфҳо ва разрядҳо ҷудо карда мешаванд. Ин хондани ададҳои калон – чоррақам, панҷрақам, шашрақам, ҳафтрақам ва ғайраро осон менамояд. Ҳар як синф аз се разряд иборат аст. Синфи якум синфи воҳидҳо (якӣҳо) буда, аз разрядҳои воҳид, даҳӣ, садӣ, синфи дуюм синфи ҳазориҳо буда, аз разрядҳои якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазориҳо иборат аст. Воҳидҳо аз рост дар ҷойи якум, даҳӣҳо аз рост дар ҷойи дуюм, садӣҳо аз рост дар ҷойи сеюм, ҳазорӣ дар ҷойи чорум, даҳҳазорӣ дар ҷойи панҷум, садҳазорӣ дар ҷойи шашум навишта мешаванд. Синфи сеюм синфи миллионҳо буда, аз разрядҳои як миллион, даҳ миллион ва сад миллионҳо иборат аст. Дар ҷадвали синфҳои ҳазорӣ ва воҳид оварда шуда, синфи миллионҳо оварда намешавад.

98. Ҷадвали синфҳои якум ва дуюм.

Синфи ҳазорӣ			Синфи воҳид		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	2	3	4	5	6

Адади дохили ҷадвалро ба разрядҳо ҷудо карда хонед.

99. Ҷадвалро пур кунед:

999 999	666 666	900 000	990 000	999 000	999 900	999 990
	333 333					

100. Хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед:

2 222   303 412   321 432   401 002   444 444

Дар ададҳои 2 222 ва 444 444 рақамҳо якхелаанд, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (ҷойи) худро дорад.

Масалан, рақами 2 аз рост воҳид, аз чап ҳазориро мефаҳмонад.

Д.м

101. Аз намуна истифода бурда, ададхоро бо сумма иваз намоед:

$$204\ 100 = 200\ 000 + 4\ 000 + 100$$

$$10\ 500 = \boxed{} + 500$$

$$1\ 320 = \boxed{1\ 000} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$250\ 110 = \boxed{} + \boxed{} + 100 + \boxed{}$$

$$4\ 356 = 4\ 000 + 300 + 50 + 6$$

$$8\ 197 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$32\ 953 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$731\ 884 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

102. Фабрикаи дӯзандагӣ дар як рӯз 125-то либоси бачагона дӯхт. Фабрикаи дӯзандагӣ дар 6 рӯз чандто ҳамин хел либос тайёр карда метавонад?

К.э

103. Дутоӣ адади чоррақама, панҷрақама ва шашрақама нависед. Онҳоро ба разрядҳо чудо намоед.

104. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 250 = 9\ 000$$

$$2\ 200 - x = 1\ 100$$

$$118 : x = 2$$

$$20 \cdot x = 400$$

105. Ададхоро хонед ва нависед:

$$800\ 000 \quad 800\ 001 \quad 800\ 009 \quad 900\ 000 \quad 900\ 001$$

$$900\ 909 \quad 950\ 000 \quad 980\ 000 \quad 909\ 000 \quad 999\ 999$$

106. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 18\ 000 = 19\ 000$$

$$x + 12\ 000 = 15\ 000$$

Дарси 13

107. Барои ҳосил кардани 1 000 000 адади 1 000-ро чанд маротиба зиёд кардан лозим аст? Ин гуна баробариро дар дафтаратон нависед.

108. Адади пасомади 1 000 000-ро нависед ва хонед. Ададҳои навиштаатонро муқоиса кунед.

109. Адади 1 000 000 аз 10 чанд маротиба зиёд аст, аз 1 000-чӣ? Баробарӣ навишта, муқоиса кунед.

110. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{rcl} 870\,000 - 87\,000 \cdot 10 & & 432 : 8 + 8\,046 \\ 70 \cdot 3 + (54\,000 - 5\,400) & & 20 \cdot 8 + (85\,000 - 5\,000) \end{array}$$

111. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

1) 756 000	64 500	4 890	4 530 000
2) 630 000	50 000	9 800 000	9 400

112. Адади 1 000-ро ба ду ҳисса тавре тақсим карданд, ки яке аз дигаре 4 маротиба зиёд аст. Ҳиссаи адади хурд дар чунин маврид ба чанд баробар аст?

113. Як қуттӣ – 90 қалам, қуттии дигар 80 қалам дошт. Аз қуттии яқум 30 қалам ва аз қуттии дуюм 20 қаламашро ба хонандагон тақсим карданд. Ҳамагӣ чанд қалам тақсим карданд?

114. Дар чопхона барои интиҳобот хабарнома чоп намуданд. Онҳоро дар 1 000 қуттӣ пур карданд, агар ҳар қуттӣ 1 000-тоӣ хабарнома дошта бошад, чанд хабарнома чоп шудааст?

Дарси 14

РАЗРЯДИ МИЛЛИОНҲО

115. Адади хурдтарин ва калонтарини шашрақамаро номбар кунед.

116. Адади ҳафтрақамаи 1 978 652-ро дар дафтар нависед. Дар зери разряди садҳазорӣ ва садӣ хат кашед. Инҳо кадом рақамҳо мебошанд? Рақами 8 кадом разрядро ифода мекунад. Дар ин адад рақамро номбар кунед, ки дар шумор аз рост ба чап дар ҷойи ҳафтум аст. Ин рақам, ки 1 аст, разряди миллион мебошад.

117. Адади дилхохи ҳафтрақамаро навишта, дар зери разряди ҳазорӣ – як хатча, садҳазорӣ – ду хатча ва миллион се хатча кашед.

Намуна: $\underline{\underline{1}}\ \underline{\underline{657}}\ \underline{002}$

118. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузored, то ки ададҳо бо тартиби афзуншавиашон ҷойгир бошанд.

16 280, 162 ..., 16 282 ..., 16 284 ..., ...

119. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузored, то ки ададҳо бо тартиби камшавиашон ҷойгир шаванд.

5 080 ..., 50 700 ..., 50 500 ..., ...

120. Дутой адади панҷрақам, шашрақам ва ҳафтрақамаро ба разрядҳо чудо карда нависед ва онҳоро хонед.

121. Фабрикаи дӯзандагӣ барои мактаббачагон 220-то либоси писарона ва ду маротиба камтар либоси духтарона тайёр кард. Сеяки ин либосҳо ба мактаб-интернат дода шуд. Ба мактаб-интернат чандто либос дода шуд?

122. Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору шашсаду чилу ду, яксаду шаш ҳазору чорсаду бисту се, нуҳсаду ҳафтод ҳазору нуҳ, як миллиону ду.

123. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 450 = 550 \quad 1\ 000 - x = 450 \quad x : 73 = 15$$

124. Муқоиса кунед:

$$760\ 300 \dots 760\ 400 \qquad 193\ 000 \dots 193\ 000$$

$$840\ 500 \dots 540\ 500 \qquad 200\ 900 \dots 900\ 200$$

125. Бо рақамҳо нависед: як миллиону ҳаштсаду чилу як ҳазор, як саду ду миллиону як саду ду ҳазор, ду миллиону дусаду панҷ.

126. Хонандаи синфи чорум дар як дақиқа 90 калима хонд. $\bar{U}$ дар 5 дақиқа чанд калима хонда метавонад?

127. Квадрати шавқовар:

Намуна:

$$\begin{array}{r} 185 \\ + 133 \\ \hline 318 \\ - 146 \\ \hline 172 \end{array} \quad \begin{array}{r} 185 \\ + 211 \\ \hline 396 \\ - 224 \\ \hline 172 \end{array}$$

185	146	133
224	172	120
211	198	159

Супориш. Ададҳои дар як сатр ва як сутун бударо аз рӯи намуна тавре чамъ ва тарҳ кунед, ки ҳосилаш ба адади 172 баробар бошад.

Дарси 15

128. а) Ададҳоро мувофиқи разрядҳо бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

805 000, 58 900, 45 600, 650, 980 000, 7 600, 84, 5 640 000.

б) Ададҳоро хонед ва зери синфи миллион – як хат, синфи ҳазорӣ – ду хат ва зери синфи воҳид хатти мавҷнок кашед.

129. Адади пеш аз 1 000 000-ро нависед. Ҳосили фарқи ин ададҳоро ёбед.

130. Чорто адади ҳафтрақамаро ба разрядҳо чудо карда нависед ва онҳоро хонед.

131. Бо миллиметр ифода кунед:

5 дм 3 см 4 мм   6 дм 7 см 8 мм   7 м 3 см 2 мм

132. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{l} x + 77\,000 = 77\,000 \\ 210\,000 - x = 21\,000 \end{array} \quad \begin{array}{l} x \cdot 100\,000 = 700\,000 \\ 690\,000 : x = 10\,000 \end{array}$$

К.м**133.** Қимати ифодаҳоро ёбед:

$(1\ 000\ 100 + a) + (1\ 600\ 010 + b)$; ҳангоми $a = 900, b = 90$
 $(3\ 000\ 800 + a) + (1\ 800\ 010 + b)$; ҳангоми $a = 200, b = 20$

134. Аз се майдони ғалладона 18 т коҳ ғундоштан. Аз майдонҳои якуму дуюм – ба миқдори баробар, аз майдони сеюм назар ба майдонҳои якуму дуюм 2 т зиёдтар коҳ ғундоштан. Аз ҳар майдон чӣ қадарӣ коҳ ғундоштан?

135. Ҳисоб кунед:

$7\ 000\ 000 - 1\ 000\ 000 \cdot 6$ $900 : 3 + 900\ 600$
 $7\ 000\ 000 - 400\ 000 \cdot 4$ $555 : 5 + 900\ 800$

136. Чадвали аз ду синф иборатбуда чанд разряд дорад? Барои навиштани адади 1 000 000 дар чадвал чанд разряди воҳидӣ лозим аст? Чунин чадвалро тасвир карда, дар он ададҳои 1 000 000, 2 000 325, 200 363 ва 3 000 000-ро ҷойгир кунед.

Дарси 16**ЧАДВАЛИ СИНФҲО ВА РАЗРЯДҲОИ МИЛЛИОНҲО****Синфи сеюм. Миллион.**

Синфи 3 синфи миллионҳо			Синфи 2 синфи ҳазорҳо			Синфи 1 синфи воҳидҳо		
Разрядҳо (миллион)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
		4	5	6	7	1	2	8
	6	1	2	7	4	3	5	1
7	1	4	2	5	6	7	9	4
9	8	7	3	7	5	6	2	3

Синфҳои чадвалро хонед, синфи якум аз кадом разрядҳо иборат аст? Синфи дуум-чӣ? Синфи сеюм-чӣ?

Ададҳои қатори якум ин тавр хонда мешаванд: 4 миллиону 567 ҳазору 128. Ин адад аз синфи сеюм – разряди миллионҳо, аз синфи якум ва дуум ҳамаи разрядҳоро дорад. Тарзи навишт:

4 567 128 (миллионро ба таври мухтасар «млн» навиштан тавсия карда мешавад).

Қатори дуум: 61 миллиону 274 ҳазору 351; 61 274 351

Қатори сеюм: 714 миллиону 256 ҳазору 794 хонда мешавад.

Адади 714 256 794 ҳамаи синфҳоро дорад.

Он адади нухрақама буда, 3-то синф, 9-то разряд дорад.

Адади қатори чоруми чадвалро хонед, онро ба синфҳо ва разрядҳо чудо кунед.

137. Ададҳоро хонед ва нависед:

2 365 200

89 700 000

450 000 000

1 593 100

29 560 000

890 000 000

138. Ба ҷойи ситораҷаҳо аломати амалҳоро тавре гузоред, ки баробариҳо дуруст бошанд:

$$28 * 4 * 9 = 63$$

$$102 * 2 * 8 = 408$$

$$28 * 4 * 9 = 41$$

$$102 * 2 * 8 = 108$$

139. Дар ҳаштод қуттии якхела 1600 кг себ буд. Дар 800-то ҳамин хел қуттӣ чанд килограмм себ ҳаст? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

140. Ифода кунед:

$$70 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$600 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$2\,000 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$90 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$800 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$4\,000 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

141. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

4 004

1 234 000

90

60 500

580

134 000

142. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 9\,000\,000 - 2\,000 \cdot 4\,000 \qquad (1\,500\,000 + 7\,500\,000) : 3 \\ 8\,810\,000 - 900 \cdot 9\,000 \qquad (1\,000\,000 - 800\,000) \cdot 7 \end{array}$$

143. Адади панҷрақама фикр карда, онро 100 маротиба зиёд кунед. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед.

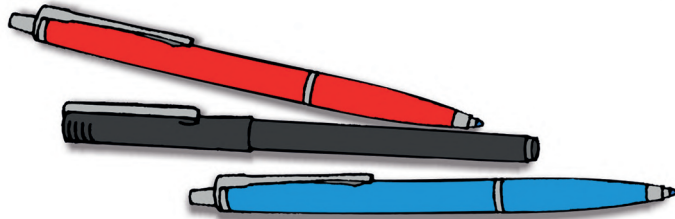
144. Дутой адади шашрақама ва ҳафттрақама нависед. Дар зери разрядҳои синфи якум – як хат, разрядҳои синфи дуум ду хат ва разрядҳои синфи сеюм хатти мавҷнок кашед. Фарқи адади ҳафттрақама ва шашрақамаро ёбед.

145. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 4\,500\,000 - 60\,000 : 30 \qquad 4\,000 : 8 + 1\,000\,000 \\ 5\,500\,000 + 20\,000 : 50 \qquad 3\,000\,000 - 10 \cdot 10 + 100 \end{array}$$

146. Бо се хома (ручка) зиёда аз яксаду панҷоҳ ҳазор калима навиштан мумкин аст. Бо як хома тахминан чанд калима навиштан мумкин аст?

Дарси 17

147. Ададҳоро ба суммаи разрядӣ иваз намоед:

$$1\,420\,003 \qquad 6\,123\,240 \qquad 2\,140\,070 \qquad 4\,300\,000$$

Намуна: $1\,420\,000 = 1\,000\,000 + 400\,000 + 20\,000$

148. Ададҳоро бо рақамҳо нависед ва хонед:

Нухсаду ду, чор ҳазору нухсаду се, ду ҳазору ҳафт, даҳ ҳазору сесаду чилу ду, чор миллиону панҷсаду шаст ҳазор, ёздаҳ миллиону нухсаду наваду ҳашт ҳазор.

149. Дар як гулдаста 63-то гули садбарг буда, сеякаш гули сурх, боқимондааш гули зард аст. Дар як гулдаста чанд-то гули зард ҳаст?

150. Муодила тартиб дода, онро ҳал кунед:

1) Адади 84-ро якчанд маротиба кам карда, 42-ро ҳосил намуданд.

2) Аз адади 952 ададҳо кам карда, адади 358-ро ҳосил намуданд.

151. Номи дарёро гӯед, ки рақамро ифода намояд.

152. Периметри гулхонаи росткунҷашакл 180 дм, бари гулхона 35 дм аст, дарозии гулхонаро ёбед.

1) $35 \cdot 2 = \square$ дм – дарозии ду бари гулхона

2) $180 - \square = \square$ дм – дарозии ду тарафи гулхона

3) $110 : \square = \square$ дм – дарозии гулхона

Ҷавоб: 55 дм.

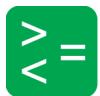
153. Ҳисоб кунед ва санҷед:

Намуна: $42 : 14 = 3$ $72 : 6$ $15 \cdot 3$ $45 : 3$
 $14 \cdot 3 = 42$ $12 \cdot 6$ $25 \cdot 3$ $75 : 3$

Амали тақсимо чӣ тавр санҷидед? Амали зарбро-чӣ?

154. Амалҳоро иҷро кунед:

$2\ 000\ 000 + 4\ 000 : 2 - 350\ 000$ $(6\ 000 - 5\ 000) \cdot 2$
 $1\ 500\ 000 : 300 + 3\ 000 \cdot 40 - 20\ 000$ $(2\ 500 + 1\ 500) : 4$

155. Муқоиса кунед:

$1\ 000\ 000 \dots 2\ 500\ 000$ $1\ 320\ 000 \dots 1\ 190\ 000$
 $4\ 100\ 000 \dots 5\ 100\ 000$ $8\ 870\ 000 \dots 8\ 880\ 000$

156. Бо рақамҳо нависед: яксаду дувоздаҳ ҳазору сесаду чилу як, понздаҳ ҳазору чорсаду ҳабдаҳ, шашсаду нӯҳ ҳазору панҷ, як миллиону як ҳазору як.

157. Рақами 9-ро нӯҳ маротиба паси ҳам навишта, адади ҳосилшударо хонед.

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби дуюм

1. Ададҳои дусад ҳазору ҳафтоду чор, се миллиону се, ду миллиону чор ҳазору дусадро бо рақамҳо нависед.
2. Миллионро фаҳмонед.
3. Дар як миллион чанд ҳазорӣ ҳаст? Дар як миллион чанд миллионӣ ҳаст?
4. Разряди адади 1 234 567-ро номбар кунед.
5. Адади 500-ро ба 5 чамъшавандаҳои якхела ҷудо кунед.
6. 300 дона компьютерро ба 10 мактаб баробар тақсим кунед, чандтоияшон мерасад?
7. Як қутӣ 30 дона тухм дорад. 20 қутӣ чанд дона тухм мебарад?
8. Бо мавқеи рақамҳои якхела дар ададҳои бисёррақам мисол оред.
9. Ададҳои 8 000 000, 87 654 321 ва 987 654 321-ро хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед.
10. Адади 5 555 555-ро ба суммаи разрядӣ иваз намоед.
11. Дар сӣ ҳазор чанд ҳазорӣ аст?
12. Амалҳоро иҷро кунед ва ҷавобҳоро санҷед.

$8\,400 - 100$	$9\,600 - 200$
$8\,400 + 100$	$9\,600 + 200$
$8\,400 \cdot 100$	$9\,600 \cdot 200$
$8\,400 : 100$	$9\,600 : 200$
13. 1) 30 000, 32 000, 34 000, 36 000, 38 000-ро 2 000 воҳидӣ зиёд кунед.
2) 30 000, 32 000, 34 000, 36 000, 38 000-ро 2 000 воҳидӣ кам кунед.
14. Хонанда 42 саҳифаи китоби бадеиро хонд, 8 маротиба зиёдтар саҳифаи нохонда мондааст. Китоб ҳамагӣ чанд саҳифа дорад?
15. Муодилаи $450 + x = 9\,000$ дода шудааст. Ҷангоми адади номаълуми x -ро 2 маротиба, 3 маротиба ва 6 маротиба зиёд кардан, муодилаҳоро ҳал кунед.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби дуюм

- 1) Амали дуруст ичро кардашударо нишон диҳед.
А) $35\,500 + 55\,500 = 91\,000$ В) $35\,500 + 55\,500 = 90\,100$
Б) $35\,500 + 55\,500 = 90\,000$ Г) $35\,500 + 55\,500 = 91\,100$
- 2) Адади номаълумро ёбед:
 $48\,400 : x = 400$ А) 121   Б) 340   В) 270   Г) 90
- 3) Лола 100 сомонӣ дошт. $\bar{Y}$ ба 60 сомонӣ як курта харид. Лола чанд сомонӣ бақия гирифт?
А) 30 сомонӣ   Б) 40 сомонӣ   В) 50 сомонӣ   Г) 60 сомонӣ
- 4) Агар $a = 2\,500$ бошад, ифодаи $a + 12\,500 : 50$ -ро ҳисоб кунед.
А) 1 550   Б) 3 000   В) 300   Г) 2 750
- 5) Адади сад миллиону нӯхсад ҳазору сесаду серо бо рақамҳо нависед:
А) 100 900 303   Б) 109 000 303   В) 10 090 303   Г) 190 000 303
- 6) Ҳисоб кунед:
 $870\,090 : 30$
А) 290 003   Б) 2 903   В) 29 003   Г) 290 030
- 7) Адади серақамаи калонтарин кадом аст?
А) 909   Б) 999   В) 100
- 8) Ифодаи зерин бо кадом рақам тамом мешавад?
 $10 \cdot 11 \cdot 12 \cdot 13 + 20 \cdot 21 \cdot 22 \cdot 23$
А) 4   Б) 0   В) 9   Г) 7
- 9) Муқоиса намоед ва аломати мувофиқро гузоред:
 $40 \cdot 50 \dots 400 : 20$ А) $>$ В) $<$ С) $=$
- 10) Қимати ифодаи $10\,900 + (3\,003 - 303) \cdot 33$ -ро ёбед.
А) 100 000   Б) 1 000 000   В) 10 000   Г) 1 000 009
- 11) Аз адади ҳафтрақамаи хурдтарин 13 000-ро тарҳ кунед:
А) 1 000 300   Б) 867 000   В) 860 000   Г) 876 000
- 12) Ҳосили тақсими 130 000 ва 50-ро 19 воҳид кам кунед:
А) 2 585   Б) 2 581   В) 2 580   Г) 2 586
- 13) Бо кадоме аз ин ченакҳо дарозиро ҳисоб мекунанд?
А) тонна   Б) сомонӣ   В) грамм   Г) метр

БОБИ 3. БУЗУРГИҲО

Дарси 19

ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАКҲОИ ДАРОЗӢ

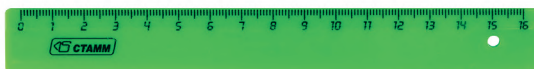

158. Кадом ченакҳои дарозиро медонед? 4 см чанд миллиметр аст? Чӣ тавр ёфтед? 5 дм чанд сантиметр аст? 6 м чанд сантиметр аст? 6 м чанд детсиметр аст? Аз ҳама хурдтарин ва калонтарин ченакҳои дарозиро гӯед.

Воҳидҳои ченаки дарозӣ	Ҷадвали ченакҳои дарозӣ
Миллиметр (мм)	
Сантиметр (см)	1 см = 10 мм
Детсиметр (дм)	1 дм = 10 см
Метр (м)	1 м = 10 дм = 100 см
Километр (км)	1 км = 1 000 м
Километр – ченаки калонтарин, миллиметр аз ҳама ченаки хурдтарин аст.	

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозиро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

159. Ифода кунед:

Бо метр:

$$12 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$14 \text{ км } 500 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$23 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$15 \text{ км } 100 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$34 \text{ км } 10 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$49 \text{ км } 999 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

Бо детсиметр:

$$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$9 \text{ м } 50 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$840 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$10 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$19 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$21 \text{ м } 60 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

Бо миллиметр:

$$242 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$590 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$780 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$450 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$317 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$100 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

160. Амалҳоро иҷро карда, бо километр ифода кунед:

$$7 \text{ 300 м} + 2 \text{ 700 м}$$

$$900 \text{ км } 500 \text{ м} + 900 \text{ 500 м}$$

$$2 \text{ 400 м} + 7 \text{ 600 м}$$

$$800 \text{ км } 200 \text{ м} + 200 \text{ 800 м}$$

Д.М

161. Муодилаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

1) Тақсимшаванда 500, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим ба 2 баробар аст.

2) Фарқи адади 950 ва x ба 450 баробар аст.

К.М

162. То 3 километр пурра кунед:

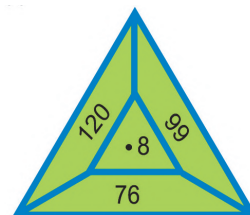
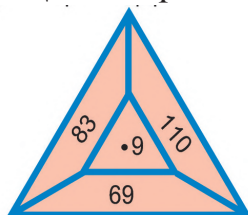
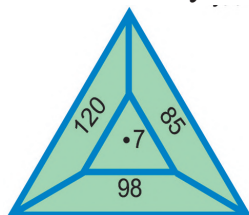
3 км	2 км 450 м	2 500 м	2 км 305 м	2 090 м	2 850 м
			695 м		

163. Порчаи АС ба 6 см ва АВ ба 2 см баробар аст. Порчаи АС назар ба АВ чанд маротиба дарозтар аст?

164. Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобҳоро нависед:

165. Муқоиса кунед:

$$5 \text{ м } 2 \text{ см} \dots 3 \text{ м } 2 \text{ см}$$

$$8 \text{ см } 3 \text{ мм} \dots 4 \text{ см } 8 \text{ мм}$$

$$8 \text{ дм } 5 \text{ см} \dots 5 \text{ дм } 6 \text{ см}$$

$$3 \text{ км } 150 \text{ м} \dots 3 \text{ 150 м}$$

166. Тарафи квадрат 95 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

Дарси 20

167. Воҳидҳои ченаки дарозиро номбар кунед. Чадвали ченакҳои дарозиро такрор кунед.

К.м

168. Бо километр ва метр ифода кунед:

6 000 м   9 020 м   3 600 м   40 500 м   40 000 м

169. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

- 1) 13 500 м, 3 400 м, 560 м, 86 700 м, 300 дм 20 см
- 2) 700 300 м, 50 км, 400 дм 80 см, 10 000 мм, 3 000 м

170. Ифода кунед:

10 000 дм = ... см   1 000 км = ... м   20 000 дм = ... м
10 000 см = ... мм   10 000 см = ... м   10 000 м = ... дм
30 000 м = ... дм   30 000 см = ... м   10 000 мм = ... см

171. Муқоиса кунед:

70 см ... 1 м   2 м 8 см ... 300 см
10 см ... 100 мм   9 кг ... 990 г
13 т ... 16 000 кг   3 т ... 70 с
4 соат ... 400 дақ.   130 сония ... 2 дақ. 10 сония

172. Ифода кунед:

380 дм = ... м   30 м = ... дм
580 мм = ... см   740 дм = ... м
130 м = ... см   5 380 мм = ... см

173. Мавзуна аз модараш пурсид, ки ӯ чандсола аст. Модар ҷавоб дод: «Агар адади синну соли маро 15-то зиёд карда, натиҷаро 2 маротиба кам кунем, он гоҳ ман 25-сола мешавам». Модар чандсола аст? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

174. Барои истифодаи шабакаи Интернет корхона дар як моҳ 220 сомонӣ месупорад. Барои як ҳафта истифода бурдани шабакаи Интернет ба корхона чанд сомонӣ лозим аст?

Дарси 21

ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАКҲОИ МАССА

175. Кадом ченакҳои массаро медонед? Хурдтарин ва калонтарин ченаки массаро номбар кунед:

Воҳидҳои ченаки масса	Ҷадвали ченакҳои масса
Миллиграмм (мг)	
Грамм (г)	1 г = 1 000 мг
Килограмм (кг)	1 кг = 1 000 г = 1 000 000 мг
Сентнер (с)	1 с = 100 кг = 100 000 г
Тонна (т)	1 т = 10 с = 1 000 кг = 1 000 000 г

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои массаро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

176. Ифода кунед:

$$1 \text{ с } 30 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ кг } 10 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$2 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$6 \text{ кг } 1 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$7 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ кг } 500 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

Воҳиди асосии масса килограмм (кг) аст.

Барои чен кардани массаи ашёи гуногун аз тарозу истифода мебаранд. Ҳамаи ашё – Офтоб, Замин, одам, китоб, ракета, об, нақлиёт, меваю сабзавот, ҳайвонот ва рустаниҳо дорои масса мебошанд.

Массаи ашёро бо ёрии тарозу муайян мекунамд.

177. Аз се майдон 3 тонна сабзӣ чамъ карда шуд. Аз майдони якум 800 килограмм, аз майдони дуюм назар ба якум 300 килограмм зиёдтар сабзӣ чамъ оварданд. Аз майдони сеюм чӣ қадар сабзӣ чамъ намуданд?

К.э

178. **Шифоҳӣ:** Адади яклухти шашрақамаро фикр кунед.
Намуна: Саид адади 600 000-ро, Саида адади 300 000-ро гуфт. Адади 600 000 аз адади 300 000 чанд воҳид зиёд аст? Чӣ тавр ҳисоб мекунад?

ХОТИР

Барои дониستاني он ки як адад аз адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, ҳамеша аз адади калон адади хурдро тарҳ мекунем.

179. Ҳисоб кунед:
$800 : 4 + 300 \cdot 2$	$420 : 2 + 630 : 3$
$840 : 4 + 200 \cdot 4$	$600 : 2 + 420 \cdot 2$

180. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:
- Намуна:** $3\ 605\ \text{кг} + 2\ 500\ \text{кг} = 6\ 105\ \text{кг} = 6\ \text{т}\ 105\ \text{кг}$
$4\ 000\ \text{кг} + 3\ 500\ \text{кг}$	$5\ 200\ \text{кг} + 2\ 700\ \text{кг}$
$6\ 540\ \text{кг} + 2\ 560\ \text{кг}$	$6\ 400\ \text{кг} + 2\ 600\ \text{кг}$
$9\ 870\ \text{кг} + 30\ \text{кг}$	$8\ 320\ \text{кг} + 780\ \text{кг}$

181. Як хоҷагӣ 900 кг гандум кишт карда, 8 маротиба зиёд гандум ҷамъ овард. Хоҷагии дигар ҳам 900 кг гандум кишт намуда, 9 маротиба зиёд гандум ҷамъ овард. Ҳар ду хоҷагӣ яқоя чӣ қадар гандум ҷамъ карданд?

182. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:
- 70 кг   7 кг   7 т   7 с   70 т   70 000 кг

183. Муқоиса кунед:
$30\ 060\ \text{кг} \dots 3\ \text{т}\ 60\ \text{кг}$	$100\ \text{с} \dots 1\ 000\ \text{кг}$
$20\ \text{т}\ 500\ \text{кг} \dots 30\ \text{т}\ 500\ \text{кг}$	$10\ 000\ \text{кг} \dots 10\ \text{т}$

Дарси 22

184. Ифода кунед:

$$20 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$30 \text{ кг } 100 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$55 \text{ кг } 300 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$60 \text{ кг } 450 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$14 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$19 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$15 \text{ с } 45 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$20 \text{ с } 20 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

185. 1) Аз се майдон 9 тонна пиёз чамъ оварданд. Аз майдони якум 1 800 килограмм, аз майдони дюум назар ба майдони якум 600 килограмм зиёдтар пиёз чамъ оварданд. Аз майдони сеюм чӣ қадар пиёз чамъ карданд?

2) Банан ва себ якҷоя 240 г масса доранд. Банан бо се дона себ 400 г масса доранд. Як банан ва як себ чӣ қадар масса доранд?

186. Ҳисоб кунед:

$$9 \text{ млн} : 3 + 1 \text{ млн}$$

$$8 \text{ млн} : 8 + 2 \text{ млн}$$

$$6 \text{ млн} : 2 + 6 \text{ млн} : 6$$

$$8 \text{ млн} : 2 + 2 \text{ млн} \cdot 2$$

187. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $4\,805 \text{ кг} + 3\,600 \text{ кг} = 8\,405 \text{ кг} = 8 \text{ т } 405 \text{ кг}$

$$6\,000 \text{ кг} + 4\,500 \text{ кг}$$

$$7\,300 \text{ кг} + 4\,700 \text{ кг}$$

$$8\,900 \text{ кг} + 5\,600 \text{ кг}$$

$$3\,406 \text{ кг} + 4\,604 \text{ кг}$$

$$9\,300 \text{ кг} + 2\,000 \text{ кг}$$

$$8\,400 \text{ кг} + 2\,600 \text{ кг}$$

188. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

$$80 \text{ кг} \quad 8 \text{ кг} \quad 8 \text{ т} \quad 8 \text{ с} \quad 80 \text{ т} \quad 800\,000 \text{ кг}$$

189. Муқоиса кунед:

$$40\,050 \text{ кг} \dots 4 \text{ т } 50 \text{ кг}$$

$$3 \text{ т } 400 \text{ кг} \dots 4 \text{ т } 400 \text{ кг}$$

$$150 \text{ с} \dots 1\,500 \text{ кг}$$

$$1\,500 \text{ кг} \dots 1 \text{ т } 500 \text{ кг}$$

190. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 3\,000 = 7\,000$$

$$x - 4\,000 = 8\,000$$

$$5\,000 + x = 9\,000$$

$$10\,000 - x = 6\,000$$

Дарси 23

КИЛОГРАММ ВА ТОННА

191. Як тонна чанд килограмм аст?
Чанд килограмм 15 тонна мешавад?
5 000 килограмм чанд тонна аст? 7 000 кг-чӣ? 9 000 кг-чӣ?

$$1 \text{ Т} = 1\,000 \text{ кг}$$

$$10 \text{ Т} = 10\,000 \text{ кг}$$

$$10 \text{ Т} = 100 \text{ с}$$

192. Бо килограмм ифода кунед:

5 Т   7 Т   8 Т   10 Т   12 Т   14 Т

Намуна: 6 Т = 6 · 1 000 кг = 6 000 кг   6 Т = 6 000 кг

К.М

193. Бо тонна ифода кунед:

3 000 кг   9 000 кг   2 000 кг   7 000 кг   12 000 кг

Намуна: 6 000 кг = 6 Т

194. То 1 тонна пурра кунед:

1 Т	550 кг	600 кг	750 кг	800 кг	950 кг	900 кг
				200 кг		

195. Массай як китоб 235 грамм аст. Массай дафтари умумӣ 50 грамм аст. Китоб аз дафтар чанд грамм вазнинтар аст?

196. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: 3 000 кг + 1 500 кг = 3 000 кг + 1 000 кг + 500 кг =
= 4 000 кг + 500 кг = 4 Т + 500 кг = 4 Т 500 кг

2 700 кг + 4 400 кг

1 500 кг + 3 500 кг

4 800 кг + 1 200 кг

8 000 кг + 810 кг

К.М

197. Массай як тарбуз 5 килограмм аст. Массай 120 дона чунин тарбуз чанд килограмм аст?

198. Бо килограмм ифода кунед:

11 Т   15 Т   25 Т   30 Т   36 Т   40 Т

199. Ҳисоб кунед:

20 Т + 30 Т + 40 Т

25 Т 200 кг + 24 Т 800 кг

$$35 \text{ т} + 20 \text{ т} - 15 \text{ т}$$

$$45 \text{ т} - 15 \text{ т} + 20 \text{ т}$$

$$65 \text{ т } 600 \text{ кг} - 55 \text{ т } 500 \text{ кг}$$

$$70 \text{ т } 300 \text{ кг} + 20 \text{ т } 700 \text{ кг}$$

Дарси 24

200. Бо килограмм ифода кунед:

$$9 \text{ т} \quad 13 \text{ т} \quad 16 \text{ т} \quad 17 \text{ т} \quad 20 \text{ т} \quad 23 \text{ т}$$

Намуна: $9 \text{ т} = 9 \cdot 1\,000 \text{ кг} = 9\,000 \text{ кг}$ $9 \text{ т} = 9\,000 \text{ кг}$

201. Бо тонна ифода кунед:

$$4\,000 \text{ кг} \quad 6\,000 \text{ кг} \quad 10\,000 \text{ кг} \quad 13\,000 \text{ кг}$$

Намуна: $5\,000 \text{ кг} = 5 \text{ т}$

202. Мехрона 12 кг биринч ва 4 кг нахӯд харид. Агар 1 кг биринч 8 сомонӣ ва 1 кг нахӯд 6 сомонӣ бошад, Мехрона барои хамаи харид чанд сомонӣ додааст?

203. То 3 тонна пурра кунед:

	850 кг	800 кг	900 кг	920 кг	930 кг	950 кг
3 т						

204. Массай як карам 2 килограмм аст. Массай 222 чунин карам чанд килограмм аст?

205. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $4\,000 \text{ кг} + 1\,300 \text{ кг} = 4\,000 \text{ кг} + 1\,000 \text{ кг} + 300 \text{ кг} =$
 $= 5\,000 \text{ кг} + 300 \text{ кг} = 5 \text{ т} + 300 \text{ кг} = 5 \text{ т } 300 \text{ кг}$

$$2\,900 \text{ кг} + 6\,100 \text{ кг}$$

$$1\,200 \text{ кг} + 4\,300 \text{ кг}$$

$$5\,400 \text{ кг} + 2\,400 \text{ кг}$$

$$7\,000 \text{ кг} + 310 \text{ кг}$$

206. Массай як гулдон 345 грамм аст. Массай ширеш 25 грамм аст. Гулдон аз ширеш чанд грамм вазнинтар аст?

207. Бо килограмм ифода кунед:

$$35 \text{ т} \quad 38 \text{ т} \quad 43 \text{ т} \quad 49 \text{ т} \quad 50 \text{ т} \quad 52 \text{ т}$$

208. Як сентнер чанд килограмм аст?
 Чанд килограмм 15 сентнер мешавад?
 5 000 килограмм чанд сентнер аст? 7 000 кг-чӣ? 9 000 кг-чӣ?

1 с = 100 кг

10 с = 1 000 кг

10 с = 1 т

209. Бо сентнер ифода кунед:
 4 т   9 т   7 т   5 т   2 т   6 т   8 т
Намуна: $8 \text{ т} = 8 \cdot 1 \text{ т} = 8 \cdot 10 \text{ с} = 80 \text{ с}$

210. Бо тонна ифода кунед:
 10 с   20 с   30 с   200 с   360 с

211. Борбардории мошини боркаш 5 тонна аст. Дар 7-то хамин хел мошини боркаш чанд сентнер бор овардан мумкин аст?

212. Бо сентнер ифода кунед:
 3 т   11 т   13 т   16 т   19 т

213. Ҳисоб кунед:

$3 \text{ т} + 4 \text{ т}$

$2 \text{ т } 4 \text{ с} + 4 \text{ т}$

$3 \text{ т} - 6 \text{ с}$

$2 \text{ т } 5 \text{ с} + 3 \text{ т } 4 \text{ с}$

$5 \text{ т} + 6 \text{ с}$

$6 \text{ т } 2 \text{ с} - 2 \text{ т } 7 \text{ с}$

$8 \text{ т} - 8 \text{ с}$

$2 \text{ т } 6 \text{ с} + 3 \text{ т } 3 \text{ с}$

214. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:
 40 кг   4 кг   4 т   4 с   40 т   400 000 кг
 2) Бо тартиби камшавӣ нависед:
 5 кг   5 с   5 т   50 кг   50 т   500 000 кг

Дарси 26

215. Панҷ сентнер чанд килограмм аст?
Чанд килограмм 18 сентнер мешавад?
600 килограмм чанд сентнер аст? 800 кг-чӣ? 1 000 кг-чӣ?

216. Бо сентнер ифода кунед.
10 т   12 т   14 т   15 т   18 т   25 т
Намуна: $13 \text{ т} = 13 \cdot 1 \text{ т} = 13 \cdot 10 \text{ с} = 130 \text{ с}$

217. Бо тонна ифода кунед:
40 с   50 с   60 с   100 с   430 с   435 с

218. Барои харидани 9 тонна ангишт 1 800 сомонӣ доданд.
Як тонна ангишт чанд сомонӣ аст? 7 тонна-чӣ?

219. Бо сентнер ифода кунед:
28 т   30 т   32 т   45 т   49 т   53 т

220. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:
30 кг   3 кг   3 т   3 с   30 т   300 000 кг
2) Бо тартиби камшавӣ нависед:
7 кг   7 с   7 т   70 кг   70 т   700 000 кг

221. Мағоза дар се рӯз 2 000 кг орд фурӯхт. Дар рӯзи якум 500 кг, дар рӯзи дуум назар ба рӯзи сеюм 2 маротиба зиёдтар орд фурӯхтанд. Дар рӯзи сеюм чанд килограмм орд фурӯхтанд?

222. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $x : 300 = 900$ $2\,424 : x = 101$
 $x \cdot 400 = 2\,000$ $200 \cdot x = 24\,000$

223. Ҳисоб кунед:
 $22\,320 : 36$ $43\,290 : 18$ $81\,081 : 81$ $75\,025 : 25$
 $30\,100 : 35$ $14\,382 : 47$ $48\,024 : 12$ $24\,072 : 24$

Воҳидҳои ченаки вақт	Чадвали ченакҳои вақт
Сония	
Дақиқа	1 дақиқа 60 сония аст.
Соат	1 соат 60 дақиқа аст.
Шабонарӯз	1 шабонарӯз 24 соат аст.
Ҳафта	1 ҳафта 7 шабонарӯз аст.
Моҳ	1 моҳ 30 ё 31 шабонарӯз аст. Моҳи феврал – 28 ё 29 шабонарӯз.
Сол	1 сол 12 моҳ аст. 1 сол 365 шабонарӯз аст. Соли кабиса 366 шабонарӯз аст.
Аср (қарн)	1 аср (қарн) 100 сол аст.

Воҳидҳо ва чадвали ченакҳои вақтро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

224. «Қадам гурӯҳ зудтар?»

- Ҳозир қадам моҳ аст?
- Ин моҳ аз чанд ҳафта ва рӯз иборат аст?
- Ҳафта аз чанд рӯз иборат аст?
- Сол аз чанд моҳ ва рӯз иборат аст?
- Дар як сол чанд фасл аст?
- Ҳар фасл аз чанд моҳ иборат аст?
- Шумо қадам фаслро дӯст мебаред?
- Қадам моҳро рӯзҳои зиёд доранд, қадами онҳо – қамтар ва рӯзҳои қадам моҳ аз дигар моҳҳо қам аст?
- Моҳҳо номбар қарда метавонед?
- Мо дар қадам аср зиндагӣ мекунем?

225. - Чор шабонарӯз чанд соат мешавад?

- Чор ҳафта чанд шабонарӯз мешавад?
- Чор моҳ чанд ҳафта мешавад?
- Чор сол чанд моҳ мешавад?
- Чор сол чанд ҳафта мешавад?

- Чор аср чанд сол мешавад?
- Чаман 4-солаву 4-моҳа аст, Саид 44-моҳа. Кадоме калонсолтар аст?
- Меҳрона 20-сола, модараш 40-сола аст. Ҳангоми таваллуди Меҳрона модараш чандсола буд?

226. Посбон ба навбатдорӣ соати 7 пагоҳӣ рафта, соати 7 пагоҳии рӯзи дигар баргашт. Посбон чанд соат дар навбатдорӣ буд?

227. Аз 80 кг ангур 20 кг мавиз гирифтани мумкин аст. Барои гирифтани 200 кг мавиз чӣ қадар ангур лозим мешавад?

228. Ифода кунед:

$$2 \text{ соат} = \dots \text{ дақиқа}$$

$$3 \text{ дақиқа} = \dots \text{ сония}$$

$$4 \text{ кг } 500 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$5 \text{ т } 200 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$6 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$35 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$4 \text{ сол} = \dots \text{ моҳ}$$

$$3 \text{ шабонарӯз} = \dots \text{ соат}$$

$$2 \text{ 000 г} = \dots \text{ кг}$$

$$5 \text{ с } 5 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$15 \text{ см} = \dots \text{ мм}$$

$$1 \text{ км } 100 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$8 \text{ м } 70 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

229. Бо сол ифода кунед:

$$3 \text{ аср} + 2 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

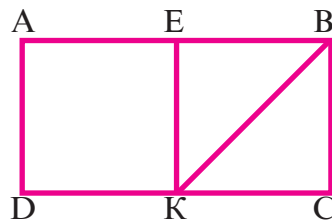
$$15 \text{ аср} + 15 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$140 \text{ аср} - 40 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$200 \text{ аср} - 130 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

230. Дар нақша чандто секунча, росткунча ва квадрат мавҷуд аст? Дар секунчаҳо кунҷҳои тез ва кунҷҳои ростро нишон диҳед:

231. Ифода кунед:

$$2 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$3 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$2 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$3 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$3 \text{ соат} = \dots \text{ дақиқа}$$

$$5 \text{ дақиқа} = \dots \text{ сония}$$

232. То 5 соат пурра кунед:

5 соат	2 соату 50 дақ.	3 соату 15 дақ.	3 соату 35 дақ.	3 соату 55 дақ.	4 соату 50 дақ.
				65 дақ.	

Дарси 28

АРЗИШ. ЧАДВАЛИ ЧЕНАКҲОИ АРЗИШ

Сомонӣ пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Пули милли муқаддасоти ҳар як давлати соҳибистиклол ба шумор меравад ва ҳама гуна хариду фурӯш бо воситаи он су-рат мегирад. Пул ченаки арзиш мебошад.

1 сомонӣ = 100 дирам

100 сомонӣ = 10 000 дирам

10 сомонӣ = 1 000 дирам

1 000 сомонӣ = 100 000 дирам

233. Модар барои захираи зимистон ба 18 сомонӣ 3 қуттӣ помидор харид. Модар як қуттӣ помидорро чанд сомонӣ харидааст?

Барои ҳисоб кардани масъала аз чадвали зерин истифода баред:

Н – нарх, Ш – шумора, А – арзиш

Нарх = Арзиш : Шумора   **Шумора = Арзиш : Нарх**

Арзиш = Нарх · Шумора

3 қуттӣ – 18 сомонӣ (3 қуттӣ – шумора, 18 сомонӣ – арзиш, нарх – ?). 1 қуттӣ – ? сомонӣ

Ҳал: Нарх = Арзиш : Шумора, 18 сомонӣ : 3 қуттӣ = 6 сомонӣ

Ҷавоб: Модар як қуттӣ помидорро 6 сомонӣ харидааст.

234. Як қуттӣ бодиринг 10 килограмм масса дорад ва бо нархи 9 сомонӣ фурухта мешавад. Як килограмм бодиринг чанд дирам арзиш дорад?

Шарти кӯтоҳ:

10 кг бодиринг – 9 сомонӣ

1 кг бодиринг–? дирам

Ҳал:

9 сомонӣ = 900 дирам.

Нарх = Арзиш : Шумора

Арзиш = Нарх · Шумора

$$900 = x \cdot 10$$

$$x = 900 : 10$$

$$x = 90$$

$$900 = 90 \cdot 10$$

Ҷавоб: Як килограмм бодиринг 90 дирам арзиш дорад.

235. Бузургиҳои додашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кунед. Онҳоро ба тартиби афзуншавӣ нависед:

4 км 6 м, 5 сомонию 10 дирам, 8 сомонӣ 99 дирам,
8 910 м, 13 км 55 м, 5 010 м, 105 сомонӣ, 46 сомонӣ,
5 км 55 м, 50 сомонӣ, 23 км 98 м, 33 сомонӣ, 19 км 19 м.

236. Мавзуна 14 дафтарро бо нархи 50-дирамӣ, 10 хомаро бо нархи 80-дирамӣ ва 2 албомро бо нархи ҳар кадомаш 1 сомонию 50 дирамӣ харид. Мавзуна ҳамагӣ чанд сомонӣ сарф кард?

237. Радиуси давраи якум 32 см, диаметри давраи дуюм 66 см аст. Оё давраи якумро дар дохили давраи дуюм тасвир кардан имконпазир аст?

238. Ифода кунед:

8 сомонӣ = ... дирам   16 сомонию 50 дирам = ... дирам

125 сомонӣ = ... дирам   39 сомонию 5 дирам = ... дирам

239. Муқоиса кунед:

4 сомонӣ ... 400 дирам

50 дирам ... 150 сомонӣ

7 сомонӣ ... 70 дирам

200 сомонӣ ... 280 дирам

Дарси 29

240. Як қуттӣ помидор 20 килограмм масса дорад ва бо нархи 5 сомонӣ фурӯхта мешавад. Як килограмм помидор чанд дирам арзиш дорад?

К.М

241. Бузургихои додашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кунед. Онҳоро ба тартиби камшавӣ нависед:

5 км 16 м,   6 сомонию 20 дирам,   6 020 м,
 12 сомонӣ 77 дирам,   9 919 м,   24 км 65 м,
 435 сомонӣ,   602 сомонӣ,   26 км 5 м,   100 сомонӣ,
 206 сомонию 9 дирам,   333 сомонӣ 18 дирам.

242. Меҳрона 4 албомро бо нархи 6 сомонӣ, 3 дафтари умумиро бо нархи 10 сомонию 50 дирам ва 2 рӯзнома бо нархи 3 сомонӣ харид. Меҳрона ҳамагӣ чӣ қадар маблағ сарф кард?

243. Диаметри давраи якум 38 см, диаметри давраи дуюм ба 76 см баробар аст. Оё давраи дуюмро дар дохили давраи якум тасвир кардан имконпазир аст? Радиуси давраҳоро муқоиса кунед.

244. Ифода кунед:

13 сомонӣ = ... дирам   32 сомонию 30 дирам = ... дирам
 45 сомонию 7 дирам = ... дирам   333 сомонӣ = ... дирам

245. Муқоиса кунед:

8 сомонӣ ... 800 дирам   3 дирам ... 3 сомонӣ
 900 дирам ... 700 сомонӣ   230 дирам ... 230 сомонӣ
 11 сомонӣ ... 11 дирам   400 сомонӣ ... 370 дирам

246. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$x + 550 = 6\,550$ $2\,345 - x = 245$ $x \cdot 79 = 6\,241$

247. Саид 11 сомонию 60 дирам, Самеъ 29 сомонию 10 дирам ва Меҳрона 50 сомонию 30 дирам дорад. Ҳарсеи онҳо чанд сомонию чанд дирам доранд?

Дарси 30

248. Ифода кунед:

- 1) 5 соат = ... дақиқа   7 сол = ... моҳ   6 дақиқа = ... сония
 2 шабонарӯз = ... соат   2 ҳафта = ... шабонарӯз
 2) 4 кг = ... г   3 000 г = ... кг   7 т 200 кг = ... кг
 8 т 500 кг = ... кг   6 с 7 кг = ... кг   7 кг 700 г = ... г
 3) 5 дм = ... см   14 см = ... мм   8 м = ... см
 30 см = ... мм   9 м = ... дм   2 км 222 м = ... м

249. Ҳисоб кунед:

- 9 солу 10 моҳ + 12 солу 2 моҳ
 8 солу 2 моҳ – 6 солу 7 моҳ

250. Бо сол ифода кунед:

- 4 аср + 6 аср = ... сол   230 аср – 20 аср = ... сол
 13 аср + 13 аср = ... сол   300 аср – 123 аср = ... сол

251. Амалҳоро иҷро кунед:

- 6 000 : 3 + 2 000 · 4   3 400 : 2 + 3 600 : 3
 9 600 : 3 + 4 000 · 6   7 000 : 2 + 1 500 · 5

252. Муодилаҳоро ҳал кунед:

- $x + 167 = 599$ $555 - x = 505$ $x \cdot 7 = 161$ $363 : x = 3$

253. Ифода кунед:

- 6 м = ... дм   4 т = ... кг   7 соат = ... дақиқа
 5 кг = ... г   8 км = ... м   9 дақиқа = ... сония

254. Қорғар дар шаш моҳ 3 000 сомонӣ ва дар шаш моҳи дигар 200 сомонӣ зиёдтар маош гирифт. Қорғар дар як сол чанд сомонӣ маош гирифт?

255. То 4 сол пура кунед:

4 сол	2 солу	3 солу	3 солу	3 солу	3 солу
	4 моҳ	8 моҳ	10 моҳ	4 моҳ	11 моҳ
				8 моҳ	

Дарси 31

СУРЪАТ, МАСОФА ВА ВАҚТ

256. Азиз дар 3 соат 12 км роҳ рафт. Суръати ҳаракати Азизро ёбед.

Ҳарфҳои лотиниро истифода бурда формулаи суръатро менависем.

$$v = s : t$$

v (ве) – суръат, s (эс) – масофа, t (те) – вақт

Шарти кӯтоҳ

$$s = 12 \text{ км}$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = ?$$

Ҳал:

$$v = s : t = 12 \text{ км} : 3 \text{ ч} = 4 \text{ км}$$

$$v = 4 \text{ км/соат}$$

Ҷавоб: 4 км/соат

Воҳидҳои суръати ҳаракат чунин навишта мешаванд: км/соат, км/дақ., м/дақ., м/сония. **Барои ёфтани суръат (v), масофа (s)-ро ба вақт (t) тақсим кардан лозим аст: $v = s : t$**

257. Бо истифода аз ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Мошини сабукрав	Суръат	Масофа	Вақт
	? км/соат	480 км	6 соат

Барои ёфтани масофа (s), суръат (v)-ро ба вақт (t) зарб мекунем: $s = v \cdot t$

258. Мушак дар як сония 5 км ҳаракат мекунад. Мушак дар 30 сония чӣ қадар масофаро тай менамояд?

Шарти кӯтоҳ:

$$v = 5 \text{ км/сония}$$

$$t = 30 \text{ сония}$$

$$s = ?$$

Ҳал:

$$s = v \cdot t = 5 \text{ км/сония} \cdot 30 \text{ сония} = 150 \text{ км}$$

Ҷавоб: $s = 150 \text{ км}$.

259. Мошини сабукрав бо суръати якхела 4 соат роҳ рафт. Агар суръати мошини сабукрав 80 км/соат бошад, масофаи тайкардаи мошинро ёбед.

260. Ифода кунед:

Бо метр:

$$7 \text{ км } 110 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

Бо детсиметр:

$$7 \text{ м } 6 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

Бо сантиметр:
8 м 88 см = ... см

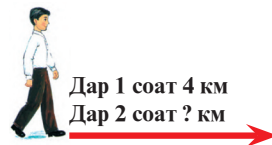
Бо миллиметр:
6 см 2 мм = ... мм

261. Дурустии чамъро бо тарҳ санҷед:

$$\begin{array}{r} + 91\ 344 \\ + 2\ 957 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} + 135\ 937 \\ + 58\ 749 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} + 773\ 581 \\ + 547\ 239 \\ \hline \end{array}$$

К.м

262. Писарбача дар як соат 4 км роҳ рафт.
Ў дар 2 соат чанд километр роҳ рафт?

263. Ифода кунед:

$$\begin{array}{ll} 5 \text{ аср} + 3 \text{ аср} = \dots \text{ сол} & 160 \text{ аср} - 60 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \\ 25 \text{ аср} + 18 \text{ аср} = \dots \text{ сол} & 300 \text{ аср} - 1 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \end{array}$$

264. Ифода кунед:

$$\begin{array}{ll} 1 \text{ соат } 20 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.} & 4 \text{ соат } 30 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.} \\ 2 \text{ соат } 10 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.} & 6 \text{ соат } 40 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.} \end{array}$$

Ч 3
р Т
р М

265. Се рақами 5 ва аломатҳои арифметикиро истифода бурда, адади 50-ро ҳосил кунед.

Дарси 32

266. Бо истифода аз чадвал масъала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

1)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Суръат</th> <th>Масофа</th> <th>Вақт</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>40 км/соат</td> <td>240 км</td> <td>? соат</td> </tr> </tbody> </table>	Суръат	Масофа	Вақт	40 км/соат	240 км	? соат
Суръат	Масофа	Вақт					
40 км/соат	240 км	? соат					
2)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Суръат</th> <th>Масофа</th> <th>Вақт</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>50 км/соат</td> <td>? км</td> <td>4 соат</td> </tr> </tbody> </table>	Суръат	Масофа	Вақт	50 км/соат	? км	4 соат
Суръат	Масофа	Вақт					
50 км/соат	? км	4 соат					
3)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Суръат</th> <th>Масофа</th> <th>Вақт</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>? км/соат</td> <td>60 км</td> <td>4 соат</td> </tr> </tbody> </table>	Суръат	Масофа	Вақт	? км/соат	60 км	4 соат
Суръат	Масофа	Вақт					
? км/соат	60 км	4 соат					

Намуна: Крани борбардор бо суръати 40 км/соат ҳаракат мекард. Вай бо ин суръат 240 км масофаро дар чанд соат тай мекунад?

Шарти кӯтоҳ:

Ҳал:

$$v = 40 \text{ км/соат} \quad t = S : v = 240 \text{ км} : 40 \text{ км/соат} = 6 \text{ соат}$$
$$S = 240 \text{ км} \quad \textbf{Ҷавоб:} \quad t = 6 \text{ соат.}$$
$$t = ?$$

267. Ҳавопаймо дар 3 соат бо суръати доимӣ 2 400 километрро тай намуд. Ҳавопаймо бо кадом суръат парвоз кардааст?

268. Олимони математикаи Осиёи Марказӣ Муҳаммади Хоразмӣ - соли 780, Абӯалӣ ибни Сино – соли 980, Алоуддини Қӯшчӣ соли 1 402 ба олами ҳастӣ омадаанд. Ин ададҳоро ба разрядҳо ҷудо кунед.

269. Ададҳоро дар шакли суммаи ҷамъшавандаҳои разрядӣ навишта, амали баръаксиро иҷро кунед.

$$3\,402 \quad 4\,004 \quad 500\,000 + 40\,000 + 3\,000 + 201 + 20 + 1$$

270. Қатори мусофиркаш аз Душанбе то Пахтаобод бо суръати 32 км/соат ҳаракат карда, 64 км масофаро тай кард. Қатори ин масофаро дар чанд соат тай намудааст?

Шарти кӯтоҳ:

Ҳал:

$$v = 32 \text{ км/соат}$$

$$t = S : v$$

$$S = 64 \text{ км}$$

$$t = 64 \text{ км} : 32 \text{ км/соат}$$

$$t = ? \text{ соат}$$

$$t = 2 \text{ соат}$$

Ҷавоб: Қатори масофаро дар 2 соат тай кард.

Барои ёфтани вақт (t) масофа (S)-ро ба суръат (v) тақсим кардан лозим аст:

$$t = S : v$$

271. Масофаи байни Душанбе ва Бохтар 94 км аст. Автобуси ин масофаро бо суръати 47 км/соат тай кард. Автобуси ин масофаро дар чанд соат тай кард?

272. Ҳавопаймо соати якум – бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 470 км/соат парвоз кард. Ҳавопаймо дар ду соат чанд километр парвоз кард?

273. Бо истифода аз чадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Пиёдагард	Суръат	Вақт	Масофа
	6 км/соат	2 соат	? км

274. Ҳисоб кунед:

4 соату 30 дақ. + 6 соату 15 дақ.

5 соату 45 дақ. – 4 соату 15 дақ.

6 соату 55 дақ. + 1 соату 35 дақ.

Дарси 33

275. 1) Мошин бо суръати 80 км/соат ҳаракат мекунад. Баъди 4 соат масофаи ҳаракати онро ёбед:

2) Велосипедрон дар 14 дақиқаю 30 сония масофаи 4 км рохро тай намуд. Агар онро ба сония ифода кунем, велосипедрон чанд сония ҳаракат кардааст? Ба ин савол як хонанда чунин ҷавоб дод:

$$60 \cdot 14 + 30 = 840 + 30 = 870 \text{ (сония)}$$

Хонандаи дуюм ҷавобро бо ин роҳ ёфт:

$$60 \cdot 15 = 900 - 30 = 870 \text{ (сония).}$$

Ҷавоби кадоме аз ин хонандагон дуруст аст?

276. Намоиши афсона 1 соату 20 дақиқа давом кард. Ин намоиш чанд дақиқа ё чанд сония давом кардааст?

277. Бо сония ифода кунед:

1 дақиқа = ... сония

5 дақиқа = ... сония

20 дақиқа = ... сония

30 дақиқа = ... сония

50 дақиқа = ... сония

60 дақиқа = ... сония

278. Дарс 45 дақиқа давом мекунад. Се дарс соати чанд ба охир мерасад, агар он соати 8 сар шуда, ду танаффуси 5-дақиқагӣ ҳам дошта бошад? Ин чанд соату чанд дақиқа мешавад? Се дарс чанд дақиқа ё чанд сония давом мекунад?

279. Бо сония ифода кунед: **1 соат = 3 600 сония**

10 соат,

1 соату 10 дақиқа,

10 соату 5 дақиқа,

2 соату 25 дақиқа.

Д.м

280. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳо гузошта, ҷумлаҳоро нависед:

- 1) Ман соли ... таваллуд шудаам.
- 2) Соли ... ман ... - сола мешавам.
- 3) Дар асри ... зиндагӣ мекунам.
- 4) Ҳозир соли ... аст.
- 5) Баъди ... сол асри XXII оғоз мешавад.

281. Саид барои аз хона то ба мактаб расидан 15 дақиқа вақт сарф мекунад. Лола бошад барои аз хона то ба мактаб рафтан 10 дақиқа вақт сарф мекунад. Суръати ҳаракати кӣ зиёдтар аст? Оё мо ба ин савол ҷавоб дода метавонем? Чаро не? Агар масофаи тайкардаи онҳоро аз хона то мактаб муайян кунем -чӣ? Лола масофаи 1 км ва Саид 1 500 м роҳро тай карда бошанд, онҳо дар як дақиқа чанд метр роҳро тай мекунанд?

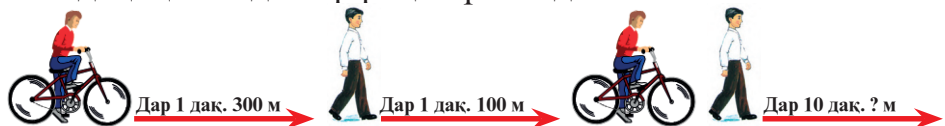
$$1 \text{ км} = 1\,000 \text{ м.} \quad 1\,000 \text{ м} : 10 \text{ дақиқа} = 100 \text{ м/дақиқа;}$$

$$1\,500 \text{ м} : 15 \text{ дақиқа} = 100 \text{ м/дақиқа}$$

Ҳоло чӣ гуфта метавонем: суръати ҳаракати кадоме зиёдтар аст? Суръати ҳаракати Лола ва Саид якхела мебошанд, чунки ҳар ду ҳам дар як дақиқа 100 м роҳро тай мекунанд.

Суръати ҳаракатро чунин менависанд: 100 м/дақиқа.

282. Велосипедрон дар як дақиқа 300 м роҳ ва пиёдагард дар як дақиқа 100 м роҳро тай карданд. Онҳо баъд аз 10 дақиқа чанд метр роҳ мераванд?

283. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

3 соат	56 дақиқа	60 сония	1 шабонарӯз
1 сол	1 аср	1 ҳафта	49 дақиқа

284. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

750 000, 8 700 000, 5 600, 750, 46 000 000, 45, 94 000.

2) Муқоиса кунед: 3 сомонию 10 дирам · 9 ... 10 сомонӣ

- 3 м чанд см аст?   1 с чанд кг аст?
 5 км чанд м аст?   1 т чанд кг аст?
 60 дм чанд см аст?   2 соат чанд дақиқа аст?

Мисол:

$$4 \text{ м } 15 \text{ см} + 23 \text{ см} = 4 \text{ м } 38 \text{ см}$$

$$8 \text{ кг} + 580 \text{ г} = 8 \text{ кг } 580 \text{ г}$$

$$9 \text{ соат } 48 \text{ дақ.} + 48 \text{ дақ.} = 10 \text{ соат } 36 \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 12 \text{ дақ.} + 2 \text{ соат} = 8 \text{ соат } 12 \text{ дақ.}$$

Агар ҳисоббарорӣ мушкил бошад, онҳоро зери ҳам навишта, ҳисоб кардан осонтар аст.

Намунаи 1: $8 \text{ км } 227 \text{ м} + 2 \text{ км } 343 \text{ м} = 10 \text{ км } 570 \text{ м}$

8 км 227 м	12 т 850 г	11 соат 25 дақиқа
+ 2 км 343 м	+ 5 т 125 г	+ 4 соат 10 дақиқа
10 км 570 м	17 т 975 г	15 соат 35 дақиқа

Намунаи 2: $45 \text{ км } 725 \text{ м} + 15 \text{ км } 163 \text{ м} + 870 \text{ м} = 61 \text{ км } 758 \text{ м}$

45 км 725 м	60 км 888 м
+ 15 км 163 м	+ 870 м
60 км 888 м	61 км 758 м

Намунаи 3: $4 \text{ т } 520 \text{ кг} + 5 \text{ т } 627 \text{ кг} = 10 \text{ т } 147 \text{ кг}$

4 т 520 кг = 4 520 кг	4 520 кг
5 т 627 кг = 5 627 кг	+ 5 627 кг
	10 147 кг

Ҳангоми ҷамъ кардани бузургиҳои ҷенакашон гуногун онҳоро ба ҷенаки якхела оварда, баъд ҷамъ кардан лозим аст.

285. Ададҳоеро, ки аз як ҳиҷо иборат аст, нависед.

Намуна: сад

Намуна 4:

- 1) $4 \text{ км } 450 \text{ м} + 4 \text{ } 560 \text{ м} = 4 \text{ } 450 \text{ м} + 4 \text{ } 560 \text{ м} = 9 \text{ } 010 \text{ м} = 9 \text{ км } 10 \text{ м}$
- 2) $6 \text{ км } 972 \text{ м} + 5 \text{ } 767 \text{ м} = 6 \text{ } 972 \text{ м} + 5 \text{ } 767 \text{ м} = 12 \text{ } 739 \text{ м} = 12 \text{ км } 739 \text{ м}$

286. Шифохй ҳисоб карда, натиҷаро нависед:

$$35 \text{ кг } 450 \text{ г} + 250 \text{ г}$$

$$12 \text{ м } 80 \text{ см} + 20 \text{ см}$$

$$60 \text{ т } 300 \text{ кг} + 20 \text{ т}$$

$$40 \text{ дм } 2 \text{ см} + 8 \text{ см}$$

287. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$115 \text{ м } 45 \text{ см} + 45 \text{ м } 15 \text{ см}$$

$$225 \text{ м } 15 \text{ см} + 115 \text{ м } 35 \text{ см}$$

$$2 \text{ соату } 45 \text{ дақ.} + 7 \text{ соату } 15 \text{ дақ.}$$

$$25 \text{ дақ. } 25 \text{ сония} + 15 \text{ дақ. } 35 \text{ сония.}$$

288. Ифода кунед:

$$7 \text{ с } 35 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ км } 80 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ солу } 10 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

289. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ кг } 450 \text{ г} + 7 \text{ кг } 250 \text{ г}$$

$$25 \text{ км } 700 \text{ м} + 14 \text{ км } 300 \text{ м}$$

$$17 \text{ т } 150 \text{ г} + 9 \text{ т } 850 \text{ г}$$

$$75 \text{ м } 8 \text{ см} + 45 \text{ м } 2 \text{ см}$$

290. Ифода кунед:

$$4 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$6 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$6 \text{ соат} = \dots \text{ дақ.}$$

$$9 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$5 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$5 \text{ дақ.} = \dots \text{ сония}$$

291. Барои ба 100 кас палав пухтан ба ҳисоби миёна 20 кг биринҷ, 27 кг сабзӣ, назар ба сабзӣ 9 маротиба камтар пиёз, 8 кг гӯшт, 5 кг равған лозим аст. Барои ба 100 кас палав пухтан ҳамагӣ чӣ қадар маҳсулот зарур аст?

292. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ с} + 45 \text{ кг}$$

$$4 \text{ солу } 11 \text{ моҳ} + 7 \text{ солу } 4 \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ т} + 15 \text{ с}$$

$$6 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} + 17 \text{ солу } 8 \text{ моҳ}$$

293.

Математики барҷастаи Шарқ Муҳаммади Хоразмӣ соли 783 таваллуд шуда, соли 850 вафот кардааст. Ӯ чанд сол умр дид ва дар кадом асрҳо зиндагӣ кардааст?

Дарси 35

294. Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ кг } 100 \text{ г} + 8 \text{ кг } 100 \text{ г}$$

$$23 \text{ т } 300 \text{ г} + 7 \text{ т } 500 \text{ г}$$

$$13 \text{ км } 600 \text{ м} + 27 \text{ км } 200 \text{ м}$$

$$80 \text{ м } 5 \text{ см} + 20 \text{ м } 5 \text{ см}$$

295. Ифода кунед:

$$7 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$9 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$8 \text{ соат} = \dots \text{ дақиқа}$$

$$5 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$4 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$6 \text{ дақиқа} = \dots \text{ сония}$$

296. Шифоҳӣ ҳисоб карда натиҷаро нависед:

$$15 \text{ кг } 850 \text{ г} + 150 \text{ г}$$

$$19 \text{ м } 60 \text{ см} + 40 \text{ см}$$

$$35 \text{ т } 300 \text{ кг} + 55 \text{ т}$$

$$18 \text{ дм } 15 \text{ см} + 5 \text{ см}$$

297. Азиз 45 сомонӣ дошт. Бо сеяки ин маблағ чиптаи кино харид. Дар дасти Азиз чанд сомонӣ боқӣ монд?

298. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$200 \text{ м } 35 \text{ см} + 30 \text{ м } 25 \text{ см}$$

$$3 \text{ соату } 30 \text{ дақ.} + 6 \text{ соату } 30 \text{ дақ.}$$

$$300 \text{ м } 20 \text{ см} + 10 \text{ м } 70 \text{ см}$$

$$20 \text{ дақ. } 20 \text{ сония} + 49 \text{ дақ. } 40 \text{ сония}$$

299. Ифода кунед:

$$3 \text{ с } 33 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$7 \text{ солу } 5 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$4 \text{ с } 14 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ солу } 11 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

300. Ҷадвалро пур кунед:

a	64		80	100		150
b		6		25	5	3
$a : b$	4	13	5		22	50

301. Ҳисоб кунед:

$$6 \text{ кг} + 14 \text{ с}$$

$$2 \text{ солу } 8 \text{ моҳ} + 8 \text{ солу } 2 \text{ моҳ}$$

$$5 \text{ сол} + 12 \text{ моҳ}$$

$$7 \text{ солу } 7 \text{ моҳ} + 18 \text{ солу } 18 \text{ моҳ}$$

Дарси 36

302. 1) Ҳангоми чамъ ва тарҳ кардани бузургиҳо мо бояд ченакҳои як бузурги буданашонро ба эътибор гирем.

3 соату 45 дақиқа + 5 соату 55 дақиқа = 9 соату 40 дақиқа;

$$\begin{array}{r} + 3 \text{ соату } 45 \text{ дақиқа} \\ + 5 \text{ соату } 55 \text{ дақиқа} \\ \hline 8 \text{ соату } 100 \text{ дақиқа} \\ 9 \text{ соату } 40 \text{ дақиқа} \end{array}$$

Роҳи дигари чамъи бузургиҳо ин аст, ки онҳоро ба воҳидҳои сода оварда баъд ҳисоб мекунем.

3 соату 45 дақиқа + 5 соату 55 дақиқа = 225 дақиқа + 355 дақиқа = 580 дақиқа = 9 соату 40 дақиқа

Ҳангоми иҷрои тарҳи бузургиҳо ҳам аз чунин тарзи кор истифода мебарем.

2) 5 кг 206 г – 3 кг 646 г = 1 кг 560 г

$$\begin{array}{r} 5 \text{ кг } 206 \text{ г} \\ - 3 \text{ кг } 646 \text{ г} \\ \hline 1 \text{ кг } 560 \text{ г} \end{array}$$

5 кг 206 г – 3 кг 646 г = 5 206 г – 3 646 г = 1 560 г = 1 кг 560 г

303. Ҳисоб кунед:

25 сомонию 55 дирам + 45 сомонию 25 дирам

15 сомонию 80 дирам – 10 сомонию 60 дирам

3 моҳ + 9 моҳ

1 шабонарӯз + 8 соат

304. Ба чор гурӯҳ чудо карда, бо тартиби афзуншавӣ нависед:

3 соат, 49 сомонӣ, 24 кг, 1 ҳафта, 5 т, 30 дирам,

32 м, 500 сомонӣ, 92 кг, 4 сол, 6 км, 347 мм,

684 г, 84 кг, 12 соат, 3 шабонарӯз, 698 кг, 99 дирам.

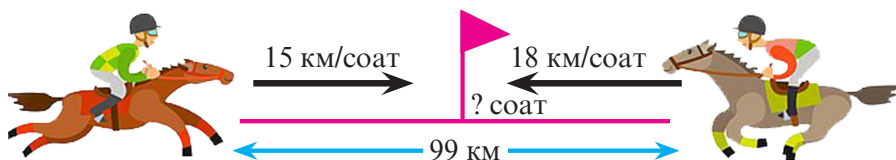
К.М**305.** Ҳисоб кунед:

1 соату 15 дақиқа + 4 соату 45 дақиқа
 35 дақиқаю 55 сония – 20 дақиқаю 25 сония
 8 м 8 см – 7 м   6 км 300 м + 9 км

306. Ифода кунед:

5 сомонӣ = ... дирам   23 км = ... м   900 см = ... м
 8 соат = ... дақиқа   7 с = ... кг   800 кг = ... кг
 1 500 дирам = ... сомонӣ   12 000 м = ... км
 420 дақиқа = ... соат

307. Аз ду деҳаи масофаи байнашон 99 км ду савора ба пешвози якдигар бароманд. Агар суръати ҳаракати савораи якум 15 км/соат ва аз савораи дуюм 18 км/соат бошад, савораҳо баъд аз чанд соат бо ҳам вомехӯранд?

308. а) Дар мусобиқаи варзишгарон як варзишгар масофаи 3 000 м-ро дар 4 дақиқа ва варзишгари дигар ин масофаро 2 дақиқа зиёдтар тай кард. Суръати ҳаракати кадом варзишгар зиёд аст?

Шарти кӯтоҳи масъала дар нақша:

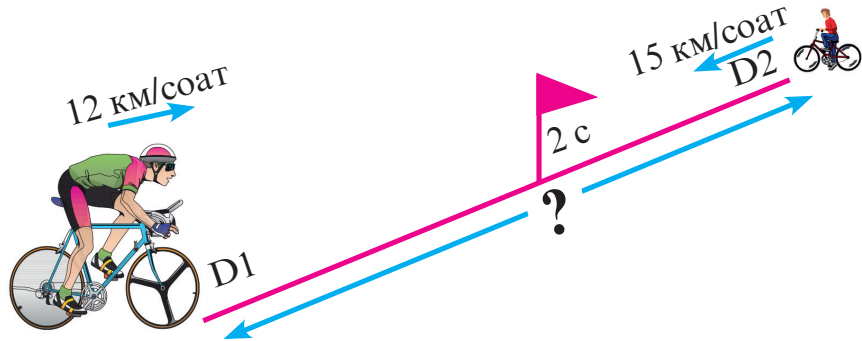
Суръат (V)	Вақт (t)	Масофа (S)
1 - ?	4 дақиқа	3 000 м
2 - ?	? 2 дақиқа зиёд	3 000 м

**Ч 3
р Т
м**

б) Меваи дарахтеро гӯед, ки аз як рақам ва як калима иборат бошад.

309. Аз ду деҳа дар як вақт ба сӯи якдигар ду велосипедрон ба роҳ баромада, баъд аз 2 соат вохӯрданд. Агар суръати велосипедрони якум 12 км/соат, велосипедрони дуюм 15 км/соат бошад, масофаи байни ду деҳаро ёбед. Шарти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намудан осонтар аст.

Бо D_1 деҳаи якум ва бо D_2 деҳаи дуюм ишорат карда шудааст.

310. Ифода кунед:

6 м = ... дм

8 т = ... кг

4 сол = ... моҳ

4 км = ... м

6 с = ... кг

2 аср = ... сол

1 м 20 см = ... см

10 м = ... см

490 м = ... дм

30 м 90 дм = ... дм

40 м = ... дм

820 дм = ... м

311. Ҳисоб кунед:

12 км 650 м – 6 км 150 м

14 км 500 м – 4 500 м

18 км 740 м – 18 км 240 м

20 км 55 м – 15 км 45 м

312. Ададҳоро хонед ва муайян кунед, ки онҳо чанд воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ доранд?

291 237

318 745

131 423

Намуна: Адади 184 135 аз 184 135 воҳид, 18 413 даҳӣ, 1 841 садӣ, 184 ҳазорӣ, 18 даҳҳазорӣ, 1 садҳазорӣ иборат аст.

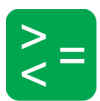
313. Чадвалро то 20 000 кг пурра кунед:

20 000 кг	10 т 500 кг	10 т 600 кг	11 т 80 кг	13 т 11 кг	14 т 450 кг	18 т 30 кг
					5 550 кг	

314. Комбинати шир ба дукон 40 куттӣ маска фиристод, ки массаи ҳар як куттӣ 200 г буд. Рӯзи аввал 800 г маска фурӯхта шуд. Дар дукон чанд килограмм маска боқӣ монд?

315. Бо рақамҳо нависед: панҷоҳу шаш ҳазору яксаду се, чил ҳазору чорсаду ҳафтод, сесаду ҳафтоду як ҳазору дусаду чилу як, чор миллион, чор миллиону як, чор миллиону даҳ.

316. Муқоиса кунед:

98 см ... 9 дм 8 см

4 м 71 см ... 4 м 95 см

12 дм 6 см ... 11 дм 7 см

6 км 350 см ... 5 км 350 см

Дарси 38

317. Бо истифода аз бузургиҳои додашуда сумма ва фарқи онҳоро мувофиқи имкон ёбед:

2 500 кг

74 000 дм

250 дақиқа

9 км

56 000 дм

2 соат

1 695 м

9 700 кг

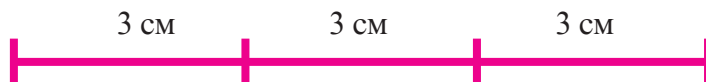
Намуна:

$$1) 9 \text{ км} - 1 \text{ 695 м} = 9 \text{ 000 м} - 1 \text{ 695 м} = 7 \text{ 305 м}$$

$$2) 9 \text{ км} + 1 \text{ 695 м} = 9 \text{ 000 м} + 1 \text{ 695 м} = 10 \text{ 695 м}$$

318. Дарозии сеяки порча ба 3 см баробар аст. Муайян кунед, ки дарозии порча чанд сантиметр аст?

319. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ м } 65 \text{ см} - 3 \text{ м } 35 \text{ см}$$

$$4 \text{ м } 200 \text{ см} + 30 \text{ дм}$$

$$6 \text{ км } 530 \text{ м} + 470 \text{ м}$$

$$10 \text{ т } 35 \text{ с} - 1 \text{ т } 20 \text{ с}$$

$$35 \text{ м } 5 \text{ дм} - 15 \text{ м}$$

$$46 \text{ см} + 45 \text{ см}$$

320. Дарозии росткунча 1 дм 2 см ва бараш назар ба дарозиаш 6 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри росткунчаро ёбед.

321. Бо истифода аз ҷадвал муайян кунед, ки дар мусобиқаи давидан кадом варзишгар ғолиб омадааст:

Рақами варзишгарон	1	2	3	4
Натиҷа	5 дақ. 3 сония	300 сония	4 дақ. 59 сония	298 сония

Бузургиро бо бузургӣ чамъ ё тарҳ кунем, бузургӣ ҳосил мешавад.

322. Ҳисоб кунед:

$$1 \text{ км} - 400 \text{ м}$$

$$2 \text{ м } 7 \text{ см} + 28 \text{ дм } 8 \text{ см}$$

$$7 \text{ м } 3 \text{ дм} - 4 \text{ м } 1 \text{ дм} + 1 \text{ м } 8 \text{ дм}$$

$$5 \text{ см } 83 \text{ мм} + 6 \text{ см } 7 \text{ мм} - 10 \text{ см } 90 \text{ мм}$$

323. Бо тонна ва килограмм ифода намоед:

Намуна:

$$2 \text{ т} - 800 \text{ кг} = 2 \text{ 000 кг} - 800 \text{ кг} = 1 \text{ 200 кг} = 1 \text{ т } 200 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 800 \text{ кг} - 700 \text{ кг}$$

$$9 \text{ т} - 900 \text{ кг}$$

$$4 \text{ т } 850 \text{ кг} - 600 \text{ кг}$$

$$8 \text{ т } 800 \text{ кг} - 400 \text{ кг}$$

$$6 \text{ т } 300 \text{ кг} - 300 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 550 \text{ кг} - 250 \text{ кг}$$

324. Садо дар ҳаво дар як сония ҳаво ба масофаи 330 м паҳн мешавад. Адади 330 м-ро бо детсиметр ифода кунед.

1) Шумо ба чамъ ва тарҳи бузургиҷо шинос ҳастед.

Масалан: $50 \text{ кг} + 20 \text{ кг} = 70 \text{ кг}$ $42 \text{ кг} - 3 \text{ кг} = 39 \text{ кг}$

Зарби бузургиҷо ба адад ба мисли зарби адад ба адад иҷро мешавад: $4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$

2) Ифодаро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои 4 кг 217 г ва 2; адади 4 кг 217 г-ро 2 маротиба зиёд кардан.

Тарзи ҳисобкунӣ: Ифодаро навишта, ҳамзарби якумро бо бузургиҷои яхела иваз намуда, сипас онро дар сутун навишта, ҳисоб кардан осонтар аст.

Масалан:

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} = 4 \text{ 217 г}$$

8 кг 434 г – ҳосили зарб

Бузургиҷо ба адад зарб кунем, бузургӣ ҳосил мешавад.

$$\begin{array}{r} 4 \text{ 217 г} \\ \times \quad 2 \\ \hline 8 \text{ 434 г} = 8 \text{ кг } 434 \text{ г} \end{array}$$

325. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ дм } 2 \text{ см} \cdot 4$$

$$9 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3$$

$$2 \text{ соату } 10 \text{ дақ.} \cdot 3$$

$$8 \text{ кг } 300 \text{ г} \cdot 2$$

$$5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 5$$

$$15 \text{ дақ. } 20 \text{ сония} \cdot 2$$

326. Тарзҳои хонданро ба хотир оред:

$$100 + 200 = 300$$

1. Сад чамъи дусад ба сесад баробар аст.
2. Сад плюси дусад ба сесад баробар аст.
3. Суммаи ададҳои сад ва дусад ба сесад баробар аст.
4. Ҳосили чамъи ададҳои сад ва дусад ба сесад баробар аст.
5. Адади садро дусад воҳид зиёд кардем, адади сесад ҳосил шуд.
6. 100 - чамъшавандаи якум, 200 - чамъшавандаи дуюм, 300 - ҳосили чамъ

327. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$118 : 25 \quad 200 : 57 \quad 345 : 171 \quad 739 : 9 \quad 863 : 430$$

328. Дарозии қалам 15 см 5 мм аст. Дарозии 2-то чунин қалам чӣ қадар мешавад? Дарозии 4-тоаш-чӣ?

329. Бо хаткашак дарозии қаламатонро чен кунед ва натиҷаро 3 маротиба зиёд намоед.

330. Дарозии қаламро чен кунед ва онро бо дарозии ручкаатон муқоиса карда, гӯед, ки кадоми онҳо дарозтар аст?

331. Квадратҳои шавқовар:

180	330		630
150		270	...
	90	240	...
630	...	...	

260	310		810
		290	...
	90	280	...
810	...	...	

332. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ м } 20 \text{ см} \cdot 4 \quad 15 \text{ см } 2 \text{ мм} \cdot 4 \quad 80 \text{ кг } 400 \text{ г} + 3 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

$$5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 7 \quad 9 \text{ дм } 3 \text{ см} \cdot 3 \quad 20 \text{ км } 62 \text{ м} + 50 \text{ км } 8 \text{ м}$$

Дарси 40

333. Дарозии 1 дона хаткашак 20 см аст. Агар чунин хаткашакҳоро паси ҳам гузорем, дарозии 30 дона хаткашак чӣ қадар мешавад? Натиҷаро бо метр ва детсиметр ифода кунед.

334. Дарозиро бо миллиметрҳо ифода кунед:

$$3 \text{ см } 2 \text{ мм} \quad 4 \text{ см } 4 \text{ мм} \quad 8 \text{ см } 1 \text{ мм} \quad 7 \text{ см } 9 \text{ мм}$$

Намуна: $3 \text{ см } 4 \text{ мм} = 30 \text{ мм} + 4 \text{ мм} = 30 \text{ мм} + 4 \text{ мм} = 34 \text{ мм}$

335. Муқоиса кунед:

4 м 20 см ... 4 м 20 см
3 т 20 кг ... 2 т 20 кг

5 соату 30 дақиқа ... 12 соат
4 асру 3 сол ... 17 аср

336. Қимати бузургии 5 сомонию 5 дирам $\cdot a$ -ро хангоми $a = 2, 3, 5$ ва 8 будан ёбед.

337. Агар дар як шабонарӯз ба 10 сар гов 500 г намак лозим бошад, дар як ҳафта чӣ қадар намак даркор мешавад?

338. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 10 \text{ км } 035 \text{ м} \\ + 15 \text{ км } 725 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 45 \text{ т } 350 \text{ г} \\ - 25 \text{ т } 450 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 125 \text{ кг } 475 \text{ г} \\ + 285 \text{ кг } 605 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 145 \text{ км } 075 \text{ м} \\ - 60 \text{ км } 005 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

339. Ҳисоб кунед:

30 см 3 мм $\cdot 3$ 2 соату 30 дақ. $\cdot 2$ 4 соату 40 дақ. $\cdot 4$
3 м 30 см $\cdot 3$ 7 т 700 г $\cdot 7$ 3 сомонию 10 дирам $\cdot 9$

340. Ҳисоб кунед:

90 м 6 дм $\cdot 7$ 50 000 м $\cdot 2$ 70 м 8 дм $\cdot 4$ 15 000 м $\cdot 6$

341. Саида 85 сомони дорад. Умед нисбат ба Саида 35 сомони зиёдтар дорад. Саида ва Умед ҳамагӣ чанд сомони доранд?

Дарси 41

ТАҚСИМИ БУЗУРГИҲО БА АДАД

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$$

Шумо ҳисоби мисолҳои $28 \text{ см} : 4 = 7 \text{ см}$, $36 \text{ кг} : 9 = 4 \text{ кг}$ ва монанди инҳоро медонед. Ҳоло тақсими бузургиҳоро ба адад дида мебароем. $6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$. Ифодаро меҳонем: ҳосили тақсими ададҳои $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ ба 4; адади $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ -ро 4 маротиба кам кардан лозим аст. $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ – тақсимшаванда, 4 – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ. Ифодаро навишта, тақсимшавандаро бо адад иваз мекунем, сипас онро дар сутун навишта, мисли тақсими адади серакама ба адади якракама иҷро мекунем.

6 м 68 см : 4 = 1 м 67 см
 6 м 68 см = 668 см
 1 м 67 см – ҳосили тақсим

$$\begin{array}{r} 668 \overline{) 4} \\ \underline{- 4} \\ 26 \\ \underline{- 24} \\ 28 \\ \underline{- 28} \\ 0 \end{array}$$

Бузургиро ба адад тақсим кунем, бузургї ҳосил мешавад.

342. Ҳисоб кунед:

7 т 92 кг : 9   8 соату 54 дақиқа : 2
 5 кг 120 г : 4   9 дақиқа 42 сония : 6
 15 м 24 см : 6   24 сомонию 8 дирам : 8

343. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро хатгї ҳисоб кунед:

156 · 248 + 206 · 134   (3 196 – 365 · 5) : 3
 302 · 217 – 303 · 113   (7 010 – 5 658) : 338 · 89

344. Сўзанак дар як сония 10 метр парвоз мекунад. Вай дар як дақиқа чанд метр парвоз карда метавонад?

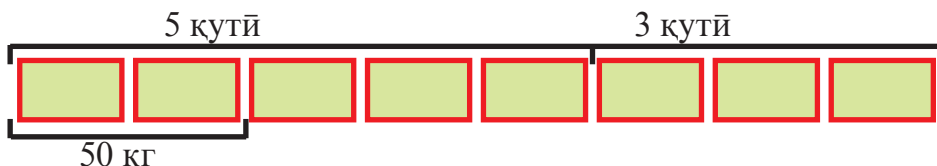
345. **Шифоҳї:** Дар таркиби 1 000 г (ё ки 1 л) оби нўшоқї 10 г намак ҳаст. 10 000 г (10 л) оби нўшоқї чанд грамм намак дорад?

346. Ифода навишта, қиматашро ҳисоб кунед:
 Фарқи ададҳои 2 100 090 ва 2 100 010-ро ба фарқи ададҳои 180 007 ва 180 002 зарб кунед.

347. Бо истифода аз расми овардашуда масъала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

348. Ифода кунед:

124 дақиқа = ... соат ... дақиқа   271 см = ... м ... см
1 050 кг = ... т ... кг   830 дирам = ... сомонию ... дирам

Д.М

349. Суммаи ададҳои 38 000 ва 12 000-ро ба фарқи ададҳои 20 040 ва 20 030 зарб кунед.

350. Дар ферма рӯзи якум 2 324 л, рӯзи дуум 56 л зиёдтар, рӯзи сеюм назар ба рӯзи дуум 120 л зиёдтар шир дӯшиданд. Ферма дар 3 рӯз чӣ қадар шир истеҳсол кардааст?

351. Ҳисоб кунед:

2 км 225 м · 4   6 кг 132 г : 6   4 соату 24 дақиқа : 4
3 т 135 кг · 6   8 км 244 м : 9   2 соату 12 дақиқа : 2
6 км 150 м : 10   70 кг 180 г · 3   6 соату 20 дақиқа · 5

Барои чамъоварӣ намудани 1 кг асал, замбур 2 миллион гулшаҳд мегирад.

Дарси 42

352. Ба 378 сомони чандто шарбати себ харидан мумкин аст?

353. Агар $c = 3, 5, 6$ ва 9 бошад, қимати бузургии 45 соату 90 дақиқа : c -ро ёбед.

354. Ҳисоб кунед:

352 км · 100   5 200 кг : 100   9 999 м : 9   720 с · 100
1 352 т · 100   5 200 см : 100   1 688 г : 8   4 720 аср · 100

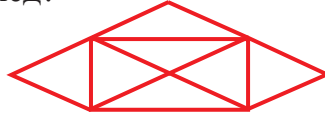

355. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{l} 3\,000 : x = 100 \cdot 3 \qquad 20 + (x + 2\,000) = 6\,000 \\ (x \cdot 20) - 400 = 400 \qquad 500 + (100 : x) = 600 \end{array}$$

356. Қаламро аз қоғаз наканда, оё фигураи зеринро тасвир карда метавонед?

357. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед.

$$\begin{array}{l} 8\,600 - 2\,600 + 2\,400 - 10 \cdot 20 \\ 8\,600 - (2\,600 + 2\,400) - 10 \cdot 20 \\ 8\,600 - (2\,600 + 2\,400 - 1\,000) \cdot 2 \\ 8\,600 - (2\,600 + 2\,400 - 10 \cdot 20) \\ 8\,600 - 2\,600 + 2\,400 - 10 \cdot 20 \\ 8\,600 - 2\,600 + (2\,400 - 10 \cdot 20) \\ 8\,600 - (2\,600 + 2\,400 - 10 \cdot 20) \\ (8\,600 - 2\,600) + 2\,400 - 10 \cdot 20 \\ (8\,600 - 2\,600 + 2\,400) - 10 \cdot 20 \\ (8\,600 - 2\,600 + 2\,400 - 1\,000) \cdot 2 \end{array}$$

358. Ду киштӣ аз ду бандар, ки масофаашон 800 км аст, дар як вақт ба муқобили ҳамдигар шино карданд. Киштии якум бо суръати 90 км/соат, киштии дуюм бо суръати 70 км/соат ҳаракат мекарданд. Баъд аз 2 соат масофаи байни киштиҳо чанд километр мешавад?

359. Сангпушти даштӣ дар 5 дақиқа 30 метр роҳ рафт. Сангпушти даштӣ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

360. Ҳавоборонак (тӯкумшулук) дар 5 дақиқа 1 м 50 см масофаро тай кард. Суръати ҳавоборонакро дар як дақиқа ёбед.

Дарси 43

ХУДРО САНЧЕД!

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби сеюм

1. Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозиро ба хотир оред.
2. Муқоиса кунед.
 $9 \text{ дм } 9 \text{ см} \dots 8 \text{ дм } 8 \text{ см}$ $4 \text{ м } 4 \text{ см} \dots 6 \text{ м } 6 \text{ см}$
 $7 \text{ км } 77 \text{ м} \dots 777 \text{ м}$ $8 \text{ м } 8 \text{ см} \dots 6 \text{ м } 6 \text{ см}$
3. 10 километр чанд метр аст? 10 метр чанд миллиметр аст? 90 метр чанд километр мебошад?
4. Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои массаро ба хотир оред.
5. Бо тонна ифода кунед:
 2 000 кг 9 000 кг 12 000 кг
6. Шаш сентнер чанд килограмм аст? Чанд килограмм 12 сентнер мешавад?
7. Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои вақтро ба хотир оред.
8. Ифода кунед:
 $6 \text{ моҳ} = \dots \text{ ҳафта}$ $300 \text{ сол} = \dots \text{ аср}$
 $2 \text{ сол} = \dots \text{ моҳ}$ $9 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$
9. Панҷ дақиқа чанд сония аст? Панҷ сол чанд моҳ аст?
10. Дар як қуттӣ 100 дона собун ҳаст. Дар 10 қуттӣ чанд дона собун ҳаст? Дар 100 қуттӣ-чӣ?
11. Панҷ сомонӣ чанд дирам аст? 50 сомонӣ-чӣ? 500 сомонӣ-чӣ?
12. Формулаҳои суръат, масофа ва вақтро фаҳмонед.
13. Барои чамъ ва тарҳи бузургӣҳо мисол оред.
14. Ҳисоб кунед:
 $4 \text{ м } 10 \text{ см} \cdot 2$ $10 \text{ см } 2 \text{ мм} \cdot 5$ $50 \text{ кг } 500 \text{ г} + 5 \text{ кг } 500 \text{ г}$

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби сеюм

- 1) Саҷаки гектар чист?
А) километри квадратӣ   Б) ар   В) метри квадратӣ
- 2) Як ҳафта ба чанд соат баробар аст?
А) 84 соат   Б) 168 соат   В) 42 соат
- 3) 40 сол ба чанд моҳ баробар аст?
А) 480 моҳ   Б) 440 моҳ   В) 460 моҳ
- 4) Саҷаки метр чист?
А) сантиметр   Б) миллиметр   В) детсиметр
- 5) Хурдтарин воҳиди дарозиро ёбед.
А) километр   Б) метр   В) миллиметр
- 6) Калонтарин воҳиди массаро ёбед.
А) килограмм   Б) сентнер   В) тонна
- 7) Якуним сол ба чанд моҳ баробар аст?
А) 16 моҳ   Б) 18 моҳ   В) 24 моҳ
- 8) Дунимсол чанд моҳ аст?
А) 24 моҳ   Б) 30 моҳ   В) 36 моҳ
- 9) Кадоме аз ченакҳои зерин барои чен намудани массаи як тарбуз истифода бурда мешавад?
А) сантиметр   Б) литр   В) грамм   Г) килограмм
- 10) 100 сентнеру 20 килограммро ба килограмм гардонед.
А) 10 020 кг   Б) 10 002 кг   В) 10 200 кг
- 11) Байни бузургҳо ва воҳидҳои онҳо мувофиқатро барқарор намоед:
1) Дарозӣ   А) сентнер   3) Арзиш   В) сония
2) Вақт   Б) сомонӣ   4) Масса   Г) сантиметр
- 12) Як дона гулдон 8 сомонӣ арзиш дорад. 24 дона гулдон чанд сомонӣ арзиш дорад?
А) 3 сомонӣ   Б) 16 сомонӣ   В) 192 сомонӣ   Г) 32 сомонӣ
- 13) Кадоме аз ин бузургҳо дуруст ифода шудааст?
А) 2 м 5 дм = 25 дм   Б) 4 км 50 м = 4 500 м
В) 9 м 9 см = 9 900 мм

БОБИ 4. АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 44

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ 10 000 000

361. Шифоҳӣ. Ба миллион як воҳидӣ то ҳосил шудани 1 000 010 илова кунед:
1 000 001, 1 000 002, ..., ..., 1 000 009, 1 000 010.

362. Ба миллион як даҳӣ илова кардан гиред, то ки як миллиону панҷоҳ ҳосил шавад:
1 000 010, 1 000 020, ..., ..., 1 000 050.

363. Ба миллион садтоӣ илова кардан гиред, то ки як миллиону як ҳазор ҳосил шавад:
1 000 100, 1 000 200, ..., ..., 1 001 000.

364. Ба миллион ҳазортоӣ илова кардан гиред, то ки як миллиону даҳҳазор ҳосил шавад:
1 001 000, 1 002 000, ..., ..., 1 010 000.

365. Ба миллион даҳҳазортоӣ илова кардан гиред, то ки як миллиону садҳазор ҳосил шавад:
1 010 000, 1 020 000, ..., ..., 1 100 000.

366. Ба миллион садҳазортоӣ илова кардан гиред, то ки даҳ-миллион ҳосил шавад:
1 100 000, 1 200 000, ..., ..., 10 000 000.

367. Ададҳои дар ҷадвал навишташударо хонед ва нависед:

Даҳ-миллион	Мил-лион	Сад-ҳазорӣ	Даҳ-ҳазорӣ	Ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
	1	0	2	2	0	7	9
	5	9	6	3	6	8	4
	4	2	3	7	4	2	4
	9	9	9	9	9	9	9
1	0	0	0	0	0	0	0

368. Шифоҳӣ:

3 млн + 6 млн	5 млн + 2 млн	8 млн + 2 млн
6 млн – 3 млн	5 млн – 2 млн	9 млн – 4 млн

369. Ададҳоро хонед ва нависед:

3 250 000	4 400 100	5 400 000
6 000 400	9 090 905	10 000 000

Дарси 45

НУМЕРАТСИЯИ АДАДҲО АЗ 1 000 000 ТО 10 000 000

1000 ҳазорӣ = 1 000 000   10 садҳазорӣ = 1 000 000
100 даҳҳазорӣ = 1 000 000

370. Як заводи сементбарорӣ дар як сол 1 000 000 тонна семент истеҳсол кард. Дар ду ҳамин хел завод дар як сол чанд тонна семент истеҳсол мешавад? Дар 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ва 10 ҳамин хел завод мутаносибан чанд тонна семент истеҳсол мешавад?

371. Ба миллион 100-ҳазорӣ ҳамроҳ кардан гиред, то ки 2 000 000 ҳосил шавад: 1 100 000, 1 200 000, 1 300 000, ... , ... , 1 900 000, 2 000 000.

372. Ба миллион 500-ҳазорӣ ҳамроҳ кардан гиред, то ки 5 000 000 ҳосил шавад: 1 500 000, 2 000 000, ... , ... , 4 500 000, 5 000 000.

373. Ададҳоро хонед ва нависед:

1 миллион = як миллион = 1 000 000
2 миллион = ду миллион = 2 000 000
3 миллион = се миллион = 3 000 000
4 миллион = чор миллион = 4 000 000
5 миллион = панҷ миллион = 5 000 000
6 миллион = шаш миллион = 6 000 000
7 миллион = ҳафт миллион = 7 000 000
8 миллион = ҳашт миллион = 8 000 000
9 миллион = нуҳ миллион = 9 000 000
10 миллион = даҳ миллион = 10 000 000

374. Ҳисобкуниро шарҳ диҳед:

1 млн + 1 млн = 2 млн	6 000 000 + 1 000 000 =
1 000 000 + 1 000 000 = 2 000 000	6 000 000 – 1 000 000 =
2 миллион + 2 миллион = 4 000 000	6 000 000 + 4 000 000 =
2 000 000 + 2 000 000 = 4 000 000	6 000 000 – 4 000 000 =
3 миллион + 3 миллион = 6 000 000	6 000 000 + 100 000 =
3 000 000 + 3 000 000 = 6 000 000	6 000 000 + 10 000 =
4 миллион + 2 миллион = 6 000 000	6 000 000 + 1 000 =
4 000 000 + 2 000 000 = 60 000 000	6 000 000 + 100 =
5 миллион – 2 миллион = 3 000 000	6 000 000 + 10 =
5 000 000 – 2 000 000 = 3 000 000	6 000 000 + 1 =

375. Ҳисоб кунед:

7 000 000 + 1 000 000	8 000 000 – 8 000 000
9 000 000 – 5 000 000	8 000 000 + 1 000 000
7 000 000 – 4 000 000	9 000 000 + 1 000 000

Дарси 46

РАЗРЯДИ ДАХМИЛЛИОНҲО

376. 1) Разрядҳоро хонед. Разрядҳо бо чӣ фарқ мекунад?

Разряди даҳ-миллионӣ	Разряди мил-лионӣ	Разряди садҳа-зорӣ	Разряди даҳҳа-зорӣ	Разряди ха-зорӣ	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	5	7	2	0	6	3	4
2	3	9	3	5	5	1	0
1	2	8	5	8	0	4	1
1	4	1	4	7	2	3	9
1	1	3	1	0	2	7	5
1	6	4	0	6	1	0	0

- 2) Дар чадвал чандто разряд ҳаст?
- 3) Разряди даҳмиллионҳо кадом рақамҳоро нишон дода метавонад? 1, 2, ..., ..., 9, 0.
- 4) Ададҳои дар чадвал навишташударо хонед. Разрядҳо-ро номбар кунед ва нависед.

377. Ададхоро хонед ва нависед:

99 444 444	79 654 321	37 730 730	12 345 678
60 060 006	10 100 000	93 000 000	10 000 000

378. Ададхоро бо рақамҳо нависед.

Сиву ҳафт миллиону чорсаду навад, панҷоҳ миллиону ду ҳазору сесаду чил, ҳаштоду нуҳ миллиону яксаду як, бисту се миллиону шаш, бист миллиону бист, ҳафтод миллион.

379. Ҳисоб кунед:

16 млн + 24 млн	5 млн · 4	20 млн : 4
76 млн – 70 млн	9 млн · 2	10 млн : 2

380. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$1\ 010 - x = 505 \qquad x + 707 = 1\ 000$$

381. 1) Адади калонтарин ва хурдтарини ҳаштрақамаро гӯед ва разряди онро номбар кунед.

2) Пешоянди адади пеш аз ададҳои 4 600 009, 3 999 999, 5 555 554-ро нависед ва хонед.

382. 1) Муқоиса кунед:

10 млн ... 1 млн	30 000 000 ... 3 000 000
73 млн ... 74 млн	15 000 000 ... 51 000 000
41 млн ... 41 млн	11 000 000 ... 12 000 000

2) Ҳисоб кунед:

383. Ададхоро хонед:

10	100	1 000	10 000	100 000	1 000 000
1 000 000	100 000	10 000	1 000	100	10

384. Ададҳои зеринро ба суммаи разрядӣ иваз кунед:

86 000 000   19 000 000   90 000 000   25 052 505

Намуна: 86 000 000 = 80 000 000 + 6 000 000

ҶАДВАЛИ СИНФҶО ВА РАЗРЯДИ САДМИЛЛИОНҶО

385. Ҷадвалро аз назар гузаронед:

Синфи 3 Синфи миллионҳо			Синфи 2 Синфи ҳазорихо			Синфи 1 Синфи воҳидҳо		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
	8	7	6	5	4	3	2	1
	3	0	0	3	0	0	3	4
	2	2	2	2	0	2	0	2
	6	4	2	5	7	3	1	9
	8	5	0	2	3	0	0	0
	9	9	9	9	9	9	9	9
1	0	0	0	0	0	0	0	0

- 1) Ҳар як синф чанд разряд дорад?
- 2) Разрядҳои синфи якумро номбар кунед.
- 3) Разрядҳои синфи дуюмро номбар кунед.
- 4) Разрядҳои синфи сеюмро номбар кунед.
- 5) Ададҳои ҷадвалро хонед ва нависед.

Воҳиди одӣ воҳидҳои разряди якум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи якум навишта мешаванд.

Даҳӣҳо воҳидҳои разряди дуюм номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи дуюм навишта мешаванд.

Садӣҳо воҳидҳои разряди сеюм номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи сеюм навишта мешаванд.

Ҳазорӣҳо воҳидҳои разряди чорум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи чорум навишта мешаванд.

Даҳҳазорӣҳо воҳидҳои разряди панҷум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи панҷум навишта мешаванд.

Садҳазорӣҳо воҳидҳои разряди шашум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи шашум навишта мешаванд.

Миллионҳо воҳидҳои разряди ҳафтум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи ҳафтум навишта мешаванд.

386. Рақамҳои 9, 7, 4, 0, 3, 6, 1, 8-ро истифода бурда, чор адади ҳаштрақам нависед.

387. Ададҳоро хонед ва нависед:

46 005 000	71 500 000	12 100 000	79 800 000
44 400 000	66 000 000	10 050 000	99 000 099

388. Ҳисоб кунед:

100 млн + 100 млн	80 млн – 70 млн	50 млн – 40 млн
17 млн + 30 млн	60 млн – 10 млн	30 млн + 70 млн
40 млн + 50 млн	90 млн – 20 млн	11 млн + 24 млн

389. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

23 233 232 1 001 2 064 321 49 20 601 486 906 432

390. Муқоиса кунед:

10 млн ... 25 млн	13 200 000 ... 12 100 000
41 млн ... 51 млн	88 700 000 ... 88 800 000

391. Ададҳоро ба намуди суммаи разрядӣ чудо кунед:

93 000 039 83 500 000 50 000 002 69 111 111 11 112 222

392. Ҳисоб кунед:

60 млн + 5 млн	27 200 000 – 200 000	37 000 000 + 10
49 млн + 1 млн	90 000 009 – 90 000 009	90 000 400 – 400

393. Дар вақти холӣ. Мисоли шавқовар:

$(6\ 666\ 666 - 666\ 666 - 66\ 666 - 6\ 666 - 666 - 66 - 6) : 6$
 $(6 + 66 + 666 + 6\ 666 + 66\ 666 + 666\ 666 + 6\ 666\ 666) : 6$

394. Модар 72-сола, писар 36-сола ва духтараш 18-сола мебошанд. Духтар аз модар чанд маротиба ҷавонтар аст? Чанд маротиба бародар аз хоҳар калон аст?

395. Пешояндҳои ададҳои 4 600 009, 3 999 999, 5 555 554-ро нависед ва хонед.

Пасояндҳои ададҳои 2 300 001, 7 777 778, 1 000 001-ро нависед ва хонед.

Ҳайвони қадбаландтарини олам заррофа аст. Қади он то 6 метр шуда метавонад.

Дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби чорум

1. Дар сад ҳазор чанд ҳазорӣ ҳаст? Дар нуҳсад ҳазор чанд ҳазорӣ ҳаст?
Дар сад миллион чанд миллионӣ ҳаст?
2. Ададҳои 3 333 333, 4 400 044 ва 4 040 404-ро хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед.
3. Дар панҷ миллион чанд садҳазорӣ ҳаст? Дар 50 миллион чанд миллионӣ ҳаст?
4. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 1 \text{ млн} \cdot 4 & 4 \text{ млн} : 4 & 7 \text{ млн} : 1 \\ 3 \text{ млн} \cdot 2 & 6 \text{ млн} : 2 & 9 \text{ млн} : 3 \end{array}$$

5. Ададҳои серақама ҳамагӣ чандтоянд? Ададҳои чоррақама-чӣ? Ададҳои панҷрақама-чӣ?
6. Хурдтарин ва калонтарин ададҳои ҳафтрақама ро гӯед.
7. Адади 50 000 000-ро то 60 000 000 даҳмиллионӣ зиёд кунед.
8. Адади 2 000 000-ро то 8 000 000 думиллионӣ зиёд кунед.
9. Адади 10 000 000-ро 10 000 000-тоӣ то ҳосил шудани 90 000 000 номбар кунед.
10. 1 000 000-ро ду маротиба зиёд кунем чанд ҳосил мешавад? 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ва 10 маротиба зиёд-чӣ?

11. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 60 \text{ х} - 30 \text{ х} & 3 \text{ млн} - 1 \text{ млн} & 7 \text{ млн} - 2 \text{ млн} \\ 50 \text{ х} - 40 \text{ х} & 8 \text{ млн} - 3 \text{ млн} & 4 \text{ млн} - 4 \text{ млн} \end{array}$$

12. Ҷадвалро пурра кунед:

Ададҳоро бо рақамҳо нависед	Ҷавобҳо
Чорсад ҳазору шашсаду наваду ҳашт	
Ҳафтсаду даҳ ҳазору панҷсад	
Даҳ миллиону ҳазору ҳашт	
Ҳаштоду нуҳ миллиону чилу чор	

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби чорум

- 1) Адади сездар миллиону сездаро нависед.
А) 130 000 013   Б) 13 000 013   В) 1 300 013
- 2) Адади 101 миллионро бо рақамҳо нависед.
А) 10 100 000   Б) 101 000 000   В) 1 010 000 000
- 3) Дусад ҳазор аз дусад чанд маротиба калон аст?
А) 1 000 маротиба   Б) 100 маротиба   В) 200 маротиба
- 4) Кадоме аз ин ададҳо калон аст?
А) 45 миллион аз чилу панҷ ҳазор хурд аст.
Б) 45 миллион аз чилу панҷ ҳазор калон аст.
- 5) Тарзи дуруст навиштани адади 52 221-ро бо калимаҳо нишон диҳед:
А) Панҷоҳу ду ҳазору дусаду бисту як
Б) Панҷсаду бисту ду ҳазору бисту як
В) Панҷ миллиону дусаду бисту ду ҳазору як
- 6) Адади хурдтаринеро ёбед, ки бо рақамҳои 8, 2, 7, 4, 3 ва 1 тартиб дода шудааст.
А) 874 321   Б) 124 378   В) 123 478
- 7) Адади номаълумро ёбед:
 $180 + p + 260 = 2\ 600$
А) 2 160   Б) 2 060   В) 216   Г) 2 160
- 8) Тарҳшаванда 47 млн, тарҳқунанда 26 млн аст. Фарқро ёбед.
А) 20 млн   Б) 21 млн   В) 53 млн   Г) 22 млн
- 9) Дар байни ададҳои аз 501 то 511 чандто адади чуфт аст?
А) 5   Б) 6   В) 8   Г) 7
- 10) Кадом адад решаи муодилаи $(843 - 569) : x = 137$ мебошад.
А) 5   Б) 2   В) 4   Г) 3
- 11) Қимати ифодаи зеринро ҳисоб кунед:
 $42\text{ км } 613\text{ м} - 19\text{ км } 700\text{ м}$
А) 24 км 519 м   Б) 62 км 313 м   В) 24 км 915 м   Г) 22 км 913 м
- 12) Қимати ифодаи зеринро ҳисоб кунед:
 $24\text{ км } 361\text{ м} + 61\text{ км } 200\text{ м}$
А) 85 км 561 м   Б) 88 км 560 м   В) 86 км 561 м   Г) 85 км 161 м
- 13) Қимати ифодаи $400 + (74 - 22) \cdot 45$ -ро ҳисоб кунед:
А) 2 470   Б) 2 740   В) 2 000   Г) 200

БОБИ 5. ЧАМЪ ВА ТАРҲИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 49 **ЧАМЪ ВА ТАРҲИ ШИФОҲӢ ДАР ДОИРАИ 10 000 000**

Чамъ ва тарҳ амалҳои арифметикианд. **Масалан:**

$$\begin{array}{ll} 4\,000 + 2\,000 & 134\,000 + 34\,000 \\ 6\,000 - 3\,000 & 200\,200 - 10\,200 \end{array}$$

1) Ададҳо дар амали чамъ ва тарҳ чӣ ном доранд?

2) Ин ифодаҳо чӣ ном доранд?

$$1\,250 + 20 \qquad 1\,980 - 980$$

$$a + b \qquad a - b$$

$$1\,250 + 20 - \text{сумма} \qquad 1\,980 - 980 - \text{фарқ}$$

$$1\,270 - \text{қимати сумма} \qquad 1\,000 - \text{қимати фарқ}$$

$$(\text{ҳосили чамъ}) \qquad (\text{ҳосили фарқ})$$

$$a + b - \text{сумма} \qquad a - b - \text{фарқ}$$

$$1\,250 + 20 - \text{ифодаи ададӣ} \qquad 1\,980 - 980 - \text{ифодаи ададӣ}$$

$$a + b - \text{ифодаи ҳарфӣ} \qquad a - b - \text{ифодаи ҳарфӣ}$$

396. Шифоҳӣ: Ададҳоро хонед:

$$\begin{array}{lll} 9\,642 & 100\,003 & 21\,423\,006 \\ 156\,937 & 85\,685\,493 & 1\,009\,000 \end{array}$$

397. Бо рақамҳо нависед:

Нухсаду шасту се, панҷ ҳазор, сездар ҳазору чор, ҳашт-сад, панҷоҳу се ҳазору нухсаду чилу ҳафт, як миллиону нух.

398. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 4 \text{ млн} + 3 \text{ млн} & 8 \text{ млн} - 2 \text{ млн} \\ 4 \text{ млн} + 5 \text{ млн} & 1 \text{ млн} - 1 \text{ млн} \\ 1\,400\,000 + 2\,000\,000 & 3\,330\,000 - 3\,300\,000 \\ 3\,900\,000 + 2\,100\,000 & 2\,800\,000 - 1\,200\,000 \end{array}$$

399. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 8 \text{ с} + 2 \text{ с} & 800 + 200 \\ 10 \text{ с} - 6 \text{ с} & 1\,000 - 600 \end{array}$$

$$\begin{aligned} 8 \text{ х} + 2 \text{ х} \\ 10 \text{ х} - 6 \text{ х} \\ 20 \text{ млн} - 4 \text{ млн} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 8\ 000 + 2\ 000 \\ 10\ 000 - 6\ 000 \\ 20\ 000\ 000 - 4\ 000\ 000 \end{aligned}$$

400. Ифода кунед:

$$\begin{array}{lll} 1 \text{ км} = \dots \text{ м} & 1 \text{ т} = \dots \text{ кг} & 4 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м} \\ 2 \text{ км} = \dots \text{ м} & 4 \text{ т} = \dots \text{ кг} & 6 \text{ т } 500 \text{ кг} = \dots \text{ кг} \\ 8 \text{ аср} = \dots \text{ сол} & 10 \text{ аср} = \dots \text{ сол} & 20 \text{ асру } 1 \text{ сол} = \dots \text{ сол} \end{array}$$

401. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 3 \text{ млн} \dots 3 \text{ млн} & 6 \text{ млн} \dots 6 \text{ млн} + 1 \text{ млн} \\ 45 \text{ х} \dots 450 \text{ х} & 7 \text{ млн} - 1 \text{ млн} \dots 7 \text{ млн} + 2 \text{ млн} \\ 8 \text{ млн} \cdot 5 \dots 800 \text{ х} : 5 & 16 \text{ млн} : 2 \dots 16 \text{ млн} \cdot 2 \end{array}$$

402. 1) Ададхоро хонед ва онхоро ба синфҳо чудо кунед (дар зери рақамҳои синфи 1 – як хат, синфи 2 – ду хат, синфи 3 – се хат ва синфи 4-ро хатти мавҷнок кашед):

$$1\ 245 \quad 2\ 450 \quad 124\ 500 \quad 1\ 124\ 500 \quad 22\ 484\ 000$$

2) Синфи якум кадом разрядхоро дар бар мегирад? Синфи дуюм - чӣ? Синфи чорум - чӣ?

403. 1) Дукони китобфурӯшӣ аз соати 8 то соати 20 кор карда, аз соати 14 то 15 танаффус мекунад. Дукон дар як ҳафта чанд соат кушода аст?

2) Аз 1 т гандум 600 кг нишоиста (крахмал ё оҳари гандум) ва 400 кг хошок гирифта мешавад. Аз ин ададҳо истифода бурда нобаробарӣ тартиб диҳед.

404. 1) Адади 100 000-ро то ҳосилшавии 1 000 000 ҳазортой зиёд кунед.

Намуна: 1 000, 2 000, ...

2) Адади 1 000 000-ро то ҳосилшавии 100 000 ҳазортой кам кунед.

3) Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору дусад, ҳафт ҳазору дусаду шаст, як миллиону яксаду ҳашт ҳазор, бисту ду миллиону сесаду чилу нуҳ ҳазор.

- 405.** Агар адади хурдтарини ҳаштрақамаро як воҳид зиёд кунем, адади чандрақам пайдо мешавад?

Дарси 50

- 406.** Ададхоро хонед ва бо тартиби камшавӣ нависед:

10 048	525 009	100 009	525 008
1 860 030	1 008 010	75 695 400	108 010

- 407.** Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

45 млн + 35 млн	27 млн – 26 млн	80 млн + 5 млн
60 млн – 5 млн	5 млн + 505 млн	44 млн – 33 млн
800 млн + 20 млн	9 млн – 9 млн	99 млн + 11 млн

- 408.** Муқоиса кунед:

22 млн – 2 млн ...	22 млн + 2 млн	5 млн ...	55 млн
5 млн – 0 ...	8 млн : 5	11 млн ...	11 млн + 2 млн
6 млн : 2 ...	3 млн · 2	99 млн ...	98 млн

- 409.** Бо рақамҳо нависед:

Шашсаду шасту ду, даҳ ҳазор, як миллиону даҳ, ҳаштсад ҳазору чил, дусаду се ҳазору нӯҳсаду се, як миллиону як.

- 410.** Ададхоро хонед ва онҳоро ба тартиби афзуншавӣ нависед:

750 000	34 000	4 200 000	104 000	3 700 000
33 000	450 000	105 000	2 120 000	3 000 000

- 411.** Шифоҳӣ:

Адади 100 000-ро то ҳосилшавии 10 000 ҳазортой кам кунед.

- 412.** Адади хурдтарини нӯҳрақамаро агар як воҳид кам кунем, адади чандрақам пайдо мешавад?

- 413.** Муодилаҳоро ҳал кунед:

$3\,000 - x = 300$	$x + 950 = 2\,050$
--------------------	--------------------

Чамъ бо ададҳои бисёррақам мисли чамъи ададҳои чоррақам сурат мегирад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар чамъи хаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид – зери воҳид, даҳӣ – зери даҳӣ, садӣ – зери садӣ, ҳазорӣ – зери ҳазорӣ навишта мешавад.

Намуна:

$$\begin{array}{r} 167\ 946 \\ + 832\ 054 \\ \hline 1\ 000\ 000 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 134\ 679 \\ + 732\ 691 \\ \hline 867\ 370 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 235\ 679 \\ + 438\ 893 \\ \hline 674\ 572 \end{array}$$

Ҳисоббарорӣ аз чамъи воҳидҳо оғоз ёфта, бо чамъи садҳазорӣ ба охир мерасад.

414. Чамъ кунед:

$$\begin{array}{r} 21\ 469\ 123 \\ + 17\ 210\ 131 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 16\ 454\ 233 \\ + 23\ 445\ 641 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 34\ 267\ 411 \\ + 23\ 530\ 523 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 54\ 639\ 601 \\ + 23\ 150\ 302 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 41\ 506\ 720 \\ + 35\ 462\ 009 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 92\ 635\ 200 \\ + 45\ 021\ 300 \\ \hline \end{array}$$

415. Тартиби иҷрои амалҳои дараҷаи якуму дуҷуми беқавс ва қавсдорро нишон дода, ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 400 \cdot 900 : 600 & 18\ 000 : 3\ 000 \cdot 2\ 000 \\ 82\ 000 \cdot 20 : 40 + 20\ 000 & 21\ 000 : 70 \cdot 90 - 7\ 000 \\ (20\ 000 \cdot 3 + 200\ 000 : 5) \cdot 20 & (1\ 080 \cdot 2 - 6\ 300 : 7) : 30 \\ (95\ 000 : 5 - 51\ 000 : 3) \cdot 10 & (9\ 600 : 4 + 3\ 600 : 3) : 60 \end{array}$$

416. Ифода кунед:

$$\begin{array}{ll} 1 \text{ шабонарӯзу } 6 \text{ соат} = \dots \text{ соат} & 1 \text{ асру } 100 \text{ сол} = \dots \text{ сол} \\ 1 \text{ соату } 7\ 200 \text{ сония} = \dots \text{ сония} & 2 \text{ солу } 2 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ} \end{array}$$

417. Дар сутун навишта иҷро кунед:

$$\begin{array}{ll} 322\ 444 + 1\ 111 & 33\ 115\ 511 + 36\ 011 \\ 240\ 022 + 2\ 200 & 22\ 004\ 400 + 443\ 300 \end{array}$$

418. Кадоме аз нобаробариҳо ҳангоми қимати $a = 4$ будан дуруст аст? Нобаробариҳои дурустро дар дафтар нави-сед.

$$345\,000 + a < 352\,000$$

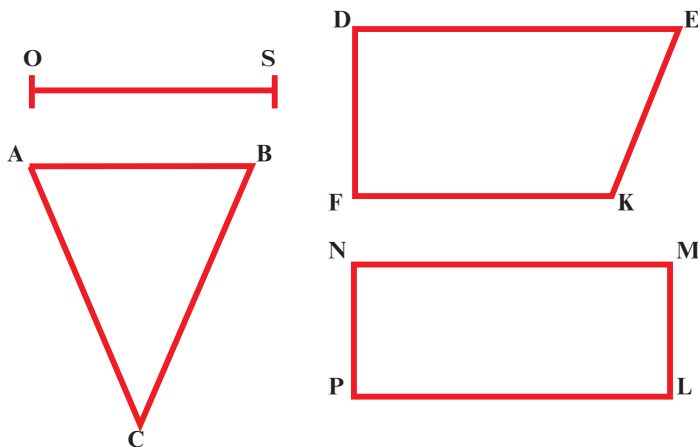
$$480\,000 : a < 130\,000$$

$$a \cdot 300\,000 < 460\,000$$

$$191\,500 - a > 191\,100$$

419. 1) *Шифоҳӣ*: Фигураҳоро номбар кунед ва онҳоро хонед:

2) Суммаи ададҳои 350 000 ва 210 000-ро 40 000 воҳид зиёд кунед.

420. Хонандагони синфҳои болоӣ дар ҷамъоварии мева ба хоҷагӣ ёри расониданд. Онҳо рӯзи якум 2 420 кг себ ва олу, рӯзи дуюм нисбат ба рӯзи якум 120 кг камтар себ ва олу чиданд. Хонандагон дар ду рӯз чӣ қадар себ ва олу чиданд?

421. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$2\,111\,346 + 2\,214\,613$$

$$4\,232\,618 + 1\,503\,200$$

$$4\,356\,154 + 3\,421\,300$$

$$7\,635\,032 + 2\,143\,124$$

422. Муқоиса кунед:

$$1\,000 \cdot 7 \dots 1\,800 + 2\,000$$

$$1\,200 + 80 \dots 1\,020 \cdot 20$$

$$1\,010 \cdot 30 \dots 1\,010 \cdot 300$$

$$1\,500 + 50 \dots 1\,500 \cdot 10$$

423.

Дар олам 370 намуд қалам мавҷуд буда, зиёда аз 70 хелаш ранга аст. Дарозии ин қаламҳо аз 1 см то 3 м 60 см аст. Бо як қалами одӣ ба дарозии 60 км хат кашидан ё худ 500 ҳазор калимаро навиштан мумкин аст.

Дарси 52

424. 1) Чадвали разрядҳоро истифода бурда, ададҳои 137 000, 100 000 000, 4 000, 5 483 023, 22 130 705, 130 705, 10 401, 106 070 425, 599-ро дар чадвал нависед ва онҳоро хонед:

Синфи 3 миллионҳо			Синфи 2 ҳазорҳо			Синфи 1 воҳидҳо		
Разрядҳо (миллионҳо)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид

2) Аз ин рақамҳо оид ба чамъ ифодаҳо тартиб дода, ҳисоб кунед:

425. Диаметри Замин 12 800 км буда, диаметри Моҳ аз он 9 324 км хурд аст. Диаметри Моҳро ёбед ва муқоиса кунед.

1) Мувофиқи тартиби нишондодашуда боз 4-то адади ҳафтрақам нависед. 2 183 374, 2 184 475,

2) Ададҳоро хонед ва муайян кунед, ки кадом разрядҳо тағйир ёфтаанд.

426. Ҳисоб кунед:

$$1\,450\,000 + 1\,540\,000$$

$$4\,200\,000 + 1\,800\,000$$

$$8\,880\,000 + 1\,110\,000$$

$$6\,550\,000 + 3\,450\,000$$

427. Ададхоро нависед ва ба зери разряди миллионӣ, разряди садӣ ва разряди воҳидӣ хатчаҳои сурх кашед:

2 503 458   3 485 070   80 630 445   70 460 633
2 084 316   9 014 521   33 745 896   30 500 040

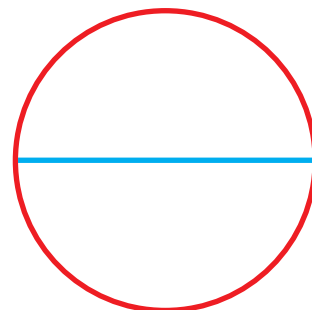

428. Саид ду ададро фикр кард, ки яке аз дигаре 9 воҳид зиёд буд.

Ин ададҳо кадоманд, агар ҳосили зарби онҳо ба 70 баробар бошад.

429. Аз хаткашак ва паргор истифода бурда, давраеро тасвир намоед, ки диаметри он ба 4 см баробар бошад.

430. Муқоиса кунед:

4 200 + 1 800 ... 4 200 + 2 800
5 000 + 5 000 ... 1 900 + 2 100

Дарси 53

ТАРҲ ДАР ДОИРАИ 100 000 000

Тарҳ бо ададҳои бисёррақам мисли тарҳи ададҳои се ё чоррақам иҷро мешавад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар тарҳи хаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид – зери воҳид, даҳӣ – зери даҳӣ, садӣ – зери садӣ, ҳазорӣ – зери ҳазорӣ, даҳҳазорӣ – зери даҳҳазорӣ ва ғайра навишта тарҳ карда мешавад.

Намуна

867 370	674 572	1 000 000
– 732 691	– 235 679	– 832 054
134 679	438 893	167 946

431. Ҳисоб кунед:

79 689 642	83 979 699	10 000 000
– 25 437 521	– 42 164 233	– 7 436 580

432. Натиҷаи мисолҳои болоиро ба таври хаттӣ санҷед.

433. Фарқи ададҳои 10 000 000 ва 1 000 000; 45 454 545 ва 25 454 545-ро нависед.

434. Муқоиса кунед:

30 т ... 3 000 кг

96 км ... 9 601 м

5 200 – 4 200 ... 1 200 + 3 800

5 000 – 1 000 ... 7 000 – 2 000

435. Ҳавопаймо дар як дақиқа 15 км парвоз мекунад. Суръати ҳаракати ҳавопайморо дар як соат муайян кунед.

436. Ҷадвалро пур кунед:

a	9 000 000	8 000 000	77 700 000	6 000 000	10 000 000
$10\,000\,000 - a$			22 300 000		

437. Ҳисоб кунед:

1 000 000 – 900 000

2 000 000 – 900 000

4 700 000 – 1 700 000

5 600 000 – 3 600 000

438. Муқоиса кунед:

10 км 800 м ... 1 800 м

25 с 80 кг ... 2 т 580 кг

12 м 30 мм ... 12 030 мм

4 соати 20 дақ. ... 420 дақ.

Дарси 54

439. Ҳисоб кунед:

23 400 + 6 600

15 600 – 5 600

97 800 – 7 800

68 200 + 1 800

97 100 + 2 900

86 200 – 6 200

Дар ҳар як ифода як рақамро тавре иваз кунед, ки ҳангоми ҳисоб кардан як разряд зиёд шавад.

Намуна:

15 682

– 12 568

3 114

51 682

– 12 568

39 114

Ҳангоми иваз кардани ҷойи рақамҳои 5 ва 1 натиҷаи фарқи ададҳо нисбат ба натиҷаи фарқи ададҳои ифодаи якум як разряд зиёд шуд. Разряди даҳазорӣ пайдо шуд.

440. Муқоиса кунед:

$$10 \text{ млн} + 1 \text{ млн} \dots 20 \text{ млн} - 1 \text{ млн}$$

$$15 \text{ млн} + 16 \text{ млн} \dots 14 \text{ млн} + 16 \text{ млн}$$

$$30 \text{ млн} - 10 \text{ млн} \dots 30 \text{ млн} + 10 \text{ млн}$$

441. Ҳисоб кунед:

$$(180\,000 + 200\,000) - 280\,000 \quad (500\,000 - 400\,000) - 10\,000$$

$$11\,000 + 110\,000 + 1\,100\,000 \quad 1\,400 + 14\,000 + 14\,000$$

442. Ҳисоб кунед ва тарзи ҳалли онро шарҳ диҳед:

$$24 \text{ м } 96 \text{ см} - 10 \text{ м } 46 \text{ см} \quad 64 \text{ км } 980 \text{ м} - 60 \text{ км } 900 \text{ м}$$

$$139 \text{ т } 166 \text{ кг} - 39 \text{ т } 66 \text{ кг} \quad 170 \text{ т } 236 \text{ кг} - 140 \text{ т } 136 \text{ кг}$$

443. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 8\,596 \\ + 5\,643 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 489\,756 \\ + 396\,217 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 9\,837 \\ - 6\,548 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 859\,636 \\ - 564\,372 \\ \hline \end{array}$$

444. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$56\,000 - (14\,000 + 22\,000) \quad (840\,000 + 160\,000) - 1\,000\,000$$

$$13\,000 + (25\,000 - 12\,000) \quad (460\,000 + 480\,000) + 120\,000$$

Дарси 55

445. Ҳисоб кунед:

$$39 \text{ млн} - 17 \text{ млн} \quad 9 \text{ млн} - 3 \text{ млн} \quad 20 \text{ млн} - 11 \text{ млн}$$

$$98 \text{ млн} - 34 \text{ млн} \quad 8 \text{ млн} - 3 \text{ млн} \quad 33 \text{ млн} - 13 \text{ млн}$$

446. 10 миллионро ҳосил кунед:

<i>a</i>	20 000 000		65 000 000		45 000 000
<i>b</i>		40 000 000	55 000 000	66 000 000	
<i>a - b</i>			10 000 000		

447. Қимати ифодаи $a - 191$ -ро ҳангоми $a = 2\,191, 30\,191, 400\,191, 5\,000\,191$ будан ҳисоб кунед.

448. Табиб дар маъракаи эмгузаронӣ ба гимназия 550 г обдору овард. Агар барои як сӯзандору 2 г дору лозим бошад, табиб чанд хонандаро дору мегузаронад?

449. Ба китобхонаи гимназия 4 050 дона китоб оварданд. Ба 270 хонанда чандтоӣ китоб мерасад?

450. Муқоиса кунед:

$$18\ 000 + 100 \dots 19\ 000 - 100$$

$$26\ 000 - 600 \dots 25\ 000 + 600$$

$$34\ 000 - 200 \dots 33\ 000 + 200$$

$$32\ 000 + 500 \dots 31\ 000 - 500$$

451. Ба суммаи чамъшавандаҳо иваз кунед:

$$236\ 040 \qquad 6\ 854\ 906 \qquad 907\ 550$$

$$8\ 795\ 634 \qquad 524\ 876 \qquad 7\ 594\ 530$$

452. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$13\ 900 - (22\ 400 - 20\ 400) \qquad 171\ 700 - (210\ 011 - 110\ 011)$$

$$16\ 600 - (18\ 600 - 8\ 600) \qquad 150\ 015 - (321\ 200 - 221\ 200)$$

Дарси 56

453. Ҳисоб кунед:

$$6\ 400 + 6\ 408 \qquad 56\ 800 + 23\ 200 \qquad 640\ 000 - 140\ 000$$

$$6\ 486 - 3\ 476 \qquad 98\ 400 - 54\ 400 \qquad 270\ 000 + 730\ 000$$

454. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, мисолҳоро ҳисоб кунед:

$$900 : 300 \cdot 200 \qquad 1\ 060 - 1\ 000 \cdot 1 \qquad 200 - 50 \cdot 3$$

$$700 : 100 \cdot 400 \qquad 2\ 000 + 4\ 000 : 2 \qquad 300 \cdot 5 - 500$$

455. Адади синну соли Мехронаро 22 воҳид зиёд намуда, натиҷаашро 9 маротиба кам кунем, он гоҳ адади 4 ҳосил мешавад. Мехрона чандсола аст?

456. Суммаро ба адад тақсим кунед:

$$(19 + 26 + 11) : 4$$

$$(300 + 450 + 200) : 10$$

$$(60 + 15 + 90) : 5$$

$$(800 + 550 + 240) : 15$$

457. Бо миллиметр ифода кунед:

3 см 4 мм

6 см 6 мм

9 см 2 мм

458. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 1\,600 = 2\,000$$

$$1\,300 - x = 1\,100$$

459. Мавзуна 80 дона қалами ранга ва 2 маротиба аз ин зиёдтар қалами одӣ харид. Чоряки ҳамаи қаламҳоро ба ҳамсинфонаш тухфа кард. Миқдори қаламҳои боқимондаро ёбед.

460. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ соату } 40 \text{ дақиқа} + 5 \text{ соату } 10 \text{ дақиқа}$$

$$10 \text{ соату } 10 \text{ дақиқа} + 13 \text{ соату } 30 \text{ дақиқа}$$

$$4 \text{ дақиқаю } 25 \text{ сония} + 10 \text{ дақиқаю } 25 \text{ сония}$$

$$1 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} + 2 \text{ солу } 2 \text{ моҳ}$$

Дарси 57

САНЦИШИ ЧАМЪ ВА ТАРҲ

Санциши дурустии амали чамъ ва тарҳи ададҳои бисёррақам мисли санциши дурустии амалҳо бо ададҳои як, ду ва ё се рақам сурат мегирад.

461. Ҳосили чамъро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} 76\,023\,147 \\ + 12\,740\,832 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 15\,386\,073 \\ + 14\,301\,926 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 24\,835\,445 \\ + 23\,164\,033 \\ \hline \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} 23\,794\,132 \\ + 32\,372\,264 \\ \hline 56\,166\,396 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 1) \quad 56\,166\,396 \\ - 23\,794\,132 \\ \hline 32\,372\,264 \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 2) \quad 56\,166\,396 \\ - 32\,372\,264 \\ \hline 23\,794\,132 \end{array}$$

Дурустии амали чамъ бо амали тарҳ санҷида мешавад. Агар аз сумма яке аз чамъшавандаҳоро тарҳ кунем, чамъшавандаи дигар ҳосил мешавад.

462. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} 24\ 127\ 985 \\ - 1\ 021\ 324 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 34\ 509\ 408 \\ - 21\ 506\ 303 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 89\ 987\ 674 \\ - 7\ 183\ 600 \\ \hline \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} 83\ 246\ 954 \\ - 9\ 307\ 333 \\ \hline 73\ 939\ 621 \end{array}$$

Санҷиш:

$$1) \begin{array}{r} 73\ 939\ 621 \\ + 9\ 307\ 333 \\ \hline 83\ 246\ 954 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} 83\ 246\ 954 \\ - 73\ 939\ 621 \\ \hline 9\ 307\ 333 \end{array}$$

463. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$5\ 400 - 4\ 200 \quad 48\ 700 - 31\ 700 \quad 929\ 300 - 619\ 000$$

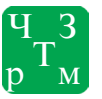
464. 1) Ҳосили чамъи ададҳои 36 200 ва 42 100-ро 300 воҳид кам кунед.

2) Фарқи ададҳои 57 800 ва 21 400-ро 6 400 воҳид кам кунед.

465. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 8\ 976 \dots 8\ 970 & 7\ 242 \dots 7\ 200 + 200 \\ 9\ 213 \dots 9\ 243 & 2\ 356 \dots 2\ 356 - 156 \end{array}$$

466. Квадрати шавқовар:

$$\begin{array}{r} \text{Намуна:} \quad 124 \\ + 234 \\ + 80 \\ \hline 438 \end{array} \quad \begin{array}{r} 124 \\ + 146 \\ + 168 \\ \hline 438 \end{array}$$

124	234	80
102	146	190
212	58	138

467. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 7\ 231 + 1\ 657 & 83\ 783 - 61\ 561 & 421\ 405 + 356\ 372 \\ 7\ 231 - 1\ 657 & 52\ 044 + 14\ 622 & 916\ 718 - 805\ 607 \end{array}$$

468. Ҳисоб кунед ва санҷед:

$$39\ 000 - 26\ 000 \quad 64\ 000 + 85\ 000 \quad 417\ 000 - 212\ 000$$

469. Ба ҷойи ситорачаҳо рақамҳои мувофиқро гузоред:

$$\begin{array}{r} *7* \\ + 3*3 \\ \hline 578 \end{array} \quad \begin{array}{r} 6*8 \\ - *4* \\ \hline 3*6 \end{array} \quad \begin{array}{r} 4*7 \\ + 76* \\ \hline **69 \end{array} \quad \begin{array}{r} 63* \\ - 7 \\ \hline **8 \end{array}$$

470. Адади калонтарини чоррақамро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он гуногун бошад.

Дарси 58

471. Дар роҳи пахноиаши (бараш) 45 дм чанд нафар велосипедрон ҳаракат карда метавонад, агар ба як велосипедрон 90 см пахноӣ рост ояд?

472. Дар китобхонаи мактаб 2 325-то китоби бадеӣ ва назар ба ин 1 260-то камтар китоби дарсӣ ҳаст. Китобхона ҳамагӣ чандто китоб дорад? Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

473. Ду хонанда адади чоррақама фикр карданд. Адади фикркардаи Саид 3 600 буда, аз адади фикркардаи Самеъ 2 000 воҳид кам аст. Самеъ кадом ададро фикр кардааст?

474. Ҳисоб кунед:

$(1 \text{ млн} + 4 \text{ млн}) - 2 \text{ млн}$	$43\,200 : (96\,400 - 96\,000)$
$4 \text{ млн} + (5 \text{ млн} - 3 \text{ млн})$	$27 \cdot (87\,200 - 86\,200)$
$6 \text{ млн} + 1 \text{ млн} - 6 \text{ млн}$	$12\,400 : 400 \cdot 800 \cdot 2$
$9 \text{ млн} + 1 \text{ млн} - 7 \text{ млн}$	$9\,330 : 933 \cdot 300 \cdot 3$

К.э

475. Адади калонтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он якхела бошад.

476. Барои сохтмон дар як мошин 5 950 дона хишти пухта, дар мошини дигар 432 дона зиёдтар хишти хом оварданд. Боз бояд 12 350 дона хишти пухта биёранд. Барои сохтмон ҳамагӣ чанд дона хишти хом ва хишти пухта лозим аст?

477. Ҳисоб кунед:

1 миллиону 900 ҳазор + 1 миллиону 100 ҳазор
 2 миллиону 400 ҳазор – 1 миллиону 200 ҳазор
 30 миллиону 5 ҳазор + 10 миллиону 5 ҳазор

478. Муқоиса кунед:

4 т ... 400 кг	2 км 200 м ... 2 км 100 м
60 кг ... 60 000 г	2 соату 12 дақ. ... 132 дақ.

ҚОНУҶОИ ГУРӢХБАНДИ ВА ЧОЙИВАЗКУНИ

$$250 + 148 = 398$$

$$148 + 250 = 398$$

Дар ин баробариҳо ҷойи ҷамъшавандаҳо иваз шуда, суммашон тағйир наёфтааст. Ин нишон медиҳад, ки

$$a + b = b + a \text{ аст.}$$

Дар ифодаи зерин низ чунин ҷойивазкунӣ дуруст аст:

$$32 + 63 + 48 = (32 + 63) + 48 = 32 + (63 + 48) = (32 + 48) + 63.$$

$$\text{Умуман, } a + b + c = (a + b) + c = a + (b + c) = (a + c) + b.$$

Аз иваз кардани ҷойи ҷамъшавандаҳо ҳосили ҷамъ тағйир намеёбад. Дар амали ҷамъ қонуни гурӯҳбандӣ истифода шуд. Барои ёфтани суммаи якчанд ҷамъшавандаи хархела онҳоро тарзе гурӯҳбандӣ мекунем, ки ҳисоб кардан муносибтар шавад.

Масалан: $54 + 90 + 16 + 10 = 54 + 16 + 90 + 10 = 70 + 100 = 170$

479. Ҷамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед:

$$720 + 530 + 800 + 700$$

$$530 + 600 + (700 + 400) + 500$$

$$720 + 800 + 530 + 700$$

$$530 + 700 + (600 + 400) + 500$$

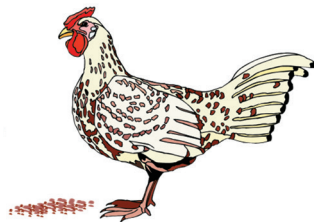
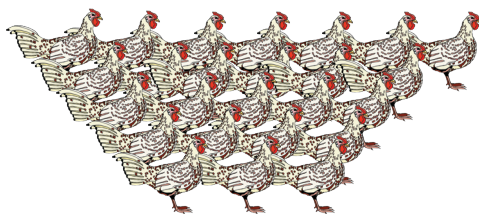
К.М

480. Ифодаҳоро хонед, тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қиматашонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(5\,440 - 3\,590) \cdot (9\,090 - 9\,060)$$

$$(1\,280 \cdot 4 - 2\,120) : (8\,090 - 8\,040)$$

481. Ба 25-то мурғ рӯзе 75 г бўр додан лозим аст. Ба 150-то мурғ дар як рӯз чӣ қадар бўр лозим мешавад?

482. Ҷамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед:

$$300 + 750 + 800 + 450$$

$$1\,900 + 1\,400 + 1\,100 + 2\,600$$

$$420 + 150 + 180 + 350$$

$$1\,940 + 2\,060 + 2\,100 + 3\,900$$

$$493 + 310 + 207 + 490$$

$$6\,500 + 1\,000 + 1\,500 + 3\,000$$

Намуна:

$$280+200+120+400=280+120+200+400=400+600=1\ 000$$

483. Ифода кунед:

$$1\text{ км } 730\text{ м} = \dots\text{ м}$$

$$2\text{ соату } 15\text{ дақ.} = \dots\text{ дақ.}$$

$$5\text{ т } 235\text{ кг} = \dots\text{ кг}$$

$$1\text{ асру } 10\text{ сол} = \dots\text{ сол}$$

484. Аввалин радифи сунъии Замин дар атрофи он 1440 маротиба чарх зад. Дуюмаш 930 маротиба зиёдтар. Радифи сунъии сеюм чанд маротиба чарх задааст, агар маълум бошад, ки онҳо якҷоя 13 810 маротиба дар атрофи сайёра чарх задаанд?

485. Ададери фикр намуда ба он 11-ро чамъ кунед. Натиҷаро ба 2 зарб занед. Аз ҳосили зарб 20-ро тарҳ кунед, фарқро ба 5 зарб намуда, аз натиҷаи зарб ададери тарҳ кунед, ки аз адади фикркардаатон 10 маротиба зиёд бошад. Дар ҷавоб бояд 10 ҳосил шавад. Ҷаро ҳамеша чунин ҷавоб ҳосил мешавад?

486. Ифода кунед:

$$2\text{ км } 300\text{ м} = \dots\text{ м}$$

$$4\text{ соату } 25\text{ дақ.} = \dots\text{ дақ.}$$

$$9\text{ т } 990\text{ кг} = \dots\text{ кг}$$

$$2\text{ асру } 25\text{ сол} = \dots\text{ сол}$$

Дарси 60

487. Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкуниро истифода бурда ҳисоб кунед:

$$(519 + 631) + 250$$

$$840 + (150 + 239)$$

$$(716 + 834) + 150$$

$$930 + (240 + 333)$$

488. Ду корхонаи хурд дар муддати муайян 678-то кӯрпача дӯхтанд. Як корхона 367-то кӯрпача дӯхтааст. Корхонаи дигар чандто кӯрпача дӯхтааст?

489. Ҷадвалро пур кунед:

a	10 000	14 029	78 321	83 142
b	3 124	631	43 911	80 078
$a + b$				
$a - b$				

490. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ км } 500 \text{ м} + 80 \text{ км } 400 \text{ м} \qquad 50 \text{ т } 600 \text{ кг} + 40 \text{ т } 400 \text{ кг}$$

$$400 \text{ м } 70 \text{ см} - 300 \text{ м } 20 \text{ см} \qquad 700 \text{ кг } 500 \text{ г} - 500 \text{ кг } 100 \text{ г}$$

491. Бо рақамҳо нависед ва хонед:

Шасту як ҳазору дусаду сию нух, сад ҳазору сесаду хаштоду ҳафт, ду миллиону яксаду чилу як ҳазору чорсаду дах, ҳафт миллиону чордах.

492. Қимати ифодаи $a + d$, $a - d$ -ро хангоми:

1) $a = 6\,098$, $d = 4\,072$ 2) $a = 2\,356$, $d = 1\,042$ будан
хисоб кунед.

493. Квадрати шавқовар:

70		50	240
60		100	...
110	40		...
240	...	...	

494. Ҳисоб кунед:

$$70 \text{ км } 100 \text{ м} + 20 \text{ км } 800 \text{ м} \qquad 400 \text{ м } 90 \text{ см} - 200 \text{ м } 70 \text{ см}$$

$$30 \text{ км } 700 \text{ м} + 30 \text{ км } 200 \text{ м} \qquad 900 \text{ кг } 400 \text{ г} - 500 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

495. Агар адади номаълумро ду маротиба зиёд кунем, 12 800 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Дарси 61

- 496.** Аввал сумма, сипас фарқи ададхоро ҳисоб кунед:
 5 000 ва 2 000   9 000 ва 8 000   9 600 ва 7 400

- 497.** Ҳисоб кунед:
 $1\ 960 - (580 + 960)$ $(9\ 800 + 1\ 200) \cdot 30$
 $(4\ 600 + 1\ 280) + 400$ $(7\ 600 - 2\ 400) \cdot 50$

- 498.** Ҳосили чамъ ва фарқи ададҳои зеринро ҳисоб кунед:
 $22\ 800 + 20\ 000$ $53\ 250 + 45\ 150$ $19\ 132 + 48\ 523$
 $20\ 560 - 10\ 090$ $53\ 253 - 45\ 158$ $46\ 457 - 43\ 218$

- 499.** Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $x + 87 = 105$ $346 + x = 4\ 376$
 $x - 21\ 800 = 78\ 200$

- 500.** Лола a китоб, Ситора b китоб, Умед c китоб дорад. Қимати ифодаҳои зеринро ёбед, агар қимати $a = 9\ 000$, $b = 8\ 000$ ва $c = 7\ 500$ бошад.

$$a + b \quad a + c \quad a - b \quad b + c \quad a + b + c \quad b - c$$

- 501.** Хоҷагӣ 22 т 100 кг себ, 1 т 200 кг зиёдтар зардолу ва назар ба ин 100 кг камтар анор фурӯхт. Хоҷагӣ чӣ қадар мева фурӯхтааст?

- 502.** Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $x + 8\ 800 = 9\ 900$ $999 : y = 3$ $2\ 600 + x = 4\ 900$

- 503.** Ифода кунед:

Бо кг:

$$2\ \text{т}\ 125\ \text{кг} = \dots\ \text{кг}$$

$$4\ \text{с}\ 63\ \text{кг} = \dots\ \text{кг}$$

Бо дм:

$$2\ \text{м}\ 7\ \text{дм} = \dots\ \text{дм}$$

$$9\ \text{м}\ 5\ \text{дм} = \dots\ \text{дм}$$

Бо дирам:

$$3\ \text{сомонӣ} = \dots\ \text{дирам}$$

$$10\ \text{сомонӣ} = \dots\ \text{дирам}$$

Бо мм:

$$45\ \text{см}\ 9\ \text{мм} = \dots\ \text{мм}$$

$$98\ \text{см}\ 3\ \text{мм} = \dots\ \text{мм}$$

Дарси 62

РАҚАМҲОИ РИМӢ

504. Инҳо рақамҳои римӣ мебошанд. Рақамҳоро хонед ва онҳоро нависед:

I (1)	VI (6)	XI (11)	XVI (16)
II (2)	VII (7)	XII (12)	XVII (17)
III (3)	VIII (8)	XIII (13)	XVIII (18)
IV (4)	IX (9)	XIV (14)	XIX (19)
V (5)	X (10)	XV (15)	XX (20)

Рақамҳои римӣ дар навишти аср (қарн), боби китобҳо ва ғайра истифода мешаванд. Баъзе ҳарфҳои лотинӣ ададҳои калонро ифода мекунанд:

I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1 000.

Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай бо рақами калон чамъ карда мешавад:

Мисол:

$$V + I + I = VII. \quad (5 + 1 + 1 = 7)$$

Агар рақами хурди римӣ аз рақами калон пеш ояд, вай аз рақами калон тарҳ карда мешавад:

$$IV = V - I. \quad (5 - 1 = 4), \quad IX = X - I. \quad (10 - 1 = 9)$$

505. Ададҳоро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред:

XLV = 45	XIX = 19	XXV = 25
XCIV = 94	CX = 110	CD = 400

506. Олими машҳур Абуалӣ ибни Сино (980 – 1037) дар қадом аср таваллуд шудааст? Ӯ чанд сол умр дидааст?

507. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ т } 200 \text{ кг} + 2 \text{ т } 700 \text{ кг}$$

$$5 \text{ кг } 600 \text{ г} - 3 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

$$1 \text{ м } 72 \text{ см} + 3 \text{ м } 18 \text{ см}$$

$$9 \text{ км } 800 \text{ м} - 6 \text{ км } 700 \text{ м}$$

508. Муқоиса кунед:

XII ... XIII

L ... L

XL ... LX

V ... IV

XV ... IX

CX ... LC

509. Ададхоро бо рақамҳои римӣ нависед ва онҳоро хонед:

90   101   105   150   501   505   510   550

510. Ададхоро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред:

LV = 55

LX = 60

LXX = 70

XCV = 95

LD = 450

LDVII = 457

XXXIX = 39

CCCXCVII = 397

CXCII = 192

511. Ҷадвалро пурра кунед:

Суръат	Масофа	Вақт
	100 км	8 соат
	105 км	15 соат
	90 м	15 сония
	960 км	12 соат

512. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 600 = 1\,000$$

$$800 : x = 2$$

$$9\,000 - x = 4\,000$$

513. Аз ду шахр дар як вақт ба пешвози якдигар ду мошини боркаш баромада, пас аз 4 соат вохӯрданд. Мошини якум бо суръати 45 км/соат, дуюмаш бо суръати 48 км/соат ҳаракат мекард. Масофаи байни ин шахрҳо чӣ қадар аст? Шарти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намуда, онро ҳал кунед.

Дар навишти рақамҳои римӣ пайи ҳам як рақам метавонад на зиёда аз се маротиба ояд.

Мисол: LXXX = 80, LXX = 70, адади 90 бо ин тарз навишта мешавад XC, на балки LXXXX

514. Рақамҳои римиро аз китоб хонед. Ададҳои 9, 10, 12, 15, 18, 24-ро бо рақамҳои римӣ нависед.

515. Ифода кунед:

$$5 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$71 \text{ м } 42 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$3 \text{ т } 400 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$3 \text{ 000 кг} = \dots \text{ т}$$

$$3 \text{ 000 г} = \dots \text{ кг}$$

Дарси 63

516. Ҷавоби мувофиқро муайян кунед:

$$5 + 2$$

$$5 + 11$$

$$4 + 2$$

$$6 + 2$$

517. Хоҷагии ҷангалпарварӣ аз як майдон 520 сентнер писта ҷамъ овард, ки ин аз пистаи майдони дуюм ҷамъовардашуда 75 сентнер кам буд. Хоҷагӣ аз ду майдон чӣ қадар писта ҷамъ овардааст?

Шарти кӯтоҳ:

I – 520 сентнер писта

II – 75 сентнер кам писта

(Рақамҳои римӣ майдони якум ва дуюмро мефаҳмонанд).

518. Дарозии порчаҳоро ҷен карда муайян кунед, ки порчаи якум назар ба порчаи дуюм чанд маротиба хурд аст?

519. Бо рақамҳои римӣ нависед:

ҳашт, шаш, панҷ, ёздаҳ, чордах, хабдах, бист, бисту як.

520. Ададҳоро бо рақамҳои римӣ нависед ва онҳоро хонед:

600

1 001

1 005

1 010

1 050

1 100

1 500

2 000

К.э

521. Ҳамаи ададҳои ҳафтрақамаро нависед, ки онҳо аз рақами якхела иборат бошанд. Аз адади пасоянд адади пешояндро тарҳ кунед. Оё ҳамеша адади якхела ҳосил мешавад?

Намуна:

$$5\ 555\ 555. \quad 5\ 555\ 555 - 4\ 444\ 444 = 1\ 111\ 111.$$

522. Ададҳои римиро бо рақам ифода кунед:

XXIV   XXIX   XLIII   LVII   LIX   LXXX

523. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} (7\ 000 - 2\ 000) \cdot 2 & 144 : 4 \cdot 7 & 50 \cdot (400 + 900) \\ (8\ 000 - 8\ 000) \cdot 3 & 211 \cdot 3 : 3 & (6\ 000 - 4\ 000) : 10 \end{array}$$

524. Дар баробариҳои поёни рақамҳои римӣ аз чӯбчаҳо сохта шудаанд. Ин баробариҳо хатоанд. Чӣ тавр дар ҳар як баробарӣ ҷойи як чӯбчаро иваз кунем, то ки баробарии дуруст ҳосил шавад? Баробариҳои дурустero, ки ҳосил мешаванд нависед:

$$VI + V = IX \quad IX + I = XII \quad X + III = XI$$

К.м

525. Муодилаҳоро навишта, онҳоро ҳал кунед:

1) Таксимшаванда 200, ҳосили таксим 40.

Таксимкунандаро ёбед.

2) Таксимкунанда 500, ҳосили таксим 20.

Таксимшавандаро ёбед.

526. Соли таҳсили 2020 – 2021 дар синфҳои сеюму чорум 2 116 нафар хонанда буд, ки ин аз миқдори хонандагонии синфҳои якуму дуюм 444 нафар зиёд аст. Дар синфҳои 1 – 4 ҳамагӣ чанд нафар хонанда таҳсил мекард?

Шарти кӯтоҳ:

$$\begin{array}{l} III - IV - 2\ 116 \text{ н. } \_ 444 \text{ н. кам} \\ I - II - ? \text{ н. } \end{array} \left| \begin{array}{l} I - IV - ? \\ \leftarrow \end{array} \right.$$

527. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 200 \cdot 300 + 400 \cdot 100 & 800 \cdot 200 + 400 \\ 300 \cdot 400 - 100 \cdot 200 & 200 \cdot 200 - 500 \end{array}$$

Дарси 64**ХУДРО САНЧЕД!****Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби панҷум**

1. Шифохӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 2\ 500 + 5\ 500 \\ 3\ 900 - 1\ 900 \end{array} \quad \begin{array}{r} 67\ x - 66\ x \\ 77\ x - 76\ x \end{array} \quad \begin{array}{r} 70\ 000 + 30\ 000 \\ 40\ 000 + 60\ 000 \end{array}$$

2. Чамъ чӣ тарз ва бо кадом амал санҷида мешавад?

3. Ба хурдтарин адади шашрақама адади 900 000-ро чамъ кунед.

4. Ба 8 500 адади 1 500-ро чамъ кунед.

5. Адади 5 000-ро ду маротиба зиёд кунед.

6. Аз калонтарин адади ҳаштрақама агар хурдтарин адади ҳаштрақамаро тарҳ кунед, кадом адад ҳосил мешавад?

7. Аз 7 777 777 адади 6 777 777-ро тарҳ кунед.

8. Аз хурдтарин адади ҳаштрақама калонтарин адади ҳафтрақамаро кам кунед.

9. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 19\ 080 \\ + 90\ 910 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 43\ 434 \\ - 13\ 434 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 1\ 000\ 000 \\ + 200\ 000 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 1\ 000\ 000 \\ - 600\ 000 \\ \hline \end{array}$$

10. Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкуниро шарҳ диҳед.

11. Чамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед.

$$210 + 415 + 60 + 40 \quad 33 + 5 + (9 + 6) + 70 \quad 110 + 200 + 190 + 410$$

12. Рақамҳои римиро фаҳмонед.

13. Бо рақамҳои римӣ нависед:

Нуздаҳ, бисту панҷ, бисту ҳашт, сӣ, сиву се.

14. Дар бораи рақамҳои римӣ нависед.

Навишти рақамҳои римӣ	Қоида	Ҷойи истифодабарӣ
Намуна: LX = 60	Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай бо рақами калон чамъ карда мешавад.	Дар навишти боби китобҳо

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби панҷум

- 1) Суммаи дусадҳазорӣ ва 9 даҳӣ чанд аст?
А) 200 090   Б) 290 000   В) 290   Г) 2 900
- 2) Суммаро ҳисоб кунед:
 $11\ 111 + (99\ 999 + 11\ 111)$
А) 111 110   Б) 122 221   В) 1 000 000   Г) 1 000 001
- 3) Ғарҳро иҷро кунед: $9\ 000\ 000 - 1\ 000\ 000$
А) 8 000 000   Б) 800 000   В) 8 000   Г) 80 000
- 4) Адади калонтаринеро ёбед, ки бо рақамҳои 9, 3, 6, 5, 2 ва 1 тартиб дода шудааст.
А) 965 321   Б) 123 569   В) 963 521
- 5) Қимати a дар кадоме аз ин муодилаҳо ба 8 000 баробар аст?
А) $900 + a = 8\ 900$ Б) $a + 1\ 200 = 2\ 000$
В) $100 \cdot a = 8\ 000$ Г) $72\ 000 : a = 9$
- 6) Қимати ифодаи $888 - 88 : v$ -ро ҳангоми $v = 8$ ҳисоб кунед:
А) 800   Б) 878   В) 787   Г) 877
- 7) Кадом воҳидҳоро муқоиса кардан ғайриимкон аст.
А) соатро бо дақиқа   Б) сантиметрро бо миллиметр
В) килограммро бо диррам.
- 8) Қимати ифодаи $2\ 000 + b \cdot 50 - 150$ -ро ҳангоми $b = 10$ будан ёбед.
А) 2 530   Б) 2 850   В) 2 350   Г) 2 305
- 9) Адади римии LXI-ро бо рақам ифода кунед:
А) 41   Б) 61   В) 59   Г) 60
- 10) Адади 38-ро бо рақамҳои римӣ ифода кунед:
А) XXVI   Б) XXXIIV   В) XXXVIII   Г) XXVIII
- 11) Ҳисоб кунед: $13\ 100 + 86\ 900$
А) 10 000   Б) 90 000   В) 100 000   Г) 2 000
- 12) Сумма ва фарқи ададҳои зеринро ёбед:
 $5\ 430\ 000 + 3\ 210\ 000$ $4\ 450\ 000 - 2\ 250\ 000$
А) 864 000 ва 220 000   Б) 8 640 000 ва 2 200 000
В) 86 400 ва 22 000   Г) 8 640 000 ва 2 200
- 13) Адади 3 миллиону 5 ҳазору 40-ро бо воситаи рақамҳо нависед.
А) 3 005 040   Б) 3 000 504   В) 300 504   Г) 305 040

БОБИ 6. МУОДИЛАҲОИ ДУАМАЛА

Дарси 65

ИФОДАҲОИ ҲАРФИИ ДУТАҒЙИРЁБАНДАДОР

$a + 50, 48 - c, 12 \cdot b, 81 : a$ ва ғайра ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор мебошанд. Дар ифодаҳои ҳарфӣ барои ёфтани қиматашон ба ҷойи ҳарфҳо қимат гузошта мешавад. Дар ифодаи $a + 50$ тағйирёбандаи « a » кадом қиматҳоро қабул карда метавонад? Оё дар ифодаи $48 - c$ тарҳкунандаи « c » қимати аз 48 калонро қабул карда метавонад?

Шумо ифодаҳои дорои ҳарфҳои яктағйирёбандадорро ба хотир биёред. Ифодаҳои дутағйирёбандадор низ монанди ифодаҳои яктағйирёбандадор тартиб дода мешаванд.

Масалан, $a + 24, 120 - b, 9 \cdot a, b : 4$ – ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор, вале $a + b, a - b, a \cdot b, a : b$ ифодаҳои ҳарфии дутағйирёбандадор мебошанд. Ба ҷойи ҳарфҳо қиматҳои дилхоҳ гузошта, қимати ифодаҳоро ҳисоб кардан мумкин аст.

Намуна:

Ҳангоми $a = 36$ ва $b = 12$ будан

$$a + b = 36 + 12 = 48$$

Ҷавоб: 48;

$$a - b = 36 - 12 = 24$$

Ҷавоб: 24;

$$a \cdot b = 36 \cdot 12 = 432$$

Ҷавоб: 432;

$$a : b = 36 : 12 = 3$$

Ҷавоб: 3.

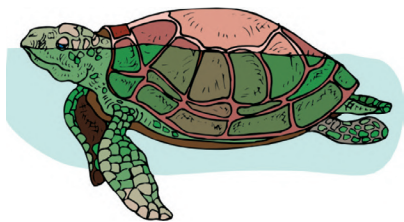
528. Қимати ифодаҳои $a + b, a - b, a \cdot b, a : b$ -ро ҳангоми $a = 24, b = 8$ будан ҳисоб кунед.

529. 1) Қимати ифодаи $a + 550 + b$ -ро ҳангоми $a = 444$ ва $b = 550$ будан ёбед.

2) Қимати бузургии c -ро ҳангоми $c = 80 \cdot a + 40 \cdot b$ будан ёбед, агар $a = 100, b = 500$ бошад.

530. **Шифоҳӣ:** Массай як санг-пушти обӣ 210 кг аст. Массай 3-то ҳамин хел сангпушт чанд килограмм мешавад?

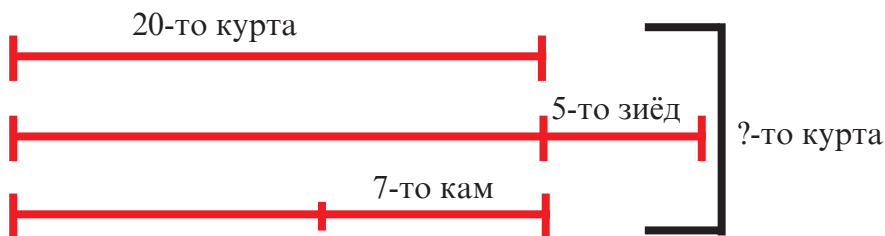
531. Одами калонсол дар як шабонарӯз 8 соат, мактаббачаи хурдсол 10 соат хоб мекунад. Онҳо дар як ҳафта чанд-соатӣ хоб мекунанд ва кӣ зиёдтар хоб мекунад?

532. Чадвалро пур кунед:

a, b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
	50	20	70	30	80	10	90	40	100	50
$a + b$							130			
$a - b$							50			
$a + b - 40$							90			
$a - b + 40$							90			

533. Бо истифода аз нақша масъала тартиб дода онро ҳал намоед:

534. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$ ва $a : b$ -ро ҳангоми $a = 600$, $b = 300$ будан ёбед.

535. Кадом ададҳои дурақама ба 22 бебақия тақсим мешаванд? Кадом ададҳои дурақама ба 22 бобақия тақсим мешаванд?

Дарси 66

536. Муқоиса кунед:

6 км ... 5 км 900 м

4 дм 7 см ... 1 дм 2 см

5 с 60 кг ... 4 с 90 кг

50 сомонӣ ... 50 дирам

2 шабонарӯз ... 48 соат

7 кг 400 г ... 7 400 г

537. Аз расми якум порчаҳо ва аз расми дуум кунҷоро номбар кунед:

Намуна: порчаи AD, кунҷи NKP

538. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед:

1) Фарқи ададҳои 700 ва 400-ро 2 маротиба кам кунед.

2) Ҳосили тақсими адади 800 ба 40-ро 880 воҳид зиёд кунед.

3) Аз суммаи ададҳои 450 ва 400 фарқи онҳоро кам кунед.

539. Росткунчае тасвир кунед, ки дарозияш 12 см, бараш 3 маротиба камтар бошад. Периметри ин росткунчаро ёбед.

540. Қимати ифодаи $80 \cdot a + 45 \cdot b$ -ро ҳангоми $a = 42$ ва $b = 16$ будан ёбед:

Намуна: $60 \cdot a - 35 \cdot b$; ҳангоми $a = 40$, $b = 20$

$$60 \cdot a - 35 \cdot b = 60 \cdot 40 - 35 \cdot 20 = 2\,400 - 700 = 1\,700$$

541. Ҷадвалро пур кунед:

m, n	m	n	m	n	m	n
		100	10	150	50	200
$2 \cdot m + 2 \cdot n$	220		400		600	
$2 \cdot m - 2 \cdot n$						
$m + n \cdot m - n$						

Намуна:

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 100 + 2 \cdot 10 = 200 + 20 = 220$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 150 + 2 \cdot 50 = 300 + 100 = 400$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 200 + 2 \cdot 100 = 400 + 200 = 600$$

542. 1) Массай 4 қуттй печак 48 кг аст. Массай як қуттй ҳалво назар ба як қуттй печак 5 кг зиёдтар аст. Массай 4 қуттй ҳалворо ёбед.

2) Қимати ифодаи $30 \cdot c + 21 \cdot d$ -ро ҳангоми $c = 42$ ва $d = 72$ будан ёбед.

Дарси 67

543. Қимати ифодаҳои $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 640$, $b = 20$ будан ёбед.

544. Муодилаҳо тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

1) Адади 980-ро якчанд маротиба кам карданд, 140 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 980-ро якчанд воҳид кам карданд, 140 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

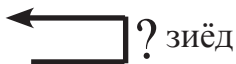

545. Ҳисоб кунед:

$$(1\ 400 + 3\ 600) \cdot 4 \qquad (3\ 600 - 3\ 100) \cdot 3$$

546. Мошини боркаш 248 километр масофаро – дар 8 соат, автобус ин масофаро дар 4 соат тай кард. Суръати автобус чӣ қадар зиёдтар аст?

Шарти кӯтоҳ:

Мошини боркаш – 248 км дар 8 соат зиёд

Автобус – 248 км дар 4 соат

Ақрабак нишон медиҳад, ки суръати автобус назар ба суръати мошини боркаш чӣ қадар зиёд аст.

547. Ҳисоб кунед:

$$(7\ 000 - 6\ 000) + (5\ 000 - 2\ 000)$$

$$1\ 250 \cdot 6$$

$$1\ 000 - (8\ 000 + 1\ 000 - 9\ 000)$$

$$9\ 180 : 2$$

548. Ифода кунед:

$$5 \text{ дм } 6 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$4 \text{ см } 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$9 \text{ м } 99 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$1 \text{ сомонию } 5 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

$$7 \text{ сентнер } 4 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

549. Қимати ифодаҳои $a + b + c$, $a + b - c$, $a - b + c$ -ро ҳангоми $a = 421\,405$, $b = 147\,300$, $c = 10\,500$ будан ёбед.

Намуна:

$$a + b + c$$

$$a = 421\,405, \quad b = 147\,300, \quad c = 10\,500$$

Дар ифода қимати ҳарфхоро мегузорем:

$$a + b + c = 421\,405 + 147\,300 + 10\,500 = 579\,205$$

Ёфтани қимати чунин ифодаҳо осон аст, агар ададҳо зери ҳам навишта шаванд.

Намуна:

$$\begin{array}{r} 421\,405 \\ + 147\,300 \\ \hline 10\,500 \\ \hline 579\,205 \end{array}$$

550. 1) Қимати ифодаи $a : 4$ -ро ҳангоми $a = 1\,600$, $a = 2\,400$ будан ёбед.

2) Муодила нависед ва онро ҳал кунед:

Тарҳшаванда $3\,000$, тарҳқунанда x , фарқ $1\,500$.

551. Бо амали чамъ 4 мисоле нависед, ки ҷавобашон $1\,000$ бошад.

552. Ҳосили зарб ва суммаи ададҳои 1 , 2 , 3 -ро ҳисоб кунед. Натиҷашонро муқоиса кунед.

Дарси 68

553. Кадоме аз ин баробариҳо 2 маротиба зиёд будани b -ро нисбати бузургии a ифода менамояд?

$$b = a + 2$$

$$b = a \cdot 2$$

$$b = a + a$$

Қимати ин ифодаҳоро ҳангоми $a = 3\,600$ будан ёбед.

554. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ кг } 300 \text{ г} + 3 \text{ кг } 100 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 250 \text{ г} + 3 \text{ кг } 600 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 540 \text{ г} - 7 \text{ кг } 622 \text{ г}$$

$$7 \text{ кг } 80 \text{ г} - 6 \text{ кг } 40 \text{ г}$$

$$6 \text{ кг } 850 \text{ г} - 3 \text{ кг } 240 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 234 \text{ г} - 4 \text{ кг } 507 \text{ г}$$

Намуна:

$$9 \text{ кг } 334 \text{ г} - 3 \text{ кг } 670 \text{ г} = 9 \text{ 000 г} + 334 \text{ г} - 3 \text{ 000 г} + 670 \text{ г} = 9 \text{ 334 г} - 3 \text{ 670 г} = 5 \text{ 664 г} = 5 \text{ кг } 664 \text{ г}$$

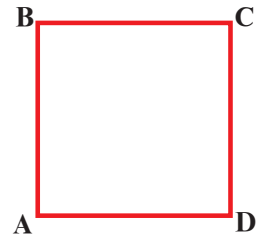
555. Тарафҳои квадрати чен карда, периметрашро ёбед.

556. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$1 \text{ 792}, \quad 44 \text{ 568}, \quad 122 \text{ 431}, \quad 133 \text{ 275}.$$

Намуна:

$$51 \text{ 634} = 50 \text{ 000} + 1 \text{ 000} + 600 + 30 + 4$$

557. Амалҳоро иҷро кунед.

$$1 \text{ 000} + 5 \text{ 460} : 140 \cdot 100 - 4 \text{ 900}$$

$$1 \text{ 400} : 200 + 2 \text{ 000} : 400 - 105$$

$$400 - 3 \text{ 450} : 50 + 30 \cdot 10$$

$$7 \text{ 362} : 36 - 6 \text{ 400} : 16 + 98$$

$$2 \text{ 846} + 8 \text{ 754} - 90 : 30 + 20$$

$$2 \text{ 416} - (80 \cdot 14) + 786$$

558. Қимати b -ро ёбед, агар бузургии a назар ба бузургии b 3 маротиба зиёд бошад:

a (см)	12	24	48	51	60
b (см)				17	

559. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавиашон нависед:

$$2 \text{ 563 589}$$

$$356 \text{ 987}$$

$$96 \text{ 996}$$

$$35 \text{ 698}$$

$$9 \text{ 699}$$

$$286 \text{ 389}$$

560. Масофаи байни шаҳри Душанбе ва маркази ноҳияи Ҷалололдини Балхӣ 128 км аст. Автобус ин масофаро - дар 4 соат, мошини сабукрав дар 2 соат тай мекунад. Суръати мошинҳоро ёбед. Суръати мошини сабукрав чанд маротиба зиёдтар аст?

561. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 1\,544 + 3\,890 \qquad 2\,190 + 7\,010 \qquad 2\,870 \cdot 3 \qquad 8\,610 : 3 \\ 5\,457 - 4\,691 \qquad 9\,000 - 8\,500 \qquad 4\,580 \cdot 2 \qquad 9\,160 : 2 \end{array}$$

562. Ба ҷойи ситораҷаҳо рақамҳоеро гузored, ки натиҷаи ҳисоббарорӣ дуруст бошад.

$$\begin{array}{r} 3 * 5 \\ + 1 * 8 \\ \hline * 1 4 \end{array} \qquad \begin{array}{r} * 2 * \\ - 8 * 3 \\ \hline 0 3 6 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 5 0 * \\ + * 1 0 \\ \hline 6 * * \end{array} \qquad \begin{array}{r} 8 * 5 \\ - * 0 * \\ \hline * * 1 \end{array}$$

Дарси 69

563. Ҷадвалро пур кунед:

a	15	180	270	1 900
b	14	150	160	1 800
$a + b$			430	
$a - b$			110	

564. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 3\,000 + (2\,002 - 1\,502) \qquad 9\,940 \cdot 6 \qquad 7\,280 \cdot 2 \\ 2\,400 - (1\,300 + 700) \qquad 3\,270 : 3 \qquad 4\,444 : 4 \end{array}$$

565. Шашьяки адад ба 25 баробар аст. Худи ададро ёбед. Панҷяки адади 55-ро ёбед.

566. Дар як хоҷагӣ дарави гандум 14 рӯз давом кард, ки ин аз хоҷагии дигар ду маротиба кам буд. Ду хоҷагӣ дарави гандумро дар чанд рӯз анҷом доданд?

567. 1) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{l} 506 \cdot 3 : 6 + 147 \qquad 349 - 996 : 4 + 100 \\ (982 - 763) + 781 \qquad 403 \cdot 2 + 200 - 606 \end{array}$$

2) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 8\,000 - 6\,250 + 3\,131 \qquad 1\,212 + 9\,595 - 2\,002 \\ 5\,555 - 4\,004 + 3\,333 \qquad 7\,667 + 7\,007 - 2\,121 \end{array}$$

$$2\ 550 - (989 + 11)$$

$$899 - (111 + 666)$$

$$1\ 001 + (888 - 80)$$

$$6\ 776 + (905 - 68)$$

568. Дар давоми як сол барои парвариши як мурғ 36 кг дон, 4 кг 500 г сабзавоти витаминдор, 10 кг решамева, 4 кг 500 г орди устухони моҳӣ ва гов, 4 кг 500 г бўр лозим аст. Дар як сол ба як мурғ чӣ қадар хӯрокворӣ даркор мешавад?

- 569.** 1) Аз як тонна чигити пахта 160 кг равған гирифта мешавад. Аз 8 тонна чигит чӣ қадар равған гирифта мумкин аст? (Ҷавобашро бо тонна ва килограмм ифода кунед).
2) Аз 1 тонна пахта 3 000 м матоъ истехсол карда мешавад. Аз 2 тонна-чӣ?
3) Секунҷаҳои кундкунҷа ва тезкунҷаро тасвир кунед.

Дарси 70

570. Ҷадвалро дар ҳолати $a + 1 = b$ будан пурра кунед.

a	105		765		4 290	
b		600		1 000		5 364

571. Барои синфхонаҳои муассисаи таълимӣ ба 6 300 сомонӣ 3 ҷевони китобмонӣ харид карданд. Як ҷевон чанд сомонӣ нарх дорад?

572. Ҳисоб кунед:

$$3\ 697 + 6\ 854$$

$$4\ 000 - 3\ 007$$

$$3\ 785 - 3\ 750$$

$$5\ 400 + 5\ 408$$

$$4\ 750 \cdot 2 + 1\ 500$$

$$8\ 460 : 2 \cdot 7$$

573. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 2\ 800$ ва $b = 4\ 600$ будан ёбед. Барои баробарӣ тартиб додан аз ифодаи $b + a$, бо қиматҳои додашудаи $a + b$ аз кадом қонуни ҷамъ истифода мебарем? Гуфта метавонем, ки ифодаи $a + b = b + a$

574. Бузургихоро ба гурӯҳҳои мувофиқ ҷудо кунед: нарх, вақт, ҳафта, масофа, арзиш, суръат, дақиқа, шумора, рӯз.

575. Чадвали зеринро тасвир карда, онро ҳангоми дарозии a назар ба b 3 см зиёд будан пур кунед:

a (см)	13	48	60	423	6 482
b (см)		45			

576. Дар як мошин 156 кг тарбуз ва харбуза оварданд. Тарбуз назар ба харбуза 5 маротиба зиёдтар буда, харбуза шашяк ҳиссара ташкил мекард. Дар мошин дақиқан чанд килограмми харбуза ва тарбуз буд?

577. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 90$ ва b назар ба a ду маротиба зиёд будан ёбед. Оё мо ин ифодаро чунин навишта метавонем? $a + b \cdot 2$

578. Чадвалро пур кунед:

Нарх	5 сомонӣ			
Шумора	1, 4, 7	2, 9	10, 11	3
Арзиш (сомонӣ)			50, 55	

Дарси 71

ЁҲТАНИ ЧАМЪШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Мо аз синфи 3 қоидаи ёфтани чамъшавандаи номаълумро медонем. Дар муодилаи $(x + 64) + 43 = 235$ адади номаълумро меёбем. Ин муодилаи дуамала аст. Муодиларо мехонем: $x + 64$ – чамъшавандаи яқум буда, аз суммаи ду адад иборат аст, 43 – чамъшавандаи дуюм, 235 – сумма; ба суммаи ададҳои x ва 64 адади 43 -ро чамъ кардем, ки 235 ҳосил шуд, яъне $(x + 64) + 43 = 235$ аст. Барои ёфтани чамъшавандаи номаълум $(x + 64)$ аз сумма 235 чамъшавандаи маълум 43 -ро тарҳ мекунем:

$$\begin{aligned}(x + 64) + 43 &= 235 \\ x + 64 &= 235 - 43 \\ x + 64 &= 192\end{aligned}$$

Муодилаи одӣ ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани чамъшавандаи номаълумро татбиқ карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем:

$$\begin{aligned}x &= 192 - 64 \\ x &= 128\end{aligned}$$

Ҷавоб: 128.

Санчиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -ро гузошта, ҳисоб мекунем:

$$\begin{aligned}(128 + 64) + 43 &= 235 \\ 192 + 43 &= 235 \\ 235 &= 235\end{aligned}$$

Ҳар ду тараф баробар шуд, пас муодила дуруст ҳал карда шудааст.

579. Муодилае тартиб диҳед, ки дар он чамъшаванда номаълум бошад.

580. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(720 + x) + 126 = 984$$

$$x + 46 = 344 + 88$$

$$(92 + x) + 27 = 282$$

$$800 + x = 400 + 600$$

Намуна:

Санчиш:

$$(x + 400) + 600 = 4\ 000$$

$$(3\ 000 + 400) + 600 = 4\ 000$$

$$x + 400 = 3\ 400$$

$$3\ 400 = 4\ 000 - 600$$

$$x = 3\ 400 - 400$$

$$3\ 400 = 3\ 400$$

$$x = 3\ 000$$

Ҷавоб: 3 000.

581. 1) Адади x -ро 120 воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 125-ро x воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

582. Шифоҳӣ: Ададҳоро ба синфҳо чудо карда, разрядҳои ҳар як синфро номбар кунед:

34 512

122 845

5 438 721

28 760 571

583. Муодилае тартиб диҳед, ки дар он тарҳшаванда номаълум бошад.

584. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 1\,480 : 4 \cdot 6 & 3\,800 - (1\,600 + 1\,700) \\ (3\,480 - 1\,390) \cdot 3 & (7\,500 - 3\,800) + 9\,300 \\ (1\,240 + 1\,240) : 2 & (2\,280 + 2\,460) : 2 \end{array}$$

585. Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ёфтани мумкин аст?
 $(280 + 170) : 50$ $(906 - 420) : 9$

586. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 52 + (x + 148) = 240 & 56 + (600 - x) = 69 \\ (798 - x) - 300 = 199 & (x + 72) + 36 = 259 \end{array}$$

587. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$88\,888 \qquad 77\,777 \qquad 245\,637 \qquad 3\,045\,079$$

Намуна: $88\,888 = 80\,000 + 8\,000 + 800 + 80 + 8$

Дарси 72

588. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 1\,300$ ва $b = 3\,000$; $a = 3\,500$ ва $b = 400$ будан ҳисоб кунед.

589. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро ба хотир оварда, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 5\,900 - x = 2\,700 & 4\,800 : x = 800 \\ 4\,500 + x = 9\,000 & x \cdot 1 = 1\,000 \end{array}$$

590. Саид ададери фикр карда аз он адади 14-ро тарҳ намуд. Фарқи ҳосилшударо 6 маротиба зиёд намуда, адади 42-ро ҳосил кард. Саид кадом ададро фикр кардааст?

591. Комбайн дар 8 рӯз 5 400 сентнер ғалла ғундошт. Агар комбайн ҳар рӯз ба миқдори баробар ғалла даравида бошад, вай дар 9 рӯз чанд сентнер ғалла чамъ овардааст?

592. Ҳисоб кунед:

$$15 \text{ км } 132 \text{ м} + 1 \text{ км } 300 \text{ м}$$

$$22 \text{ км } 656 \text{ м} - 11 \text{ км } 542 \text{ м}$$

$$2 \text{ км } 324 \text{ м} + 1 \text{ км } 675 \text{ м}$$

$$2 \text{ 750 кг} + 250 \text{ кг}$$

$$20 \text{ т } 20 \text{ кг} - 15 \text{ т } 15 \text{ кг}$$

$$5 \text{ 500 кг} - 50 \text{ кг}$$

593. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 5 \text{ 400} = 5 \text{ 600} - 200$$

$$(x - 600) + 900 = 1 \text{ 900}$$

Дарси 73

ЁҒТАНИ ТАРҲШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодиларо хонед ва онро ҳал кунед:

$$(x + 97) - 54 = 89$$

Хондани муодила: $x + 97$ – тарҳшаванда (x – номаълум), 54 – тарҳкунанда, 89 – фарқ; агар аз суммаи ададҳои x ва 97 адади 54 -ро тарҳ кунем, 89 ҳосил мешавад. Тарҳшаванда аз суммаи ду ададе иборат аст, ки яке аз онҳо номаълум аст.

Барои ёфтани тарҳшавандаи номаълум фарқро ба тарҳкунанда чамъ мекунем:

$$x + 97 = 89 + 54$$

Тарафи чапро навишта, тарафи ростро ҳисоб мекунем.
 $x + 97 = 143$. Муодилаи якамала ҳосил шуд. Акнун қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро ба хотир оварда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x = 143 - 97$$

$$x = 46$$

Ҷавоб: 46.

Санчиш: Қимати x -ро дар муодила гузошта ҳисоб мекунем:

$$(46 + 97) - 54 = 89$$

$$143 - 54 = 89$$

$$89 = 89$$

594. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(140 + x) - 90 = 60$$

$$(x + 150) - 150 = 850$$

$$(x - 170) - 50 = 80$$

$$(100 + x) - 200 = 800$$

595. Муқоиса кунед:

$$9\ 850 \dots 9\ 650$$

$$7\ 430 \dots 7\ 530$$

$$2\ 300 \dots 3\ 300$$

$$6\ 700 \dots 6\ 700$$

596. Ҷадвалҳоро пур кунед:

5 маротиба зиёд кунед				
90	100	110	120	150
450				

4 маротиба кам кунед				
64	32	24	16	8
16				

597. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x - 100) - 90 = 910$$

$$(x + 500) - 100 = 400$$

$$(200 + x) - 200 = 800$$

$$(100 + x) - 440 = 660$$

598. Дар чор қуттӣ 1 200 дона лимӯ гузоштанд. Дар қуттии якум 200 дона, дар қуттии дуюм – назар ба якум 50 дона камтар, дар қуттиҳои сеюму чорум миқдори лимӯ баробар буд.

Дар қуттиҳои сеюм ва чорум чандтоӣ лимӯ гузоштанд?

599. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(236 + x) - 78 = 432$$

$$(x - 440) + 240 = 560$$

$$(x - 49) + 98 = 347$$

$$(506 + x) - 780 = 440$$

600. 1) Рақамҳои ин соатро ба 6 қисм тавре ҷудо кунед, ки суммаи ҳамаи қисмҳо яхела бошад.

2) Дар расм кунчи байни ду акрабаки соат чӣ гуна кунҷ аст?

Дарси 74

601. Ҷадвалҳоро пур кунед:

c	190		4	208
k	3	2		
$c \cdot k$		240	360	208

d	280	400		
n	7		10	100
$d : n$		100	95	0

602. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 100) - 500 = 500$$

$$(x - 200) = 600 : 100$$

$$(200 - x) = 19 \cdot 10$$

$$x + 400 = 12 \cdot 50$$

603. Ҳосили ҷамъи ду адад ба 150 баробар аст. Адади якум 120 аст. Адади дуюмро ёбед.

604. Ҳисоб кунед:

$$3\,000 - (180 + 576 : 64)$$

$$(120 + 2\,000 : 25) \cdot 63$$

605. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

232 454

467 892

887 766

606. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 50) - 200 = 300$$

$$(550 + x) - 100 = 500$$

$$(x + 250) - 200 = 51$$

$$x - (525 : 5) = 205$$

607. Қимати ифодаҳои $a + 8$ ва $a - 8$ -ро ҳангоми $a = 27$, $a = 30$, $a = 52$, $a = 64$ будан ёбед.

Дарси 75

608. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1\,000 + x) - 800 = 8\,200$$

$$(x - 1\,000) - 50 = 4\,050$$

$$(x + 1\,000) - 1\,000 = 6\,000$$

$$(4\,000 + x) - 2\,000 = 6\,000$$

609. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$8\,000 : 80 - 90$$

$$8\,100 : 90 + 70$$

$$23\,300 - 10\,040 + 10\,390$$

$$67\,090 - 45\,050 - 10\,890$$

610. Муқоиса кунед:

$$90\,070 \dots 96\,030$$

$$40\,680 \dots 50\,080$$

$$90\,670 \dots 36\,090$$

$$84\,060 \dots 70\,120$$

611. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(500 + x) - 600 = 400$$

$$(x - 400) + 300 = 800$$

$$(x - 100) + 700 = 900$$

$$(300 + x) - 100 = 600$$

612. Ҷадвалро пур кунед:

5 маротиба зиёд кунед					4 маротиба кам кунед			
80	90	120	140	180	240	280	324	424
400					60			

613. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 300) - 600 = 600$$

$$(x - 700) = 800 : 100$$

$$(900 - x) = 11 \cdot 10$$

$$x + 350 = 50 \cdot 80$$

614. Дар як калоба 500 м ришта, дар калобаи дигар назар ба калобаи якум 100 м камтар ришта мебошад. Дар ду калоба чанд метр ришта аст?

615. Порчай дарозиаш 12 см-ро ба 3 ҳиссаи баробар тақсим карда, 1 ҳиссаи онро буриданд. Ҳиссаи боқимонда чанд сантиметр аст?

$120 - (79 - x) = 42$. Ин муодила дуамала аст.

Меҳонем:

120 – тарҳшаванда, $79 - x$ – тарҳкунанда, 42 – фарқ. Аз адади 120 фарқи ададҳои 79 ва x -ро тарҳ (кам) кунем 42 , ҳосил мешавад.

Ба хотир оред: Барои ёфтани тарҳкунандаи номаълум аз тарҳшаванда 120 фарқ 42 -ро тарҳ мекунем:

$$120 - (79 - x) = 42$$

Тарафи чапро ҳисоб мекунем:

$$79 - x = 120 - 42$$

$$79 - x = 78$$

Муодилаи одӣ ҳосил шуд:

$$x = 79 - 78$$

$$x = 1 \quad \text{Ҷавоб: } 1.$$

Санҷиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -ро гузошта ҳисоб мекунем:

$$120 - (79 - 1) = 42$$

$$120 - 78 = 42$$

$$42 = 42$$

616. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$239 - (32 - x) = 217$$

$$483 - x = 155 + 127$$

$$314 - x = 298 - 103$$

$$530 - (x + 67) = 196$$

617. Муодилаҳоро тартиб диҳед ва онҳоро ҳал намоед:

1) Фарқи ададҳои x ва 160 ба 235 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.

2) Аз адади 340 фарқи ададҳои x ва 84 -ро тарҳ кунем, 139 ҳосил мешавад.

618. Шаҷяки ададҳо ба 200 , 120 , 250 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

619. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$900 - (300 - x) = 700$$

$$5\,500 - x = 1\,500 + 2\,500$$

$$600 - y = 400 - 150$$

$$4\,500 - (y + 3\,500) = 1\,000$$

К.м

620. Панҷаки 20 м, 120 см, 25 дм-ро ёбед.

621. Як оила аз майдони худ 1 т 600 кг гандум, оилаи дигар 200 кг камтар гандум чамъ карданд. Баъди хушк кардан гандуми оилаи якум 150 кг, гандуми оилаи дуюм 200 кг кам шуд. Ҳар ду оила баъди хушк кардан чӣ қадар гандум гирифтаанд?

622. Ададҳои зеринро бо тартиби зиёдшавӣ нависед.

23 654	687 369	96 542	142 578	68 736
389 621	125 369	96 547	857 931	84 635

623. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(630 + x) - 150 = 960 \qquad 450 - (160 - x) = 360$$

624.

Масъалаи шавқовар: Дар дарси тарбияи ҷисмонӣ хонандагон бо фосилаи як метр аз якдигар саф кашиданд. Сафи онҳо ба 25 метр тӯл кашид. Дар дарс чанд хонанда буд? Дарозии як катаки дафтарро 1 м қабул карда, ҳалли масъаларо дар нақша тасвир кунед ва шумораи хонандагонро ёбед.

Дарси 77

625. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} 300 - (x + 100) &= 100 & 1\,000 - (600 - x) &= 700 \\ 950 - (405 - x) &= 745 & 2\,800 - x &= 2\,800 : 28 \end{aligned}$$

626. Ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (312 + 498) \qquad (8\,000 + 1\,000) : 20 \qquad (2\,000 - 1\,000) : 50$$

627. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} x - (240 \cdot 13) &= 1\,260 & x + 1\,240 &= 1\,060 \cdot 20 \\ 8\,666 - (x \cdot 4) &= 4\,666 & 8\,050 - (x : 4) &= 8\,000 \end{aligned}$$

Намуна:

$$6\ 250 - (x \cdot 5) = 5\ 260$$

$$x \cdot 5 = 6\ 250 - 5\ 260$$

$$x \cdot 5 = 990$$

$$x = 990 : 5$$

$$x = 198$$

Санчиш:

$$6\ 250 - (198 \cdot 5) = 5\ 260$$

$$6\ 250 - 990 = 5\ 260$$

$$5\ 260 = 5\ 260$$

Ҷавоб: 198.

Баробарӣ ҳосил шуд. Ин нишон медиҳад, ки муодила дуруст ҳал шудааст.

628. Ҳисоб кунед:

$$8\ \text{км}\ 365\ \text{м} + 6\ \text{км}$$

$$5\ \text{м}\ 10\ \text{см} + 4\ \text{м}\ 60\ \text{см}$$

$$3\ \text{соату}\ 3\ \text{дақ.} + 10\ \text{соат}$$

$$7\ \text{соату}\ 84\ \text{дақ.} - 5\ \text{соату}\ 60\ \text{дақ.}$$

К.М

629. Ҳисоб кунед:

$$19\ 258$$

$$+ 1\ 345$$

$$\underline{14\ 567}$$

$$32\ 144$$

$$+ 78\ 921$$

$$\underline{1\ 428}$$

$$215\ 438$$

$$- 72\ 189$$

$$\underline{3\ 027}$$

$$416\ 709$$

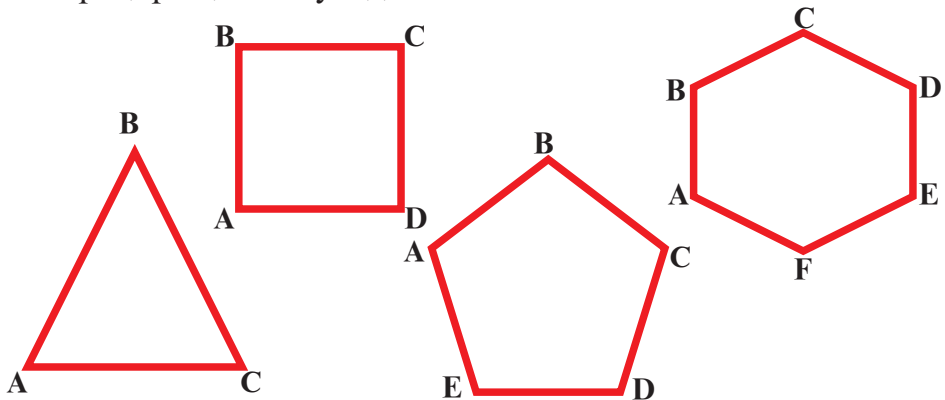
$$- 51\ 320$$

$$\underline{4\ 008}$$

630. Аз ду ноҳия мошини боркаш ва сабукрав ба пешвози якдигар ба роҳ баромаданд. Суръати мошини боркаш 40 км/соат, суръати мошини сабукрав аз он 2 маротиба зиёд аст. Агар масофаи байни ноҳияҳо 480 км бошад, онҳо пас аз чанд соат вомехӯранд?

631. Бо ёрии хаткашак суммаи дарозии тарафҳои ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

Муодилаҳоро муқоиса карда, фарқи онҳоро гӯед:

$$x \cdot 14 = 28 \quad (1) \qquad (x \cdot 14) \cdot 3 = 84 \quad (2)$$

Муодилаи якум – одӣ, дуҷумаш нисбатан мураккаб мебошад, чунки ин муодила дуамала аст.

1) Муодилаи якумро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои x ва 14 ба 28 баробар аст.

x – ҳамзарби номаълум,
 14 – ҳамзарби маълум,
 28 – ҳосили зарб.

Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро ба хотир меорем ва муодиларо ҳал мекунем. Ин қоида чунин буд:

Барои ёфтани ҳамзарби номаълум ҳосили зарбро ба ҳамзарби маълум тақсим кардан даркор аст.

Ҳал:

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Санчиш:

$$2 \cdot 14 = 28$$

$$28 = 28$$

Ҷавоб: 2.

2) Муодилаи дуҷумро меҳонем: $(x \cdot 14)$ – ҳамзарби якум, 3 – ҳамзарби дуҷум, 84 – ҳосили зарб. Ҳосили зарби ададҳои x ва 14 -ро се маротиба зиёд кардем, 84 ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро истифода карда, ҳамзарби номаълум $(x \cdot 14)$ -ро меёбем:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$x \cdot 14 = 84 : 3$$

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Ҷавоб: 2.

Санчиш:

$$(2 \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$28 \cdot 3 = 84$$

$$84 = 84$$

Тарафи чапро ҳисоб мекунем.

Қоидаи ёфтани адади номаълумро истифода мебарем.

Дар ин муодила қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълум ду маротиба истифода шуд. Чаро? Чунки як маротиба ҳамчун номаълум ҳосили зарби ададҳои x ва 14 , яъне $(x \cdot 14)$, ёфта шуд. Маротибаи дуҷум чун ҳамзарби танҳо x -ро ёфтем.

632. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(25 \cdot x) \cdot 2 = 50$$

$$(x + 7) \cdot 8 = 72$$

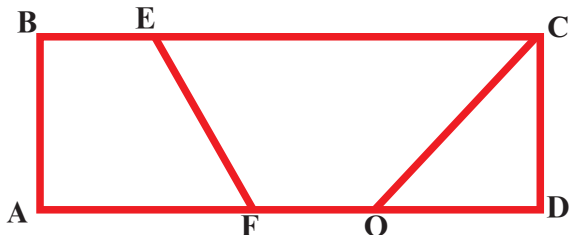
$$(42 - x) \cdot 3 = 66$$

$$(x : 4) \cdot 16 = 32$$

$$4 \cdot (x + 50) = 240$$

$$5 \cdot (500 - x) = 300$$

633. *Шифоҳӣ*: 1) Порчаҳоеро номбар кунед, ки росткунҷаи ABCD-ро ба фигураҳои гуногун ҷудо мекунанд. Дар расм чандто секунҷа, росткунҷа ва чоркунҷа ҳаст?

2) Дар росткунҷаи ABCD чоркунҷаҳо ва секунҷаҳоро номбар кунед.

634. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(42 + a) \cdot 3 = 303$$

$$5 \cdot (600 - a) = 505$$

$$4 \cdot (a + 42) = 424$$

$$(700 - a) \cdot 5 = 515$$

Намуна:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

$$a + 104 = 636 : 6$$

$$a + 104 = 106$$

$$a = 106 - 104$$

$$a = 2$$

Санҷиш:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

$$6 \cdot (2 + 104) = 636$$

$$6 \cdot 106 = 636$$

$$636 = 636$$

Ҷавоб: 2.

635. Адади номаълумро 5 маротиба зиёд намуда, натиҷаро ба 4 зарб кунем, адади 160 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Ҳал: $(a \cdot 5) \cdot 4 = 160$

$$a \cdot 5 = 160 : 4$$

$$a \cdot 5 = 40$$

$$a = 40 : 5$$

$$a = 8$$

Ҷавоб: 8.

636. Чамъ кунед ва дурустиашро санчед:

$$\begin{array}{r} 7\ 068 \\ + 2\ 604 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 27\ 675 \\ + 9\ 430 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 10\ 871 \\ + 4\ 636 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 36\ 967 \\ + 24\ 705 \\ \hline \end{array}$$

637. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 702 = 902 \quad a \cdot 24 = 96 \quad (c \cdot 24) \cdot 2 = 192$$

638. Қоидаҳои ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълумро ба хотир оварда, яқтоӣ муодила тартиб диҳед ва онҳоро ҳал намоед:

Намуна:

$$\begin{array}{l} x : 4 = 56 \\ x = 56 \cdot 4 \\ x = 224 \end{array} \quad \begin{array}{l} 81 : x = 9 \\ x = 81 : 9 \\ x = 9 \end{array}$$

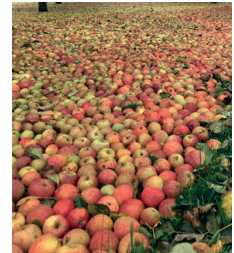
Ҷавоб: 224.

Ҷавоб: 9.

Дарси 79

639. Хоҷагии деҳқонӣ дар давоми се сол 40 000 кг себ фурӯхт. Агар хоҷагии деҳқонӣ соли якум 10 000 кг ва соли дуюм 18 000 кг себ фурӯхта бошад, соли сеюм чанд килограмм себ фурӯхтааст?

640. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 8 \text{ км } 647 \text{ м} + 1 \text{ км } 340 \text{ м} \\ 16 \text{ м } 32 \text{ см} + 3 \text{ м } 66 \text{ см} \\ 24 \text{ км } 895 \text{ м} + 4 \text{ км } 100 \text{ м} \end{array} \quad \begin{array}{l} 3 \text{ т } 760 \text{ кг} + 6 \text{ т } 230 \text{ кг} \\ 10 \text{ с } 82 \text{ кг} + 9 \text{ с } 10 \text{ кг} \\ 3 \text{ кг } 840 \text{ г} + 6 \text{ кг } 150 \text{ г} \end{array}$$

641. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{l} (x + 400) \cdot 2 = 800 \\ 630 \cdot x = 960 - 330 \end{array} \quad \begin{array}{l} (300 - x) \cdot 3 = 750 \\ x \cdot (130 : 5) = 130 \end{array}$$

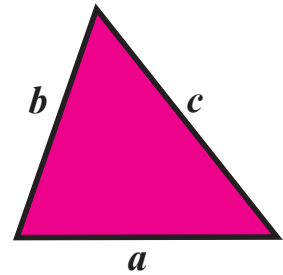
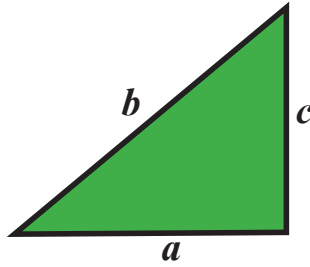
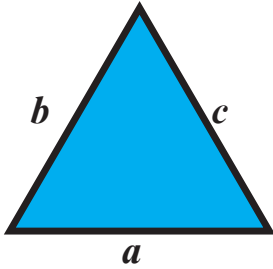

642. Ҷадвалро пур кунед:

a	8				7		5
$a \cdot 6$	48		18			24	
$a + 6$	14	10		9			

643. Тарафҳои секунҷахоро чен карда, ҷадвали зеринро пур кунед. Периметри ҳар як секунҷаҳо ёбед:

Рақами секунҷаҳо	1	2	3
<i>a</i>			
<i>b</i>			
<i>c</i>			
Периметр			

644. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ м } 80 \text{ см} - 4 \text{ м } 80 \text{ см}$$

$$7 \text{ с } 40 \text{ кг} - 5 \text{ с } 30 \text{ кг}$$

$$80 \text{ км } 49 \text{ м} - 15 \text{ км } 40 \text{ м}$$

$$8 \text{ кг } 490 \text{ г} - 3 \text{ кг } 890 \text{ г}$$

$$218 \text{ т } 28 \text{ кг} - 208 \text{ т } 18 \text{ кг}$$

$$100 \text{ сомонию } 50 \text{ дирам} - 30 \text{ сомонию } 30 \text{ дирам}$$

645. Ба адади номаълум 1 800-ро ҷамъ намуданд. Дар натиҷа 6 800 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

646. Муқоиса кунед:

$$12 \text{ км} \dots 13 \text{ км } 50 \text{ м}$$

$$18 \text{ т } 90 \text{ кг} \dots 1 \text{ 900 кг}$$

647. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$8 \cdot x = 140 \cdot 10$$

$$5 \cdot x = 420 : 4$$

$$x \cdot 6 = 600$$

$$5 \cdot (x - 312) = 125$$

ЁҒТНИ ТАҚСИМШАВАНДА ВА ТАҚСИМКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодилаи $(x \cdot 8) : 4 = 18$ -ро дида мебароем. Муодиларо меҳонем:

1) Ҳосили зарби ададҳои x ва 8 -ро 4 маротиба кам кардем, **18** ҳосил шуд;

2) $(x \cdot 8)$ – тақсимшаванда,

4 – тақсимкунанда

18 – ҳосили тақсим.

Қоидаи ёфтани тақсимшавандаи номаълумро истифода карда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x \cdot 8 = 18 \cdot 4$$

$$x \cdot 8 = 72$$

$$x = 72 : 8$$

$$x = 9$$

Тарафи чапи муодиларо ҳисоб мекунем, муодилаи якамала ҳосил шуд. Акнун қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро истифода карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем.

Ҷавоб: 9.

Санчиш: Қимати x -ро гузошта қимати тарафи чапи муодиларо ҳисоб мекунем.

$$(9 \cdot 8) : 4 = 18$$

$$72 : 4 = 18$$

$$18 = 18$$

648. Муодилаҳоро ҳал кунед ва дурустии ҳалро санҷед:
 $(36 : a) \cdot 6 = 18$ $(320 \cdot c) : 40 = 96$ $(840 : x) : 7 = 60$

649. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

- 1) Тақсимшаванда 54, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим 9 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 2) Тақсимшаванда номаълум, тақсимкунанда 8, ҳосили тақсим 64 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 3) Агар фарқи ададҳои 54 ва x 2 маротиба зиёд шавад, ба 60 баробар мешавад. Адади номаълум x -ро ёбед.

650. Ба кӯдакестон 3 халта орди 50-килограммӣ ва 4 халта картошкаи 30-килограммӣ оварданд. Ба кӯдакестон чӣ қадар орд ва картошка оварданд?

651. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 4\,200 + 3\,600 & 5\,300 + 1\,300 & 45\,000 - 35\,000 \\ 5\,500 + 4\,500 & 8\,000 - 3\,200 & 65\,000 - 45\,000 \end{array}$$

652. Хоҷагӣ соли гузашта 29 т 580 кг тарбуз чамъ кард, ки ин аз тарбузи соли қорӣ 2 т 425 кг кам буд. Хоҷагӣ соли қорӣ чӣ қадар тарбуз чамъ овардааст?

653. Оё ин баробариҳо дурустанд?

$$\begin{array}{ll} 14\,000 + 18\,000 = 33\,000 & 888 : 4 = 444 : 2 \\ (17\,000 + 13\,000) - 10 = 200 & 405 \cdot 2 = 270 \cdot 3 \end{array}$$

654. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (x \cdot 14) \cdot 3 = 168 & (72 : x) : 4 = 2 \\ (x : 40) \cdot 40 = 200 & (45 \cdot x) : 45 = 90 \end{array}$$

Дарси 81

655. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (x + 500) - 2\,000 = 3\,000 & x - (625 : 25) = 200 \\ (400 - x) - 1\,000 = 500 & (x - 300) + 3\,000 = 3\,000 \end{array}$$

656. Қимати ифодаҳои $a + 9$ ва $a - 9$ -ро ҳангоми $a = 201$, $a = 320$, $a = 502$, $a = 604$ будан ёбед.

657. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 260 - (30 + x) = 210 & 400 - x = 150 + 100 \\ 609 - x = 508 - 500 & 509 - (x - 600) = 109 \end{array}$$

658. Муодилаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

- 1) Фарқи ададҳои x ва 160 ба 260 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.
- 2) Аз адади 340 фарқи ададҳои x ва 84-ро тарҳ кунем, 139 ҳосил мешавад.

К.м**659.** Ҳисоб кунед:

$$4\ 020 : 20 \cdot 4 \qquad 1\ 080 : 10 \cdot 2 \qquad 8\ 240 : 4 \cdot 3$$

$$1\ 050 : 50 - 3 \qquad 8\ 080 : 40 - 4 \qquad 2\ 550 : 25 - 6$$

Д.м**660.** Панҷаки 30 м, 140 см, 45 дм-ро ёбед.

661. Барои як мактаб - интернат 3 қуттӣ кулчақанд хариданд. 6 қуттӣ кулчақанд 72 кг буда, 1 кг кулчақанд 6 сомонӣ арзиш дорад. Барои мактаб - интернат ҳамагӣ чанд килограмм кулчақанд хариданд ва чанд сомонӣ сарф карданд?

662. 1) Шашяки адад ба 400, 240, 750 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

2) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 300 = 3\ 000 + 1\ 000 \qquad 8\ 000 : x = 1\ 400 - 1\ 300$$

Дарси 82

663. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$480 \cdot x = 960 \qquad x : 2 = 180 - 90$$

$$x : 35 = 280 \qquad (240 : x) \cdot 2 = 480$$

$$600 : x = 40 \qquad (x + 150) : 50 = 10$$

664. Ҳисоб кунед:

$$910 : 7 + 620 : 2 \qquad 630 \cdot 7 - 63 \cdot 7$$

$$780 : 6 - 85 : 5 \qquad 450 \cdot 6 + 168 : 3$$

К.м

665. Бо истифода аз ҷадвал масъалаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

	Суръат	Масофа	Вақт
	25 км/соат	?	5 соат

	8 км/соат	32 км	?
	?	210 км	3 соат

666. Санчед, ки оё баробариҳо дурустанд?

$$2\ 067 + 7\ 944 = 10\ 011$$

$$5\ 959 + 4\ 545 = 1\ 414$$

$$3\ 321 + 978 = 3\ 331 - 643$$

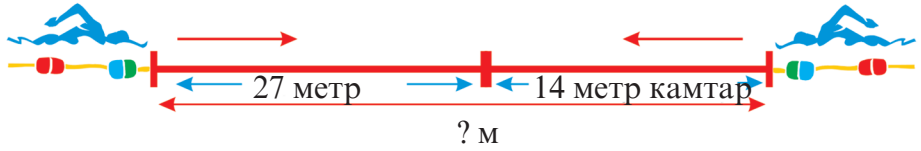
$$7\ 009 - 579 = 7\ 588$$

667. Қимати ифодаҳоро аз рӯи ҷадвал муайян кунед:

a	4	17	41	80
b	2	12	34	63
$(a + b) + (a - b)$	8			
$(a - b) - (a - b)$	0			

668. Ду писар дар як вақт ба пешвози ҳамдигар шино мекарданд. Ҳангоми вохӯрӣ яке 27 метр ва дигараш 14 метр камтар шино кардааст. Масофаи аввалаи байни онҳо чӣ қадар буд? Аз рӯи нақшаи зерин муодила тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

669. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 240 = 480 - 240$$

$$(x + 150) : 70 = 80$$

$$(x : 50) \cdot 50 = 400$$

$$(90 \cdot x) : 30 = 9$$

2) Доирача бурида оред.

Дарси 83

КАСР. ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ КАСР

Ҳиссаи адад бо каср ифода карда мешавад. Масалан, нисфи 16 адади 8 аст, чунки $16 : 2 = 8$. Агар онро ба 4 ҳиссаи баробар тақсим кунем, он гоҳ як ҳиссааш чоряки он аст. Ин ҳисса ҳамчун $\frac{1}{4}$ ифода мешавад. $\frac{1}{4}$ каср аст. Адади 1 сурати он ва адади 4 махраҷи он аст. **Хатчаи мобайнӣ «-» аломати хати каср ном дорад.** Намуди умумии навишти каср $\frac{a}{b}$ буда, a сурат ва b махраҷи он аст. Қимати a аз қимати b ҳама вақт хурд ҳисоб карда мешавад. Шумо дар синфи сеюм ҳисса, ёфтани ҳиссаи адад, аз рӯи ҳиссаи адади додашуда ёфтани худӣ ададро омӯхта будед. Акнун дар шакли каср тасвир кардани ҳисса, хондан ва навиштани онро меомӯзем. Нисф ҳамчун $\frac{1}{2}$, чоряк ҳамчун $\frac{1}{4}$, ҳаштяк ҳамчун $\frac{1}{8}$, аз панҷ се ҳисса ҳамчун $\frac{3}{5}$ навишта мешаванд. Хати байни ададҳо тақсимро ифода карда, адади болои хат **сурати каср** ва адади зери хат **махраҷи каср**ро мефаҳмонад.

аз ду як ҳиссаи порча

сеяки ҳиссаи порча

аз чор се ҳиссаи порча

Каср аз калимаи арабии «касара» гирифта шуда, маънояш шикастан аст. Барои ёфтани $\frac{1}{2}$ ҳиссаи адад, адади додашуда – ба 2, барои ёфтани $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад, адади додашуда ба 3 тақсим карда мешавад. Барои ёфтани $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адад, адади додашударо аввал ба 5 тақсим мекунем, сипас натиҷаро ба 4 зарб мекунем. Масалан, $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 чунин ҳисоб карда мешавад:

$$35 : 5 \cdot 4 = 28.$$

Адади 28 аз $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 мебошад. Барои аз рӯйи ҳиссаи адад ёфтани худӣ адад, адади додашударо ба ҳиссаи он зарб кардан лозим аст. Масалан, $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба 12 баробар аст. Ин ададро меёбем. Барои ёфтани ин адад менависем: $12 \cdot 4 = 48$. Ин адад ба 48 баробар аст. Агар $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адад 16 бошад, он гоҳ барои ёфтани адад, адади 16-ро ба 3 зарб карда, сипас натиҷаро ба 2 тақсим мекунем:

$$16 \cdot 3 : 2 = 24.$$

670. Шифоҳӣ: 1) Сеяки адади 36 чанд мешавад? Чорякаш-чӣ? Шашякаш-чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

2) Нисфи адад 40 аст. Худи ададро ёбед. Ҳафтаки адад 5 аст. Худи ададро ёбед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?

3) Дар синф 24 нафар хонанда ҳаст. Нисфи онҳо чанд нафаранд? Сеякашон-чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

671. Доирачаатонро дар рӯйи миз гузоред, онро аз мобайнаш қат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар чудо шуд? Инро дар шакли каср дар тахтаи синф нависед. Доирачаро чорқат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар чудо шуд? Инро дар шакли каср нависед.

672. Касрҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$\frac{1}{2}$$

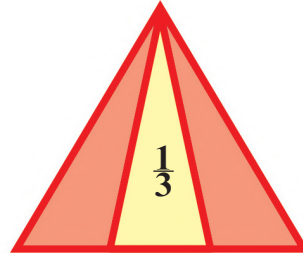
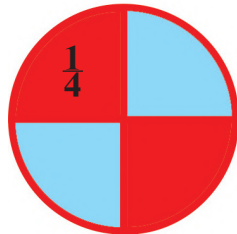
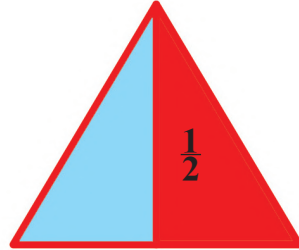
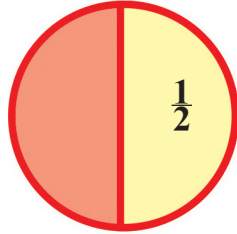
$$\frac{1}{3}$$

$$\frac{1}{4}$$

$$\frac{1}{5}$$

673. *Шифоҳӣ*: Муқоиса кунед ва гӯед, ки фигураҳо ба чанд қисми баробар ҷудо шудаанд?

674. 1) Моҳҳои як солро шумored. Сеяки моҳҳои як сол чандтоанд? Ҷорьяшон-чӣ?

2) Дар синф шонздаҳ нафар духтар ҳаст. Ҳаштяки онҳо чанд нафаранд?

675. Нисфи 2 м, 4 м, 12 м-ро ёбед. Сеяки 9 см, 12 см, 18 см чанд сантиметр аст? Як шабонарӯз чанд соат аст? Нисфи як шабонарӯз чанд соат аст?

676. 1) Дар синфи чорум 24 нафар хонанда буда, $\frac{1}{2}$ ҳиссаи онҳо писархоянд. Писарҳо чанд нафаранд?

2) Хонандагон дар дарси тарбияи ҷисмонӣ ба се қатор саф кашиданд. Аз $\frac{1}{3}$ қисми онҳо 8 нафаранд. Хонандагон ҳамагӣ чанд нафаранд?

677. Ҳисоб кунед:

$$(8\ 035 + 1\ 704) - 4\ 613$$

$$368 : 2 \cdot 4$$

$$8\ 600 : 20 \cdot 40$$

$$9\ 849 - (5\ 638 + 3\ 211)$$

$$445 \cdot 2 : 2$$

$$2\ 250 \cdot 20 : 20$$

$$(7\ 707 + 22\ 022) - 9\ 009$$

$$999 \cdot 9 : 9$$

$$3\ 333 \cdot 33 : 33$$

678. 1) Чанд хиссаи ин фигураҳо ранг карда шудааст? Нависед ва хонед:

2) Ҷавобҳои дурустро мувофиқи саволҳои чадвал гузоред.

1.	Каср чист?	А.
2.	Секунча чист?	Б.
3.	Квадрат чист?	В. Пора кардан, шикастан
4.	Муодила чист?	Г.

679. 1) Дар дафтарадон росткунҷаеро тасвир кунед, ки дарозии 6 см, бараш 1 см бошад. Нисфи масоҳати онро бо қалами сабз ранг кунед.

2) $\frac{1}{5}$ хиссаи ададҳои 30, 25, 40, 45-ро ёбед:

Намуна: $30 : 5 = 6$

3) Ҳафтаки ададҳо ба: 2, 4, 6, 8 баробар аст. Худи ин ададҳоро ёбед:

Намуна: $2 \cdot 7 = 14$

680. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 256 = 482$$

$$234 + x = 854$$

$$x + 1\ 563 = 3\ 893$$

$$7\ 569 - x = 3\ 256$$

Дарси 84

681. Дар шакли каср нависед ва хонед: ҳафтак, шашьяк, даҳьяк, чорьяк, панҷьяк, аз чор се хисса.

682. 1) $\frac{1}{6}$ хиссаи ададҳо ба 7, 8, 9 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

2) Чоряки ададҳои 28, 32, 36, 48-ро ёбед.

3) Барои ёфтани ҳиссаи адади додашуда чӣ кор бояд кард? Барои аз рӯйи ҳиссаи адад ёфтани худи адад чӣ бояд кард?

683. 1) Порчаи BC $\frac{1}{2}$ хиссаи порчаи BD -ро ташкил мекунад. Оё дарозии порчаи BC ба дарозии порчаи CD баробар аст?

$$BC = 2 \text{ см } 8 \text{ мм} = 28 \text{ мм}$$

Дарозии порчаи BD -ро ёбед.

Ҳал: $28 \text{ мм} \cdot 2 = 56 \text{ мм}$

Ҷавоб: Дарозии порчаи BD 56 мм ё ки 5 см 6 мм аст.

2) Дарозии $\frac{1}{3}$ хиссаи тасмачаро чен кунед ва дарозии хамаи тасмачаро ёбед:

684. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$435 + (x - 140) = 783$$

$$435 + x = 1783 + 140$$

$$894 - (a + 233) = 549$$

$$42 \cdot a = 21 \cdot 2$$

Намуна:

$$(560 - b) + 139 = 468$$

$$560 - b = 468 - 139$$

$$560 - b = 329$$

$$b = 560 - 329$$

$$b = 231$$

Ҷавоб: Қимати b ба 231 баробар аст.

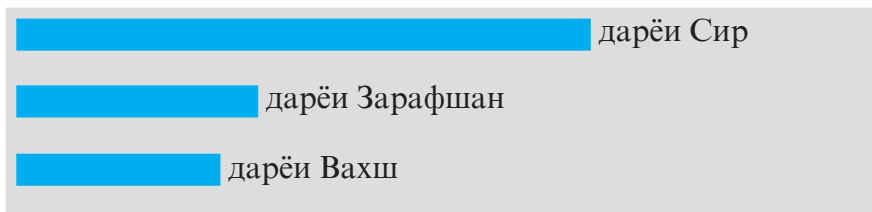
Санчиш:

$$(560 - 231) + 139 = 468$$

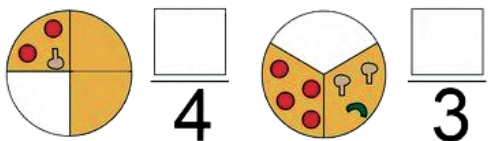
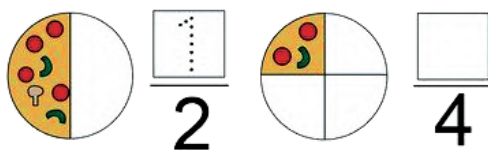
$$329 + 139 = 468$$

$$468 = 468$$

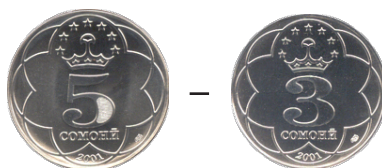
685. Дарозии дарёи Вахш 524 км, дарёи Зарафшон назар ба дарёи Вахш 353 км дарозтар, дарёи Сир назар ба дарёи Зарафшон 1 335 км дарозтар аст. Дарозии дарёи Сирро ёбед. Шарти кӯтоҳи масъаларо дар нақша чунин тасвир кардан мумкин аст:

686. 1) Дарозии гулхонаи росткунчашакл 48 м, бараш ба $\frac{1}{4}$ ҳиссаи дарозиаш баробар аст. Бари гулхонаро ёбед.
 2) Дар шакли каср нависед: даҳяк, чоряк, аз панҷ се ҳисса, аз ҳафт чор ҳисса, нисф.
 3) Аз рӯйи намуна касрро пурра кунед

4) Ҳисоб кунед:

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби шашум

- 1) Дар қуттӣ 900 тӯб аст ва аз сӣ як ҳиссаи онҳо сурх аст. Дар қуттӣ чанд тӯби сурх аст?
А) 300-то тӯби сурх   Б) 30-то тӯби сурх   В) 930-то тӯби сурх
- 2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адади 405-ро ёбед.
А) 2 025   Б) 81   В) 405
- 3) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адад ба 220 баробар аст. Ин ададро ёбед.
А) 880   Б) 44   В) 1 100
- 4) Кадом ҳиссаи адади 45 ба 9 баробар аст?
А) $\frac{2}{5}$ Б) $\frac{1}{9}$ В) $\frac{1}{5}$
- 5) Адади номаълумро ёбед: $96 : n = 48$
А) 4 608   Б) 2   В) 48
- 6) Кадоме аз ададҳои касри додашуда калонтарин аст?
А) $\frac{4}{9}$ Б) $\frac{8}{9}$ В) $\frac{7}{9}$ Г) $\frac{2}{9}$
- 7) Кадоме аз ин ду ифодаҳо бо ҳам баробаранд?
А) $971 \cdot 10 \cdot d$ $971 + 100 \cdot d$ В) $6\,776 \cdot n$ $6\,776 \cdot n \cdot 1$
Б) $7\,900 \cdot d$ $79 \cdot 100 + d$ Г) $3\,400 + x$ $1\,700 \cdot 2 - 1 + x$
- 8) Кадом адад решаи муодилаи $(130 + 470) : m = 10$ мебошад?
А) 600   Б) 60   В) 6   Г) 601
- 9) Қимати кадом каср калонтарин аст?
А) $\frac{1}{4}$ Б) $\frac{5}{8}$ В) $\frac{2}{5}$ Г) $\frac{4}{5}$
- 10) Адади 35 решаи кадом муодила аст?
А) $35 \cdot y = 350$ Б) $y \cdot 56 = 1\,960$
В) $15 \cdot y = 525$ Г) $14 \cdot y = 126$
- 11) Кадом адад решаи муодилаи $c - (101 + 202) = 303$ мебошад?
А) 100   Б) 101   В) 0   Г) 606
- 12) Дар кадом қимати x нобаробарии $600 : x > 30$ дуруст аст?
А) $x = 200$ Б) $x = 2$ В) $x = 600$ Г) $x = 20$
- 13) Муодиларо ҳал кунед: $3\,250 - (3\,250 - y) = 0$
А) 0   Б) 10   В) 3 250   Г) 325

БОБИ 7. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 86

ЗАРБИ АДАД БА СУММА

Қимати ифодаи $90 \cdot (4 + 6)$ -ро дида мебароем. Дар ин ифода 90 ҳамзарби якум, $(4 + 6)$ ҳамзарби дуҷум буда, аз суммаи ду адад иборат аст.

Тарзи 1. $90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 10 = 900$

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2. $90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 4 + 90 \cdot 6 = 360 + 540 = 900$

Ададро ба ҳар як ҷамъшаванда зарб карда, натиҷаҳо-ро ҷамъ кардем. Натиҷаи ҳар ду тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар аст. Дар ҳисоби ин мисол тарзи якум қулайтар мебошад.

687. Ҳисоб кунед:

$$8 \cdot (30 + 5)$$

$$60 \cdot (9 + 6)$$

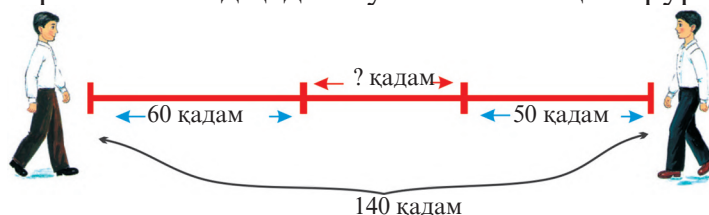
$$15 \cdot (10 + 6)$$

$$7 \cdot (10 + 5)$$

$$90 \cdot (8 + 2)$$

$$12 \cdot (5 + 20)$$

688. Масофаи байни ду истгоҳ 140 қадам аст. Аз истгоҳҳо ду писар ба пешвози якдигар ба роҳ баромада, яке аз онҳо 60 қадам, дигаре 50 қадам гузошт. Барои воҳӯрии писарон боз чанд қадам гузоштани онҳо зарур аст?

689. Ҳисоб кунед:

$$15 \cdot (17 + 14)$$

$$26 \cdot (19 + 31)$$

$$10 \cdot (51 + 43)$$

$$20 \cdot (47 + 18)$$

$$45 \cdot (13 + 87)$$

$$60 \cdot (19 + 17)$$

$$25 \cdot (34 + 16)$$

$$80 \cdot (62 + 18)$$

$$95 \cdot (18 + 81)$$

690. Ду порча тасвир кунед дарозии порчаи якум 9 см, дуҷумаш ба сеяки ҳиссаи порчаи якум баробар аст.

691. Бо тарзи қулай ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 30 \cdot (40 + 60) & 50 \cdot (70 + 50) & 9 \cdot (80 + 20) \\ 15 \cdot (40 + 30) & 7 \cdot (20 + 30) & 10 \cdot (25 + 25) \end{array}$$

692. Тарзи ҳисоббарори ро фаҳмонед:

$$\begin{array}{l} 14 \cdot 18 = 14 \cdot (10 + 8) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 8 = 140 + 112 = 252 \\ 17 \cdot 27 = 17 \cdot (20 + 7) = 17 \cdot 20 + 17 \cdot 7 = 340 + 119 = 459 \end{array}$$

693. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 450 \cdot 20 + 450 : 30 & 600 - (3\ 600 : 60 - 60) \\ (1\ 050 - 950) : 25 & (3\ 500 + 6\ 500) \cdot 4 \end{array}$$

Дарси 87

694. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 8 \cdot (40 + 1) & 4 \cdot (50 + 2) & 16 \cdot (12 + 8) \\ 9 \cdot (70 + 4) & 6 \cdot (30 + 3) & 11 \cdot (7 + 4) \end{array}$$

695. Яхмос 1 сомонӣ аст. Писарбача ба фурӯшанда якчанд дирами якхела дода, 20 дирам бақия гирифт. Писарбача ба фурӯшанда чанд дирами якхела дода-аст. Воҳидҳои арзишро номбар кунед.

696. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 19 \cdot (18 + 27) & 31 \cdot (31 + 31) & 73 \cdot (12 + 16) \\ 23 \cdot (59 + 11) & 13 \cdot (13 + 13) & 84 \cdot (17 + 14) \end{array}$$

697. Дар яхдон 12 қуттӣ аст. Сеяки қуттиҳо чурғот доранд. Ҳамагӣ чанд қуттӣ дар яхдон чурғот дорад?

698. Бо тарзи қулай ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 40 \cdot (10 + 20) & 35 \cdot (40 + 10) & 70 \cdot (20 + 40) \\ 55 \cdot (60 + 30) & 90 \cdot (30 + 50) & 85 \cdot (40 + 40) \end{array}$$

699. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 5\ 000\ \text{км} \dots 5\ 000\ \text{м} & 9\ 000 \cdot 3 \dots 9\ 000 : 30 \\ 300\ \text{см} \dots 3\ \text{м}\ 100\ \text{см} & 2\ 200 \cdot 2 \dots 2 \cdot 2\ 200 \end{array}$$

700. Амалҳоро иҷро кунед:

$$9\ 044 + 896 : 16 \quad 9\ 030 : 30 - 300$$

$$6\ 020 - 500 : 25 \quad 8\ 500 - 120 \cdot 50$$

$$4\ 284 : 21 + 796$$

$$7\ 000 + 51 \cdot 15$$

701. Нархи миз назар ба курсӣ 8 маротиба бештар аст. Онҳо якҷоя 90 сомонӣ арзиш доранд. Нархи курсӣ назар ба миз чанд сомонӣ камтар аст?

702. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x - 900) + 100 = 300$$

$$2\ 100 - (x + 100) = 2\ 000$$

$$(250 + x) - 50 = 450$$

$$350 + (x - 300) = 350$$

Дарси 88

ТАҚСИМИ АДАД БА ҲОСИЛИ ЗАРБ

Дар ифодаи $24 : (3 \cdot 4)$ 24 – тақсимшаванда, $(3 \cdot 4)$ тақсимкунанда буда, аз ҳосили зарби ду адад иборат аст. Се тарзи ҳисоби қимати ин ифодаро дида мебароем:

Тарзи 1. $24 : (3 \cdot 4) = 24 : 12 = 2$

Ҳосили зарбро ёфта, ададро ба натиҷаи зарб тақсим кардем.

Тарзи 2. $24 : (3 \cdot 4) = (24 : 3) : 4 = 8 : 4 = 2$

Ададро ба ҳамзарби яқум тақсим карда, сипас натиҷаро ба ҳамзарби дуҷум тақсим кардем.

Тарзи 3. $24 : (3 \cdot 4) = (24 : 4) : 3 = 6 : 3 = 2$

Ададро ба ҳамзарби дуҷум тақсим карда, натиҷаро ба ҳамзарби яқум тақсим кардем. Натиҷаи ҳар се тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар мебошад. Тарзҳои дуҷум ва сеҷуми ҳисоб осонтар аст.

703. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$72 : (9 \cdot 8) \quad 36 : (6 \cdot 3) \quad 28 : (7 \cdot 2)$$

704. Бо тарзи яқум ҳисоб кунед:

$$14 : (2 \cdot 7) \quad 60 : (10 \cdot 2) \quad 63 : (7 \cdot 9)$$

705. Тартиби ичрои амалҳоро нишон дода, мисолҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 60 : 20 \cdot 40 & 2\,080 - 80 \cdot 1 & 1\,990 - 30 \cdot 3 \\ 80 : 10 \cdot 70 & 1\,400 + 60 : 3 & 50 \cdot 6 - 70 \end{array}$$

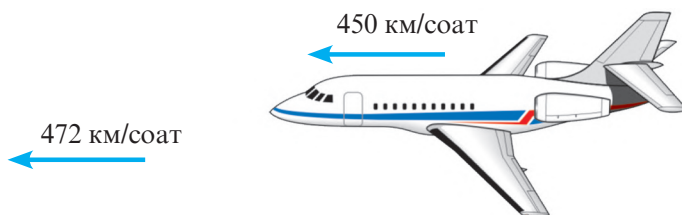

706. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$8 : (4 \cdot 1) \qquad 12 : (3 \cdot 2) \qquad 42 : (2 \cdot 7)$$

707. Ҳавопаймо соати якум – бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Ҳавопаймо чанд километр парвоз кардааст?

708. Бо тарзи якум ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (7 + 5) \qquad 9 \cdot (6 + 4) \qquad 10 \cdot (4 + 5)$$

709. Суммаро ба адад тақсим кунед:

$$\begin{array}{ll} (17 + 21 + 13) : 3 & (700 + 250 + 100) : 25 \\ (40 + 25 + 75) : 5 & (990 + 350 + 8\,200) : 10 \end{array}$$

Дарси 89

ЗАРБ ВА ТАҚСИМ БА 10, 100, 1 000

Ададҳои 10, 100, 1 000 ва ғайра ададҳои яклухтанд. Барои ададро ба 10 зарб (даҳ маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш сифр илова кардан даркор аст.

Масалан:

$$712 \cdot 10 = 7\,120, \quad 4\,565 \cdot 10 = 45\,650$$

$$215 \cdot 10 \quad 342 \cdot 10 \quad 758 \cdot 10 \quad 961 \cdot 10$$

$$10 \cdot 118 \quad 10 \cdot 114 \quad 10 \cdot 625 \quad 10 \cdot 235$$

Ҳангоми зарб ба адади 100 (100 маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш дуто сифр илова кардан лозим аст.

Масалан:

$$64 \cdot 100 = 6\,400, \quad 40 \cdot 100 = 4\,000, \quad 50 \cdot 1\,000 = 50\,000$$

$$5\,638 \cdot 100 = 563\,800, \quad 200 \cdot 300 = 60\,000$$

$$72 \cdot 100$$

$$456 \cdot 100$$

$$98 \cdot 1\,000$$

$$724 \cdot 100$$

$$4\,563 \cdot 100$$

$$985 \cdot 1\,000$$

Барои ададро ба 10 тақсим (10 маротиба кам) кардан аз адад якто сифр, барои ададро ба 100 тақсим (100 маротиба кам) кардан аз тақсимшаванда 2-то сифрро партофтан даркор аст.

Масалан:

$$480 : 10 = 48$$

$$4\,800 : 100 = 48$$

$$6\,500 : 100 = 65$$

$$76\,000 : 1\,000 = 76$$

710. Ҳисоб кунед:

$$100 \cdot 6$$

$$200 \cdot 100$$

$$800 \cdot 100$$

$$200 \cdot 1\,000$$

$$4\,000 : 10$$

$$5\,000 : 100$$

$$4\,200 : 100$$

$$6\,200 : 100$$

711. Компонентҳои амалҳоро номбар карда, ҷавоби мисолҳоро нависед:

$$640 : 80$$

$$700 : 10$$

$$8\,200 : 100$$

$$18\,000 : 1\,000$$

$$210 : 70$$

$$700 : 100$$

$$7\,200 : 800$$

$$96\,000 : 3\,000$$

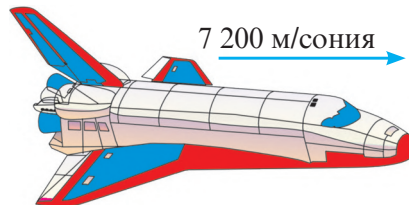
$$360 : 60$$

$$810 : 90$$

$$6\,300 : 900$$

$$15\,000 : 5\,000$$

712. Киштии кайҳонӣ бо суръати 7 200 м/сония парвоз мекард. Вай дар 10 сония чанд метр парвоз мекунад?

713. Ҳисоб кунед:

$$5\text{ км } 150\text{ м} + 3\text{ км } 850\text{ м}$$

$$4\text{ соату } 55\text{ дақ.} - 2\text{ соату } 40\text{ дақ.}$$

$$6\text{ м } 72\text{ см} + 3\text{ м } 8\text{ см}$$

$$17\text{ дақ. } 59\text{ сон.} - 5\text{ дақ. } 59\text{ сон.}$$

714. Тарафҳои чоркунча 12 см, 8 см, 9 см ва 4 см аст. Периметри ин чоркунчаро ёбед.

715. Ададҳои 70, 250, 500, 2 500-ро 10 ва 100 маротиба зиёд кунед:

Намуна: $3\,500 \cdot 10 = 35\,000$ $3\,500 \cdot 100 = 350\,000$

716. Ададҳои 1 600, 2 800, 3 500, 3 000-ро аввал 10 маротиба, сипас 100 маротиба кам кунед:

Намуна: $2\,700 : 10 = 270$ $2\,700 : 100 = 27$

717. Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ ва воҳидҳои вақтро нависед. Қоидаҳои 10, 100, 1 000 маротиба зиёд ва кам карданро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

718. Ҳисоб кунед:

$2\,500 + 4\,500$ $1\,100 - 400$ $3\,200 \cdot 60$ $1\,050 + 5\,010$
 $3\,500 \cdot 100$ $2\,800 : 100$ $9\,900 : 3$ $5\,010 - 1\,010$

Дарси 90

719. Ҳисоб кунед:

$325 \cdot 10$ $428 \cdot 10$ $918 \cdot 10$ $867 \cdot 10$
 $10 \cdot 109$ $10 \cdot 273$ $10 \cdot 189$ $10 \cdot 332$
 $110 : 10$ $320 : 10$ $550 : 10$ $870 : 10$

720. Қимати ифодаи $61 \cdot a$ -ро ҳангоми $a = 8, 10, 35, 100$ будан ёбед.

721. Компонентҳои амалҳоро номбар карда, ҷавоби мисолҳоро нависед:

$345 \cdot 100$ $567 \cdot 100$ $678 \cdot 100$ $789 \cdot 100$
 $100 \cdot 234$ $100 \cdot 456$ $100 \cdot 250$ $100 \cdot 898$

722. Ҷадвалро пур кунед:

a	4	6	9	10	13	15	20
$29 + a$				39			
$33 - a$				23			

723. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 4\,500 : 100 & 3\,300 : 100 & 8\,600 : 100 & 9\,100 : 100 \\ 100 : 10 & 100 : 25 & 100 : 50 & 100 : 100 \end{array}$$

724. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 430 \cdot 1 - x = 215 & x : 10 = 1\,010 \\ (100 + x) - 200 = 400 & 1\,000 : x = 25 \end{array}$$

725. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 432 \cdot 1\,000 & 309 \cdot 1\,000 & 769 \cdot 1\,000 & 494 \cdot 100 \\ 1\,000 \cdot 111 & 1\,000 \cdot 981 & 1\,000 \cdot 345 & 1\,000 \cdot 542 \end{array}$$

726. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 6\,000 : 1\,000 & 52\,000 : 1\,000 & 19\,000 : 1\,000 & 11\,000 : 1\,000 \\ 1\,000 : 250 & 1\,000 : 500 & 1\,000 : 40 & 1\,000 : 20 \end{array}$$

727. Амалҳоро иҷро кунед:

$$\begin{array}{ll} 6\,720 - 34 \cdot (37 + 43) & (16 + 24) \cdot 40 + 400 \\ 2\,898 + 198 : (65 + 34) & (23 + 32) : 11 + 445 \end{array}$$

Дарси 91

ЗАРБИ АДАДИ ЯКЛУХТ БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

1) $200 \cdot 4$. Ифодаро хонед ва номи компонентҳоро гӯед. Кадомаш адади яклухт? Чунин ҳисоб кардан осон аст:

Тарзи 1. $200 \cdot 4 = 2 \text{ садӣ} \cdot 4 = 8 \text{ садӣ} = 800$

Тарзи 2. Ҳамзарби 2-юм адади 4-ро бо рақами якуми ҳамзарби аввала 2 зарб мекунем. Адади 8 ҳосил мешавад. Пас аз он ду сифрро менависем;

$$2 \cdot 4 = 8;$$

$$200 \cdot 4 = 800,$$

800 – ҳосили зарб.

$$\begin{array}{cccc} 2) \, 300 \cdot 6 & 2\,000 \cdot 3 & 30\,000 \cdot 2 & 40\,000 \cdot 3 \\ 800 \cdot 2 & 4\,000 \cdot 4 & 12\,000 \cdot 2 & 140\,000 \cdot 2 \end{array}$$

Якчанд адади чоррақамаи бо сифр тамомшавандаро номбар кунед. Асри XX чанд солро дар бар мегирад? Пеш аз асри XX кадом аср буд? Пас аз асри XX кадом аср оғоз ёфт ва соли якуми он кадом сол буд?

728. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 400 \cdot 4 & 9\,000 \cdot 7 & 60\,000 \cdot 2 & 54\,000 \cdot 3 \\ 500 \cdot 9 & 8\,000 \cdot 3 & 70\,000 \cdot 5 & 32\,000 \cdot 2 \end{array}$$

К.М

729. Тартиби иҷрои амалҳоро муайян намуда, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cc} 8\,300 \cdot 10 - 1\,300 \cdot 10 & (7\,350 + 650) \cdot 100 \\ 9\,000 : 100 + 9\,000 : 1\,000 & (7\,350 + 650) : 100 \end{array}$$

730. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{l} 90 \cdot 10 - x = 750 \\ (850 + x) - 150 = 750 \end{array}$$

731. Дарозии росткунча 6 см, бараш 2 см кӯтоҳтар аст. Периметри росткунчаро ёбед.

732. Ҳисоб кунед:

$$300 \cdot 4 \quad 810 \cdot 2 \quad 420 \cdot 3 \quad 300 : 10 \quad 860 : 10 \quad 500 : 100$$

733. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 125 \cdot 10 & 720 \cdot 10 & 4\,500 \cdot 100 & 6\,800 \cdot 100 \\ 120 : 10 & 720 : 10 & 4\,500 : 100 & 6\,800 : 100 \end{array}$$

Дарси 92

734. **Шифоҳӣ:** Ададҳои 15, 163, 410, 600-ро аввал 10 маротиба зиёд, сипас 10 маротиба кам кунед.

Фаҳмонед, ки чаро дар амали зарб ин тарзи навишт осонтар аст:

$$\begin{array}{cccc} 640 & 3\,900 & 86\,000 & 145\,000 \\ \times 2 & \times 2 & \times 4 & \times 5 \\ \hline & & & \end{array}$$

Ададро ба сифр зарб кунем, сифр ҳосил мешавад. Аз ин рӯ дар зери сифр ададро навиштан зарурат надорад.

735. Ҳисоб кунед:

$$1\,200 \cdot 4 \quad 2\,400 \cdot 6 \quad 1\,300 \cdot 3 \quad 6\,000 \cdot 5$$

736. Шифоҳӣ:

- 1) Ададҳои 50, 500, 5 000-ро 10 маротиба зиёд кунед.
- 2) Ададҳои 120, 1 200, 12 000-ро 10 маротиба кам кунед.
- 3) $\frac{1}{3}$ хиссаи ададҳои 150, 180, 240-ро ёбед.
- 4) $\frac{1}{4}$ хиссаи ададҳо ба: 20, 80, 200, 500 баробар аст. Ин ададхоро ёбед.

737. Аз 3 тонна пахта 9 000 м чит бофта мешавад. Аз 5 тонна пахта чанд метр чит бофта мешавад?

Ифода тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

Шарти кӯтоҳ:

Аз 3 т - 9 000 м

Аз 5 т - ? м

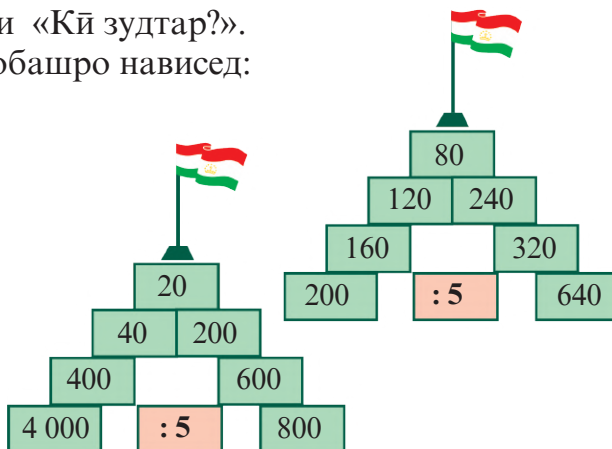

738. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$70 \cdot 4$	$300 \cdot 5$	$9\ 000 \cdot 3$	$50\ 000 \cdot 2$
$20 \cdot 7$	$400 \cdot 6$	$8\ 000 \cdot 2$	$20\ 000 \cdot 3$

739. Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобашро нависед:

740. Барои тайёр кардани тушбера 4 зувола ҳамир тайёр карданд. Аз 3 зуволаи яхела ба ҳисоби миёна 95-тоӣ,

аз як зуволаи калон 135-то туш-
бера тайёр намуданд. Тушбера ба
20 нафар расид. Ҳар кас ба ҳисоби
миёна чандтой тушбера хӯрдааст?

Шарти кӯтоҳ:

3 зувола – 95 тоӣ]
1 зувола – 135 то] ба 20 н.] 1 кас – ?-то

741. Ҳисоб кунед:

2 000 : 100   4 400 : 200   9 900 : 300   8 400 : 400
4 200 : 100   2 800 : 20   1 200 : 300   2 400 : 400

Дарси 93

742. Ҳисоб кунед:

4 500 : 10   370 · 10   8 000 · 10   670 : 10
4 500 : 100   3 700 · 10   9 000 · 10   6 700 : 10

743. Фарқи ададҳои 990 ва 900-ро 100 маротиба зиёд кунед. Суммаи ададҳои 2 080 ва 20-ро 100 маротиба кам кунед.

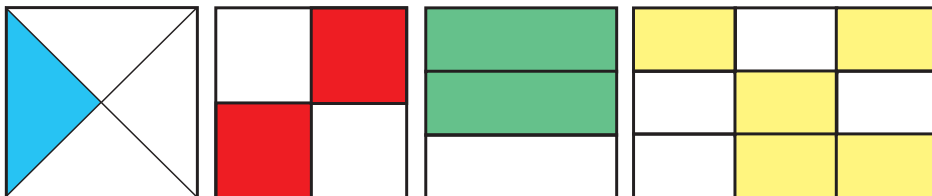

744. Ҳисоб кунед:

$(8\ 100 - 6\ 100) + 700 \cdot 2$ $80 \cdot 20 - 400 \cdot 4$
 $(4\ 300 + 3\ 200) - 500 \cdot 5$ $900 : 30 + 170 : 10$

745. Чанд қисми фигураҳо ранг карда шудааст? Ин қисмҳоро бо қаср ифода кунед:

746. Шарти кӯтоҳи масъаларо истифода бурда, 3-то масъала тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

$S = 180 \text{ км}$	$t = 3 \text{ соат}$	$S = 180 \text{ км}$
$v = 60 \text{ км/соат}$	$v = 60 \text{ км/соат}$	$t = 3 \text{ соат}$
$t = ?$	$S = ?$	$v = ?$

747. Таквимо истифода бурда чор фаслро номбар кунед. Ҳар як фасл чанд моҳ, чанд ҳафта ва чанд рӯзро дар бар мегирад?

748. Дар 45 дақиқа хонандагон 4 дақиқаро – ба ҳисоби шифоҳӣ, 3 дақиқаро – ба диктанти математикӣ, 1 дақиқаро – ба лаҳзаи дамгирӣ, 20 дақиқаро – ба ҳалли масъала ва вақти боқимондари ба ҳалли мисолҳо сарф карданд. Онҳо мисолҳоро дар чанд дақиқа ҳисоб кардаанд?

749. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$7\,400 - 400 \cdot 6$	$960 : 3$	$7\,200 : 8$	$8\,000 : 5$
$3\,600 + 200 \cdot 2$	$884 : 4$	$8\,100 : 9$	$9\,000 : 9$

2) Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$10 \cdot (7 + 4)$	$28 : (4 \cdot 7)$
--------------------	--------------------

750. Нури адади ро тасвир намуда, дар он ададҳои аз 12 то 15-ро қайд кунед.

751.

Аз се то чӯбча рақами римии ёздаҳ созад. Аз се чӯбча боз кадом рақамҳои римиро сохтан мумкин аст?

Дарси 94

ЗАРБИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

Амали зарб аз чамъ кардани миқдори муайяни чамъшавандаҳои якхела иборат мебошад:

$$9 \cdot 3 = 9 + 9 + 9 = 27$$

Агар чамъро бо зарб иваз кунем, яке аз чамъшавандаҳо – ҳамзарби якум (ё зарбшаванда), теъдоди чамъшавандаҳо ҳамзарби дуюм (ё зарбкунанда), сумма (ҳосили чамъ) ҳосили зарб мешавад. Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

Дар амали зарб ададҳо чӣ ном доранд? Хосияти зарби адад ба сифр чӣ гуна аст? Хосияти зарби адад ба 1 чӣ гуна аст? Мисол оред. Агар яке аз ҳамзарбҳо 1 бошад, ҳосили зарб ба чанд баробар мешавад? Агар яке аз ҳамзарбҳо 0 бошад-чӣ?

$$\begin{array}{cccc} 8 \cdot 1 = 8 & 1 \cdot 8 = 8 & 12 \cdot 0 = 0 & 0 \cdot 12 = 0 \\ a \cdot 1 = a & 1 \cdot a = a & c \cdot 0 = 0 & 0 \cdot c = 0 \end{array}$$

Тарзҳои зарби сумма ба ададро ба хотир оред.

$$1) (6 + 5) \cdot 3 = 11 \cdot 3 = 33$$

$$2) (6 + 5) \cdot 3 = 6 \cdot 3 + 5 \cdot 3 = 18 + 15 = 33$$

Тарзи 1.

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2.

Ҳар як ҷамъшавандаро ба адад зарб карда, натиҷаҳоро ҷамъ кардем.

Ифодаи $375 \cdot 2$ -ро хонед ва онро хаттӣ ҳисоб кунед. Зарби ададҳои бисёррақам мисли зарби адади серақам ба адади якрақам иҷро карда мешавад. Аввал воҳид, сипас даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра зарб карда мешавад.

$$\begin{array}{r} 2\ 341 \\ \times \quad 2 \\ \hline 4\ 682 \end{array}$$

2 341 – ҳамзарби якум;
2 – ҳамзарби дуум;
4 682 – ҳосили зарб.

752. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$1\ 600 \cdot 3 \quad 2\ 050 \cdot 2 \quad 1\ 400 \cdot 4 \quad 4\ 230 \cdot 2$$

2) Ададҳоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$489 \quad 1\ 837 \quad 45\ 987 \quad 92\ 578$$

Фаҳмонед, ки амали зарби зерин чӣ тавр иҷро шуд.

$$2\ 324 \cdot 2 = (2\ 000 + 300 + 20 + 4) \cdot 2 = 2\ 000 \cdot 2 + 300 \cdot 2 + 20 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 4\ 000 + 600 + 40 + 8 = 4\ 648$$

Дар ин мисол тарзи дуҷуми зарби сумма ба адад истифода шудааст. Ин тарзи ҳисоббарорӣ барои ҳисоби шифоӣ осон аст. Дар ифода ҳисоббарорӣ аз адади калонтарин сар шуд.

753. Қаторай барқӣ дар як соат 120 км масофаро тай кард. Қатора бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал намоед.

754. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} x : 10 = 750 & 125 \cdot x = 1\,250 \\ 400 : x = 50 & x : 300 = 9\,000 \end{array}$$

755. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 1\,634 \\ \times \quad 2 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 987 \\ \times \quad 2 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 2\,437 \\ \times \quad 3 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 3\,995 \\ \times \quad 4 \\ \hline \end{array}$$

756. Тарафҳои секунҷа 4 см, 5 см ва 3 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

757. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(420 + 80) \cdot 2 \qquad (1\,500 + 500) \cdot 5$$

758. Дар 5 банд 25-тоӣ китоб ва дар 9 банди дигар 30-тоӣ китоб баста шудааст. Ҷамағӣ чанд китоб баста шудааст?

759. Устои барқ барои ба хонаҳои деҳаи нав бунёдшуда гузаронидани хати барқ 2 000 м сим дошт. Барои ҳамаи хонаҳоро бо барқ таъмин намудан нисфи он ва чоряки он сим лозим аст. Барои гузаронидани хати барқ чанд метр сим лозим аст?

760. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 390 \cdot 9 & 6\,300 \cdot 7 & 8\,400 \cdot 20 & 5\,310 \cdot 100 \\ 511 \cdot 8 & 5\,102 \cdot 3 & 9\,300 \cdot 20 & 5\,130 \cdot 200 \end{array}$$

Дарси 95

761. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 34\ 576 \\ \times \quad 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 13\ 723 \\ \times \quad 3 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 23\ 014 \\ \times \quad 4 \\ \hline \end{array}$$

Тарзи ҳисоббарорӣ дар мисоли 1: Адади 4-ро ба воҳид баъд ба даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва даҳҳазорӣ зарб мекунем. 138 304 – ҳосили зарб аст.

762. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(500 + x) - 50 = 900$$

$$2\ 400 : x = 600$$

$$(900 - x) + 80 = 880$$

$$1\ 300 - x = 300$$

763. Ҳисоб кунед:

$$(5\ 002 - 3\ 002) - 2\ 000$$

$$1\ 220 \cdot 4$$

$$4\ 000 + (6\ 002 - 3\ 001)$$

$$3\ 120 \cdot 3$$

764. 1) Касрҳоро хонед, сурат ва махраҷашонро номбар кунед:

$$\frac{4}{5}$$

$$\frac{3}{8}$$

$$\frac{5}{7}$$

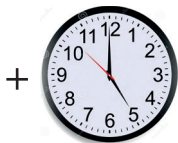
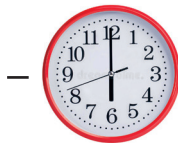
$$\frac{7}{9}$$

2) Чоряки адад ба: 120, 150, 200 баробар аст. Ин ададро ёбед.

765. 1) Дарозии сӯзани 5 м, бараш 3 м аст. Периметри сӯзаниро ҳисоб кунед.

2) Ҳисоб кунед:

К.м**766.** Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 2\ 100 + (2\ 100 + 2\ 100) \\ 6\ 300 - (4\ 300 + 2\ 000) \end{array} \qquad \begin{array}{r} 2\ 400 \cdot 2 \\ 1\ 100 \cdot 3 \end{array}$$

767. Формулаҳои суръат, масофа, вақт, воҳидҳои онҳоро ба хотир оред ва онҳоро дар дафтаратон нависед.**768.** Росткунҷае тасвир намоед, ки дарозияш 9 см, бараш 4 см бошад. Периметрашро ёбед.**769.**

Суръати мошинҳо тавассути суръатсанҷ (спидометр) муайян карда мешавад. Оё шумо суръатсанҷро медонед? Агар суръати мошин аз 60 км/соат кам бошад, акрабаки суръатсанҷ ба кадом тараф майл мекунад? Агар суръати мошин аз 100 км/соат зиёд шавад-чӣ?

Дарси 96**770.** Наҳанг 240 км масофаро дар 6 соат, делфин ин масофаро дар 4 соат шино кард. Суръати делфин аз суръати наҳанг чӣ қадар зиёд аст?**771.** Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 2\ 041 \\ \times \quad 3 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 20\ 102 \\ \times \quad 4 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 50\ 022 \\ \times \quad 3 \\ \hline \end{array} \qquad \begin{array}{r} 17\ 035 \\ \times \quad 2 \\ \hline \end{array}$$

772. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$2\,000 - x = 900$$

$$(2\,000 - x) - 100 = 900$$

$$222 : x = 2$$

$$4\,545 : x = 101$$

773. Ҳавопаймои мусофиркаш дар як соат 450 км масофаро тай кард. Ҳавопаймо бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад?

774. Бо истифода аз ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Навъи маҳсулот	Нарх	Миқдор	Арзиш
Себ	?	20 кг	60 сомонӣ
Нок	5 сомонӣ	12 кг	?

775. 1) Ду писарбача дар давидан мусобиқа карданд. Яке аз онҳо дар муддати муайян 320 м, дигараш 340 м давид. Кадоме аз онҳо тезтар давидааст?

2) Рақамҳои шавқовар ва аҷоиб. Масофаи байни Замин ва Офтоб ба ҳисоби миёна 150 миллион километр аст. Ракетаи кайҳонии баландсуръат ба Офтоб дар муддати 5 моҳ мерасад. Ин ракета ба Моҳ дар 10 соат мерасад. Агар ба ситораҳо парвози ин хел ракетаҳо имконпазир мешуд, он гоҳ ракета ба ситораи аз ҷама наздиктарини дигар дар муддати 110 000 сол мерасид.

Дарси 97

776. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(350 + 75) \cdot 2$$

$$(400 - 120) : 4$$

$$5 \cdot (170 - 40)$$

777. Ҳисоб кунед:

$$(4\,200 + 2\,800) - 7\,000$$

$$5\,100 \cdot 6$$

$$8\,000 - 6\,000 + 2\,000$$

$$4\,000 \cdot 8$$

778. 1) Се порча тасвир кунед: дарозии порчаи якум 8 см, дарозии порчаи дуюм – назар ба якум 2 маротиба кӯтоҳтар, дарозии порчаи сеюм назар ба дуюм 3 см дарозтар аст. Дарозии порчаи сеюмро ёбед.

2) **Ҳисоб кунед:** Ман моҳ ва рӯзи таваллуди шуморо меёбам! Дар қоғаз рӯзи таваллудатонро нависед. Адади навиштаатонро 2 маротиба зиёд кунед, натиҷаро ба 10 зарб карда, ба ҳосили он 73-ро ҷамъ намоед. Ҳосили ҷамъро ба 5 зарб кунед, ба натиҷааш рақами моҳи таваллудатонро ҷамъ намоед. Аз сумма адади 365-ро тарҳ кунед. Намунаи ҳисоббарорӣ барои рӯзи таваллуди 9 май:

$$\begin{aligned} 9 \cdot 2 &= 18, & 18 \cdot 10 &= 180, \\ 180 + 73 &= 253, & 253 \cdot 5 &= 1\,265, & 1\,265 + 5 &= 1\,270, \\ 1\,270 - 365 &= 905 \end{aligned}$$

Дар адади 905 рақами 9 рӯзи таваллуд, рақами 05 моҳи таваллудро нишон медиҳад.

779. Дарозии гулхона 48 м аст. Бараш назар ба дарозӣ 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри гулхонаро ёбед.

780. Бозии «Кӣ зудтар?» Ребусхоро иҷро кунед.

$$\begin{array}{r} 4 * 9 \\ + * 5 0 \\ \hline 9 9 9 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8 * 5 \\ - * 1 * \\ \hline 3 3 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 7 * 7 \\ \times \quad 3 \\ \hline 2 1 2 1 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8 * 8 \\ \times \quad 5 \\ \hline 4 0 4 0 \end{array}$$

781. Агар адади номаълумро 3 маротиба зиёд намуда, пас онро ба 2 тақсим кунем, адади 60 ҳосил мешавад. Муодила тартиб дода адади номаълумро ёбед.

782. Ҳисоб кунед:

$$8\,200 + 1\,800$$

$$3\,200 \cdot 3$$

$$484 : 4$$

$$2\,020 \cdot 5$$

$$9\,600 - 6\,900$$

$$8\,000 \cdot 2$$

$$636 : 3$$

$$123 : 3$$

тақсим 3 навишта мешавад). 3-ро ба 2 зарб кунем, 6 (6 – ин 6 ҳазор мешавад), 6-ро дар зери 6 навишта тарҳ кунем, сифр (0) ҳосил мешавад. Садиро тақсим мекунем. 8 садӣ – тақсими дуҷоми нопурра аст. 8-ро ба 2 тақсим кардем, ки 4 ҳосил шуд (ин 4 садӣ буда, дар ҳосили тақсим 4 навишта мешавад). 4-ро ба 2 зарб кунем, 8 мешавад. 8-ро дар зери 8 навишта, тарҳ кунем, сифр ҳосил мешавад. Ҳамин тавр, тақсимро давом медиҳем.

Тарзи 2. Дар мисоли дуҷом ҳисоббарорӣ каме душвортар аст. Ҳазорро тақсим мекунем: 9 ҳазор – аввалин тақсими нопурра аст. 9 ба 4 тақсим мешавад. 9-ро ба 4 тақсим кунем, 2 мешавад – ин ду ҳазор аст, дар ҳосили тақсим 2-ро навиштем. 2-ро ба 4 зарб кардем, 8 ҳосил шуд (ин 8 ҳазор), 8-ро дар зери 9 навишта, тарҳ кунем, як мемонад, 1 ба 4 тақсим намешавад, зеро 1 аз 4 хурд аст, 7-ро менавишем, 17-ро ба 4 тақсим кардем, 4 ҳосил шуд. 4-ро ба 4 зарб кардем 16 ҳосил шуд, 16-ро дар зери 17 навиштем ва аз 17 адади 16-ро тарҳ кардем, ки 1 бақия монд. Ҳамин тавр тақсим давом дода мешавад.

785. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санчед:
 $4\ 242 : 3$ $6\ 444 : 4$ $8\ 448 : 2$ $5\ 885 : 5$

786. Дарозии тарафи квадрат 120 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

787. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $646 : a = 2$ $707 : x = 101$ $124 : c = 4$

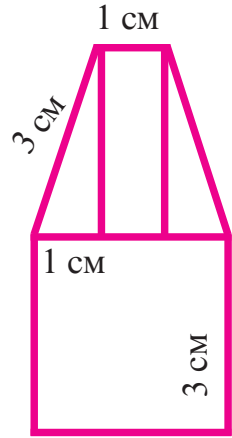
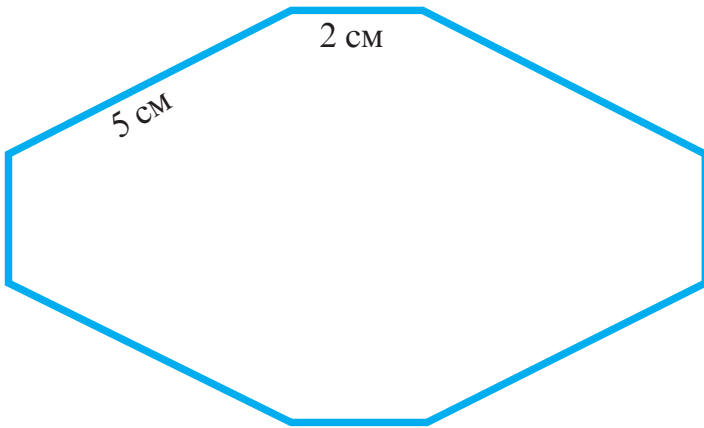

788. 1) Шашяки 12 м, 24 м, 18 м, 36 м-ро ёбед.
 2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи 15 кг, 20 кг, 30 кг-ро ёбед.

789. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санчед:
 $5\ 225 : 5$ $8\ 842 : 2$ $3\ 939 : 3$ $8\ 844 : 4$

790. Периметри бисёркунҷаҳои зеринро ёбед:

Дарси 99

791. Агар лимӯро ба қуттиҳои 10-килограммӣ ҷойгир кунанд, 12 қуттӣ даркор аст. Агар ба қуттиҳои 20-килограммӣ ҷойгир кунанд, чанд қуттӣ лозим мешавад?

792. **Шифоҳӣ:** Азиз аз порчаи сим секунҷаи баробартараф сохт, ки тарафҳояш 6-сантиметрӣ буд. Аз ин порчаи сим оё росткунҷа сохтан мумкин аст?

793. Дарозии порча 20 сантиметр аст. Чоряки дарозии порча чанд сантиметр мебошад?

794. Ҳисоб кунед:

$$15 \text{ км } 75 \text{ м} + 3 \text{ км } 10 \text{ м}$$

$$85 \text{ кг } 90 \text{ г} - 35 \text{ кг } 90 \text{ г}$$

$$4 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} + 5 \text{ соат } 25 \text{ дақ.}$$

$$60 \text{ м } 85 \text{ см} - 20 \text{ м } 65 \text{ см}$$

795. Муқоиса кунед:

$$607 + 93 \dots 93 + 607$$

$$84 : 4 \dots 84 : 3$$

$$38 \cdot 5 \dots 38 \cdot 4$$

$$60 : 5 \dots 65 : 5$$

796. Лижарон рӯзи якум 4 соат бо суръати 18 км/соат ва рӯзи дуюм 5 соат бо суръати 12 км/соат ҳаракат кард. Вай дар ду рӯз чанд километр масофаро тай кард?

Намунаи муқоисакунӣ: $956 : 4 \dots 952 : 8$

$$\begin{array}{r} 956 \overline{) 4} \\ - 8 \\ \hline 15 \\ - 12 \\ \hline 36 \\ - 36 \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 952 \overline{) 8} \\ - 8 \\ \hline 15 \\ - 8 \\ \hline 72 \\ - 72 \\ \hline 0 \end{array}$$

Ин нобаробарӣ намуди $956 : 4 > 952 : 8$ -ро ё намуди $239 > 119$ -ро мегирад.

797. Ифода кунед:

$2\ 100\ \text{см} = \dots\ \text{м}$

$12\ 000\ \text{м} = \dots\ \text{км}$

$4\ 000\ \text{кг} = \dots\ \text{т}$

$26\ 000\ \text{кг} = \dots\ \text{т}$

$400\ \text{дм} = \dots\ \text{см}$

$720\ \text{см} = \dots\ \text{дм}$

798. Ҳисоб кунед ва санҷед:

$477 : 3$

$536 : 4$

$5\ 555 : 5$

$3\ 663 : 3$

$9\ 066 : 5$

799. Дар се деги 100-литра шарбати шафтолу пухта ба банкаҳои 4-литра андохтанд. Чанд банка шарбат шуд?

Дарси 100

800. Қимати ифодаи $8\ 000 + a$ -ро ҳангоми $a = 2\ 000, 2\ 500, 3\ 000, 3\ 500$ будан ҳисоб кунед.

801. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$(420 : x) \cdot 6 = 210$

$x + 100 = 2\ 000 : 20$

$(330 : x) \cdot 11 = 330$

$(x \cdot 70) : 10 = 770$

802. Ҳосили тақсими ададҳои $8\ 100$ ва 9 -ро 100 маротиба зиёд кунед.

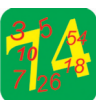
803. Секундае тасвир намоед, ки тарафҳои $8\ \text{см}, 5\ \text{см}$ ва $4\ \text{см}$ бошад. Периметри онро ёбед.

804. Ҷадвалро пур кунед:

a	900		300	400		2 000
b		200		100	250	500
$a : b$	4	4	4		4	

805. Падар 6 километр роҳро дар 2 соат ва писар ин масофаро дар 3 соат тай кард. Суръати ҳаракати падар ва писарро дар алоҳидагӣ ҳисоб кунед.

806. Бозии «Кӣ зудтар меёбад?».

$$\begin{array}{r}
 600 \\
 + 185 \\
 \hline
 400 \\
 + 204 \\
 \hline
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 161 \\
 + 512 \\
 \hline
 630 \\
 + 279 \\
 \hline
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 457 \\
 - 256 \\
 \hline
 293 \\
 + 106 \\
 \hline
 \end{array}$$

807. Суммаи ададҳои 22 ва 8-ро 3 маротиба кам кунед.

808. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll}
 747 : 9 & 720 : 9 & 4\,200 : 3 & 6\,006 : 6 \\
 561 \cdot 3 & 310 \cdot 4 & 2\,000 \cdot 5 & 1\,500 \cdot 4
 \end{array}$$

809. Ҳосили зарби ададҳои 213 ва 3-ро 10 воҳид зиёд кунед.

810. Муодилаҳоро ҳонед ва онҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll}
 x + 650 - 750 = 150 & 500 - x - 200 = 250 \\
 x \cdot 30 + 300 = 600 & 700 : x - 60 = 640
 \end{array}$$

811. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll}
 5\,700 + 1\,300 - 2\,000 & 300 \cdot 4 : 4 - 200 \\
 34 \cdot 2 : 4 + 983 & 2\,300 : 5 \cdot 5 - 2\,300
 \end{array}$$

812. Хочагӣ ба мағоза 2 400 кг гелос, олу ва зардолу фирис-тод. $\frac{1}{4}$ хиссаи он – гелос, $\frac{1}{2}$ хиссаи он – олу ва боқимондааш зардолу буд. Ба мағоза чӣ қадар зардолу фирис-тоданд?

813. Саида ададе фикр карда, онро 5 маротиба зиёд намуд. Дар натиҷа 45 ҳосил шуд. Адади фикркардашударо ёбед.

814. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 48 \text{ дақиқа} + 12 \text{ дақиқа} + 1 \text{ соат} & 164 \text{ км } 300 \text{ м} + 700 \text{ м} \\ 24 \text{ соат} - 20 \text{ дақиқа} + 80 \text{ дақиқа} & 12 \text{ т } 750 \text{ кг} - 250 \text{ кг} \end{array}$$

Дарси 101

815. Бо истифода аз чадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Масофа	Вақт
7 км/соат	?	8 соат

816. Барои иди Соли нав мағоза барои бачаҳо 700-то тухфа тайёр кард. Ҳар як тухфа 2-тоӣ себ, 5-тоӣ чормағз дошт. Барои тухфа ҳамагӣ чандто себ ва чормағз сарф шуд?

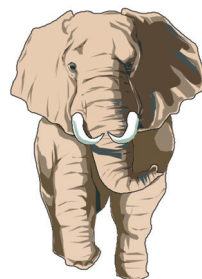
817. Ҳисоб кунед ва дурустии ҳисобро бо амали зарб санҷед:

$$\begin{array}{llll} 124 : 4 & 2\ 035 : 5 & 3\ 004 : 4 & 40\ 080 : 2 \\ 560 : 7 & 5\ 700 : 3 & 4\ 500 : 9 & 30\ 060 : 6 \end{array}$$

818. Дар 4 соат фил 20 км роҳро тай кард. Суръати ҳаракати филро ёбед. Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

819. Дар рӯзи истироҳат 90 нафар писар ва 3 маротиба камтар духтарон ба сайри боғи ботаникӣ рафтанд. Ҳамагӣ чанд нафар ба сайр рафтанд?

820. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (x - 20) - 50 = 150 & (410 - x) + 200 = 210 \\ (x + 40) \cdot 10 = 500 & (27 : x) = 270 : 10 \end{array}$$

821. Қимати ифодаи $180 \cdot b$ -ро хангоми $b = 5, 6, 7, 9$ будан ёбед.

822. Аз 5 сар мурғ 2-тоаш сафед аст. Мурғҳои сафед кадом ҳиссаи мурғхоро ташкил медиҳанд?

Дарси 102

**ЗАРБИ АДАД БА АДАДҲОИ
БО СИФР ТАМОМШАВАНДА**

Тарзҳои зарби адад ба ҳосили зарбро ба хотир меорем:
1) $8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 20 = 160$. Ҳосили зарб $(4 \cdot 5)$ -ро ёфта, натиҷаи он 20-ро ба адади 8 зарб кардем.

2) $8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 4 \cdot 5 = 32 \cdot 5 = 160$. Адади 8-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб карда, натиҷа 32-ро ба ҳамзарби дуум 5 зарб кардем. Ҳосили зарб 160 тағйир наёфт.

3) $8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 5 \cdot 4 = 40 \cdot 4 = 160$. Адади 8-ро ба ҳамзарби дуум 5 зарб карда, натиҷа 40-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб кардем. Ҳосили зарб 160 боз тағйир наёфт.

Чунонки мебинем, аз се тарзи ҳисоббарорӣ тарзҳои якум ва сеюмаш нисбатан осонтар аст, чунки дар онҳо адади яклухт ҳамзарб мебошад.

823. Ифодаҳоро бо се тарз ҳисоб кунед:

$$14 \cdot (10 \cdot 3)$$

$$9 \cdot (6 \cdot 5)$$

$$15 \cdot (2 \cdot 4)$$

Тарзи ҳисобкуниро шарҳ диҳед:

Тарзи 1.

$$\begin{array}{r} \times 240 \\ \times 20 \\ \hline 4800 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 6534 \\ \times 300 \\ \hline 1960200 \end{array}$$

Тарзи 2.

$$\begin{array}{r} \times 3200 \\ \times 400 \\ \hline 1280000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 320 \\ \times 20 \\ \hline 6400 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 50700 \\ \times 700 \\ \hline 35490000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 100800 \\ \times 80 \\ \hline 8064000 \end{array}$$

Тарзи 3.

$$\begin{array}{r} \times 5200 \\ \times 4100 \\ \hline 52 \\ + 208 \\ \hline 2132000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 5200 \\ \times 410 \\ \hline 52 \\ + 208 \\ \hline 2132000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3000 \\ \times 20 \\ \hline 60000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 41000 \\ \times 32 \\ \hline 82 \\ + 123 \\ \hline 1312000 \end{array}$$

Ҳангоми зарби ададҳои бо сифр тамомшаванда (ададҳои яклухт) сифрҳоро бо ҳамдигар зарб кардан шарт нест. Ададҳои аз ҳамзарбҳои ғайрисифрӣ ҳосилшавандаро зарб карда, ба ҳосили зарб аз рост ҳамон миқдор сифр илова мекунем, ки ин миқдор дар ҳар ду ҳамзарби додашуда ҳафт.

Масалан: $47 \cdot 20 = 940$; $210 \cdot 30 = 6\ 300$;
 $4\ 200 \cdot 500 = 2\ 100\ 000$; $310 \cdot 400 = 124\ 000$ ва ғайра.

824. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 210 \cdot 400 & 321 \cdot 300 & 131 \cdot 700 & 122 \cdot 400 \\ 300 \cdot 500 & 500 \cdot 600 & 400 \cdot 200 & 111 \cdot 800 \end{array}$$

825. Ададҳои хурдтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он гуногун бошад.

826. Адади хурдтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он якхела бошад.

827. Массай як халта орд 50 кг буда, аз массай халтаи навъи дигар 5 кг зиёдтар аст. Массай халтаи навъи дигарро ёбед. Массай 100 халта чунин навъи орд чӣ қадар мешавад?

828. Росткунҷае тасвир намоед, ки тарафҳои 12 см ва 8 см бошад. Периметри онро ёбед.

829. Бо истифода аз чадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Масофа	Вақт
90 км/соат	270 км	?
50 км/соат	?	25 соат

830. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 130 \cdot 30 & 443 \cdot 200 & 2\ 222 \cdot 400 & 303 \cdot 3\ 000 \\ 207 \cdot 20 & 133 \cdot 300 & 1\ 010 \cdot 500 & 202 \cdot 4\ 000 \end{array}$$

К.э

831. Аз коғаз ду секунҷаи якхела буред ва аз онҳо квадрат, чоркунҷа ва секунҷа созед. Боз чӣ гуна фигураи геометрӣ сохтан мумкин аст?

Дарси 103

832. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 140 \cdot 200 & 110 \cdot 50 & 1\,320 \cdot 300 & 230 \cdot 1\,000 \\ 504 \cdot 100 & 506 \cdot 30 & 2\,040 \cdot 200 & 220 \cdot 4\,000 \end{array}$$

833. Саид масъаларо дар 6 дақиқаю 45 сония ҳал кард. Меҳрона барои ҳалли ин масъала 2 дақиқаю 30 сония камтар вақт сарф кард. Меҳрона барои ҳалли масъала чӣ қадар вақт сарф кардааст?

834. Бо истифода аз ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Масофа	Вақт
50 км/соат	2 50 км	?
10 км/соат	?	20 соат
?	800 км	25 соат

835. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} (x + 60) &= 900 : 9 \\ (60 : x) \cdot 50 &= 500 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 700 : 7 &= x : 10 \\ (20 : x) \cdot 20 &= 200 \end{aligned}$$

836. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{cc} 1\,900 + 100 \dots 1\,900 + 101 & 120 \cdot 300 \dots 120 \cdot 40 \\ 1\,400 - 400 \dots 1\,400 - 600 & 140 \cdot 100 \dots 140 \cdot 20 \end{array}$$

837. Қимати ифодаҳои $250 + b$ ва $250 \cdot b$ -ро ҳангоми $b = 10$ ва $b = 100$ будан ҳисоб кунед.

К.м

838. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 42 \cdot 20 & 120 \cdot 30 & 22 \cdot 400 & 430 \cdot 200 \\ 13 \cdot 30 & 310 \cdot 30 & 14 \cdot 100 & 210 \cdot 500 \end{array}$$

839. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 341 \cdot 20 & 232 \cdot 50 & 90 \cdot 200 & 201 \cdot 100 \\ 130 \cdot 70 & 151 \cdot 30 & 40 \cdot 400 & 303 \cdot 300 \end{array}$$

840. Тарафҳои майдони секунҷашакл 22 м, 18 м, 20 м аст. Периметри майдонро ёбед.

Дарси 104

ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

841. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 60 : 20 & 120 : 30 & 1\ 400 : 70 & 420 : 60 \\ 600 : 20 & 560 : 70 & 2\ 800 : 20 & 810 : 90 \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{ccc} 80 : 40 = 2 & 150 : 30 = 5 & 1\ 800 : 60 = 30 \\ 8 : 4 = 2 & 15 : 3 = 5 & 180 : 6 = 30 \end{array}$$

Ҳангоми тақсими адади бо сифр тамомшаванда (яклухт) ададе, ки дар натиҷаи партофтани сифрҳо ҳосил мешавад, ба тақсимкунанда тақсим карда мешавад. Ба ҳосили ин тақсим ҳамон миқдор сифре, ки онро адади тақсимшаванда дошт, илова карда мешавад.

Масалан: 1) $640 : 2 = 320$, чунки $64 : 2 = 32$
2) $37\ 200 : 4 = 9\ 300$, чунки $372 : 4 = 93$

Ин ҷоида дуруст аст, агар адади пас аз партофтани сифрҳо ҳосилшуда ба тақсимкунанда бе бақия тақсим шавад. Масалан, барои $140 : 5$ ин ҷоида амал намекунад.

842. Аз 10 қуттӣ 600 кг асал гирифта мешавад. Аз 40-то чунин қуттӣ чӣ қадар асал гирифта мумкин аст? Аз 100 қуттӣ-чӣ?

843. Тақсими бақиядорро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 13 : 10 & 87 : 10 & 305 : 100 & 209 : 100 \\ 24 : 10 & 99 : 10 & 707 : 100 & 401 : 100 \end{array}$$

$$\begin{array}{cccc} 21 : 10 & 77 : 10 & 408 : 100 & 104 : 100 \\ 32 : 10 & 81 : 10 & 602 : 100 & 306 : 100 \end{array}$$

Тақсими бақиядорро ба хотир меорем. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

Намуна: 1) $67 : 10 = 6$ (б. 7)

Адади 67 ба 10 бебақия тақсим намешавад. 67 шаш даҳӣ дорад. 67-ро ба 10 тақсим кунем, 6 ҳосил шуда 7 бақия мемонад.

Санчиш: $10 \cdot 6 + 7 = 60 + 7 = 67$

2) $548 : 100 = 5$ (б. 48)

Адади 548 ба 100 бебақия тақсим намешавад. 548 панҷто садӣ дорад. 548-ро ба 100 тақсим кунем, 5 ҳосил мешавад ва 48 бақия мемонад.

Санчиш: $5 \cdot 100 + 48 = 500 + 48 = 548$

Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад.

844. Ду мошини сабукрав аз ду шаҳр ба роҳ баромада, пас аз 4 соат бо якдигар вохӯрданд. Масофаи байни шаҳрҳо 480 км аст. Мошини якум бо суръати 50 км/соат ҳаракат мекард. Суръати мошини дуюмро ёбед. Суръати кадом мошин зиёдтар аст?

845. Бозии «Кӣ зудтар?».

Ададери фикр кунед, ки агар онро ба 100 тақсим кунем, 4 бақия монад.

846. Ифодаҳо нависед ва қиматашонро ҳисоб кунед:

1) Суммаи ададҳои 960 ва 40-ро 100 маротиба кам кунед.

2) Фарқи ададҳои 210 ва 10-ро 100 маротиба зиёд кунед.

847. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$(300 + 9\ 700) \cdot 20$$

$$(900 + 8\ 100) : 30$$

$$40 \cdot (2\ 000 - 800)$$

$$1\ 200 : 60 + 200 \cdot 30$$

Дарси 105

848. Адади шашрақамаи калонтарине нависед, ки дар он сето рақамаи 1 бошад. Адади шашрақамаи хурдтарине нависед, ки дар он сето рақамаи 2 бошад. Фарқи ададҳои навиштаатонро ёбед.

849. Тақсимшаванда 820, тақсимкунанда 20 аст. Ҳосили тақсимро ёбед.

850. Ҳосили зарби ададҳои 30 ва 200-ро 4 маротиба кам кунед.

851. Муқоиса кунед:

8 сомонию 5 дирам ... 805 дирам

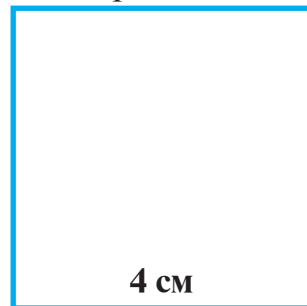
10 сомонию 20 дирам ... 10 сомонию 50 дирам

5 соату 18 дақ. ... 4 соату 18 дақ.

21 т 100 кг ... 12 т 100 кг

852. Квадрати тарафҳояш 4-сантиметрӣ тасвир намоед. Периметри ин квадратро ҳисоб намоед.

853. Ифода кунед:

Бо дирам:

8 сомонию 20 дирам = ... дирам

4 сомонию 20 дирам = ... дирам

Бо килограмм:

15 т 80 кг = ... кг

3 сомонӣ = ... дирам

7 сомонӣ = ... дирам

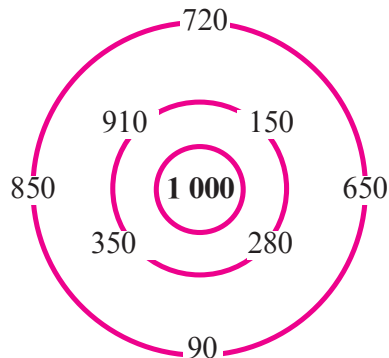
10 т 50 кг = ... кг

854. Муаммо.

Аз ҳар як ҳалқа яктоӣ адад-ро тавре интихоб кунед, ки суммашон 1 000 шавад.

855. Хоҷагӣ 9 600 кг гандуми баҳорӣ чамъ овард. Баъди хушк ва тоза кардан $\frac{1}{8}$ ҳиссаи гандум кам шуд. Ган-

думи боқимонда ба 120 халтаи баробар андохта шуд. Массай як халта гандумро ёбед.

856. Аз катори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ҳамаи ададҳои чуфтро бо ҳамдигар зарб кунед.

Дарси 106

857. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 240 : 40 & 960 : 60 & 8\,500 : 500 & 9\,600 : 200 \\ 880 : 80 & 270 : 90 & 4\,800 : 600 & 2\,400 : 300 \end{array}$$

858. Донишҷӯёни коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоб барои зиёрат ва тамошо бо автобус ба Қалъаи Ҳисор ва баъд ба Душанбе омаданд. Онҳо 1 соату 5 дақиқа – Қалъаи Ҳисорро, 3 соату 50 дақиқа Душанберо тамошо карданд. Барои сафар ҳамагӣ 9 соат вақт сарф шуд. Онҳо чанд соат дар роҳ буданд?

859. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 180 : 60 & 700 : 10 & 1\,200 : 200 & 1\,500 : 300 \\ 240 : 30 & 420 : 10 & 2\,400 : 100 & 2\,500 : 500 \end{array}$$

860. Дарозии росткунча 55 см ва бараш 3 см аст. Периметри росткунчаро ёбед.

861. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$69 : 60 \qquad 69 : 30 \qquad 41 : 40 \qquad 82 : 20$$

862. Росткунчаҳоро тавассути додашудаҳои чадвал тасвир кунед. Кадоме аз ин росткунчаҳо периметри калонтар дорад?

№ р/т	Дарозӣ	Бар	Периметр
1	10 см	4 см	
2	8 см	6 см	

863. Ҳисоб кунед:

$140 : 20$	$4\ 000 : 200$	$1\ 600 : 800$	$1\ 200 : 600$
$180 : 30$	$4\ 500 : 450$	$2\ 700 : 270$	$7\ 500 : 300$

864. Муқоиса кунед:

$206 : 2 \dots 208 : 2$	$408 : 4 \dots 408 : 2$
$670 : 67 \dots 670 : 10$	$908 : 2 \dots 904 : 2$

Дарси 107

ТАҒЙИРЁБИИ СУММА ВА ФАРҚ

Ҳосияти тағйирёбии сумма:

Мисолҳои зеринро дида мебароем.

1) $25 + 5 = 30$	2) $30 + 20 = 50$
$25 + 6 = 31$	$29 + 20 = 49$

а) Дар чуфти якум чамъшавандаҳои якум якхела буда, чамъшавандаи дуум зиёд шуд. Сумма ҳам зиёд шуд, яъне тағйир ёфт.

б) Дар чуфти дуум чамъшавандаҳои дуум якхела буда, чамъшавандаи якум кам шуд, сумма низ кам шуд, яъне сумма тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни чамъшавандаҳо ва сумма. Яъне ҳангоми тағйир ёфтани яке аз чамъшавандаҳо ё ҳардуи онҳо сумма (ҳосили чамъ) тағйир меёбад.

Ҳосияти тағйирёбии фарқ:

3) $12 - 4 = 8$	4) $40 - 8 = 32$
$12 - 5 = 7$	$42 - 8 = 34$

а) Дар чуфти якум тарҳшавандаҳо якхела буда, яке аз тарҳкунандаҳо зиёд карда шудааст. Аз ин амал фарқ кам шуд, яъне тағйир ёфт.

б) Дар чуфти дуум, баръакс, тарҳшавандаҳо зиёд буда, тарҳкунандаҳо якхелаанд. Аз ин фарқ низ зиёд шуд, яъне фарқ тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тарҳшаванда, тарҳкунанда ва фарқ. Аз мисолҳо чунин хулоса бармеояд:

ҳангоми афзудани тарҳкунанда ва бетағйир мондани тарҳшаванда фарқ кам мешавад. Дар ҳолати зиёд шудани тарҳшаванда фарқ зиёд мешавад.

865. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

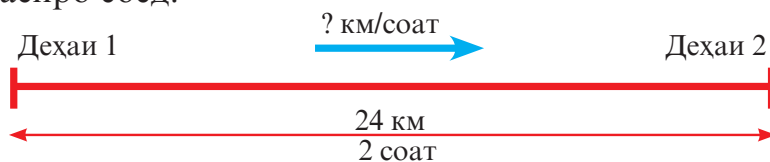
$$\begin{array}{cccc} 120 + 10 & 300 - 10 & 200 + 30 & 500 - 40 \\ 120 + 20 & 300 - 20 & 190 + 30 & 550 - 40 \end{array}$$

866. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$$\begin{array}{cccc} 150 + 10 & 250 - 10 & 300 + 400 & 6\,000 - 700 \\ 150 + 20 & 250 - 20 & 290 + 400 & 6\,500 - 700 \end{array}$$

867. Бобо аспсавор аз як деҳа ба деҳаи дигар дар 2 соат расид. Масофаи байни деҳаҳо 24 км аст. Суръати аспро ёбед.

868. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (4 \cdot x) + 60 = 80 & (x - 78) : 2 = 38 \\ (60 - x) \cdot 4 = 80 & (50 - x) = 48 : 6 \end{array}$$

869. Ба қайди мухтасари чадвал нигаред:

Номи ба-чаҳо	Саид	Саида	Азиз
Синну сол	14-сола	се сол калон	як сол хурд

Тавассути шарти мухтасар масъала тартиб дода, онро ҳал кунед.

870. 2 дақиқа дар атрофи ҳавлиатон қадам занед ва миқдори қадамҳоятонро ҳисоб кунед. Дар 10 дақиқа чанд қадам задан мумкин аст?

871. Ҳисоб кунед:

$700 + 200$	$800 + 400$	$5\ 000 - 4\ 000$	$6\ 000 - 4\ 000$
$700 + 300$	$850 + 400$	$5\ 000 - 3\ 000$	$6\ 500 - 4\ 000$

872.

Роҳи мошингарди Душанбе – Қўрғонтеппа (Бохтар) соли 1 928 сохта шуда буд. Ҳоло ба сохтани рох чанд сол шудааст?

Дарси 108

873. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$270 + 30$	$600 - 300$	$450 + 80$	$900 - 600$
$270 + 40$	$600 - 400$	$450 + 90$	$900 - 700$

874. Ҳисоб кунед:

$400 - 50$	$100 - 20$	$1\ 300 - 400$	$1\ 100 - 200$
$400 - 60$	$200 - 20$	$1\ 500 - 400$	$1\ 100 - 300$

875. Ҳисоб кунед:

$800 + 40$	$980 + 120$	$400 + 300$	$4\ 000 + 1\ 000$
$840 + 40$	$980 + 140$	$200 + 300$	$4\ 000 + 2\ 000$

876. Гартиби иҷрои амалҳоро муайян карда, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$120 : 24 - 4 + 50 \cdot 2$	$370 : (160 - 123) \cdot 25$
$260 - 12 \cdot 21 + 32 : 16$	$(350 - 150) \cdot (270 : 90)$

877. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$(5 \cdot x) + 500 = 600$	$(x - 100) : 7 = 100$
$(700 - x) \cdot 5 = 600$	$(800 - x) = 300 : 3$

878. Ҳисоб кунед:

$900 + 100$	$600 + 300$	$7\ 000 - 2\ 000$	$20\ 000 - 5\ 000$
$900 + 200$	$650 + 300$	$7\ 000 - 1\ 000$	$25\ 000 - 5\ 000$

879. Дар як тарафи шоҳроҳ назар ба тарафи дигари шоҳроҳ 2 маротиба зиёдтар хона буда, дар шоҳроҳ ҳамагӣ 420 хона аст. Дар як тарафи шоҳроҳ чандто хона аст?

880. Ҷадвалро пур кунед:

a	450	450		
b	300	400	600	600
$a - b$			100	600
$a + b$			1 300	1 800

Дарси 109

ТАҒЙИРЁБИИ ҲОСИЛИ ЗАРБ ВА ТАҚСИМ

Ҳосияти тағйирёбии ҳосили зарб

Дар ҷуфти ин баробариҳо чӣ тағйир ёфт?

$$10 \cdot 2 = 20$$

$$24 \cdot 3 = 72$$

$$10 \cdot 3 = 30$$

$$25 \cdot 3 = 75$$

Дар ҷуфти якум ҳамзарбҳои якум якхела буда, ҳамзарби дуюм зиёд карда шудааст. Аз ин сабаб ҳосили зарб зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Дар ҷуфти дуюм баръакс, ҳамзарбҳои дуюм якхела буда, ҳамзарби якум зиёд шуд, ҳосили зарб низ зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Чунин аст алоқамандии байни ҳамзарбҳо ва ҳосили зарб. Яъне ҳангоми кам ё зиёд шудани яке аз ҳамзарбҳо ва бетағйир мондани ҳамзарби дигар ҳосили зарб кам ё зиёд мешавад.

881. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса кунед:

$$16 : 2 = 8$$

$$280 : 10 = 28$$

$$18 : 2 = 9$$

$$280 : 20 = 14$$

Дар чуфти якум тақсимшаванда тағйир ёфта, тақсимкунанда бетағйир монд. Аз ин ҳосили тақсим зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Дар чуфти дуум тақсимшавандаҳо якхела буда, тақсимкунанда ду маротиба зиёд аст. Аз ин ҳосили тақсим ду маротиба кам шуд, яъне тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тақсимшаванда ва тақсимкунандаю ҳосили тақсим. Яъне дар ҳолати афзудани тақсимшаванда ҳосили тақсим зиёд шуда, хангоми кам шуданаш кам мешавад. Хангоми афзудани тақсимкунанда ҳосили тақсим кам мешавад.

882. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 200 \cdot 10 & 300 \cdot 30 & 500 \cdot 50 & 700 \cdot 30 \\ 200 \cdot 20 & 400 \cdot 30 & 600 \cdot 50 & 700 \cdot 40 \end{array}$$

883. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 200 : 4 & 360 : 6 & 800 : 20 & 600 : 100 \\ 220 : 4 & 360 : 4 & 100 : 20 & 600 : 200 \end{array}$$

Ҳосили тақсим чӣ тавр тағйир ёфт?

884. Муқоиса кунед ва гӯед, ки ҳосили тақсим чӣ хел тағйир ёфт?

$$\begin{array}{cccc} 32 : 16 & 400 : 20 & 800 : 200 & 2\,400 : 100 \\ 64 : 32 & 900 : 45 & 600 : 600 & 4\,800 : 200 \end{array}$$

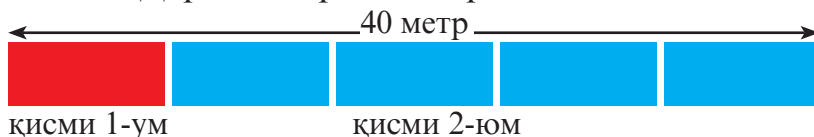
Хулоса. Агар тақсимшаванда ва тақсимкунандаро ба миқдори баробар зиёд кунем, ҳосили тақсим тағйир намеёбад.

885. Бо истифода аз қайди мухтасари ҷадвал масъала тартиб дода, онро ҳал кунед:

Шумораи рӯзҳои корӣ	Дар бригадаи якум	Дар бригадаи дуум	Дар ҳар ду бригада
	?	7 рӯз зиёдтар	47

886. Дарозии аргамчин 40 м аст. Вай ба ду қисм тавре чудо шудааст, ки яке аз қисмҳо аз ҳар қисми дигар 4 маротиба зиёд аст. Дарозии ҳар як қисмро ёбед:

887. Бозии «Кӣ зудтар?».

Аз рақамҳои 5, 6, 8 истифода бурда, 3-тоӣ адади серақамма, шашрақамма ва ҳафтрақамма нависед. Як адади шашрақаммаро ба синфҳо чудо карда, мавқеи рақамҳоро муайян кунед.

888. Аз майдони назди ҳавлӣ як оила 550 кг, оилаи дуюм 50 кг камтар, оилаи сеюм баробари миқдори оилаи якуму дуюм картошка чамъоварӣ кард. Онҳо якҷоя чӣ қадар картошка чамъ оварданд?

889. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ccccc} 90 : 30 & 720 : 8 & 600 : 20 & 300 : 100 & 5\,000 : 100 \\ 120 : 30 & 720 : 9 & 800 : 20 & 600 : 300 & 7\,000 : 700 \end{array}$$

Дарси 110

890. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса карда, тағйирёбии зарб ва тақсирро мушоҳида намоед:

$$\begin{array}{ll} 1) \quad 20 \cdot 4 = 80 & 36 \cdot 5 = 180 \\ & 20 \cdot 5 = 100 & 37 \cdot 5 = 185 \\ 2) \quad 33 : 3 = 11 & 420 : 20 = 21 \\ & 36 : 3 = 12 & 420 : 30 = 14 \end{array}$$

891. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 80 \cdot 10 & 10 \cdot 40 & 100 \cdot 50 & 140 \cdot 30 \\ 80 \cdot 20 & 90 \cdot 40 & 120 \cdot 50 & 140 \cdot 40 \end{array}$$

892. Ҳисоб кунед:

$30 : 5$

$420 : 7$

$700 : 20$

$400 : 200$

$35 : 5$

$420 : 6$

$900 : 20$

$300 : 300$

893. Муқоиса кунед ва гӯед, ки ҳосили тақсим чӣ тавр тағйир ёфт?

$38 : 19$

$4\ 000 : 200$

$4\ 800 : 40$

$9\ 600 : 200$

$76 : 19$

$2\ 000 : 100$

$9\ 600 : 60$

$4\ 800 : 100$

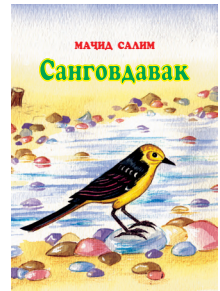

894. Сайёҳи якум аз сайёҳи дуум 25 км камтар ва сайёҳи дуум аз сайёҳи сеюм 15 км камтар роҳро тай карданд. Сайёҳи дуум 80 км роҳ гашт. Роҳи тайкардаи сайёҳи якум ва сеюмро ёбед.

895. Бо истифода аз қайди мухтасари қадвал масъала тартиб дода, онро ҳал кунед:

Қуттии шалғам ва лаблабуи қанд	Шалғам	Лаблабуи қанд	Массаи ҳар ду қуттӣ
	?	8 кг камтар	96 кг

896. Китоб 20 саҳифа дорад. Лола $\frac{2}{5}$ ҳиссаи китобро хонд. Лола бояд чанд саҳифаи дигар хонад.

897. Ҳисоб кунед:

$560 : 70$

$6\ 000 : 300$

$6\ 000 : 2\ 000$

$560 : 80$

$9\ 000 : 300$

$8\ 000 : 4\ 000$

Дарси 111

ЗАРБ БА АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

Зарби адади дурақама ба дурақамаро низ дар сутун навишта, ҳисоб кардан осон аст.

Масалан:

$$\begin{array}{r} 25 \\ \times 39 \\ \hline 225 \\ + 75 \\ \hline 975 \end{array}$$

Санчиш:

$$1) \begin{array}{r|l} 975 & 39 \\ - 78 & 25 \\ \hline 195 \\ - 195 & \\ \hline 0 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r|l} 975 & 25 \\ - 75 & 39 \\ \hline 225 \\ - 225 & \\ \hline 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 376 \\ \times 234 \\ \hline 1\ 504 \\ + 11\ 28 \\ \hline 75\ 2 \\ \hline 87\ 984 \end{array}$$

Тарзи ҳисобкунӣ.

Ҳамзарбоҳо – ададҳои дурақама. Зарб мекунем: аввал воҳиди ҳамзарби дуҷумро ба ҳамзарби якум зарб карда, ҳосили зарби нопурраи якум **225**-ро ҳосил кардем. Сипас, бо ҳонаи даҳии ҳамзарби дуҷум **3** ҳамзарби якумро зарб карда, зарби нопурраи дуҷум **75**-ро ҳосил кардем. Ҳангоми бо даҳиҳо зарб кардан ҳосили зарби нопурраи дуҷум аз зери даҳӣ навишта мешавад. Ҳосили зарби нопурраи якум **225** ва дуҷум **75**-ро ҷамъ кардем, **975** ҳосил шуд.

Ҷавобашро меҳонем: **975** – ҳосили зарби пурра аст.

Зарби адади сарақама ба адади сарақама низ ҳамин тавр иҷро карда мешавад.

898. Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} 71 \\ \times 26 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 93 \\ \times 37 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 52 \\ \times 43 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 805 \\ \times 843 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 112 \\ \times 241 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 131 \\ \times 141 \\ \hline \end{array}$$

899. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(3\ 600 : 9 \cdot 40) - 600$$

$$1\ 000 - (90 \cdot 20 : 2)$$

$$720 \cdot 30 : 30 + 720$$

$$960 \cdot 20 : 20 - 960$$

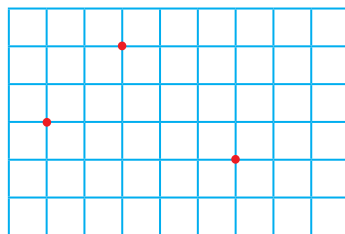
900. Муодилаҳо тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

а) Ҳосили зарби адади номаълум ва 50-ро 5 маротиба кам карданд. Натиҷа 90 ҳосил шуд.

б) Тақсимшаванда 30, тақсимкунанда – номаълум, ҳосили тақсим 7 аст.

901. 1) Квадрати дилхоҳ тасвир кунед ва куллаҳои онро бо ҳарфҳои ишора карда, номи квадрат ва тарафҳои онро нависед.

2) Нуқтаҳоро бо ҳамдигар пайваस्त кунед, секунҷа ҳосил мешавад. Ба куллаҳои секунҷа ҳарф гузошта, номи секунҷа ва тарафҳояшро нависед.

902. 1) Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} 56 \\ \times 41 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 33 \\ \times 22 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 121 \\ \times 324 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 211 \\ \times 243 \\ \hline \end{array}$$

2) Аз китоб тарзи ҳисобкуниро хонед.

903. Як адад аз шаш ҳазор, дигараш аз шаш садӣ иборат аст. Ин ададҳо оё ба якдигар баробаранд? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед:

а) ҳа   б) не

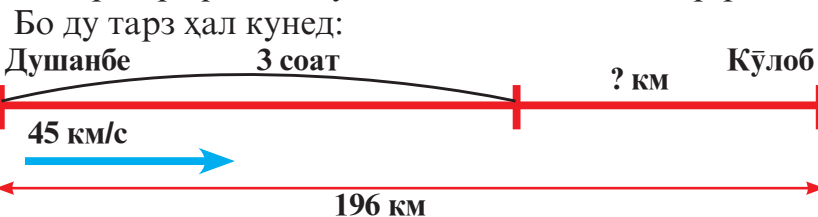
Дарси 112

904. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 25 \cdot 35 & 313 \cdot 21 & 320 \cdot 12 & 195 \cdot 14 \\ 45 \cdot 25 & 321 \cdot 12 & 260 \cdot 25 & 471 \cdot 17 \end{array}$$

905. Масофаи байни Душанбе ва Кӯлоб 196 км аст. Аз Душанбе автобус бо суръати 45 км/соат ҳаракат карда, 3 соат роҳ рафт. То Кӯлоб боз чанд километр роҳ монд?

906. Барои пухтани шир 20 дақиқаю 11 сония ва барои пухтани ширбиринч 3 маротиба зиёд вақт сарф карданд. Ширбиринч дар чанд соату чанд сония пухтааст?

907. Аз рақамҳои дохили секунҷаҳо 3-то адади серақама, аз рақамҳои дохили квадратҳо 4-то адади чоррақама ва аз ҳамаи ин рақамҳо 3-то адади ҳафтрақама нависед ва онҳоро хонед. Ададҳои ҳафтрақамаро ба синфҳои 4000, 1000, 100, 10 ва 1 кунед. Дар зери синфи якум – як хат, синфи дуюм – ду хат, синфи сеюм хатти мавҷнок кашед:

908. Ҷавоби мисоли якумро истифода бурда, ҷавоби мисоли дуюмро нависед:

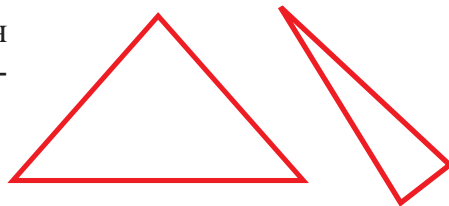
$$320 + 80 = 400 \qquad 190 - 60 = 130 \qquad 25 \cdot 10 = 250$$

$$320 + (80 + 20) = \qquad 190 - (60 - 20) = \qquad 25 \cdot (10 \cdot 2) =$$

Сумма чӣ хел тағйир ёфт? Фарқ-чӣ? Ҳосили зарб-чӣ?

909. Тарафҳои секунҷаҳоро чен карда периметрашонро ҳисоб кунед:

910. Ҳисоб кунед:

$$231 \cdot 26 \qquad 1\,500 \cdot 12$$

$$135 \cdot 25 \qquad 2\,211 \cdot 11$$

911. Қимати ифодаҳоро ёбед:

- 1) $a \cdot 120$, ҳангоми $a = 30$
- 2) $888 : c$, ҳангоми $c = 6$

Фаҳмонед, ки тақсим чӣ хел иҷро шуд?

$$\begin{array}{r}
 \overset{1}{4} \overset{1}{4} 52 \overline{) 53} \\
 \underline{- 424} \\
 212 \\
 \underline{- 212} \\
 0
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 84 \\
 \times 53 \\
 \hline
 252 \\
 + 420 \\
 \hline
 4452
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 \overset{1}{5} 4 \overset{1}{7} 82 \overline{) 86} \\
 \underline{- 516} \\
 318 \\
 \underline{- 258} \\
 602 \\
 \underline{- 602} \\
 0
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 637 \\
 \times 86 \\
 \hline
 3822 \\
 + 5096 \\
 \hline
 54782
 \end{array}$$

Дар мисоли 1-ум хатчаи болои 445 нишон медиҳад, ки аввал 445-ро ба 53 тақсим мекунем, чунки 44 аз 53 хурд ($44 < 53$). Тарзи ҳисоббарорӣ: тақсимшаванда – чоррақама, тақсимкунанда – дурақама. 44 аз 53 хурд, 445-ро ба 53-тақсим кардан лозим аст. Дар ҳосили тақсим адади дурақама ҳосил мешавад. Тақсим мекунем: 445-ро на ба 53, балки ба 50 тақсим кунем, 8 мешавад. Онро дар ҳосили тақсим менависем. 53-ро бо 8 зарб кунем 424 ҳосил мешавад. Аз 445 адади 424-ро тарҳ карда, 21-ро пайдо кардем, ки ин бақия аст. Бақияро бо тақсимкунанда муқоиса мекунем: $21 < 53$.

Тақсимро давом медиҳем.

21 даҳию 2 воҳид 212 – ин тақсимшавандаи дуҷуми но-пурра аст. 212-ро ба 53 тақсим кунем 4-тоӣ мерасад. 53-ро ба 4 зарб кунем, 212 ҳосил мешавад. 4-ро дар ҳосили тақсим менависем. Аз 212 адади 212-ро тарҳ кунем, 0 ҳосил мешавад. Ин нишон медиҳад, ки иҷрои амали тақсим ба охир расидааст. 84 ҳосили тақсим мебошад.

$$\begin{array}{r}
 \overset{1}{4} 6 \overset{1}{2} 24 \overline{) 432} \\
 \underline{- 432} \\
 3024 \\
 \underline{- 3024} \\
 0
 \end{array}
 \qquad
 \text{Санҷиш:}
 \begin{array}{r}
 432 \\
 \times 107 \\
 \hline
 3024 \\
 + 432 \\
 \hline
 46224
 \end{array}$$

Чаро ҳосили зарби дуҷоми нопурра 432 дар зери ҳосили зарби нопурраи яқум 3 024 аз зери садиҳо навишта шуд? Барои санҷиш ҳосили тақсимо ба тақсимкунанда зарб кардем, тақсимшаванда ҳосил шуд. Ҳамин тавр, ададҳои панҷрақам ва шашрақам ба адади серақам тақсим карда мешаванд.

912. Тақсимо иҷро кунед ва санҷед:

$$\begin{array}{lll} 288 : 24 & 7\,700 : 35 & 5\,040 : 90 \\ 144 : 12 & 8\,822 : 22 & 8\,000 : 50 \\ 168 : 12 & 9\,090 : 90 & 1\,700 : 17 \end{array}$$

913. Амалҳоро иҷро кунед:

$$\begin{array}{lll} (80\,300 - 80\,100) \cdot 4 & 448 : 4 \cdot 8 & 27\,300 - 27\,250 \\ 5 \cdot (16\,500 - 16\,300) & 396 \cdot 2 : 4 & 17\,300 + 12\,700 \end{array}$$

914. Агар мошини боркаш дар 3 соат 150 км масофаро тай кунед, вай бо кадом суръат ҳаракат кардааст:

915. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (50 - x) : 12 = 4 & x + 20 = 800 : 40 \\ (10 : y) + 90 = 100 & (y : 15) + 20 = 40 \end{array}$$

916. *Шифоҳӣ:*

1) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақамии дигар бебақия тақсим шаванд:

Намуна: $84 : 21 = 4$.

2) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақамии бобақия тақсим шаванд:

Намуна: $97 : 41 = 2$ (б. 15).

917. Хоҷагӣ ба осиеб 675 сентнер гандум, назар ба ин 75 сентнер камтар чав ва назар ба чав 63 сентнер зиёдтар арзан бурд. Хоҷагӣ ба осиеб чӣ қадар ғалла бурдааст?

918. Амали тақсимро иҷро кунед ва онро санҷед:

$$\begin{array}{cccc} 169 : 13 & 275 : 25 & 3\,600 : 36 & 6\,633 : 33 \\ 338 : 26 & 550 : 25 & 1\,800 : 18 & 4\,515 : 15 \end{array}$$

919. Дарозии порчаи АС ба 10 см баробар аст. Дарозии порчаи АВ назар ба порчаи АС 2 маротиба хурд аст. Дарозии порчаи АВ-ро ёбед. Порчаҳои АВ ва АС-ро дар дафтар тасвир кунед.

Дарси 114

920. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$\begin{array}{cccc} 11 : 10 & 23 : 20 & 39 : 35 & 55 : 52 \\ 19 : 17 & 27 : 24 & 48 : 42 & 68 : 61 \end{array}$$

921. Амалҳоро иҷро кунед:

$$\begin{array}{cc} 450 : 50 + 270 : 30 & 500 : 25 + 760 : 20 \\ 270 : 45 + 120 : 30 & 840 : 40 + 840 : 10 \end{array}$$

922. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{cc} 77 : x = 99 : 99 & 34 \cdot x = 680 \\ (400 + x) : 7 = 100 & (60 - x) : 2 = 25 \end{array}$$

923. Мошини сабукрав дар 100 км 10 литр бензин сарф мекунад. Барои тай намудани 1 300 км ба он чанд литр бензин сарф мешавад? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

924. Аз нуҳ як ҳиссаи адади 90 ва ҳаштяки адади 160-ро ёбед.

925. Ададери ба 16 ҳиссаи баробар тақсим намуданд. Як ҳиссаи он ба 48 баробар аст. Ин адад чанд аст?

926. Ададери ба 100 тақсим карда, дар ҳосили тақсим 50-ро ҳосил карданд. Ин ададро муайян кунед.

К.м**927.** Чадвалро пур кунед:

Тақсимшаванда	175	175	253	256
Тақсимкунанда	58	57	63	64
Ҳосили тақсим				4
Бақия				0

928. Периметри майдони варзишӣ 320 метр буда, дарозиаш 100 метр аст. Бари майдони варзиширо муайян кунед:**929.** Амалхоро иҷро кунед:

$$20 \cdot 30 + 3 \ 200 : 200$$

$$5 \ 555 : 55 - 2 \ 222 : 22$$

$$1 \ 200 : 2 - 40 \cdot 10$$

$$1 \ 000 \cdot 30 + 5 \ 000 : 50$$

Дарси 115**ХУДРО САНЧЕД!****Дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби ҳафтум**

1. Зарби адад ба суммаро ба хотир оред.
2. Зарбро чӣ тарз ва бо кадом амал санчидан мумкин аст?
3. Тақсими адад ба ҳосили зарбро фаҳмонед.
4. Ададери, ки дар натиҷаи тақсим ҳосил мешавад, чӣ меноманд?
5. Зарбро чӣ тарз ва бо кадом роҳ месанҷанд?

- б) агар яке аз ҳамзарбҳо ба сифр баробар бошад.
 в) агар зарбшаванда ба як баробар бошад.
 А) 2, 3   Б) 1, 3   В) 1
- 3) Қимати ифодаи $30 \cdot 10$ аз қимати ифодаи $30 \cdot 9$ чанд воҳид зиёд аст?
 А) 30 воҳид   Б) 300 воҳид   В) 3 000 воҳид
- 4) Дар ифодаи $350 : 7 + 50 - 40 \cdot 2$ кадом амал дар охир иҷро карда мешавад?
 А) зарб   Б) тарҳ   В) тақсим   Г) ҷамъ
- 5) Ҳисоб кунед: $612 \cdot 40$
 А) 2 448   Б) 24 480   В) 244 800
- 6) Дар ҷойи тақсимкунанда ададери нависед, ки нобаробарии дуруст ҳосил шавад: $1\ 7000 : \dots > 170 \cdot 10$
 А) 10   Б) 1 000   В) 100   Г) 10 000
- 7) Дар ҷойи зарбкунанда ададери нависед, ки нобаробарии дуруст ҳосил шавад: $13 \cdot \dots < 13\ 000 : 10$
 А) 10   Б) 1 000   В) 100   Г) 10 000
- 8) Қимати ифодаи $400 + (840 - 440) \cdot 5$ -ро ёбед.
 А) 240   Б) 24 000   В) 2 400   Г) 2 040
- 9) Адади 420 решаи кадоме аз муодилаҳо аст?
 А) $y \cdot 3 = 150$ Б) $y : 3 = 140$
 В) $420 : y = 42$ Г) $420 \cdot y = 420$
- 10) Кадом адад ҳосили зарби ададҳои 500 ва 40 мебошад?
 А) 2 000   Б) 20 000   В) 200   Г) 200 000
- 11) Санҷед, ки кадом тақсим дуруст иҷро карда шудааст?
 А) $4\ 080 : 60 = 68$ Б) $4\ 080 : 60 = 608$
 В) $4\ 080 : 60 = 65$ Г) $4\ 080 : 60 = 680$
- 12) Кадом адад дар намуди суммаи разрядҳои $7\ 000 + 70 + 7$ навишта шудааст?
 А) 7 077   Б) 7 070   В) 7 777   Г) 7 707
- 13) Ҳисоб кунед:
 1) $1\ 400 \cdot 7$ 2) $1\ 680 : 42$
 А) 98 000   Б) 40   В) 408   Г) 9 800

БОБИ 8. МАВОДДИ ГЕОМЕТРӢ

Дарси 116 ДИАГРАММАИ РОСТКУНЧАШАКЛ ВА ДОИРАВӢ

Шумо дар бораи диаграмма аз синфи сеюм маълумот доред. Ба воситаи диаграмма мукоисаҳо гузаронида, онро дар нури ададӣ, дар сутунҳо тасвир кардаед.

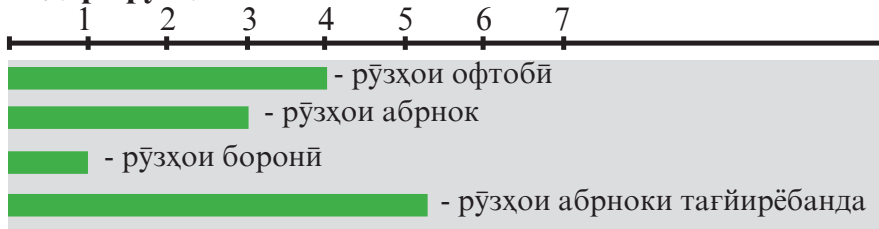
Диаграмма – ин нақшаест, ки таносуби ягон зиёдшавӣ ё камшавиро нишон медиҳад. Хонандагони як синф барои назорати обу ҳавои моҳи ноябр рӯзнома тартиб доданд. Онҳо дар рӯзномаи худ рӯзҳои ҳафтaro бо аломатҳои зерин нишон доданд:

	- рӯзҳои офтобӣ	Дш.	Сш.	Чш.	Пш.	Ҷм.	Шн.	Яш.
	- рӯзҳои абрнок							
	- рӯзҳои боронӣ							
	- рӯзҳои абрноки тағйирёбанда.							

Ин гуна рӯзномаро кушода, дарҳол фаҳмидан мумкин аст, ки кадоме аз рӯзҳои дар боло номбаршуда дар моҳи ноябр бисёр буд. Бачаҳо натиҷаи мушоҳидаро ҳамчун диаграммаи сутунҷавӣ тасвир карданд.

Миқдори рӯзҳо

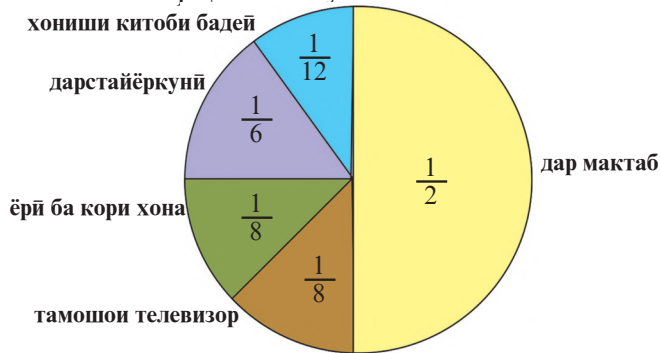
930. Бо истифода аз диаграмма дарҳол муайян кардан мумкин аст, ки кадом рӯз дар ин ҳафта бисёр аст. Ин гуна нақшаҳоро дар диаграммаи доиравӣ чунин нишон додан мумкин аст: Давра дар ин нақша ба хиссаҳо чудо шудааст. Адади 14 ду ҳафта, 14 рӯзи моҳи ноябрро муайян мекунад. Ададҳои 6, 4, 3, 1-и дарсуратбуда миқдори рӯзҳоро нишон медиҳанд.

Яъне, аз 14 рӯзи моҳи ноябр 6 рӯзаш – абрнокӣ тағйирёбанда, 3 рӯзаш – абрнок, 1 рӯзаш – боронӣ ва 4 рӯзаш офтобӣ будааст. Шумо ҳам рӯзҳои ҳафта ва моҳро мушоҳида намуда, чунин рӯзнома ва диаграммаҳо созед.

931. Дар диаграммаи доиравӣ тақсимои рӯзи хонандагони синфи чорум нишон дода шудааст. Вай 12 соатро дар бар мегирад. Муайян кунед: қисми зиёди рӯзи хонанда дар кучо мегузарад? Дар вақтҳои боқимонда вай ба чӣ корҳо машғул аст?

Хонандагон бештар ба чӣ кор машғуланд? Ба хондан ё ба тамошои телевизор? Барои аз ин диаграмма истифода кардан шумо бояд ба хотир биёред:

- як шабонарӯз чанд соат аст?
- нисфи як шабонарӯз-чӣ?
- ҳаштҷақ ва шашҷақ як шабонарӯз чанд соат аст?

Ҳисоб кунед, ки ин хонанда чӣ қадар вақти худро барои дарстайёркунӣ ва тамошои телевизор сарф кардааст?

932. Диаграмма зерро дар дафтаратон тасвир кунед. Дар он чихатҳои фарқкунанда ва монандии росткунча ва квадратро нишон диҳед:

Росткунча

Квадрат

933. Ҳисоб кунед:

$$9 \text{ дм } 5 \text{ см} - 4 \text{ дм } 2 \text{ см}$$

$$6 \text{ дм } 3 \text{ см} + 3 \text{ дм } 6 \text{ см}$$

$$52 \text{ дм } 6 \text{ см} + 8 \text{ м } 1 \text{ см}$$

$$50 \text{ см } 50 \text{ мм} - 7 \text{ см } 20 \text{ мм}$$

934. Аз шумораи аълохонҳо, хубхонҳо ва миёнахонҳои синфи худ истифода бурда, диаграммаи доиравино тасвир кунед.

935. Ифода кунед:

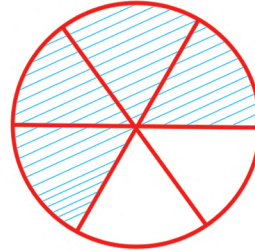
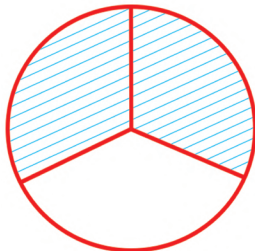
$$3 \text{ см } 7 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$30 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

Дарси 117

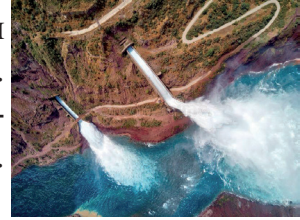
936. Бо истифода аз нақша касрҳои $\frac{2}{3}$ ва $\frac{4}{6}$ -ро муқоиса кунед:

937. Равған $\frac{3}{8}$ ҳиссаи массаи тухмиро ташкил медиҳад. Диаграммаи миқдори равғанро дар тухми зағир тасвир кунед.

938. Аз $\frac{7}{10}$ ҳиссаи ҳамаи масоҳати сатҳи курай Замиро об ишғол кардааст. Диаграммаи тақсимоти об ва хушкиро дар сатҳи Замин тасвир намоед.

939. Ҳисоб кунед:
 $12 \text{ дм } 9 \text{ см} - 5 \text{ дм } 3 \text{ см}$ $42 \text{ дм } 6 \text{ см} + 6 \text{ дм } 51 \text{ см}$

940. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $(x + 522) \cdot 23 = 70\,840$ $(x - 120) : 604 = 1\,057$

941. Агар дарозии қадами одам 80 см бошад, барои 100 м роҳ рафтан чанд қадам гузоштан лозим аст?

942. Дар боғ 72 бех ниҳол шинонданд. $\frac{1}{8}$ ҳиссаи ниҳолҳо – хурмо ва боқимондааш себ буд. Ҳамагӣ чанд бех ниҳоли хурмо ва себ шинонданд?

943. Ифода кунед:
 $11\,000 \text{ м} = \dots \text{ км}$ $99 \text{ км} = \dots \text{ м}$

Дарси 118

ПЕРИМЕТРИ РОСТКУНЧА ВА КВАДРАТ

1) Ба бисёркунча кадом фигураҳои геометрӣ мансубанд?
 2) Периметри росткунча чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат-чӣ? **Периметр** ҳосили ҷамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунча, чоркунча, росткунча, квадрат ва ғайра) аст.

Дар синфи сеюм ҳисоб кардани периметри бисёркунчаро бо тарзи ҷенкунӣ омӯхтем. Акнун периметри росткунча ва квадратро ба воситаи формула ифода мекунем. Агар дарозии росткунчаро – бо a , барашро бо b ишорат кунем, он гоҳ мувофиқи таърифи периметри он (P)

$P = a + b + a + b = (a + a) + (b + b) = 2 \cdot a + 2 \cdot b = 2 \cdot (a + b)$ мешавад. Ин аст формулаи периметри росткунча.

$P = 4 \cdot a$. Ин формулаи периметри квадрат аст. Ин чо адади 4-чор тарафи квадрат, a дарозии як тарафи квадратро ифода мекунад. Чор тарафи квадрат ба якдигар баробар аст. Квадрат аз росткунча бо тарафҳояш фарқ мекунад.

3) Дарозии синф 10 м, бараш 8 м аст. Периметри фарши синфро ёбед:

Шарти кӯтоҳ:

$$a = 10 \text{ м}$$

$$b = 8 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$P = 2 \cdot (a + b) = 2 \cdot (10 \text{ м} + 8 \text{ м}) =$$

$$= 2 \cdot 18 \text{ м} = 36 \text{ м.}$$

$$P = 36 \text{ м}$$

Ҷавоб: Периметри фарши синф 36 м аст.

4) Дарозии айвон 16 м, бараш 5 м аст. Периметри ин айвонро ёбед.

5) Тарафи боғи квадратшакл 25 м аст. Дарозии тарафҳои боғро ёбед:

Шарти кӯтоҳ:

$$a = 25 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$P = 4 \cdot a$$

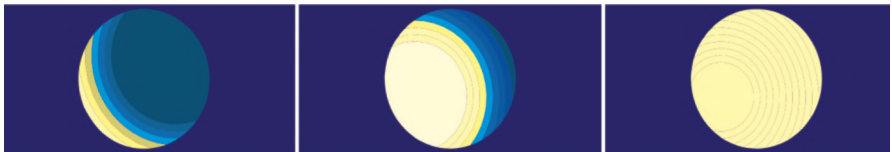
$$P = 4 \cdot 25$$

$$P = 100 \text{ м}$$

Ҷавоб: Периметри боғ 100 м.

944. Периметри росткунча 60 см ва бараш 10 см аст. Дарозии росткунчаро ёбед.

945. **Шифоҳӣ:** Нисфи шабҳои як моҳ моҳтобшаб аст. Дар ин моҳ чанд моҳтобшаб ҳаст? (Як моҳро 30 рӯз ҳисоб кунед).

946. Формулаи периметри квадратро истифода бурда, ҷадвалро пур кунед:

a (см)	2	3	5			
P (см)				16	32	40

947. Ҳисоб кунед:

$$1\ 400 - (1\ 700 - 100 \cdot 6)$$

$$1\ 200 - 80 \cdot 5 + 120 \cdot 5$$

948. 1) Периметри росткунча 24 см аст. Бари росткунча 4 см мебошад. Дарозии росткунчаро ёбед.

2) Периметри квадрат ба 64 см баробар аст.

Дарозии тарафи онро ёбед.

3) Периметри квадрат 40 см. Тарафи онро ёбед.

949. Хоҷагӣ аз як майдон 2 т 4 с, аз майдони дуюм 3 с камтар шолӣ, аз майдони сеюм 7 с зиёдтар шолӣ чамъоварӣ кард. Хоҷагӣ аз се майдон чӣ қадар шолӣ чамъ овардааст?

950. Чадвалро мушоҳида намуда гӯед, ки гандум ва шолиро назар ба тухмии кошташон чанд маротиба зиёдтар чамъоварӣ карданд.

Номи ғалладона	Коштанд	Чамъ овардаанд
Гандум	3 кг	60 кг
Шолӣ	3 кг	75 кг

Дарси 119

951. Формулаи периметри росткунчаро нависед ва онро шарҳ диҳед. Формулаи периметри квадратро нависед ва онро шарҳ диҳед. Хосияти тарафҳои росткунча ва квадратро номбар кунед.

952. 1) Дарозӣ ва бари лавҳаи синфро чен карда, периметрро ёбед.

2) Дарозӣ ва бари мизи худатонро чен карда, периметрро ёбед.

953. Ҳисоб кунед:

$$6\ 000 + 110 \cdot 80$$

$$935 \cdot (1\ 000 - 999) \cdot 0$$

$$1\ 000 + 300 \cdot 20$$

$$7\ 250 : (100 - 99) \cdot 1$$

$$1\ 000 + 100 \cdot 60$$

$$9\ 500 - 5\ 000 - 4\ 500$$

$$91\ 000 - (999+1)$$

$$(1\ 200 + 200 - 400) \cdot 0$$

$$(8\ 800 - 800) - 8\ 000$$

$$10\ 000 - (9\ 000 + 1\ 000)$$

К.м

954. Ҷадвалро пур кунед:

c	15	20	25	30	60
$c + 150$					
$c - 15$					
$c \cdot 5$					
$c : 5$					

955. Бари росткунҷа 3 см буда, дарозиаш назар ба бараш 5 см зиёдтар мебошад. Периметри росткунҷаро ёбед.

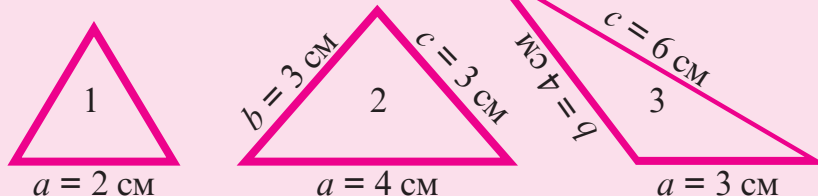
956. Дарозии росткунҷа 8 см ва бараш нисбат ба дарозиаш 2 маротиба кӯтоҳ аст. Периметри росткунҷаро ёбед.

Дарси 120

ПЕРИМЕТРИ СЕКУНҶА

Периметри секунҷа ба ҳосили ҷамъи се тарафи он баробар аст. Агар дарозии тарафҳои секунҷаро бо a , b ва c ишорат кунем, он гоҳ барои периметри секунҷа формулаи $P = a + b + c$ -ро ҳосил мекунем.

Намуди ин секунҷаҳоро вобаста ба кунҷҳояшон муайян кунед.

1) Барои ёфтани периметри секунҷаи баробартараф дарозии ҳар се тарафро ҷамъ мекунем. Дарозии як тарафи секунҷаро ба се зарб мекунем: $P = 3 \cdot a$. Дар секунҷаи якум, чунон ки дар расм дида мешавад, тарафҳои секунҷа

баробар аст. Бинобар ин барои ёфтани периметри секунҷаи баробартараф, агар тарафи онро бо ҳарфи « a » ишорат кунем, формулааш чунин мешавад: (Ба расми 1 нигаред).

$$P = a + a + a \quad \text{ё ки} \quad P = 3 \cdot a \quad a = 2 \text{ см}$$

$$P = 2 \text{ см} + 2 \text{ см} + 2 \text{ см} = 6 \text{ см} \quad P = 3 \cdot 2 \text{ см} = 6 \text{ см}$$

$$P = 6 \text{ см} \quad P = 6 \text{ см}$$

2) Секунҷаи дуҷом баробарпахлу аст. Периметри ин гуна секунҷахоро ба таври зерин ҳисоб карда метавонем.

(Ба расми 2 нигаред)

$$P = a + b + c. \quad (b = c)$$

a, b, c – тарафҳои секунҷа.

Агар $a = 4$ см, $b = 3$ см, $c = 3$ см бошад

$$P = 4 \text{ см} + 3 \text{ см} + 3 \text{ см} = 10 \text{ см}$$

$$P = 10 \text{ см}$$

3) Дар секунҷаи сеҷом дарозии тарафҳо гуногун аст. Барои ёфтани периметри ин гуна секунҷа дарозии ҳар се тараф чамъ карда мешавад (Ба расми 3 нигаред).

$$P = a + b + c = 3 \text{ см} + 4 \text{ см} + 6 \text{ см} = 13 \text{ см}.$$

957. Тарафҳои секунҷа 5 см, 2 см, 4 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

958. Дарозии як тарафи секунҷа 6 см буда, тарафҳои паҳлуӣ 2 см кӯтоҳ аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

959. Ҳисоб кунед:

$$2800 + (1375 - 125 \cdot 3) \qquad 4680 - 50 \cdot 4 + 240 \cdot 2$$

$$6 \cdot (21050 - 1050) \qquad (280 \cdot 2 + 600 : 6) \cdot 20$$

960. Тарафҳои секунҷа 9 см, 6 см, 6 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

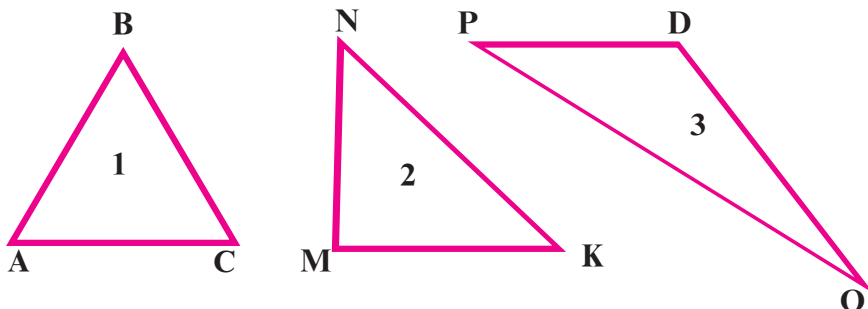
961. Тарафи паҳлуии секунҷаи баробарпахлу 4 сантиметр мебошад. Периметри он ба 13 сантиметр баробар аст. Тарафи сеюми ин секунҷаро ёбед.

962. Тарафи якуми секунҷа ба 5 см баробар аст. Тарафи

дуом – назар ба якум 2 см дарозтар ва тарафи сеюм назар ба тарафи дуом 3 см кӯтоҳтар мебошад. Периметри секунҷаро ёбед.

К.э

963. Секунҷаҳоро хонед ва аз ченкуниҳо истифода карда периметри ин секунҷаҳоро ёбед:

964. Тарафҳои секунҷа дода шудааст. Аз рӯи тарафҳо периметри секунҷаро муайян кунед, агар:
 $AB = 3$ см, $BC = 6$ см, $AC = 5$ см.

Дарси 121

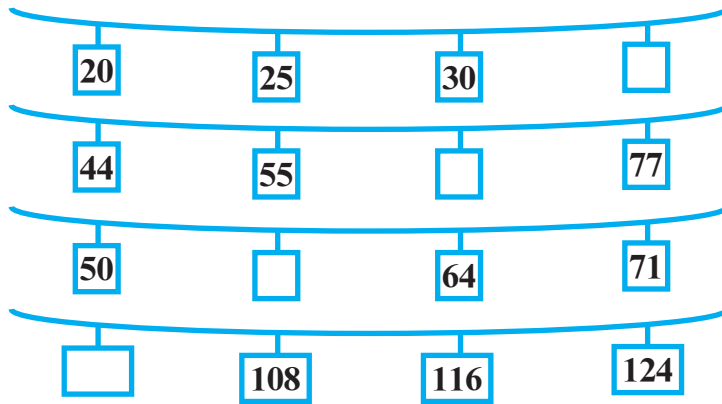
965. Нақшаро истифода карда, периметри росткунҷаҳоро ёбед:

966. Дарозии росткунҷа 80 см ва бараш аз дарозиаш 4 маротиба хурд мебошад. Периметри росткунҷаро ёбед.
967. Периметри секунҷаи баробарпахлу 20 см ва тарафҳои паҳлуии он 8 см мебошанд. Дарозии тарафи сеюми секунҷаро ёбед.

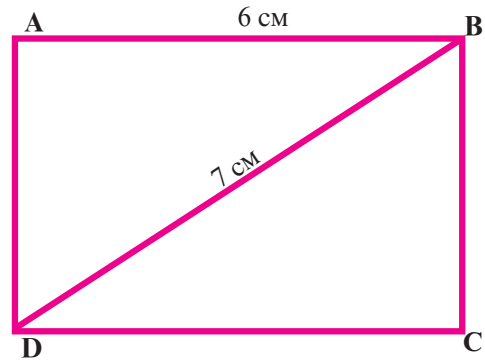

968. *Шифоҳӣ:* Пайдарпайии ададҳоро муайян карда, адади катаки холиро гӯед.

969. Дарозии як тарафи секунча 6 см мебошад. Тарафи дуум – назар ба якум 2 маротиба дарозтар ва тарафи сеюм 15 см мебошад. Периметри секунчаро ёбед.

970. Аз расм истифода карда, периметри росткунҷаи $ABCD$ ва секунҷаи росткунҷаи $BСD$ -ро ёбед. Дарозии росткунҷа 6 см аст. Бари росткунҷа аз дарозиаш 2 см кӯтоҳтар аст.

971. Ҳисоб кунед:

$$421 + 209$$

$$3\ 400 + 2\ 600$$

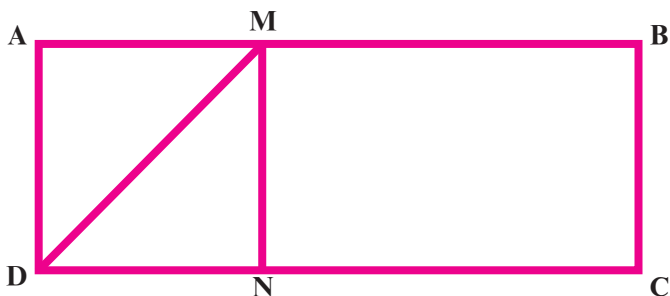
$$151\ 000 + 321\ 000$$

$$300 - 108$$

$$5\ 600 - 3\ 500$$

$$365\ 000 - 162\ 000$$

972. Бо ёрии ченкунӣ: периметри секунҷаи AMD -ро муайян намоед. Периметрҳои квадрати $AMND$, росткунҷаи $MBCN$ ва росткунҷаи $ABCD$ -ро ёбед. Оё суммаи периметри квадрати $AMND$ ва росткунҷаи $MBCN$ ба периметри росткунҷаи $ABCD$ баробар аст?

973. Периметри секунҷаи баробартараф 27 сантиметр аст. Тарафи секунҷаи баробартараф чанд сантиметр мебошад?

Дарси 122

МАСОҲАТ. ВОҲИДҲОИ МАСОҲАТ

Қисми ҳамворӣ, ки дар дохили фигура ҷойгир аст, масоҳати фигура мебошад. Масоҳати фигураҳоро чен кардан мумкин аст. Ба сифати воҳиди ченаки масоҳат масоҳати квадрате қабул карда шудааст, ки тарафи он 1 м аст. Чунин квадрат воҳидӣ ном дорад. Масоҳати ин квадрат ҳамчун 1 метри квадратӣ қабул шудааст. Ин масоҳат ин тавр навишта мешавад: $1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1 \text{ м кв.}$ (тарафи рости ин баробарӣ ин тавр хонда мешавад: як метри квадратӣ). Агар метрро ба миллиметр, сантиметр, дetsиметр баргардонем, он гоҳ масоҳат бо миллиметри квадратӣ, сантиметри квадратӣ, дetsиметри квадратӣ ифода карда мешавад:

$$1 \text{ м кв.} = 1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1\,000 \text{ мм} \cdot 1\,000 \text{ мм} = 1\,000\,000 \text{ мм кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 100 \text{ см} \cdot 100 \text{ см} = 10\,000 \text{ см кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 10 \text{ дм} \cdot 10 \text{ дм} = 100 \text{ дм кв.}$$

Як километри квадратӣ масоҳати квадратест, ки тарафаш 1 километр аст. Масоҳати ҷойҳои калон, ба монанди ноҳия, вилоят ва давлатҳо, бо километри квадратӣ (км кв.) муайян карда мешавад:

$$1 \text{ км кв.} = 1\,000\,000 \text{ м кв.}$$

Воҳиди дигари масоҳат ин гектар (га) мебошад:

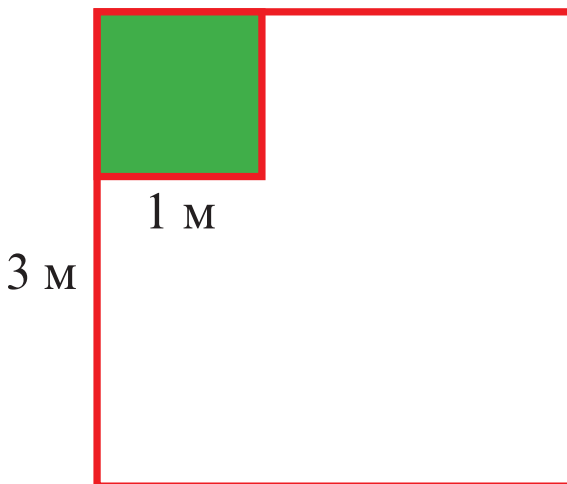
$$1 \text{ га} = 10\,000 \text{ м кв.}, \quad 1 \text{ га} = 100 \text{ ар}$$

Як гектар масоҳати квадратест, ки тарафаш 100 м аст. Сотих (арам) масоҳатест, ки ба 100 м кв. баробар аст. Ин масоҳат ба масоҳати квадрати тарафаш 10 м баробар аст. Мухтасар (ар) навишта мешавад:

$$1 \text{ ар} = 100 \text{ м кв.}$$

974. Тарафи квадрат 3 м аст. Дар он чандто квадрати воҳидӣ ҷойгир шуда метавонад?

975. Бо миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

976. Бо сантиметри квадратӣ ифода кунед:

$$2 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

977. Ифода кунед:

$$30\,000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$600 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$50\,000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$2 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$3 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

978. Квадрати тарафаш 4 м – буда аз чандто квадрати воҳидӣ иборат аст?

979. Ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

Дарси 123

980. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$$5 \text{ га} = \dots \text{ м кв.}$$

$$9 \text{ га} = \dots \text{ м кв.}$$

$$3 \text{ га } 18 \text{ ар} = \dots \text{ м кв.}$$

$$4 \text{ га } 5 \text{ ар} = \dots \text{ м кв.}$$

981. Ифода кунед:

$$20\,000 \text{ м кв.} = \dots \text{ га} \quad 300 \text{ ар} = \dots \text{ га}$$

$$80\,000 \text{ м кв.} = \dots \text{ га} \quad 700 \text{ ар} = \dots \text{ га}$$

982. Дарозии майдони футболбозӣ 80 м ва бараш 50 м аст. Масоҳати майдони футболбозиро ёбед.

983. *Шифоҳӣ*: 1) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи ададҳои 800, 640, 360-ро ёбед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи ададҳо ба: 40, 90, 200 баробар аст. Худи ададхоро ёбед.

984. Бо м кв. ифода кунед:

$$30\,000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$60\,000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$80\,000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$10\,000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

985. 1) Амалхоро иҷро кунед:

$$3\,080 : 40 : 11 \cdot 6$$

$$2\,016 : 48 : 21 : 22$$

$$7\,600 : 8 : 50 : 19$$

$$60 \cdot 95 : 20 : 15$$

2) Масоҳати фигураи зеринро ёбед:

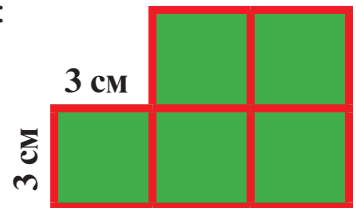
986. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$400 : (x - 100) = 200$$

$$380 : (820 - x) = 5$$

$$(880 - x) - 420 = 380$$

$$(730 - x) - 300 = 230$$

987. Ба коргарон барои боғдорӣ 6 га замин ҷудо карданд. Агар ба ҳар коргар 8 ар замин ҷудо карда бошанд, чанд нафар қитъаи замин гирифт?

Дарси 124

ҶАДВАЛИ МАСОҲАТ

- 1) Воҳидҳои ченакҳои дарозиро номбар кунед.
- 2) Ҷадвали ченакҳои дарозиро хонед. Ҷадвали ченакҳои масоҳат ба ҷадвали ченакҳои дарозӣ вобаста аст.

Сантиметри квадратиро – бо см кв., десиметри квадратиро – бо дм кв., метри квадратиро – бо м кв., километри квадратиро бо км кв. ишора мекунанд.

Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ

1 см = 10 мм
1 дм = 10 см
1 м = 10 дм
1 м = 100 см
1 км = 1 000 м

Воҳидҳои дарозӣ:

мм, см, дм, м, км.

Ҷадвали воҳидҳои масоҳат

1 см кв. = 100 мм кв.
1 дм кв. = 100 см кв.
1 м кв. = 100 дм кв.
1 м кв. = 10 000 см кв.
1 км кв. = 1 000 000 м кв.

Воҳидҳои масоҳат:

мм кв., см кв., дм кв.,
м кв., км кв.

Хулоса. Агар тарафи квадрат 10 мм бошад, масоҳаташ 100 мм кв. мешавад. Агар ин ададро бо см кв. иваз кунем, он гоҳ 100 мм кв. = 1 см кв. мешавад, чунки 10 мм = 1 см аст. Агар тарафи квадрат 10 см бошад, масоҳаташ 100 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо дм кв. иваз кунем, он гоҳ 100 см кв. = 1 дм кв. мешавад, чунки 10 см = 1 дм. Тарафи квадрат 100 см бошад, масоҳаташ 10 000 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо метри квадратӣ иваз кунем, он гоҳ 10 000 см кв. = 1 м кв. мешавад.

- 988.** 1) Тарафи квадрат 20 см аст. Ин квадрат аз чандто квадрати воҳидӣ иборат аст?
- 2) Бари пардаи хона 5 м, баландиаш 3 м аст. Периметри пардаро ёбед. Натиҷаро бо десиметр ифода намоед.

989. Ифода кунед:

$$3 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$300 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

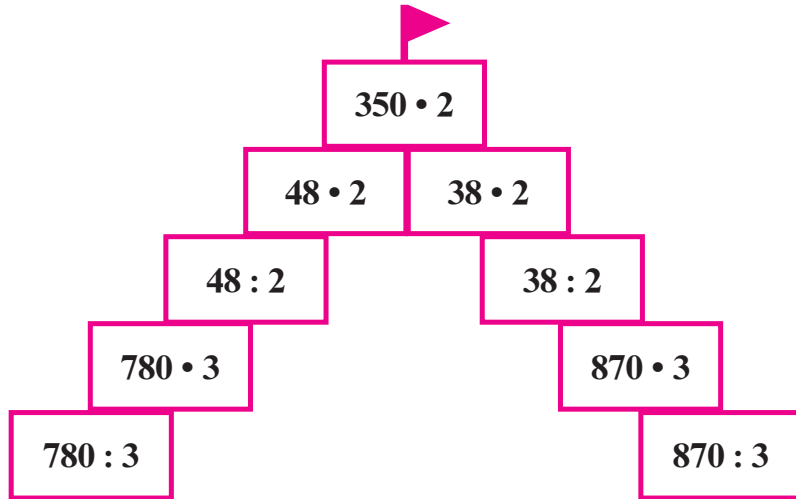
$$2 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$800 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

990. Бозии «Кй зудтар ба марра мерасад?»

991. Тақсими бақиядорро ичро кунед ва дурустиашро санчед:

$$449 : 74$$

$$1\ 633 : 17$$

$$188 : 45$$

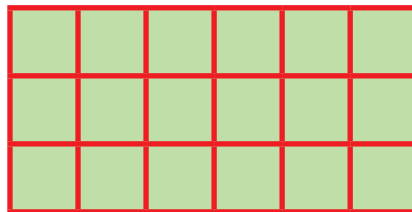
Тақсими бақиядор чй тавр санчида мешавад?

992. Масоҳати фарши хона 36 м кв. аст. Дарозии хона 9 м мебошад. Бари хонаро ёбед.

993. 1) Дар расм чандто квадрати воҳидй ҳаст?

2) Масоҳати росткунча чанд сантиметри квадратй аст? Чй хел ҳисоб кардед?

Дарси 125

$1 \text{ км кв.} = 1\,000\,000 \text{ м кв.}$	$10\,000 \text{ мм кв.} = 1 \text{ дм кв.}$
$1\,000\,000 \text{ мм кв.} = 1 \text{ м кв.}$	$100 \text{ мм кв.} = 1 \text{ см кв.}$

994. Ба детсиметри квадратӣ ифода кунед:

$20\,000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$	$40\,000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$
$30\,000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$	$60\,000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$

Намуна:

$$770\,000 \text{ мм кв.} = 77 \text{ дм кв.}$$

995. Ба миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$2 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$	$15 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$
$5 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$	$40 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$
$9 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$	$50 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$

996. Масоҳатҳои додашударо бо тартиби афзуншавӣ нависед:

5 м кв.	5 дм кв.	5 см кв.	555 дм кв.
-------------------	--------------------	--------------------	----------------------

997. *Шифоҳӣ:*

1) Масоҳати 125 сантиметри квадратиро 4 маротиба, 8 маротиба ва 16 маротиба зиёд кунед.

Натиҷаро бо детсиметри квадратӣ ифода кунед.

2) 10 дм кв. назар ба 100 дм кв. чанд маротиба кам аст?

998. То 1 см кв. пурра кунед:

1	50 мм кв.	99 мм кв.	43 мм кв.	5 мм кв.	56 мм кв.
см кв.				95 мм кв.	

999. Ҳисоб кунед:

$3 \text{ дм кв.} + 27 \text{ дм кв.}$	$65 \text{ дм кв.} - 15 \text{ дм кв.}$
$6 \text{ дм кв.} + 54 \text{ дм кв.}$	$40 \text{ дм кв.} - 11 \text{ дм кв.}$

Намуна:

$$7 \text{ дм кв.} + 45 \text{ дм кв.} = 52 \text{ дм кв.}$$

1000. Ифода кунед:

$$1 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$10 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1001. То 1 км кв. пурра кунед:

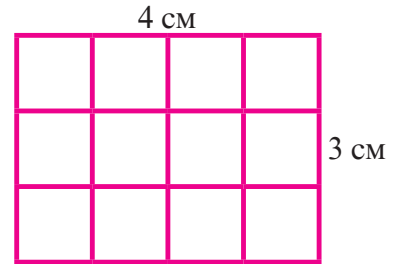
1 км кв.	500 000 м кв.	900 000 м кв.	300 000 м кв.
		100 000 м кв.	

Дарси 126

МАСОҲАТИ РОСТКУНЧА

Дарозии росткунча 4 см ва бараш 3 см аст. Дарозиро – ба 4 қисм ва барро ба 3 қисми баробар ҷудо карда, охири қисмҳоро бо ҳам пайваस्त кардем. Чандто квадрати воҳидӣ ҳосил шуд? Ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 12-тоанд. Яъне масоҳати росткунча ба 12 см кв. баробар аст.

$$4 \text{ см} \cdot 3 \text{ см} = 12 \text{ см кв.}$$

Масоҳати росткунча ба ҳосили зарби дарозӣ ва бараш баробар аст.

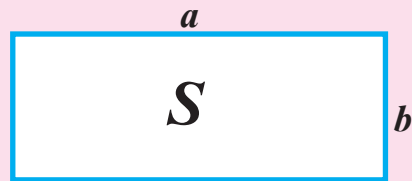
Формулаи масоҳат

$$S = a \cdot b$$

S – масоҳат

a – дарозӣ

b – бар

1002. Дарозии тарафҳои росткунча ба 8 см ва 6 см баробар аст. Ин росткунчаро дар дафтар тасвир намуда, онро ба квадратҳои воҳидӣ ҷудо кунед. Муайян кунед, ки ин росткунча чандто квадрати воҳидӣ дорад? Масоҳати ин росткунчаро ёбед.

1003. Дарозии дафтар 20 см ва бараш 16 см аст. Масоҳати рӯи дафтарро ёбед:

Шарти кӯтоҳ:

$$a = 20 \text{ см}$$

$$b = 16 \text{ см}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

$$S = a \cdot b$$

$$S = 20 \text{ см} \cdot 16 \text{ см} = 320 \text{ см кв.}$$

Ҷавоб: 320 см кв.

1004. Дар асоси ченкунии тарафҳои фигураҳои додашуда ҷадвалро пур кунед.

Рақами рост- кунча	Дарозӣ (см)	Бар (см)	Масоҳат (см кв.)

1005. Масоҳати росткунча S -ро аз рӯи тарафҳои он a ва b ҳисоб кунед:

$$a = 100 \text{ м}$$

$$b = 20 \text{ м}$$

$$a = 200 \text{ м}$$

$$b = 10 \text{ км}$$

$$a = 400 \text{ см}$$

$$b = 25 \text{ м}$$

Намуна: $a = 400 \text{ см}$, $b = 10 \text{ м}$

$$b = 10 \text{ м} = 1\,000 \text{ см}$$

$$S = a \cdot b = 400 \text{ см} \cdot 1\,000 \text{ см} = 400\,000 \text{ см кв.}$$

1006. Ифода кунед:

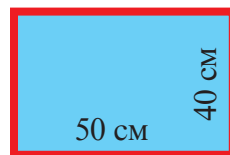
$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1007. Тарафи намоёни пораи оҳанро ранг карданд. Агар барои ранг кардани 1 дм кв. 4 г ранг лозим бошад, барои ранг кардани пораи оҳан ҳамагӣ чӣ қадар ранг лозим мешавад?

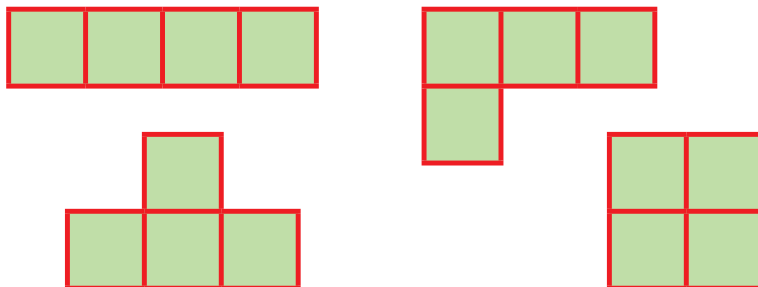

1008. Росткунчаеро тасвир намоед, ки дарозияш 2 см ва бараш 4 см бошад. Масоҳат ва периметри росткунчаро ёбед.

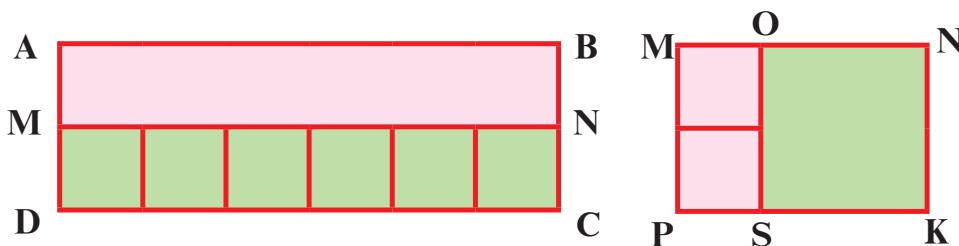
Дарси 127

1009. Муайян кунед, ки оё масоҳати фигураҳои зерин ба ҳамдигар баробаранд?

1010. Масоҳати росткунҷаҳоро ёбед. Росткунҷаҳои $ABNM$ ва $ABCD$ аз чанд квадрати воҳидӣ иборатанд? Росткунҷаи $MOSP$ ва квадрати $ONKS$ -чӣ?

1011. Масоҳати росткунҷаи $AMND$ ва росткунҷаи $MBCN$ -ро ёбед. Оё масоҳати росткунҷаи $ABCD$ ба суммаи масоҳатҳои росткунҷаҳои $AMND$ ва $MBCN$ баробар шуда метавонад?

К.м

1012. Масоҳати росткунча ба 32 см кв. баробар аст. Дарозии росткунча 8 см аст. Бари росткунчаро ёбед.

1013. *Шифоҳӣ*: Масоҳати фарши росткунчашакли ду хонаро ёбед. Андозаи фаршҳо дар ҷадвали зерин оварда шудааст:

Хонаҳо	Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
Якум	7 м	4 м	
Дуюм	6 м	4 м	

1014. Ҷадвалро пур кунед:

Рақами росткунча	1	2	3	4
Дарозӣ (см)	36	24	15	8
Бар (см)	2	4	5	6
Периметр (см)				
Масоҳат (см кв.)				

1015. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 60) \cdot 7 = 707$$

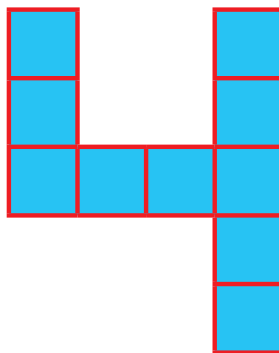
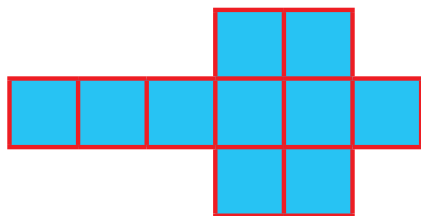
$$(x - 50) : 2 = 50$$

$$(40 + x) \cdot 6 = 180$$

$$(900 - x) : 20 = 400$$

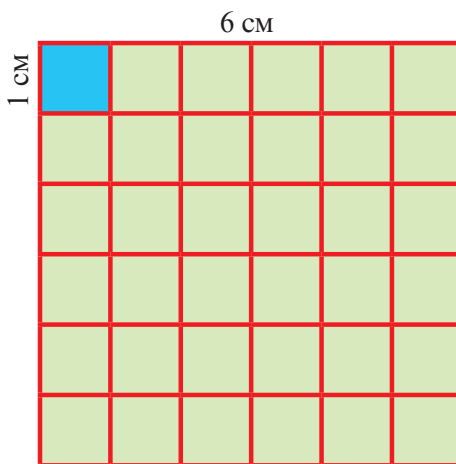
1016. Ин фигураҳо ба чандто квадратчаи воҳидӣ чудо карда шудаанд? Масоҳати ҳар як фигураро ёбед. Оё масоҳати фигураҳо баробаранд?

Росткунчае, ки тарафҳояш ба ҳамдигар баробаранд, квадрат ном дорад. Агар дар формулаи масоҳати росткунча инро ба эътибор гирем, яъне дар формулаи $S = a \cdot b$, $a = b$ гузорем, он гоҳ формулаи масоҳати квадрат $S = a \cdot a$ мешавад. Ҳамин тариқ, **барои ёфтани масоҳати квадрат тарафи онро ба худаш зарб кардан даркор аст.**

Масъала: Дарозии тарафи квадрат ба 6 см баробар аст. Ин квадрат чандто квадрати воҳидӣ дорад. Дар расми овардашуда ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 36-тоанд. Яъне, масоҳати квадрат ба 36 см кв. баробар аст. Аз тарафи дигар $6 \cdot 6 = 36$ аст. Тарафи квадратро бо ҳарфи a

ишора мекунем ва барои ёфтани масоҳат аз формулаи масоҳати квадрат $S = a \cdot a$ истифода мебарем:

Шарти кӯтоҳ:

$$a = 6 \text{ см}$$

Ҳал: $S = a \cdot a = 6 \text{ см} \cdot 6 \text{ см} = 36 \text{ см кв.}$

Ҷавоб: 36 см кв.

Дар мисоли ҳалли масъала дидем, ки формулаи масоҳати квадрат дуруст аст.

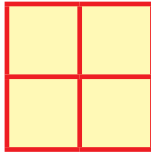
1017. Тарафи квадрат 10 см мебошад. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.

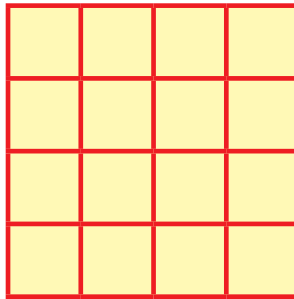
1018. Периметри квадрат 40 м аст. Тараф ва масоҳати квадратро ёбед.

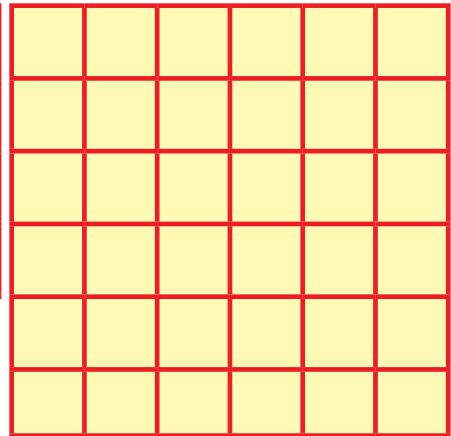
1019. 1) Масоҳати фигураи якум 4 см кв. (*Эзоҳ:* масоҳати 4 катаки дафтар ба 1 см кв. баробар аст). Масоҳати фигураи дуюм чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Масоҳати фигураи сеюм чанд сантиметри квадратӣ аст?

1

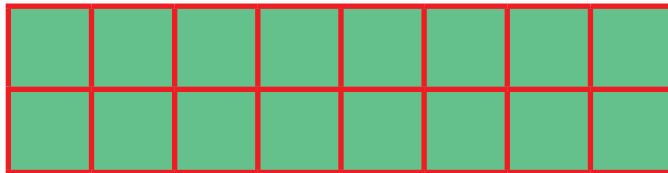

2

3

2) Масоҳати ин фигураро ёбед:

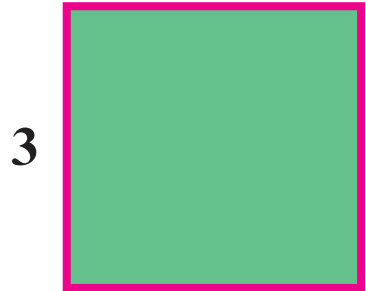

1020. Майдони варзишии волейбол чӣ қадар масоҳат дорад, агар бараш 8 м ва дарозиааш 8 м зиёдтар бошад? Оё майдони волейболро ба ду квадрат чудо кардан мумкин аст? Масоҳати квадрат ва шакли майдони волейболро ёбед.

1021. 1) Тарафи квадратҳоро чен кунед ва чадвалро пур кунед:

2) Масоҳати квадратҳоро ёбед:

Рақами квадрат	Тарафи квадрат (см)	Масоҳат (см кв.)
1		
2		
3		

1022. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$70 \cdot 90 : x = 70$$

$$x \cdot 60 = 200 \cdot 60$$

1023. Квадрати тарафаш 12-сантиметра тасвир намоед. Дар он квадратҳои воҳидиро нишон дода, миқдори онҳоро ҳисоб кунед. Масоҳати ин квадратро аз рӯи формула ёбед.

1024. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(2\,230 - 214) : 9 \cdot 10$$

$$(45 \cdot 30 + 5\,650) : 70$$

Дарси 129

1025. Дар гармхонаи гулпарварӣ 240 қаламчаи гули садбарг парвариш мекарданд. Аз ин гулҳо $\frac{1}{4}$ ҳиссааш зард, $\frac{1}{6}$ ҳиссааш сафед, боқимондааш гули сурх буд. Дар гармхона чандто қаламчаи гули сурх буд?

1026. Дарозии росткунча 8 см ва бари он 1 см аст. Периметр ва масоҳати росткунчаро ёбед. Формулаи периметри росткунча ва формулаи масоҳати росткунчаро истифода кунед.

1027. *Шифоҳӣ*: Бо истифода аз ҷадвал се масъала тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
14	10	?
?	10	140
14	?	140

Оё масъалаҳои дуҷумла сеюм ба масъалаи якум баръакс шуда метавонанд?

1028. Шумо дар ҷадвал дарозии бузургтарин дарёҳои ҷаҳонро мебинед:

Дарё	Дарозӣ (км)
Нил	6 671
Амур	4 440
Об	5 410
Амазонка	6 400

Аз нақша истифода бурда, диаграмма созад.

К.м**1029.** Амалҳоро иҷро кунед:

$$(370 - 250) \cdot 0 + 730$$

$$604 : 4 \cdot 27$$

$$(420 - 390) : 30 + 599$$

$$608 : 8 \cdot 31$$

1030. Фарши хонаро 2 маротиба ранг карданд. Маротибаи якум барои ранг кардани 1 м кв. 115 г ранг, маротибаи дуюм 65 г ранг сарф шуд. Агар дарозии хона 5 м ва бараш 4 м бошад, ҳамагӣ чӣ қадар ранг сарф шуд?

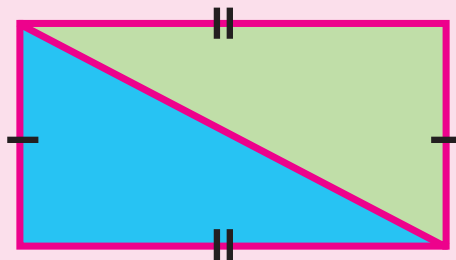
1031. Дарозии толори варзиши мактаб 24 метр, бараш 8 метр кӯтоҳтар аст. Масоҳати толори варзишро ёбед.

1032. Росткунҷаи дарозиаш 4 см ва бараш 2 сантиметрро бурида оред. Квадрати тарафаш 6 сантиметрро бурида оред.

Дарси 130**МАСОҲАТИ СЕКУНҶАИ РОСТКУНҶА**

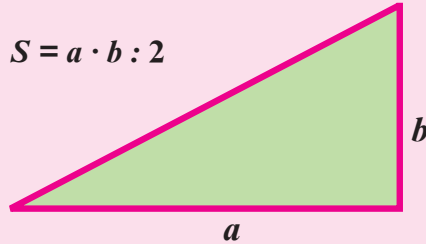
Агар ду қуллаи муқобили росткунҷаро бо хатти рост пайваст кунем, он гоҳ росткунҷа ба ду секунҷаи росткунҷа ҷудо мешавад.

Аз сабаби бо ҳам баробар будани тарафҳои муқобили росткунҷа тарафҳои ин секунҷаҳо бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати секунҷаҳо низ ба ҳам баробар мешаванд: онҳо ба нисфи масоҳати росткунҷа баробаранд. **Масоҳати секунҷаи росткунҷа ба нисфи ҳосили зарби тарафҳое, ки кунҷи ростро ташкил медиҳанд баробар аст.**

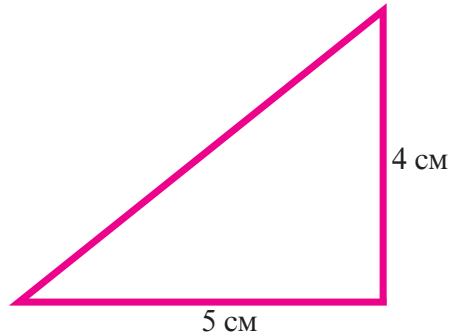
$$S = a \cdot b : 2$$

Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа ба 3 см ва 4 см баробаранд. Масоҳаташро ёбед:

Ҳал: Мувофиқи формулаи масоҳати секунҷаи росткунҷа $S = a \cdot b : 2 = 3 \text{ см} \cdot 4 \text{ см} : 2 = 12 \text{ см кв.} : 2 = 6 \text{ см кв.}$

1033. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа ба 5 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунҷаро ёбед:

1034. Масоҳати секунҷа 15 м кв. аст. Дарозии яке аз тарафҳои кунҷи рости он 5 м мебошад. Дарозии дигар тарафи кунҷи рости ёфта шавад.

1035. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа 3 м ва 6 м аст. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи дигар 400 см ва 5 м аст. Масоҳати кадоме аз онҳо калон мебошад?

1036. Тарафҳои секунҷаи росткунҷа чунинанд: $a = 2 \text{ м}, b = 30 \text{ дм}; a = 40 \text{ мм}, b = 2 \text{ см}; a = 16 \text{ см}, b = 6 \text{ дм}$. Масоҳати ин секунҷаҳо ёфта шавад.

1037. Тарафҳои кунҷи рости яке аз секунҷаи росткунҷа 2 дм ва 12 см, тарафҳои секунҷаи дигар 60 см ва 4 см аст.

Доир ба масоҳати онҳо чӣ гуфтан мумкин аст? Оё масоҳати секунҷаҳо баробаранд?

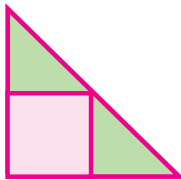
1038. Масоҳати росткунча 16 дм кв. аст. Масоҳати секунҷаҳои росткунчае, ки дар натиҷаи пайвасти кардани ду қуллаи росткунча ҳосил мешаванд, чанд сантиметри квадратӣ аст?

1039. 1) Дар дафтар росткунчаеро тасвир кунед, ки дарозии тарафҳои он 7 см ва 4 см бошад. Масоҳати ин росткунчаро ёбед.

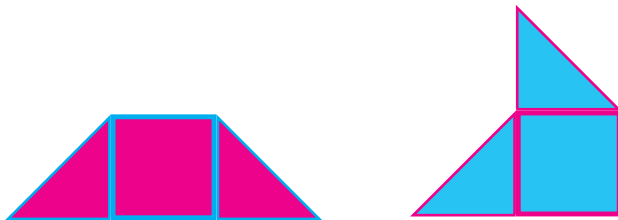
2) Ду қуллаи муқобили ин росткунчаро пайвасти намуда, масоҳати секунҷаҳои росткунчаро ёбед.

Дарси 131

Тарафҳои секунҷаро, ки кунҷи росто ташкил медиҳанд, чен кунед. Ҳар яке ин тарафҳо ба 2 см баробар аст. Дар дохили он квадрате тасвир намоед, ки қуллаҳои он дар тарафҳои секунҷа ҷойгиранд. Чаро ин квадрат воҳидӣ аст? Секунҷаи росткунча ба як квадрат ва ду секунҷаи росткунча ҷудо карда шуд. Секунҷаҳои ҳосилшударо аз рӯи тарафи ба кунҷҳои рост муқобилбуда пайвасти намуда, боз як квадрат ҳосил мекунем. Масоҳати секунҷа ба $S = 2 \cdot 2 : 2 = 2$ см кв. баробар аст. Ин масоҳат ба суммаи масоҳатҳои квадрате воҳидӣ ва секунҷаҳои росткунча баробар мебошад. Пас масоҳати ҳар ду секунҷаи росткунча 1 см кв. аст. Ин секунҷаҳо баробарпахлу буда, паҳлуашон ба 1 см баробар аст. Яъне аз ин ду секунҷа як квадрате воҳидӣ сохтан мумкин аст.

1040. Муайян кунед, ки масоҳати ин фигураҳо чанд сантиметри квадратӣ аст?

1041. Аз картон ду секунҷаи масоҳаташон 2 см квадратӣ бу-ред. Аз ин ду секунҷа як квадрат созад. Дарозии та-рафҳои квадрато чен кунед. Масоҳати квадрато ёбед. Масоҳати квадрат ба масоҳати ду секунҷаи рост-кунча баробар аст ё не?

1042. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунча ба 2 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунҷаро ёбед.

1043. Росткунҷаи дарозиаш 4 см ва 2 см-ро тасвир намоед. Онро ба ду секунҷаи росткунча чудо карда, масоҳати секунҷаҳоро ёбед.

1044. Масоҳати квадрат 36 см кв. аст. Масоҳати секунҷаҳои росткунҷаро, ки дар натиҷаи пайваст кардани кул-лаҳои муқобил пайдо мешаванд, ёбед.

1045. 1) Квадрати масоҳаташ 64 см кв.-ро тасвир намуда, тавассути он масоҳати секунҷаи росткунҷаро муайян кунед.
2) Аз қоғаз росткунҷаи дарозиаш 16 см ва бараш 18-сантиметрӣ бурида оред.

Дарси 132

1046. Ифода кунед:

$$600 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$900 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$500 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1047. Росткунцаи тайёркардаатонро дар рӯи миз гузored ва масоҳаташро ёбед. Росткунчаро аз рӯи кунҷҳои муқобил ду қат кунед ва буред. Секунҷаҳоро рӯи ҳамдигар гузored. Секунҷаҳо якхела ва бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати як секунҷа чанд сантиметри квадратӣ будааст? Масоҳати дуто чунин секунҷа чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

1048. Масоҳати росткунчаро аз рӯи тарафҳои a ва b ёбед:

$a = 125$ м	$b = 25$ м
$a = 550$ км	$b = 18$ км
$a = 323$ м	$b = 18$ мм

1049. Бо миллиметри квадратӣ ифода кунед:

8 см кв. = ... мм кв.	2 см кв. = ... мм кв.
12 см кв. = ... мм кв.	7 см кв. = ... мм кв.

1050. Ҳисоб кунед:

3 200 дм кв. + 5 800 дм кв.	1 дм кв. + 50 см кв.
7 800 дм кв. – 4 800 дм кв.	3 дм кв. + 3 см кв.

1051. Амалҳоро иҷро кунед ва дурустии онҳоро санҷед:

23 000 – 12 000	1 425 : 95	6 500 · 6 + 1 000
7 000 – 4 500	4 200 · 35	8 400 : 6 + 3 600

1052. Квадрате тасвир намоед, ки периметраш ба 24 см баробар бошад. Масоҳати квадратро ёбед.

1053. Шифоҳӣ: 10 дона себро ба 8 нафар чунон тақсим кунед, ки ба ҳама баробар расад.

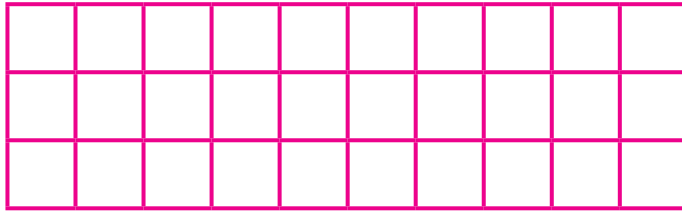
Дарси 133

ПАЛЕТКА ВА ИСТИФОДАИ ОН

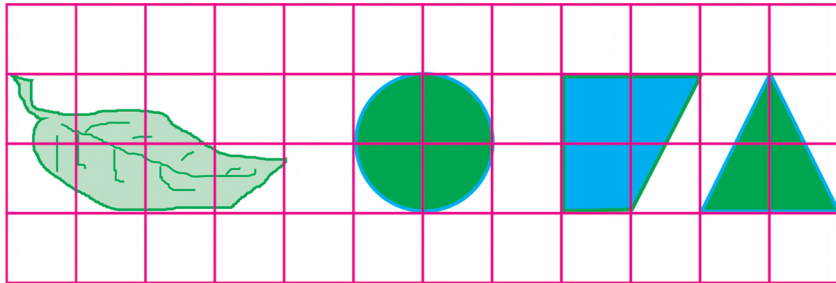

Масоҳати фигураҳоро, ки шакли росткунҷа ва ё квадратро надоранд, бо палетка муайян кардан мумкин аст. Палетка аз қоғази шаффоф сохта шуда, аз квадратҳои тарафҳои 1-сантиметрӣ иборат аст. Масалан, ин фигура 30-то квадрати тарафҳои 1-сантиметрӣ дорад.

1 см

Масоҳати ин фигура ба 30 сантиметри квадратӣ баробар аст. Бо истифода аз палетка масоҳати барг, доира, чоркунҷа ва секунҷаро ҳисоб кунед:

Барг, доира, чоркунҷа, секунҷа ва монанди инҳо шакли росткунҷа ва квадрат надоранд. Бинобар ин масоҳати онҳо бо палетка ҳисоб карда мешавад. **Масалан**, масоҳати барг чунин ҳисоб карда мешавад:

Масоҳати як катаки палетка ба 1 см кв. баробар аст. Чунонки аз расм дида мешавад, барг қариб 2-то катаки пурра, яъне 2 см кв. ва 2-то катаки нопурраро (нимтоиро) ишғол менамояд. Агар 2-то катаки нопурраро 1-то катаки пурра ҳисоб кунем, масоҳаташ 1 см кв. мешавад. 2 см кв.-ро ба 1 см кв. ҳам кунем, 3 см кв. мешавад.

Ҷавоб: Масоҳати барг 3 см кв. аст.

Ба ин монанд масоҳати доира, чоркунҷа ва секунҷаро бо истифода аз катакҳои палетка ҳисоб кунед.

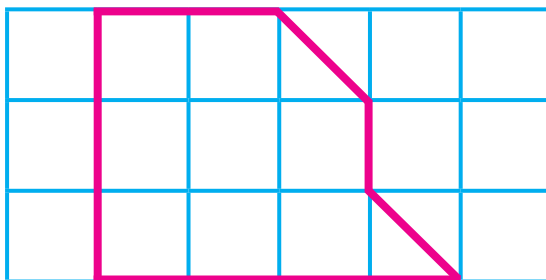
1054. Палеткаро дар рӯи дасти чап гузоред: аввал катакҳои пурра, сипас нопурраашро ҳисоб карда, масоҳати рӯи дасти чапро муайян кунед. Масоҳати ҳар ду дастатон чанд сантиметри квадратӣ мешавад?

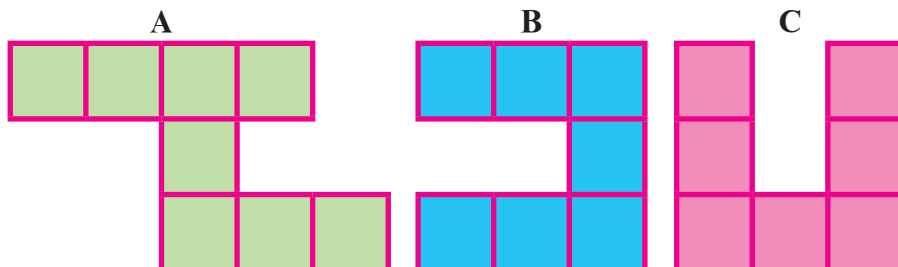
Парандаи аз ҳама хурдтарин дар дунё калибри мебошад. Масоҳати бадани ин паранда 5 см кв. аст. Ин паранда дар дасти шумо ҷойгир шуда метавонад?

1055. Бо истифода аз палетка масоҳати шашкунчаро ёбед:

1056. 1) Масоҳати ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

2) Қадоме аз ин фигураҳо масоҳати якхела доранд?

А ва В

А ва С

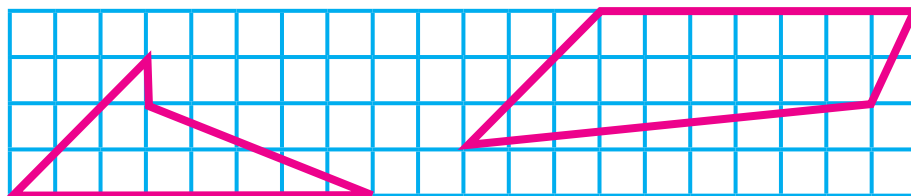
В ва С

1057. Масоҳати росткунҷа 48 см кв. мебошад. Дарозии росткунҷа ба 8 см баробар аст. Бари росткунҷаро муайян кунед.

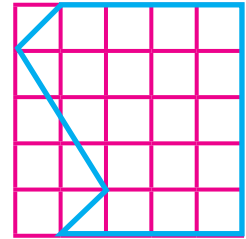
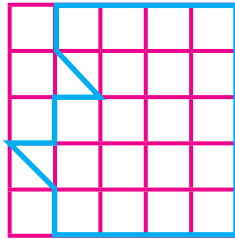

1058. Масоҳати фигураҳоро аз рӯи палетка ҳисоб кунед:

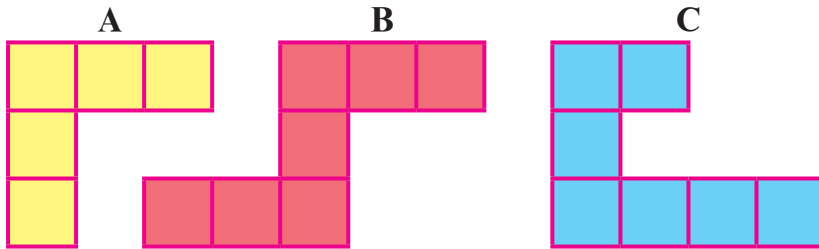

Дарси 134

1059. Бо истифода аз палетка масоҳати фигураҳоро ёбед:

1060. 1) Масоҳати ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

2) Қадоме аз ин фигураҳо масоҳати якхела доранд?

A ва **B**

A ва **C**

B ва **C**

3) Қадоме аз ин фигураҳо периметри якхела доранд?

A ва **B**

A ва **C**

B ва **C**

1061. Росткунҷаи тарафҳояш 4 см ва 5 см тасвир намоед. Онро ба ду секунҷа тақсим намуда, масоҳати ҳар як секунҷаро ҳисоб кунед.

1062. Ҷадвалҳоро пур кунед:

Тарафи квадрат a	Периметри квадрат $4 \cdot a$
3	
6	
9	
12	

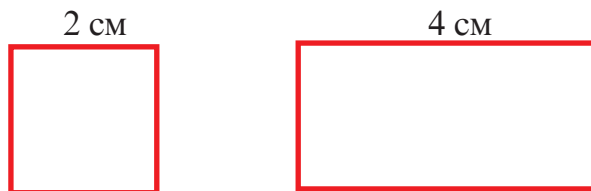
Тарафи квадрат a	Масоҳати квадрат $a \cdot a$
10	
11	
12	
13	

К.м

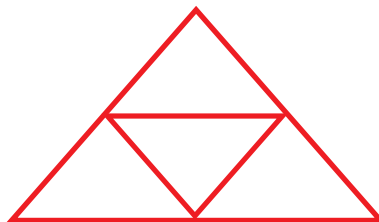
1063. Аз сими дарозиаш 489 м ҳалқаҳои дарозиашон 3-метрӣ тайёр намуданд. Сим барои тайёр кардани чанд ҳалқа мерасад?

К.э

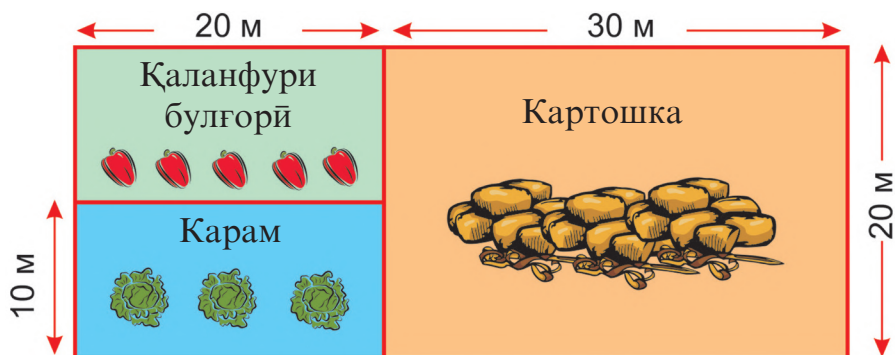
1064. 1) Ин фигураҳоро тасвир намуда, чоряки масоҳати онҳоро ранг кунед:

2) Қаламро аз коғаз наканда, оё фигураи зеринро тасвир кардан мумкин аст?

1065. 1) Бо истифода аз нақша масоҳати ҳар як майдонро ёбед:

2) Масоҳати умумии майдонро ёбед.

Дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби ҳаштум

1. Диаграмма чист? Диаграммаи росткунчашакл ва доиравино бо мисолҳо фаҳмонед.
2. Периметри росткунча ва квадратро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
3. Периметри секунча ба чӣ баробар аст?
4. Истифодаи $p = a + b + c$ -ро дар намудҳои секунчаҳо фаҳмонед.
5. Тарафҳои секунча 12 см, 18 см, 24 см аст. Периметри секунчаро ҳисоб кунед.
6. Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои масоҳатро ба хотир оред.
7. Ифода кунед:

5 м кв. = ... дм кв.	3 дм кв. = ... мм кв.
700 мм кв. = ... см кв.	8 100 мм кв. = ... см кв.
7 дм кв. = ... см кв.	9 000 см кв. = ... дм кв.
8. Масоҳати росткунчаро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
9. Масоҳати росткунча ба 44 см кв. баробар аст. Бари росткунча 4 см аст. Дарозии росткунчаро ёбед.
10. Масоҳати росткунчаи тарафҳояш $a = 60$ м ва $b = 25$ м-ро ёбед.
11. Формулаи масоҳати квадратро шарҳ диҳед.
12. Тарафи квадрат 20 см мебошад. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.
13. $S = a \cdot b : 2$ -ро фаҳмонед.
14. Масоҳати секунчаи росткунчаи тарафҳояш $a = 4$ м ва $b = 40$ дм-ро ёбед.
15. Масоҳати секунчаи баробарпахлуро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
16. Палетка ва истифодаи онро бо мисол фаҳмонед.
17. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

50 000 см кв. = ... м кв.	6 600 дм кв. = ... м кв.
90 000 см кв. = ... м кв.	7 300 дм кв. = ... м кв.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби ҳаштум

- 1) Дарозии росткунҷа 60 см ва бараш 40 см аст. Периметри росткунҷаро ёбед.
А) $60 + 40$ Б) $60 \cdot 40$ В) $60 \cdot 40 \cdot 2$ Г) $60 + 40 + 60 + 40$
- 2) Тарафҳои секунҷа 9 см, 6 см, 6 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.
А) 19   Б) 15   В) 21
- 3) Масоҳати квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?
а) дарозии тарафи квадратро ба худаш зарб мекунем.
б) дарозӣ ва барашро зарб мекунем.
в) барашро ба худаш зарб мекунем.
А) 2   Б) 1   В) 3
- 4) Периметри квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?
а) чор тарафи квадратро ҷамъ мекунем.
б) як тарафи квадратро ба 4 зарб мекунем.
в) дарозӣ ва бари квадратро зарб мекунем.
А) 1, 2   Б) 2   В) 3
- 5) Периметри росткунҷаи тарафҳояш 3 см ва 7 см-ро ёбед.
А) 11 см   Б) 18 см   В) 18 см кв.   Г) 20 см
- 6) Масоҳати росткунҷа ABCD-ро ёбед.
А) 22 м кв.   Б) 19 м кв.   В) 31 м кв.   Г) 65 м кв.
- 7) Кадоме аз ин формулаҳо масоҳати росткунҷаро ифода мекунад?
1) $S = a \cdot b$ 2) $S = a + b$ 3) $S = 2 \cdot (a + b)$
А) 2 ва 3   Б) 1   В) 1 ва 3
- 8) Дарозии тарафи квадрат ба 60 м баробар бошад, периметри онро ёбед:
А) 40 м   Б) 360 м   В) 120 м   Г) 240 м
- 9) Масоҳати квадрати тарафҳояш 8 см-ро ёбед.
А) 64 см кв.   Б) 16 см кв.   В) 12 см кв.   Г) 42 см кв.
- 10) Дарозии тарафи квадрат ба 6 см баробар бошад, масоҳати онро ёбед:
А) 10 см кв.   Б) 24 см кв.   В) 24 м кв.   Г) 36 см кв.
- 11) Дар давра диаметри 6 см гузаронед. Дарозии радиуси он ба чанд баробар мешавад?
А) 4 см   Б) 12 см   В) 2 см   Г) 3 см
- 12) Радиуси қубури об 10 см аст. Дарозии диаметри он ба чанд баробар мешавад? А) 5 см   Б) 15 см   В) 20 см   Г) 25 см
- 13) Периметри секунҷаи тарафҳояш ба 2 см, 3 см ва 6 см баробар чӣ тарз ҳисоб карда мешавад?
А) $2 \cdot 3 \cdot 6$ Б) $(2 + 3 + 6) \cdot 2$ В) $2 + 3 + 6$ Г) $(2 + 3 + 6) \cdot 3$

БОБИ 9. МИЛЛИАРД. НУМЕРАТСИЯ

Дарси 136

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ 1 000 000 000

100 000 000 – сад миллион	600 000 000 – шашсад миллион
200 000 000 – дусад миллион	700 000 000 – ҳафтсад миллион
300 000 000 – сесад миллион	800 000 000 – ҳаштсад миллион
400 000 000 – чорсад миллион	900 000 000 – нӯхсад миллион
500 000 000 – панҷсад миллион	1 000 000 000 – як миллиард
200 000 000 – 200-то миллионӣ, 200 000-то ҳазорӣ, 2 000 000-то садӣ ва 200 000 000-то воҳид дорад.	

1066. Ададҳоро хонед:

9, 99, 999, 9999, 99 999, 999 999, 9 999 999, 99 999 999,
999 999 999. Пас аз адади 999 999 999 кадом адад меояд?

Ададе, ки пас аз адади 999 999 999 меояд як миллиард ном дорад ва чунин навишта мешавад: 1 000 000 000.

Миллиард ин 1 000 миллион аст. Калимаҳои «миллион» ва «миллиард» мухтасар «млн», «млрд» навишта мешаванд. Миллиард адади ниҳоят калон аст. 1 млрд – 9-то, 10 млрд-10-то, 100 млрд-11-то сифр дорад.

1 000 000 000 – як миллиард адади даҳрақама буда, пас аз як нӯх сифр дорад.

1 000 000 000 – 1 000-то миллионӣ, 1 000 000-то ҳазорӣ, 10 000 000-то садӣ ва 1 000 000 000-то воҳид дорад.

Дар давоми 1 900 сол як миллиард дақиқа нагузашта аст. Ғафсии китоби миллиард саҳифа доштагӣ 40 км мешавад.

1067. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$10\,000 - (150 : 150 + 999) \qquad 36\,900 : 30 - 600 \cdot 2$$

$$13\,500 : 10 + 200 \cdot 3 \qquad 12\,400 : 20 - 300 \cdot 2$$

1068. Ададхоро хонед ва онхоро нависед:

17 500	1 750 000	175 000 000
175 000	17 500 000	1 000 000 000

1069. Ҳисоб кунед:

$13\ 200 + 86\ 800$	$14\ 000 : 2 + 400$
$29\ 700 - 18\ 600$	$22\ 000 \cdot 3 - 200$

1070. Агар суръати пиёдагард дар як соат тайкунии 4 км 800 м бошад, $\bar{u}$ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

Дар 1 соат. 4 км 800 м

1071. 1) Бо метр ва детсиметр ифода кунед:

$430\text{ дм} = \dots\text{ м } \dots\text{ дм}$

2) Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$800\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$

3) Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

$6\ 500\text{ кг} = \dots\text{ т } \dots\text{ кг}$

1072. 1) Дар гармхона барои сабзондани якто кӯчати карам 36 см кв. ҷой лозим аст. Дарозии гармхона 45 м, бараш 24 м мебошад. Дар чунин гармхона чандто кӯчати карам сабзондан мумкин аст?

2) Замин росткунҷашакл буда, дарозиаш 400 м, бараш нисбат ба дарозиаш 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Масоҳат ва периметри ин заминро ёбед.

1073. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$300\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$

$800\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$

$10\ 000\text{ см кв.} = \dots\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$ $20\ 000\text{ см кв.} = \dots\text{ м кв.}$

Намуна: 600 дм кв. = 6 м кв.
30 000 см кв. = 300 дм кв. = 3 м кв.

Дарси 137

НУМЕРАТСИЯИ АДАДҲО АЗ 1 000 000 000 ТО 10 000 000 000

1074. Ададҳоро хонед:

2 000 000	20 020 000	150 000 000
20 000 000	200 200 000	1 500 000 000

1 миллиард чандто сифр дорад? 2 миллиард-чӣ? 10 миллиард-чӣ? Нисфи миллиард чандто сифр дорад? Чоряки миллиард чандто сифр дорад?

1075. Бо рақамҳо нависед: се миллиону яксаду бисту панҷ ҳазору ҳаштсаду шонздаҳ, чор миллиону чорсад ҳазор, шаш миллиону шаш ҳазор, як миллиард, як миллиарду даҳ миллион, як миллиарду сад миллион, ду миллиард.

1076. Шифоҳӣ: Ададҳоро хонед ва онҳоро дар дафтаратон нависед:

1 000 000	1 000 000 000	6 000 000 000
10 000 000	3 000 000 000	7 000 000 001
100 000 000	10 000 000 000	9 000 900 009

Намуна: 10 000 000 000 – даҳ миллиард.

Намуна: 1 000 000 000 – 1 миллиард.

1077. Хонед ва нависед:

1 миллиард = як миллиард = 1 000 000 000
2 миллиард = ду миллиард = 2 000 000 000
3 миллиард = се миллиард = 3 000 000 000
4 миллиард = чор миллиард = 4 000 000 000
5 миллиард = панҷ миллиард = 5 000 000 000
6 миллиард = шаш миллиард = 6 000 000 000
7 миллиард = ҳафт миллиард = 7 000 000 000
8 миллиард = ҳашт миллиард = 8 000 000 000
9 миллиард = нуҳ миллиард = 9 000 000 000
10 миллиард = даҳ миллиард = 10 000 000 000

1078. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} (600 - a) \cdot 2 &= 200 & (200 : a) : 2 &= 100 \\ 700 - a &= 300 + 400 & (400 : a) + 10 &= 50 \end{aligned}$$

2) Ҷавоби чистонро ёбед: Он чист, ки 12 тамошобин дораду се бозингар.

1079. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{aligned} (60 \cdot x) &= 420 + 420 & 50 \cdot (x - 200) &= 500 \\ (x : 500) \cdot 200 &= 400 & (500 + x) : 2 &= 400 \end{aligned}$$

1080. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 2 \text{ км } 100 \text{ м} \cdot 4 & 3 \text{ т } 200 \text{ г} \cdot 3 & 4 \text{ млрд} + 2 \text{ млрд} \\ 4 \text{ км } 420 \text{ м} \cdot 2 & 2 \text{ т } 320 \text{ г} \cdot 2 & 5 \text{ млрд} - 3 \text{ млрд} \end{array}$$

Дарси 138

1081. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{ll} 100 \ 100 + 200 \ 200 & 10 \ 001 \ 000 + 20 \ 002 \ 000 \\ 100 \ 001 + 300 \ 003 & 40 \ 000 \ 004 + 10 \ 000 \ 001 \end{array}$$

Барои санҷиш чӣ кор кардед? Фаҳмонед.

1082. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$\begin{array}{lll} 30 \ 003 \ 000 & 350 \ 003 \ 000 & 3 \ 500 \ 003 \ 000 \\ 70 \ 007 \ 000 & 750 \ 007 \ 000 & 7 \ 500 \ 007 \ 000 \end{array}$$

1083. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми: $a = 36, b = 2; a = 360, b = 20; a = 720, b = 40$ будан ҳисоб кунед.

1084. Ҳисоби шифохӣ:

- 1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи адад ба 300 баробар аст. Ин ададро ёбед.
- 2) Нисфи адад ба 800 баробар аст. Ададро ёбед.
- 3) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адади 450-ро ёбед.

1085. 1) Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ҳисоб кардан мумкин аст?

$$(58 + 23) : 9 \qquad (49 + 14) : 3 \qquad (33 + 30) : 21$$

1092. Ададҳоро ба синфҳо чудо кунед. Дар зери синфи якум – як хат, синфи дуум – ду хат, синфи сеюм хатти мавҷнок кашед:

3 444 111   15 222 333   222 500 500   100 000 001

Дарси 139

ВОҲИДҲО, СИНФИ МИЛЛИОНҲО ВА РАЗРЯДИ МИЛЛИОНҲО

Ададҳои бисёррақам ба синфҳо ва разрядҳо чудо карда мешаванд. Ин хондани ададҳои калон – чоррақам, панҷрақам, шашрақам, ҳафтрақам, ҳаштрақам, нуҳрақам, даҳрақам ва ғайраро – осон менамояд. Ҳар як синф аз се разряд иборат аст. Синфи якум синфи воҳидҳо (якиҳо) буда, аз разрядҳои якӣ, даҳӣ, садӣ, синфи дуум синфи ҳазориҳо буда, аз разрядҳои якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазориҳо иборат аст. Воҳидҳо – аз рост дар ҷойи якум, даҳҳо – аз рост дар ҷойи дуум, садҳо – аз рост дар ҷойи сеюм, ҳазориҳо – дар ҷойи чорум, даҳҳазориҳо – дар ҷойи панҷум, садҳазориҳо дар ҷойи шашум, миллиониҳо – дар ҷойи ҳафтум, даҳмиллиониҳо – дар ҷойи ҳаштум, садмиллиониҳо – дар ҷойи нуҳум навишта мешаванд.

Синфи чорум – синфи миллиардҳо буда, аз разрядҳои як миллиард, даҳ миллиард ва сад миллиард иборат аст. Дар чадвал синфҳои миллионӣ, ҳазорӣ ва воҳид оварда шуда, синфи миллиардҳо оварда намешавад.

1093. Чадвали синфҳои якум, дуум ва сеюм.

Синфи миллионӣ			Синфи ҳазорӣ			Синфи воҳид		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Адади дохили чадвалро ба разрядҳо чудо карда хонед.

1094. Хонед ва ба синфҳо чудо кунед:
3 333 333, 44 512 155, 42 234 197, 50 010 003, 55 555 555.

Дар ададҳои 3 333 333 ва 55 555 555 рақамҳо якхелаанд, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (ҷойи) худро дорад. Масалан, рақами 3 аз рост – воҳид, аз чап миллионро мефаҳмонад.

1095. Ҳисоб кунед:
 $123 \cdot 32$ $4\ 007 \cdot 213$ $5\ 012 \cdot 24$

1096. Аз 12 кг лаблабуи қанд (лаблабуи сафед) 2 кг шакар гирифтани мумкин аст. Аз 480 кг лаблабуи қанд чӣ қадар шакар гирифтани мумкин аст?

1097. Нобаробариҳо нависед ва дурустии онҳоро санҷед.
1) Ҳосили зарби ададҳои 90 ва 45 аз ҳосили тақсими ададҳои 90 ва 45 калон аст?
2) Суммаи ададҳои 3 400 ва 2 600 аз ҳосили зарби ададҳои 250 ва 30 хурд аст?

Намуна: Фарқи ададҳои 41 637 ва 25 198 аз ҳосили зарби ададҳои 79 ва 64 калон аст:

$$41\ 637 - 25\ 198 > 79 \cdot 64$$

Санҷиш:

1)	$\begin{array}{r} 41\ 637 \\ - 25\ 198 \\ \hline 16\ 439 \end{array}$	2)	$\begin{array}{r} 79 \\ \times 64 \\ \hline 316 \\ + 474 \\ \hline 5\ 056 \end{array}$
	$16\ 439 > 5\ 056$		

Нобаробарӣ дуруст аст.

1098. Ҳисоб кунед:
1) **Шифоҳӣ:** Мошини ҳисоббарор дар 10 сония 50 ҳазор амали чамъ ва тарҳро ҳисоб карда метавонад. Дар як сония мошин чандто чунин амалҳоро иҷро менамояд?
2) $120 \cdot 220 + 180 \cdot 130$ $1\ 680 : 28 - 8\ 440 : 20$

$$401 \cdot 201 - 101 \cdot 104$$

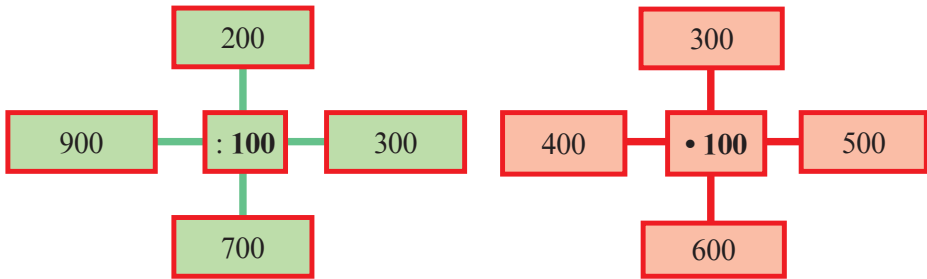
$$1\,530 : 15 + 1\,949$$

Ба соати синф нигаред. Барои ҳалли як мисол чанд дақиқа сарф шуд?

1099. Дар шаҳр барои ободонӣ 8 000 бех ниҳоли дарахтҳои гуногун ва гули садбарг шинонданд. Аз онҳо 1 000-тоаш – ниҳоли сарв ва 1 200-тояш – ниҳоли сӯзанбарг ва боқимондааш ниҳоли гули садбарг буд. Чандто ниҳоли гули садбарг шинонда шуд?

1100. Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобашро нависед:

1101. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

818 828 346   170 349 825   451 000 906
1 427 657 908   10 000 001   3 000 000 003

1102. 1) $\frac{1}{4}$ хиссаи адад ба 48 баробар аст. Ин ададро ёбед.
2) $\frac{1}{5}$ хиссаи адади 250-ро ёбед.
3) $\frac{1}{4}$ хиссаи адади 240-ро ёбед.

1103. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$642 + x = 6\,420$ $150 \cdot x = 150 \cdot 2$
 $642 - x = 142$ $200 \cdot 2 = 400 \cdot x$
 $642 - x = 742$ $x + 100 = 100$

1104. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$2\,002 : 2$ $13\,000 : 13$ $111\,222 : 111$
 $8\,800 : 11$ $22\,000 : 22$ $222\,111 : 111$

Дарси 140

РАЗРЯДИ МИЛЛИАРДҲО

1105. Адади хурдтарин ва калонтарини нухрақамаро номбар кунед.

1106. Адади дахрақамаи 1 310 842 758-ро дар дафтар нависед. Дар зери разряди садмиллионӣ ва ҳазорӣ хат кашед. Инҳо кадом рақамҳо мебошанд? Рақами 8 кадом разрядро ифода мекунад. Дар ин адад рақамро номбар кунед, ки дар шумор аз рост ба чап дар ҷойи даҳум аст. Ин рақам, ки 1 аст, он разряди миллиард мебошад.

1107. 1) Адади 10-рақамии калонтарин ва адади 10-рақамии хурдтаринро нависед. Фарқи ин ададҳоро ёбед.

2) Рақамҳоеро интихоб кунед, ки онҳо дар разрядҳои садмиллионӣ бошанд.

1 739 240 856   2 045 391 867   1 509 368 427

3) Ададҳоро хонед:

10 020 000 000   100 200 300 000
100 200 300 400   100 000 000 500

1108. Ҳисоб кунед:

1) $2\,311\,429$ $74\,237\,647$ $37\,428\,783$
 $- 1\,011\,208$ $- 32\,113\,507$ $- 12\,311\,262$

2) $7\,234\,569$ $8\,869\,293$ $9\,112\,397$
 $- 1\,212\,316$ $- 3\,257\,242$ $- 8\,012\,242$

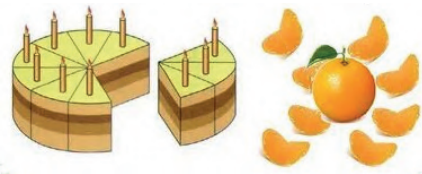
1109. Амалҳоро иҷро кунед:

$2\,746\,251 - (527\,462 - 467\,385)$
 $41\,753 \cdot 3\,759 - 753\,214 + 6\,123\,674 : 2$
 $4\,645\,973 - 2\,713\,219 + 7\,519\,467 : 3$

1110. Тартиби иҷрои амалҳоро дар ифодаҳо нишон дода, қиматашонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$315\,724 \cdot 70 - 182\,916 : 9$ $143 \cdot (75\,698 - 63\,449) - 4\,383$
 $1\,967 \cdot 40 - 135\,009 : 3$ $206 \cdot (63\,278 - 60\,709) + 2\,104$

1111. Ба намуди каср нависед:

1112. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$743\ 223 - (307 \cdot 42) \qquad 506 \cdot 278 \qquad 84\ 000 : 1\ 000$$

$$1\ 228 : 307 + 175 \cdot 100 \qquad 137\ 632 : 506 \qquad 175\ 000 \cdot 1\ 000$$

1113.

Дар Ҳиндустон шахсе зиндагӣ мекард, ки қадаш 75 см, массааш 17 кг буд. Ин ададҳоро бо миллиметр ва грамм иваз кунед.

Дарси 141 ЧАДВАЛИ СИНҶҲО ВА РАЗРЯДҲОИ МИЛЛИАРДҲО

1114. а) Синфи чорум. Миллиард.

Синфи 4 синфи миллиардҳо			Синфи 3 синфи миллионҳо			Синфи 2 синфи ҳазорҳо			Синфи 1 синфи воҳидҳо		
Разрядҳо (миллиард)			Разрядҳо (миллион)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
		1	9	4	3	5	7	3	2	1	2
	1	0	9	3	4	7	5	1	3	9	1
1	0	0	2	7	1	4	8	5	1	7	3
1	0	0	3	7	5	2	5	6	4	7	5

Синфҳои чадвалро хонед, синфи якум аз кадом разрядҳо иборат аст? Синфи дуюм-чӣ? Синфи сеюм-чӣ? Синфи чорум-чӣ?

Ададҳои қатори якум ин тавр хонда мешавад: 1 миллиарду 943 миллиону 573 ҳазору 212. Ин адад аз синфи чорум разряди миллиардҳо, аз синфи якум, дуюм ва сеюм ҳамаи разрядҳоро дорад. Тарзи навишт: 1 943 573 212

(миллиардро ба таври мухтасар «млрд» навиштан тавсия карда мешавад).

Қатори дуҷум: 10 миллиарду 934 миллиону 751 ҳазору 391; 10 934 751 391

Қатори сеҷум: 100 миллиарду 271 миллиону 485 ҳазору 173 хонда мешавад.

Адади 100 271 485 173 ҳамаи синфхоро дорад.

Он адади дувоздаҳраҳама буда, 4-то синф, 12-то разряд дорад. Адади қатори чоруми чадвалро хонед, онро ба синфҳо ва разрядҳо чудо кунед.

б) Ҳисоб кунед.

1) Фарқи ададҳои 14 000 ва 13 000-ро ба суммаи ададҳои 100 ва 100 зарб кунед.

2) Фарқи ададҳои 21 000 ва 20 000-ро ба фарқи ададҳои 300 ва 100 зарб кунед.

1115. а) Амалҳоро иҷро кунед.

$$10\,000 + 50\,000 : 25 \cdot 10 - 30\,000$$

$$12\,000 : 120 + 30\,000 : 60 - 600$$

$$13\,000 : 130 - 1\,700 : 17 + 900$$

$$40\,000 - 20\,000 : 50 \cdot 100$$

б) $19\,000 : 19$ $1\,230\,000 : 3$

$$45\,000 : 45$$
                       $8\,420\,000 : 2$

$$77\,000 : 77$$
                       $9\,990\,000 : 9$

1116. Дарозии дарёи ноҳияи Ванч 103 км буда, масоҳати ҳавзааш 2 070 км кв. аст.

Ифода кунед:

$$103\text{ км} = \dots \text{ м},$$

$$2\,070\text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

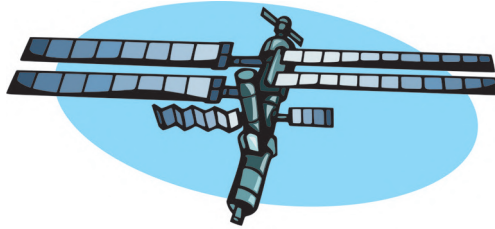

1117. Муодила тартиб дода, онро ҳал кунед:

1) Суммаи ду адад 11 000 аст, чамъшавандаи дуҷум 4 000 мебошад. Чамъшавандаи якумро ёбед.

2) Ба адади 7 000 ададҳо чамъ карда, 70 000-ро ҳосил карданд. Чамъшавандаи номаълумро ёбед.

1118. *Шифоҳӣ:* Истгоҳи кайҳонии «Мир» 130 тонна масса дошта, 15 сол парвоз кард (солҳои 1 986 – 2001). Ин ададҳоро бо килограмм ва шабонарӯз ифода кунед:

1119. *Шифоҳӣ:* «Восток-1» аввалин киштии кайҳонӣ буд. Дар он 12-уми апрели соли 1 961 Юрий Гагарин ба кайҳон парвоз кард. Киштии аз космодром соати 9-у 7 дақиқаи вақти Москва сар дода шуда, атрофи заминро як маротиба давр зад ва соати 10-у 55 дақиқа ба Замин нишаст. ӯ чӣ қадар парвоз кардааст?

К.м

1120. Массай киштии «Восток-1» ба 6 т 170 кг ва дарозияш ба 7 м 35 см баробар буд. Ин ададҳоро бо килограмм ва сантиметр ифода намоед.

Д.м

1121. Дар киштии «Восток-6» аввалин кайҳоннавардзан Валентина Терешкова 16-уми июни соли 1 963 ба кайҳон парвоз карда, бо сарнишинони «Восток-5» дар парвози гурӯҳӣ иштирок намуд. Дар 70 соату 42 дақиқаи парвоз «Восток-6» атрофи Заминро 48 маротиба давр зад. Бо дақиқа ифода кунед:
70 соату 42 дақ. = ... дақ.

1122. Ададҳои ҳаштрақама, нухрақама ва даҳрақамаи дорой рақамҳои якхеларо номбар кунед.

Намуна:

11 111 111, 22 222 222, ..., ..., 99 999 999.

1123. Қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:
 $(18\ 000 - 17\ 000) \cdot (40 + 60)$ $(18\ 000 + 17\ 000) : (150 + 200)$

1124. Суммаи ададҳои 730 ва 270-ро 10 маротиба зиёд кунед.

1125. Дарозии аз ҳама калонтарин гитара (асбоби му-
 сикӣ) дар дунё 3 м 7 см буда, массааш 136 кг аст. Ин
 гитара соли 1 980 дар Америка сохта шудааст.

Ифода кунед: 3 м 7 см = ... мм   136 кг = ... г

Дарси 142

1126. Ададҳоро хонед:

7 310	84 605	639 712
4 301	98 140	999 999
1 000 000	2 000 000	800 000 000

Таърифи муодиларо ба хотир оварда, ба он мисол оред.
 Масалан, $(29 + 34) : 9 = 7$ аст.

Агар дар ин баробарӣ яке аз чамъшаванда **34**-ро номаълум x қабул кунем, муодилаи $(29 + x) : 9 = 7$ ҳосил мешавад ва он муодилаи дуамала мебошад. Меҳонем:

1) $(29 + x)$ – тақсимшаванда, **9** – тақсимкунанда, **7** – ҳосили тақсим;

2) суммаи ададҳои **29** ва x -ро ба **9** тақсим (**9** маротиба кам) кунем, **7** ҳосил мешавад.

Ҳал: Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум $(29 + x)$ ҳосили тақсим **7**-ро бо тақсимкунанда **9** зарб мекунем:

$29 + x = 7 \cdot 9$. Тарафи ростро ҳисоб мекунем (**63** ҳосил мешавад). $29 + x = 63$. Қоидаи ёфтани чамъшавандаи номаълумро ба хотир оварда, ҳал намуданро давом медиҳем: $x = 63 - 29$. $x = 34$. Қимати x -ро ёфтаем. Дар боло қоидаи ёфтани ададҳои номаълум ду маротиба истифода шуд. Зеро тақсимшаванда аз суммаи ду адад – адади маълум **29** ва номаълум x иборат буд.

Санчиши ҳал:

$$(29 + 34) : 9 = 7$$

$$63 : 9 = 7$$

$$7 = 7$$

Ҳалли муодила дуруст будааст, чунки дар ҳар ду тараф ададҳои якхела ҳосил шуд.

1127. Ҳисоб кунед:

$10 \text{ млн} + 90 \text{ млн}$

$45 \text{ млн} + 55 \text{ млн}$

$30 \text{ млн} + 70 \text{ млн}$

$5 \text{ млн} + 95 \text{ млн}$

1128. Таксими бақиядорро иҷро кунед:

$26 : 24$

$31 : 3$

$68 : 6$

$47 : 22$

1129. Барои як бех ниҳоли анҷир замини дарозии 5 м ва барои 4 м лозим аст. 300 бех ниҳоли анҷир чӣ қадар масоҳатро ишғол мекунад?

1130. Ҳисоб кунед:

$3\,380 : 26$

$2\,924 : 172$

$3\,456 : 108$

$26 \cdot 1\,300$

$172 \cdot 1\,700$

$108 \cdot 3\,200$

Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед ва гуед, ки дар ҳақиқати ифодаҳо натиҷаи зарб бо натиҷаи тақсим чӣ хел алоқамандӣ дорад? Оё гуфта метавонем, ки ифодаи дуҷум барои санчиши дурустии қимати ифодаи якум тартиб дода шудааст?

1131. Муқоиса кунед:

$6 \text{ млн} \dots 600 \text{ х}$

$10 \text{ х} \cdot 8 \dots 20 \text{ х} \cdot 8$

$90 \text{ х} \dots 900 \text{ х}$

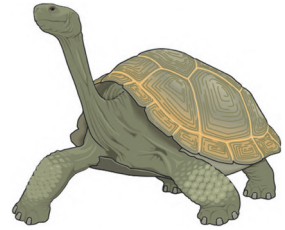
$72 \text{ х} : 3 \dots 75 \text{ млн} : 15$

1132. Нархи 1 дона термос дар мағоза 15 сомонӣ аст. Лола 2 дона термос харид. Ў ба фурӯшанда 2-то 20 сомонӣ дод. Фурӯшанда ба духтарак чанд сомонӣ бақия медиҳад?

1133. Сангушти пиронсол (номаш Туи Малила) соли 1 777 таваллуд шуда, 188 сол умр дидааст. Малила дар кадом аср таваллуд шуда, дар кадом аср фавтидааст?

1134. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1\ 800 + x) : 3 = 80$$

$$(3\ 333 + x) : 3 = 3\ 333$$

1135. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

$$1\ 765\ \text{т} = \dots\ \text{т} \dots\ \text{кг}$$

$$5\ 005\ \text{т} = \dots\ \text{т} \dots\ \text{кг}$$

$$2\ 430\ \text{т} = \dots\ \text{т} \dots\ \text{кг}$$

$$4\ 007\ \text{т} = \dots\ \text{т} \dots\ \text{кг}$$

Дарси 143

1136. Дарозии айвон 16 м, бараш 6 м аст. Барои ранг кардани фарши айвон 6 қутғӣ ранг хариданд, ки ҳар кадомаш 3 кг буд. Агар ба 1 м кв. 250 грамм ранг сарф шавад, оё рангҳои харидашуда барои ранг кардани фарши айвон кифоя аст?

1137. Росткунҷае тасвир намоед, ки бараш 8 см, масоҳаташ 72 см кв. бошад. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

1138. Ададҳоро хонед:

2 520

39 930

743 953

1 555 655

35 357 553

621 123 447

1139. Ҳисоб кунед:

$$(65\ 284 : 76 - 11\ 700 : 90) \cdot 100$$

$$10\ 000 - (15\ 000 : 5 + 7\ 000)$$

1140. 1) Ҳисоб кунед:

$$32\ \text{млн} + 23\ \text{млн}$$

$$18\ \text{млн} + 18\ \text{млн}$$

$$22\ \text{млн} + 41\ \text{млн}$$

$$13\ \text{млн} + 17\ \text{млн}$$

$$20\ \text{млн} + 70\ \text{млн}$$

$$25\ \text{млн} + 35\ \text{млн}$$

2) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{aligned} 840\,000 + 160\,000 \\ 110\,000 + 990\,000 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 660\,000 + 240\,000 \\ 190\,000 + 310\,000 \end{aligned}$$

1141. Чадвали вохидҳои дарозиро номбар кунед. Чадвали вохидҳои масоҳатро номбар кунед. Масоҳати росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро нависед. Периметри росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат-чӣ? Формулаҳоро нависед.

1142. 1) Ҳисоб кунед:

$$\begin{aligned} 56\,147 + 48\,349 - 23\,876 \\ 66\,003 - 20\,003 + 41\,230 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 13\,687 \cdot 4 \\ 12\,787 \cdot 5 \end{aligned}$$

2) Ифода кунед:

$$\begin{aligned} 20\,000 \text{ м} = \dots \text{ км} \\ 70\,000 \text{ м} = \dots \text{ км} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 5\,000 \text{ кг} = \dots \text{ т} \\ 8\,000 \text{ кг} = \dots \text{ т} \end{aligned}$$

Дарси 144

1143. Муқоиса кунед:

$$\begin{aligned} 20\,000 \cdot 5 \dots 40\,000 : 8 \\ 15\,600 : 4 \dots 35\,000 \cdot 2 \end{aligned}$$

1144. Дарозии хона 9 м, бараш 6 м мебошад. Барои фарши ин хонаро аз гилемҳои андозаашон 3 м ва 2 м рӯйпӯш намудан чандто гилем лозим мешавад?

Намунаи ҳал:

1) Масоҳати хона чӣ қадар аст?

$$9 \text{ м} \cdot 6 \text{ м} = 54 \text{ м кв.} - \text{ масоҳати хона.}$$

2) Масоҳати гилем чӣ қадар аст?

$$3 \text{ м} \cdot 2 \text{ м} = 6 \text{ м кв.} - \text{ масоҳати як гилем.}$$

3) Барои ин хона чандто ҳамин хел гилем лозим мешавад?

$$54 \text{ м кв.} : 6 \text{ м кв.} = 9\text{-то гилем.}$$

Ҷавоб: Барои ин хона 9-то гилем лозим мешавад. (Саволҳо дар дафтар навишта намешаванд).

1145. Бари хона 6 м, дарозиаш 12 м аст. Барои рӯйпӯш кардани фарши ин хона аз палосҳои андозаашон 2 м бар 3 м (2м x 3м) чандто палос лозим мешавад?

1146. Бо рақамҳо нависед: як миллиону ҳафтсаду панҷ ҳазор, даҳ миллион, ёздаҳ миллиону яксаду бист ҳазор, даҳ миллиону се ҳазору чор.

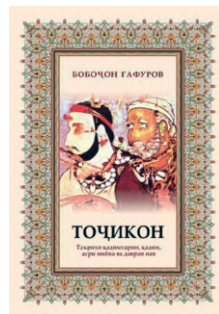

1147. 1) Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобашро нависед:

2) Саид $\frac{1}{2}$ ҳиссаи китоби “Тоҷикон”-ро хонд, ки ин ба 488 саҳифа баробар аст. Ёбед, ки китоб чанд саҳифа дорад?

3) 10,100 маротиба зиёд кардани адад чӣ маъно дорад? 10,100 маротиба кам кардани адад-чӣ?

1148. Кадом ададҳо бо суммаи разрядӣ иваз шудаанд?

$$5\,000 + 400 + 7 = \square\square\square\square$$

$$70\,000 + 8\,000 + 900 + 50 + 1 = \square\square\square\square\square$$

$$20\,000 + 5\,000 + 400 + 70 + 3 = \square\square\square\square\square$$

$$90\,000 + 900 + 90 = \square\square\square\square\square$$

1149. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x \cdot 30 = 180$$

$$529 : x = 23$$

$$370 - (x - 70) = 270$$

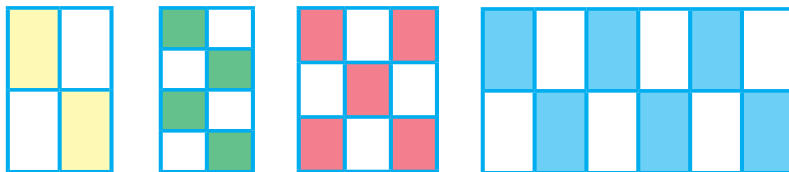
1150. Ҳисоб кунед:

$$1\,522 - 19 \cdot 80$$

$$164 - 1\,708 : 122$$

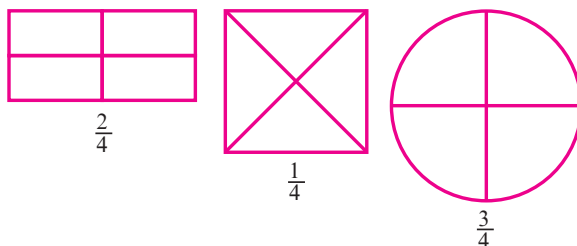
$$7\,575 : 25 \cdot 33$$

1151. Ҳиссаҳои рангшудаи фигураҳоро ёбед.

1152. 2-то адади шашрақама, 2-то адади хафтрақама навишта, суммаи онҳоро ёбед ва онҳоро ба разрядҳо ҷудо кунед.

1153. Ҳиссаи додашудаи фигураҳоро ранг кунед.

Дарси 145

1154. Барои кӯдакистон бозичаҳои нархашон якхела хариданд. Аввал 14-то бозича, баъд 6-тои дигар хариданд. Барои хариди охирин 24 сомонӣ кам пул доданд. Ҳар як бозича чанд сомонӣ арзиш дорад? Ҳамаи харид чӣ қадар мешавад?

Ҳалли масъала:

1) $14 - 6 = 8$ -то кам

4) $6 \cdot 3 = 18$ сомонӣ

2) $24 : 8 = 3$ сомонӣ

5) $42 + 18 = 60$ сомонӣ

3) $14 \cdot 3 = 42$ сомонӣ

Ҷавоб: Ҳамаи харид 60 сомонӣ.

Ҳар як баробарӣ дар раванди ҳалли масъала чиро мефаҳмонад?

1155. Масоҳати ҳавзаи дарёи Варзоб 1 740 км кв. мебошад. (Варзоб шоҳоби рости дарёи Қофарниҳон аст). Манбааш пиряхҳо ва барф мебошад. Дарёҳои Зиддӣ ва Майхӯра бо ҳам пайваस्त шуда, дарёи Варзобро ба вучуд мео-

ранд. Дарозиаш 71 км аст. Поёноби дарёро аз чойи якшавии дарёи Лучоб то якшавӣ бо дарёи Кофарниҳон дарёи Душанбе низ меноманд.

Ифода кунед:

$$1\ 740\ \text{км кв.} = \dots\ \text{м кв.} \quad 71\ \text{км} = \dots\ \text{м.}$$

Д.м

1156. Ифода тартиб диҳед ва қиматашро ҳисоб кунед:

1) Ҳосили зарби ададҳои 438 ва 17-ро 17 маротиба кам кунед.

2) Суммаи ададҳои 1 900 ва 3 100-ро 5 000 воҳид кам кунед.

1157. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{r} 71\ \text{м}\ 12\ \text{см} \\ + 18\ \text{м}\ 76\ \text{см} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 27\ \text{соат}\ 43\ \text{дақ.} \\ - 15\ \text{соат}\ 11\ \text{дақ.} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 108\ \text{кг}\ 320\ \text{г} \\ + 240\ \text{кг}\ 630\ \text{г} \\ \hline \end{array}$$

К.м

1158. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$70 \cdot x = 4\ 270 \quad x \cdot 200 = 3\ 200 \quad x \cdot 33 = 3\ 333$$

1159. Дарозӣ ва бари росткунҷаро чен карда, масоҳати онро ёбед:

1160. Агар вақт ва суръат маълум бошад, масофа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаи ёфтани масофаро нависед. Агар суръат ва масофа маълум бошад, вақт чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро оред. Бо истифода аз ҷадвал масъала тартиб диҳед ва онро ҳал намоед:

Намуди автомобил	Суръат	Масофа	Вақт
сабукрав	75 км/соат	? км	4 соат
боркаш	50 км/соат	200 км	? соат

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби нухум

1. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:
111 000 222   222 000 333 000   400 000 200 000
2. Миллиардро фаҳмонед.
3. Ададҳоро чамъ кунед:
14 миллиарду 100 + 16 миллиарду 100
23 миллиарду 500 – 13 миллиарду 500
4. Дар як миллиард чанд ҳазорӣ аст? Дар як миллиард чанд миллиардӣ аст?
5. Ададҳо нависед, ки аз 1 миллиард 3 воҳид кам бошад.
6. 2 адади пасоянди адади 9 999 999 998-ро нависед.
7. Адади 2 222 222 222-ро ба суммаи разрядӣ иваз намоед.
8. Адади чоррақамаеро номбар кунед, ки он бо иваз кардани ҷойи рақамҳои даҳӣ ва воҳидӣ қиматаш тағйир наёбад.
9. Адади чоррақамаеро номбар кунед, ки бо иваз кардани ҷойи рақамҳои садӣ ва воҳидӣ қиматаш тағйир наёбад.
10. Адади чорсаду чор миллиарду чилучор миллиону чор ҳазорро бо рақамҳо нависед.
11. Адади 59-ро панҷ маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
12. Рақами 1-ро даҳ маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
13. Адади 358-ро ду, се ва чор маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
14. Ададҳо бо рақами шаш ва нух сифрҳо нависед ва онро хонед.
15. Ҳисоб кунед:
19 млн + 11 млн   19 млрд + 11 млрд
13 млн + 17 млн   13 млрд + 17 млрд
42 млн – 22 млн   42 млрд – 22 млрд
19 млн – 11 млн   19 млрд – 11 млрд

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии салоҳиятнокии хонандагон пас аз омӯзиши боби нухум

- 1) Адади 10 млрд чандто сифр дорад?
А) 9-то   Б) 11-то   В) 10-то
- 2) Ҳосили тақсими ададҳои 40 млн ва 4 ба чанд баробар аст?
А) 10 млн   Б) 1 млн   В) 2 млн   Г) 10 ҳазор
- 3) Пиёдагард бо кадом суръат ҳаракат карда метавонад?
А) 10 км/соат   Б) 50 км/соат   В) 40 км/соат   Г) 4 км/соат
- 4) Мақсуд ададери фикр карда, онро 7 маротиба зиёд намуд, ки 7 000 000 ҳосил шуд.
Мақсуд кадом ададро фикр кард?
А) 1 000   Б) 100 001   В) 1 000 000   Г) 2 100 000
- 5) Барои кадом қимати c нобаробарии
 $c + 4$ млрд = 13 млрд дуруст аст?
А) $c = 1$ млрд   Б) $c = 10$ млрд   В) $c = 9$ млрд   Г) $c = 8$ млрд
- 6) Адади 3 030 303 030-ро 10 маротиба кам кунед, ҷавоб чанд мешавад?
А) 3 030 303   Б) 303 030 303   В) 10 000   Г) 3 030 333
- 7) Ба адади нухрақамаи калонтарин 101-ро чамъ кунед:
А) 999 999 101   Б) 1 000 000 100   В) 10 000 100   Г) 9 999 100
- 8) Ба 5 миллион 200-ро зарб кунем, чанд ҳосил мешавад?
А) 10 миллион   Б) 100 миллион   В) 1 миллиард   Г) 7 миллион
- 9) Кадоме аз ин ҳосили тақсими бақиядор дуруст иҷро шудааст?
А) $89 : 43 = 2(б.3)$ Б) $89 : 43 = 2(б.4)$
В) $89 : 43 = 2(б.2)$ Г) $89 : 43 = 2(б.1)$
- 10) Қимати кадом ифода ба қимати ифодаи $128 : 4$ баробар аст?
А) $120 : 4 - 8 : 4$ Б) $120 : 4 + 8 : 4$
В) $128 : 2 + 128 : 4$ Г) $128 : 2 - 128 : 4$
- 11) Кадом қимати n дар нобаробарии $45\,500 + n > 50\,000$ дуруст аст?
А) $n = 4$ млрд   Б) $n = 3$ млрд   В) $n = 7$ млрд   Г) $n = 5$ млрд
- 12) Қимати ифодаи $4\,000 : x + 4\,000$ -ро ҳангоми $x = 4\,000$ будан, ҳисоб кунед.
А) 401   Б) 120   В) 4 001   Г) 4 010
- 13) Кадом адад ҳамагӣ 179 миллионӣ дорад?
А) 1790 000   Б) 179 000 000   В) 17 900   Г) 179 000

Дарси 147

ДАРСҲОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

- 1161.** Маводди зарурӣ барои ғӯррагач (шпаклёвка) кардани фарши 1 метри квадрати хона дар ҷадвал оварда шудааст:

Номи мавод	Миқдори мавод барои 1 м кв.	Барои 10 м кв. ҳисоб кунед
Алиф	176 г	
Ширеш	2 г	
Собуни ҷомашӯӣ	4 г	
Бӯри майдашуда	321 г	

- 1162.** Ҳисоб кунед:

$$89\ 160 : 2$$

$$55\ 008 : 9$$

$$60\ 009 \cdot 5$$

$$89\ 160 : 6$$

$$55\ 008 : 3$$

$$78\ 000 \cdot 4$$

- 1163.** Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 420 = 420 + 80$$

$$850 - x = 152 - 2$$

$$x + 80 = 200 : 2$$

Дар ҳалли ин навъ муодилаҳо аввал тарафи ростро ҳисоб карда, муодилаи яқамаларо пайдо мекунем, сипас дар асоси татбиқи қоидаҳои ёфтани адади номаълум онҳоро ҳал мекунем.

- 1165.** Ҷавобашро нависед:

1) Ададҳои 315, 427, 809-ро 1 000 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 214 300, 48 700, 9 167 000-ро 100 маротиба кам кунед.

- 1164.** Ҳисоб кунед:

$$5 \cdot (498 + 603)$$

$$(1\ 386 + 1\ 794) : 2$$

$$8 \cdot (4\ 327 - 2\ 824)$$

$$(4\ 106 - 764) : 3$$

- 1166.** Динозавре, ки қашаи 20 – 25 метр аст, 150 тонна масса дорад. Ададҳои 20 м, 25 м-ро – бо сантиметр, 150 тоннаро бо килограмм ифода намоед.

1167. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 120 = 400 : 2$$

$$x - 75 = 42 : 2$$

$$22 : x = 11$$

1168. Ҳисоб кунед:

$$345 - 0 \cdot 73 + 40$$

$$610 + 0 - 110 \cdot 1$$

$$88 - 8 : 1$$

Дарси 148

1169. Ҳисоб кунед:

$$1365 - 566 - 120 = \text{apple icon}$$

1170. Қуфти баробариҳоро муқоиса намуда, монандӣ ва фарқи онҳоро муайян кунед.

$$350 + 50 = 400$$

$$700 - 20 = 680$$

$$350 + (50 + 40) = 440$$

$$(700 - 100) - 580 = 20$$

Ин ҷо сумма ва фарқ чӣ хел тағйир ёфтанд?

1171. 1) Амалҳоро иҷро кунед:

$$(4\ 021 - 3\ 940) \cdot 6$$

$$2\ 107 + 4\ 326 : 3$$

$$(4\ 320 + 1\ 728) : 96$$

$$(3\ 131 : 31 \cdot 13) + 1\ 313$$

2) Ҳисоб кунед:

$$8\ 880 : 4 + 2\ 000$$

$$900 \cdot 5 - 500$$

$$960 \cdot 50 - 520$$

1172. Барои мактабҳои деҳот 43-то компьютер оварданд. Онҳоро ба 5 мактаб баробар тақсим карданд. Чанд компьютер боқӣ монд?

1173. 1) Ҳисоб кунед: $876 : 219$ $6\ 768 : 846$ $896 : 224$

$$219 \cdot 4$$

$$846 \cdot 8$$

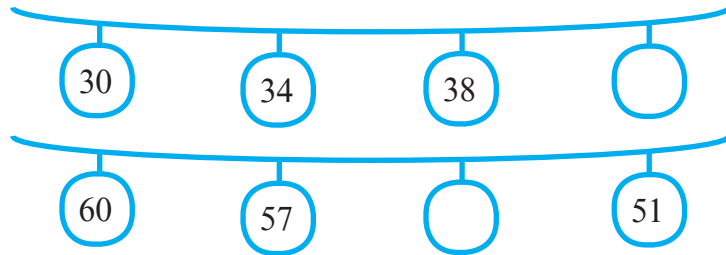
$$224 \cdot 4$$

2) Бо рақамҳо нависед: ҳашт миллион, се миллиону яксаду панҷоҳ ҳазор.

1174. 1) Дарозӣ ва бари хонаатонро чен карда, периметри онро ҳисоб кунед.

2) **Шифоҳӣ:** Пайдарпайии ададҳоро муайян карда, адади давраи холиро гӯед.

Дарси 149

1175. Аз намунаи ифодаи якум истифода бурда, қимати ифодаҳои дигарро ҳисоб кунед:

$$1\ 214 : 2 = (1\ 000 + 200 + 10 + 4) : 2 = 1\ 000 : 2 + 200 : 2 + 10 : 2 + 4 : 2 = 500 + 100 + 5 + 2 = 607$$

$$848 : 4 = \quad 777 : 7 = \quad 393 : 3 = \quad 333 : 3 =$$

Д.м

1176. Нобаробариҳо нависед ва дурустии онҳоро санҷед:

1) Фарқи ададҳои 4 739 ва 739 аз ҳосили зарби ададҳои 70 ва 25 калон аст.

2) Ҳосили тақсими ададҳои 896 ва 224 аз ҳосили зарби ададҳои 224 ва 50 хурд аст.

3) Ҳосили тақсими ададҳои 628 ва 314 аз ҳосили зарби ададҳои 527 ва 0 калон аст.

Намуна: $6\ 342 - 342 > 50 \cdot 48$ - нобаробарӣ

Санҷиш: $6\ 000 > 2\ 400$

1177. 1) Як майна дар тобистон 7 кг 500 г ҳашаротро мехӯрад.

10 майна чӣ қадар ҳашаротро мехӯрад?

2) Даҳ майна 75 кг ҳашарот мехӯрад. Як майна чӣ қадар ҳашаротро мехӯрад? Оё масъалаи дуюм назар ба масъалаи якум масъалаи баръакс шуда метавонад?

1178. Чадвалро пур кунед ва онро шарҳ диҳед:
- 1) Тарҳшаванда тағйирёбанда ё бетағйир аст?
  - 2) Тарҳкунанда-чӣ?

Тарҳшаванда	500	500	500	500
Тарҳкунанда	50	60	70	80
Фарқ				

- 3) Фарқ чӣ хел тағйир ёфт?

Агар тарҳшаванда бетағйир монад ва тарҳкунанда зиёд шавад, фарқ ҳамон қадар воҳид кам мешавад. Агар тарҳшаванда зиёд шаваду тарҳкунанда бетағйир монад, фарқ ҳамон қадар воҳид зиёд мешавад.

Мисол:

$$80 - 10 = 70$$

$$90 - 10 = 80$$

ё ки

$$80 - 10 = 70$$

$$(80 + 10) - 10 = 80$$

1179. Ҷуфти баробарихоро муқоиса кунед, монандӣ ва фарқи онҳоро гӯед:

$$175 - 75 = 100$$

$$175 - (75 + 10) = 90$$

$$1\ 000 - 400 = 600$$

$$300 - 50 = 250$$

$$(300 - 20) - 50 = 230$$

$$1\ 000 - (400 - 100) = 700$$

1180. Нобаробарӣ нависед. Фарқи ададҳои 525 ва 25 аз суммаи ин ададҳо хурд аст. Баробарӣ нависед, ки дар он ҳосили зарби ададҳои 70 ва 3 ба суммаи ададҳои 200 ва 10 баробар бошад.

1181. Киштии кайҳонии “Союз-9” дар кайҳон 18 шабонарӯз парвоз кард. Ин чанд соат мебошад?

1182. Доир ба зарби адади серақама ба дурақама дуто мисол навишта, онҳоро ҳисоб кунед.

1183. Бо истифода аз ҷадвал як масъалаи сеамала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

Рӯзҳо	Шумораи қуттӣ	Массаи як қуттӣ	Массаи ҳамаи мева
Рӯзи 1	62 қуттӣ себ	8 кг	?
Рӯзи 2	45 қуттӣ олу	10 кг	

Дарси 150

1184. Шифоҳӣ:

1) Дар ифодаи $20 + 8$, агар яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид зиёд кунем, қимати суммаи он чӣ тавр тағйир меёбад?

2) Агар дар ин ифода яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид кам кунем, қимати суммаи он чӣ тавр тағйир меёбад?

$$20 + 8 = 28 \quad 20 + (8 + 5) = 33 \quad (20 - 5) + 8 = 23$$

3) Агар тарҳшавандаро бетағйир гузошта тарҳкунандаро зиёд кунем (ба 2, 10, 20 воҳид), фарқ чӣ тавр тағйир меёбад?

Масалан: $7 - 3 = 4$, $7 - (3 + 2) = 2$.

4) Масъалаи баръакс. Агар тарҳшавандаро зиёд карда, тарҳкунандаро бетағйир гузорем, фарқ чӣ тавр тағйир меёбад?

Масалан: $12 - 4 = 8$ $(12 + 8) - 4 = 16$

1185. Қимати чуфти ифодаҳоро ҳисоб карда, онҳоро муқоиса намоед:

$$\begin{array}{lll} 1\ 200 + 200 & 1\ 200 + 200 & 2\ 500 - 400 \\ (1\ 200 + 30) + 200 & 1\ 200 + (200 - 30) & 2\ 500 - (400 + 100) \end{array}$$

К.э

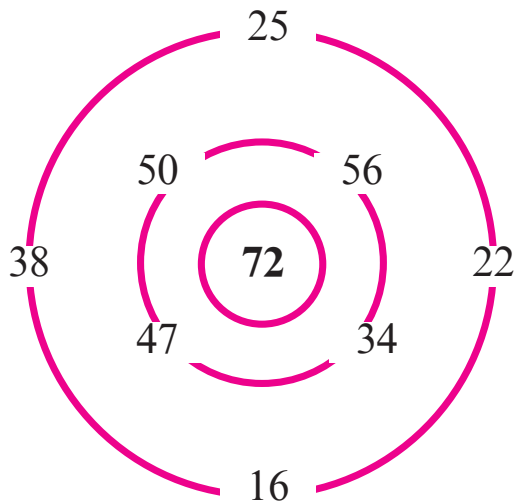
1186. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

1) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи якум 120 км роҳро тай карданд. Сайёҳон рӯзи дуюм чанд километрро тай карданд?

2) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи дуюм 130 км роҳро тай кардаанд. Сайёҳон рӯзи якум чанд километрро тай карданд? Масъалаи дуюм нисбат ба масъалаи якум чӣ гуна масъала аст?

1187. Бозии «Лабиринт». Аз ҳар як ҳалқа яктоӣ ададро тавре интихоб кунед, ки суммашон 72 шавад:

К.м

1188. Ҳисоб кунед:

$$284 \cdot 52$$

$$168 \cdot 274$$

$$6\,800 : 850$$

$$880 : 220$$

$$173 \cdot 24$$

$$198 \cdot 112$$

$$5\,250 : 750$$

$$840 : 210$$

1189. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$126 \cdot 257 + 281 \cdot 132$$

$$(4\,848 - 848) : 40$$

1190. Қимати ифодаи b : **11**-ро ҳангоми $b = 121$ ва $b = 1\,111$ будан ҳисоб кунед.

Дарси 151

1191. Чадвалро аз назар гузаронед. Дар чадвал барои 10 м кв. замин меъёри кишти тухми сабзавотро мебинед. Шумо барои 100 м кв. меъёри кишти тухми сабзавотро ҳисоб карда, онҳоро дар қатори холӣ нависед:

Номи сабзавот	Тухмӣ барои 10 м кв.	Тухмӣ барои 100 м кв.
Карам	25 г	
Сабзӣ	8 г	
Бодиринг	15 г	
Лаблабу	18 г	
Шалғам	3 г	
Лӯбиё	100 г	

1192. Қимати ифодаҳоро муқоиса кунед ва ба ҷойи нуқтаҳо аломати мувофиқ гузоред:

$$520 \cdot 100 \dots 520 \cdot 10$$

$$850 : 10 \dots 850 : 10 + 100$$

$$3 \cdot (100 + 20) \dots 3 \cdot 100 + 3 \cdot 20$$

$$(20 + 10) : 10 \dots 20 : 10 + 10 : 10$$

1193. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$204 \cdot (5\,201 - 4\,245) + 847$$

$$2\,000 - 216 : 108 \cdot 5$$

1194. *Шифоҳӣ:*

1) Хонанда соати 7-у 40 дақиқа ба мактаб рафта, соати 12-у 55 дақиқа ба хона баргашт. Ў барои рафтуомад ва дарс чӣ қадар вақт сарф намуд?

2) Як дарс 45 дақиқа давом кунад, пас 4 дарс чанд дақиқа давом мекунад? (Натиҷаро бо соат ифода кунед).

1195. Хонанда дар як рӯз барои ба мактаб рафта омадан 40 дақиқа вақт сарф кард. $\bar{U}$ барои ин дар 5 рӯз чанд дақиқа сарф мекунад?

1196. Ададхоро хонед:
 3 758   37 580   375 080   4 521 824

1197. Ифода кунед:
 2 соату 15 дақ. = ... дақ.   2 дақ. 20 сония = ... сония

1198.

Дар тамоми ҷаҳон бештар аз 200 зоти асп, аз ҷумла дар Тоҷикистон 13 зоти асп ҳаст. Қади асп аз 50 см то 185 см, массааш аз 60 кг то 150 кг мешавад. Асп 25 – 30 сол умр мебинад. Аз ададҳои 50 см ва 185 см; 60 кг ва 150 кг; 25 ва 30 сол истифода бурда, се нобаробарӣ нависед.

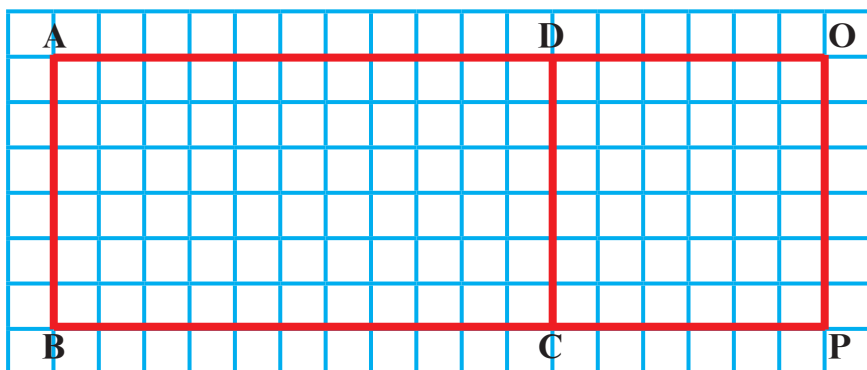

1199. Хатгӣ ҳисоб кунед:
 $87\ 027 : 3$ $9\ \text{т}\ 20\ \text{кг} \cdot 4$ $60\ \text{км}\ 6\ \text{м} : 6$
 $35\ 070 : 7$ $120\ \text{кг}\ 50\ \text{г} \cdot 3$ $93\ \text{м}\ 93\ \text{см} : 3$

Дарси 152

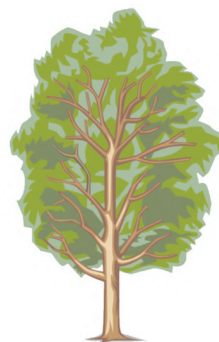

1200. Аз катакҳои нақша истифода бурда, масоҳати росткунҷаи **ABCD** ва квадрати **DOPC**-ро муайян намоед: (масоҳати 1 катакро 1 см кв. ҳисоб кунед).

К.м

1201. Дарахти чинор – аз 600 то 800 сол, арча аз 700 то 1 000 сол умр мебинад. Ин дарахтҳо аз чанд то чанд аср умр мебинанд?

1202. Ин ададҳоро хонед:
 3 214 185   4 000 000   7 623 904   21 121 001
 Онҳо чандрақамаанд?

Д.м

1203. Суммаро иҷро карда, ҷавоби мувофиқро ёбед:
 $19\,000 + 39\,500$
 А) калон аз 53 000   Б) хурд аз 53 000

1204. *Шифоҳӣ*: Дили одами солим дар як соат 4 800 маротиба мезанад. Дили одам дар як дақиқа чанд маротиба мезанад?

1205. Қавсхоро тавре гузored, ки баробариҳо дуруст бошанд:
 $550 : 11 + 6 \cdot 5 = 280$ $880 - 80 : 20 \cdot 5 = 200$

1206. Дар муодилаҳо компонентҳоро номбар карда, онҳоро ҳал намоед. Ҷуфти муодилаҳоро муқоиса кунед, онҳо чӣ монандӣ доранд?
 $280 : x = 14$ $x - 900 = 1\,100$
 $(280 : x) + 120 = 140$ $(x - 90) \cdot 2 = 220$

1207. Ба мағозаи китобфурӯшӣ як миқдор китоби дарсӣ оварданд. Вақте ки 273 китобро фурӯхтанд, 567 китоб монд. Ба мағоза чандто китоб овардаанд? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

1208. Як халта картошка 50 кг масса дорад. Бист халта картошка чӣ қадар масса дорад?

1209. Иваз кунед:

$$640 \text{ см} = \dots \text{ дм}$$

$$710 \text{ мм} = \dots \text{ см}$$

$$970 \text{ дм} = \dots \text{ м}$$

$$327 \text{ дм} = \dots \text{ м} \dots \text{ дм}$$

$$2 \text{ 100 м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$$

$$126 \text{ см} = \dots \text{ м} \dots \text{ см}$$

1210. Ададхоро хонед ва ба разрядҳо чудо кунед:

64 002

827 003

320 004

51 376

405 000

904 001

703 000

29 167

111 001

49 005

Дарси 153

1211. Ифода кунед:

$$4 \text{ 127 м} = 4 \text{ км } 127 \text{ м}$$

$$6 \text{ 341 м} =$$

$$195 \text{ см} = 1 \text{ м } 95 \text{ см}$$

$$2 \text{ 450 кг} =$$

1212. 40 халта шакар, ки ҳар кадомаш 50 кг масса дорад, чанд тонна мешавад? 100 халтааш-чӣ?

1213. Дарозии порчаҳоро чен кунед ва қиматашонро нависед:

1214. Ҳисоб кунед:

$$14 \text{ 976} : 24$$

$$32 \text{ 214} : 39$$

$$75 \text{ 144} : 4$$

$$25 \text{ 480} : 5$$

1215. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед: ҳосили тақсими ададҳои 7 680 ва 48 аз ҳосили тақсими ададҳои 192 ва 6 чанд воҳид зиёд аст?

1216. Баробарӣ нависед ва дурустиашро санчед: ҳосили тақсими ададҳои 360 ва 12 ба ҳосили зарби ададҳои 15 ва 2 баробар аст.

1217. Кадоме аз ин касрҳо ба кадом нақша мувофиқ аст? Чавобҳои дурустро муайян кунед:

1)

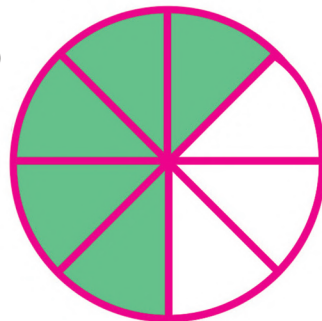

2)

А $\frac{3}{4}$
  В $\frac{1}{2}$
  С $\frac{5}{8}$

3)

1218. Ҳисоб кунед:

$$(47\,968 - 42\,812) \cdot 324$$

$$(60\,000 - 14\,000) : 230$$

Дарси 154

1219. Ифода навишта қиматашро ҳисоб кунед:

- 1) Адади 18 792 аз 58 чанд маротиба зиёд аст?
- 2) Адади 75 аз 18 450 чанд маротиба хурд аст?

1220. Суръати автомобил дар 1 соат 72 км аст. Суръати автомобил дар як дақиқа чӣ қадар аст? (72 км-ро бо метр 1 соатро бо дақиқа ифода карда, ҳал намоед).

1221. Суръати аспи зоти арабӣ (зоти қадимии саворӣ) дар 2 дақиқа 1 800 метр мебошад. Суръати аспи зоти арабӣ дар як соат чанд километр аст?

1222. Мисолҳоро зери ҳам навишта, ҳисоб кунед ва дурусти-ашонро санҷед:

$$8\,568 : 28 \qquad 59\,220 : 84 \qquad 6\,464 : 64 \qquad 56\,056 : 56$$

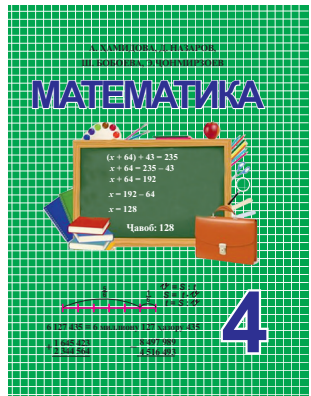
1223. Адади 2 500-ро аввал 25 маротиба зиёд, сипас 25 маротиба кам кунед. Оё натиҷа тағйир ёфт?

Агар адади 40-ро ду маротиба зиёд карда, ҳосили зарб 80-ро боз ба ду тақсим кунем, натиҷа тағйир на-
меёбад. Яъне, $40 \cdot 2 = 80$, $80 : 2 = 40$

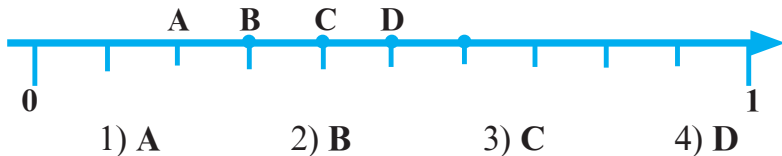

- 1224.** 1) Китоб 280 саҳифа дорад. Агар ҳар як саҳифа ба ҳисоби миёна 28 сатр дошта бошад, дар ин китоб ҳамагӣ чанд сатр ҳаст?
2) Китоби математикаи Шумо чанд саҳифа дорад? Дар як саҳифаи он чанд сатр ҳаст? Инро истифода бурда, монанди масъалаи якум масъала тартиб диҳед.

- 1225.** Компонентҳои амалро номбар карда, муодилаҳоро ҳал кунед:
 $(120 - x) + 75 = 150$ $(200 : x) \cdot 50 = 50$

- 1226.** Касри $\frac{2}{5}$ дар кадом нуқта ҷойгир аст?

- 1227.** Бо метр ифода кунед:
56 км = ... м   700 см = ... м   1 400 дм = ... м

- 1228.** Меъёри ҳарорати бадани одам аз 36 то 37 дараҷа мебошад. Агар ҳарорат 38 дараҷа ва ё аз ин зиёдтар бошад, оё ҳарорати баданро муътадил ҳисоб кардан мумкин аст? Ҳарорати бадани одамро бо кадом асбоб чен мекунам?

Дарси 155

- 1229.** Фаввора дар 45 дақиқа 1 260 литр обро берун мебарояд. Дар 1 соату 30 дақиқа фаввора чанд литр обро

берун мепартояд? (Соатро бо дақиқа ифода намуда, хал кунед).

1230. 1) Дар фабрикаи дӯзандагӣ ба нақша гирифтаанд, ки аз матои мавҷудбуда 225-то костюми мардона дӯзанд. Агар аз матоъ 180-то костюми мардона дӯзанд, 135 метр матоъ боқӣ мемонад. Дар фабрика чанд метр матоъ аст?

Шарти кӯтоҳ:

Буд - ? м   Нақша – 225 к | – 135 м монд.
Дӯхтанд - 18 к

Ҳал:

- 1) $225 - 180 = 45$ -то кам костюм.
- 2) $135 : 45 = 3$ м ба 1 костюм.
- 3) $225 \cdot 3 = 675$ м матоъ буд.

Ҷавоб: Дар фабрика 675 м матоъ буд.

2) Бо иборати «куртаи занона» монанди ин масъала тартиб диҳед ва онро ҳал намоед.

К.м

1231. Хаттӣ иҷро кунед:

$$\begin{array}{ccc} 480 \cdot 3 & 980 : 2 & 860 \cdot 20 : 4 \\ 1\ 440 : 3 & 490 \cdot 2 & 336 \cdot 30 : 4 \end{array}$$

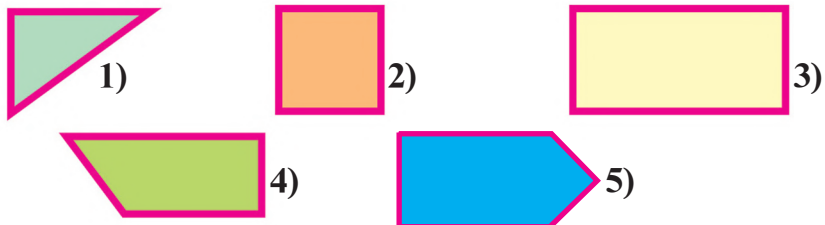

1232. Хаттӣ иҷро кунед:

$$\begin{array}{ccc} 94 \cdot 9 - 358 & 47 \cdot 6 - 111 & 11\ 160 : 248 \\ 78 \cdot 7 - 243 & 38 \cdot 9 - 152 & 15\ 525 : 345 \end{array}$$

1233. 1) Фигураҳои геометрии зеринро номбар кунед. Гуфтан мумкин, ки онҳо бисёркунҷаанд?

2) Кунҷҳои ростро бо истифодаи хаткашаки секунҷа-шақл ё қолаби кунҷи рост нишон диҳед.

Барои дониستاني чандто даҳӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад рақами охиринро партофтан лозим аст. Адади ҳосилшуда чандто даҳӣ буданро нишон медиҳад.

Масалан, адади 8 000 800-то даҳӣ; 704 385 70 438-то даҳӣ дорад. Барои дониستاني чандто садӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад ду рақами охирин партофта мешавад. Адади ҳосилшуда миқдори садихоро нишон медиҳад. Масалан, адади 6 300 63-то садӣ; адади 40 500 405-то садӣ дорад.

1234. 1) **Шифоҳӣ:** Дар ҳар як адади додашуда чандто даҳӣ ва садӣ ҳаст?

200   2 000   23 520   123 280   804 250   6 721 485

2) **Зарб ба адади 11. Хонед ва ёд гиред. $432 \cdot 11$**

Қоидаи 1. Адади охирин 2-ро чун натиҷаи охирини ҳосили зарб дар зери 2 менависем.

$$\begin{array}{r} 432 \\ \underline{2} \end{array}$$

Қоидаи 2. Рақами пасоянд 2 бо пешоянд 3 чамъ карда мешавад ($2+3=5$). Дар натиҷа пеш аз 2 панҷро менависем. Ин қоиदारо боз як маротиба такрор мекунем: $3 + 4 = 7$.

$$\begin{array}{r} 432 \\ \underline{752} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 432 \\ \underline{4752} \end{array}$$

Қоидаи 3. Ин ҷо адади 4 рақами охирини натиҷа буда, аз чап навишта мешавад: 4752 – ҳосили зарб.

1235. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$321 \cdot 3$

$3\ 139 : 43$

$75 \cdot 7 - 234$

$963 : 3$

$8\ 294 : 26$

$872 - 89 \cdot 3$

Дарси 156

1236. Волейболбозӣ байни ду даста дар майдони дарозиаш 18 м, бараш 9 м гузаронида мешавад. Масоҳати як тарафи майдон (нисфи майдон) чӣ қадар аст?

1237. Масоҳати майдони волейболбозӣ барои гурӯҳи 6-каса 162 м кв. аст. Агар бари майдон 9 м бошад, дарозии майдонро ёбед.

1238. Аз як сар буз 900 грамм пашм гирифтани мумкин аст. Аз 600 сар буз чӣ қадар пашм гирифта мешавад?

1239. Як сар буз 160 грамм шир медиҳад. 200 сар буз чӣ қадар шир медиҳад?

1240. Муодиларо ҳал намоед:
 $(x + 720) - 180 = 825$

1241. **Шифоҳӣ:** Дар ҳар як адади додашуда чандто ҳазорӣ ҳаст?
 35 000   210 000   4 600 000

Барои дониستاني чандто ҳазорӣ доштани адади додашуда аз тарафи рост се рақами охиронро партофта лозим аст. Адади боқимонда чандто ҳазорӣ буданаширо нишон медиҳад. **Масалан**, адади 62 000 – шасту ду ҳазорӣ; адади 814 000 ҳаштсаду чордаҳто ҳазорӣ дорад.

1242.

Зарб ба адади 11. Хонед ва ёд гиред. $3\,524 \cdot 11$

Қоидаи 1. Аз тарафи рост рақами охиринаи адади додашуда 4 чун рақами охиринаи натиҷа навишта мешавад.

Қоидаи 2. Ҳар як пешоянди адади додашуда аз рост бо ҳамсоҷаш чамъ карда мешавад: 2 чамъи 4 шаш, 5 чамъи 2 ҳафт, 3 чамъи 5 ҳашт.

Қоидаи 3. Рақами аввалин 3 аз чап охиринаи натиҷаи тарафи чап мешавад: 38 764 – ҳосили зарб.

1243. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3\,524 \cdot 11$$

$$4\,312 \cdot 11$$

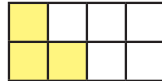

2) Волейболбозӣ бори аввал соли 1 895 дар Амрико пайдо шудааст. Дар Тоҷикистон дастаи волейболбозӣ соли 1 926 ташкил шудааст. Дар ҷумҳурӣ соли 1 977 ба ин бозӣ 79 385 нафар варзишгар машғул буд. Баландии тӯри волейбол ба синну соли бозингарон вобаста буда, аз 2 м 24 см то 2 м 43 см аст. Ададҳои 2 м 24 см ва 2 м 43 см-ро бо сантиметр иваз кунед.

Дарси 157

1244. Ҳиссаҳои рангшудаи фигураҳоро ёбед.

1245. **Шифоҳӣ:**

- 1) Воҳидҳои масоҳат ва ҷадвали масоҳатро номбар кунед.
- 2) 200 м кв. чанд дм кв. мешавад? 1 000 м кв. - чӣ?
- 3) 5 000 дм кв. чанд м кв. мешавад? 6 200 дм кв. - чӣ?
- 4) Агар масоҳат ва дарозии росткунҷа маълум бошад, бари он чӣ тавр ёфта мешавад?

1246. Муқоиса кунед ва аломати даркорӣ (>, <, =) гузоред:

$$170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6$$

$$25 + 60 \cdot 2 \dots 25 + 60 : 2$$

$$640 : 1 : 1 \dots 640 : 10 \cdot 1$$

$$533 : 1 \cdot 1 \dots 533 \cdot 1 : 1$$

Намунаи ҳал: $170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6$

1) $170 \cdot 10 = 1\,700$

1) $170 \cdot 10 = 1\,700$

2) $1\,700 + 6 = 1\,706$

2) $1\,700 - 6 = 1\,694$

$1\,706 > 1\,694$ Аз ин рӯ ба ҷойи нуқтаҳо аломати калон гузошта мешавад.

1247. Қимати чуфти ифодаҳоро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт?

$$270 + 30 = \qquad 350 - 40 =$$

$$(270 - 10) + 30 = \qquad (350 - 20) - 40 =$$

1248. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ м } 12 \text{ см} \cdot 4 \qquad 5 \text{ шабонарӯзу } 9 \text{ соат} \cdot 3 \qquad 2 \text{ т } 250 \text{ кг} \cdot 6$$

$$21 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3 \qquad 3 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} \cdot 4 \qquad 4 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 2$$

1249. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$144 : x = 12 \qquad x : 770 = 170 \qquad x - 360 = 240$$

1250. Бо рақамҳо нависед: ҳаштсад ҳазору панҷсаду бисту се; ёздаҳ ҳазору дусаду чор, яксаду ду ҳазору ҳаштсаду ёздаҳ.

Кӯдакон дар синни 3-солагӣ зиёда аз 400 калима, дар синни 5 – 6-солагӣ зиёда аз 800 калимаро ёд мегиранд.

Дарси 158

1251. 1) Дар шакли каср нависед ва хонед: панҷяк, аз се ду ҳисса, аз ҳашт панҷ ҳисса, ҳафтяк.

2) Бо рақамҳо нависед ва хонед: чилу панҷ ҳазору се-саду ҳафт, дувоздаҳ миллиону яксаду понздаҳ ҳазор, ҳафтсаду сию ду ҳазору чорсаду чордах.

1252. Ададҳоро ба синфҳо чудо кунед:

$$24 \ 321 \ 893 \qquad 708 \ 905 \ 184$$

Синфи яқум кадом разрядҳоро дар бар мегирад? Синфи дуҷум-чӣ? Синфи сеҷум-чӣ?

1253. Бозии «Кӣ зудтар?». Ифодаҳоро бо тартиби камшавии қиматашон нависед:

$$280 \cdot 3 \quad 290 : 2 \quad 72 : 2 \quad 140 : 10 \quad 712 + 8 \quad 900 - 0$$

1254. Ифода кунед:

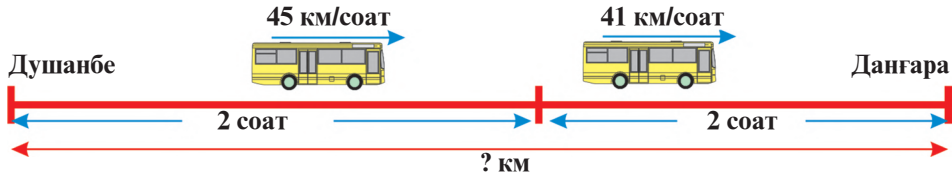
$$50 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$4\,000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$1 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$800 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

1255. Аз Душанбе ба Данғара автобус 2 соат бо суръати 45-километрӣ ва 2 соат бо суръати 41-километрӣ ҳаракат кард. Масофаи роҳи байни Душанбе ва Данғара ро ёбед:

1256. Квадрате тасвир намоед, ки периметраш 16 см бошад. Масоҳати ин квадратро ёбед.

1257. Аз шаҳри Душанбе ва аз маркази ноҳияи Ҷалололиддини Балхӣ ду автобус дар як вақт ба пешвози якдигар ба роҳ баромада, пас аз 2 соат вохӯрданд. Суръати як автобус 31 км/соат, суръати автобуси дигар 33 км/соат буд. Масофаи байни Душанбе ва маркази ноҳияи Ҷалололиддини Балхиро ёбед.

1258. Ҳисоб кунед:

$$8\,400 - (250 + 900 : 3)$$

$$1\,971 : 3$$

$$2\,740 \cdot 4$$

1259. Хонед ва бо рақамҳо нависед: Масофаи хурдтарини байни Замин ва Моҳ ба сесаду панҷоҳу шаш ҳазору чорсаду даҳ километр баробар буда, калонтарин масофа чорсаду шаш ҳазору ҳаштсаду чил километр мебошад.

Дарси 159

1260. *Шифоҳӣ:* 1) Катакҳои холиро пур кунед ва гӯед, ки ҳосили зарбро чӣ тавр ёфтед. Чӣ тағйир ёфт?

a	15	15	15
b	6	8	10
$a \cdot b$			

Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

2) Катакҳои холиро пур кунед. Ҳосили тақсими чӣ тавр ёфтед? Чӣ тағйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

<i>a</i>	72	64	32
<i>b</i>	8	8	8
<i>a : b</i>			

1261. Масоҳати майдон 1500 м кв. аст. Ба ин майдон 75 кг нуриҳои маъданӣ андохтанд. Барои майдони масоҳаташ 3000 м кв. аз ин гуна нуриҳои маъданӣ чӣ қадар лозим аст?

1262. Тарзи ҳисоббарорино фаҳмонед ва мисолҳоро ҳал карда, дурустии онҳоро санҷед:

Намуна:

$$\begin{array}{r} 3\ 048 \mid 381 \\ - 3\ 048 \mid 8 \\ \hline 0 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 381 \\ \times 8 \\ \hline 3\ 048 \end{array}$$

Чаро 381-ро ба 8 зарб кардед?

$$1\ 816 : 227$$

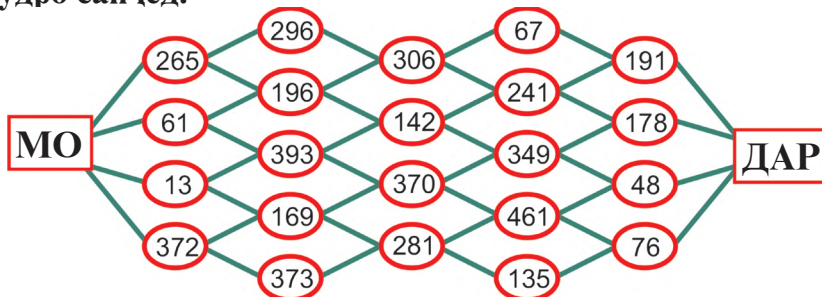
$$1\ 143 : 127$$

$$5\ 080 : 635$$

1263. Ҳиҷои «МО» меҳоҳад, ки ба ҳиҷои «ДАР» пайваस्त шавад. Барои он ки ба мақсад расад, вай бояд 1 000 қадам гузорад. Дар расм роҳҳои зиёде ҳастанд. Лекин фақат бо як роҳ, ки 1 000 қадам аст ва «МО» ба «ДАР» расида, «МОДАР» мешавад. Шумо, бачаҳои азиз, оё ин роҳро ёфта метавонед?

Худро санҷед!

1264. Аз қимати ифодаҳои додашуда истифода карда, як баробарӣ ва як нобаробарӣ нависед:

$$84 : 21 + 96 \quad 36 : 9 + 96 \quad 96 - 84 : 21 \quad 96 - 96 : 32$$

1265. Тақсими ҳаҷми иҷро карда, бақияро ёбед:

$$2\ 050 : 50 \quad 6\ 270 : 60 \quad 2\ 734 : 35$$

Ба хотир оред! Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад. **Масалан:**

$$1\ 007 : 5 = 201 \text{ (б. 2)}, 2 < 5.$$

1266. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

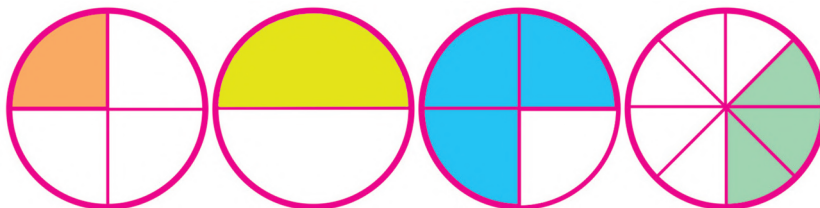
$$56\ 000 - 4\ 800 : 2\ 400 \quad 40\ 000 - (23\ 050 - 18\ 000)$$

$$12\ 000 : 2 + 490 - 270 \quad 280 \cdot 3\ 000 : 280 - 990$$

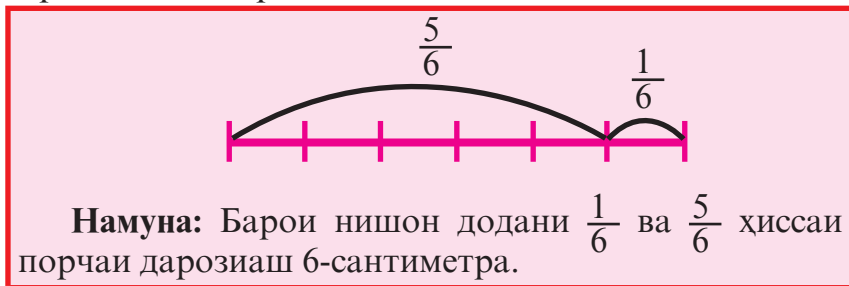
Дарси 160

1267. 1) Чанд ҳиссаи фигура ранг карда шудааст? Ин ҳиссаро дар намуни қаср нависед ва онро хонед:

2) Порчаи дарозии 4 - сантиметра тасвир намуда, чорак ва сеякашро нишон диҳед:

К.м

1268. Дар завод бо дастгоҳ дар 30 дақиқа 420 кг мех тайёр мекунад. Дастгоҳ дар як соат чанд килограмм мех тайёр мекунад?

Шарти кӯтоҳ:

1 соат = 60 дақиқа

30 дақ. – 420 кг

1 соат – ? кг

420 кг

1269. Дар муодилаҳо компоненти амалхоро муайян карда, онхоро ҳал намоед ва дурустиашро санҷед:

$$(x \cdot 42) - 40 = 800 \quad x : 4 + 2\,500 = 5\,000$$

$$x + 780 = 1\,000 - 130$$

Намуна: $x \cdot 42$ – тарҳшаванда буда, аз зарби адади номаълум x ва **42** иборат аст, **40** – тарҳкунанда, **800** – фарқ (ё ҳосили тарҳ).

1270. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(100 + 40) : 2$$

$$(160 + 240) : 8$$

$$(120 + 160) : 40$$

$$(200 + 100) \cdot 7$$

К.м

1271. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

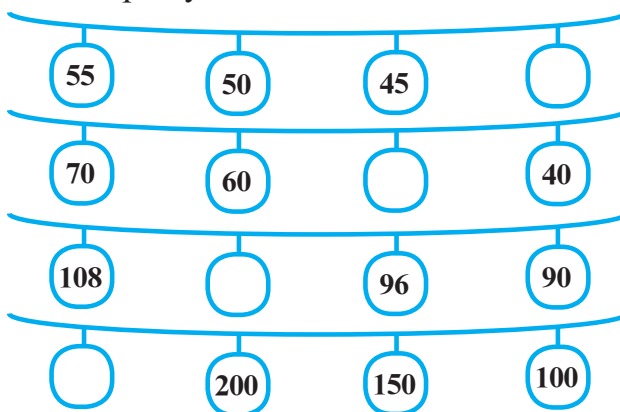
$$x - 7\,500 = 9\,000$$

$$1\,200 + x = 1\,020 + 480$$

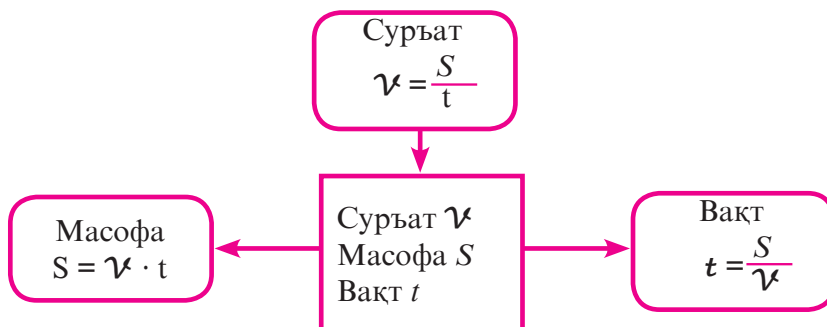
$$7\,500 : x = 500$$

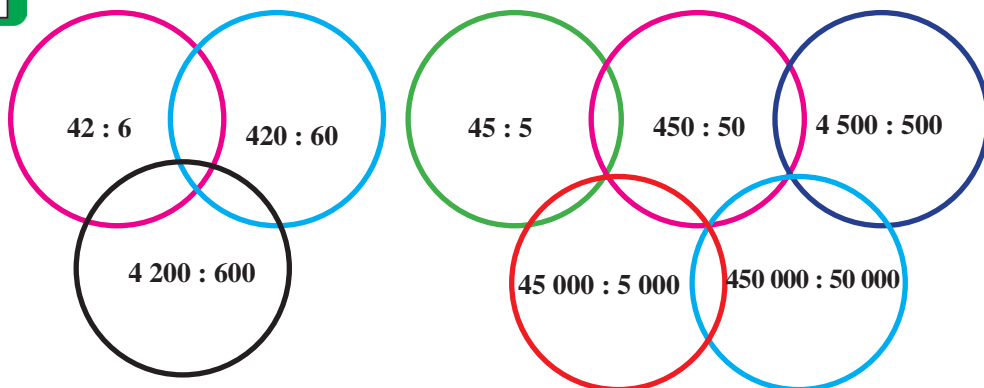
2) **Шифоҳӣ:** Пайдарпайии ададхоро муайян карда, адади давраи холиро гӯед.

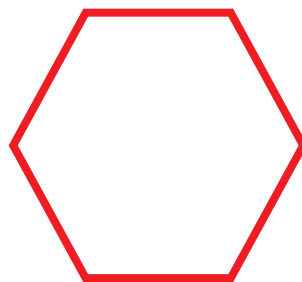
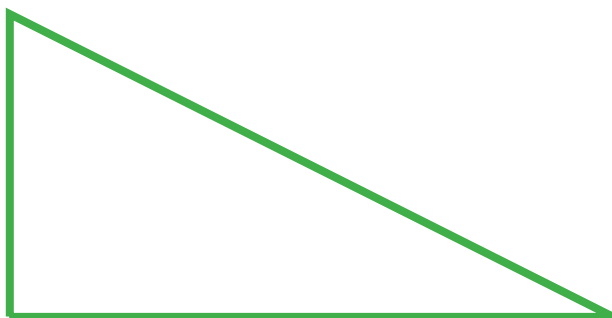
1272. Нақшаро шарҳ диҳед.

1273. Ҳисоб кунед:

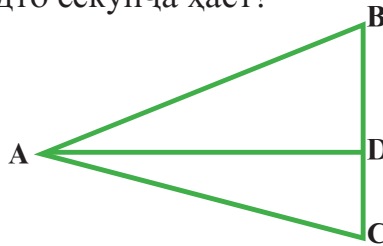

1274. Периметри фигураҳоро ёбед:

ТАКРОП

1. Ду гурӯҳи коргарон мебоист ба масофаи 160 км роҳи оҳан месохтанд. Гурӯҳи якум дар як ҳафта $\frac{1}{8}$ ҳиссаи роҳро, гурӯҳи дуюм $\frac{1}{8}$ ҳиссаи боқимондаи роҳро сохтанд. Ду гурӯҳ дар як ҳафта чанд километр роҳ сохтанд? Боз чанд километр роҳи оҳан бояд созанд?
2. $\frac{3}{5}$ ҳиссаи 90 км-ро ёбед; $\frac{2}{7}$ ҳиссаи 1 400 сомони ро ёбед; $\frac{3}{4}$ ҳиссаи 12 тоннаро ёбед; $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад ба 20 баробар аст. Ин ададро ёбед. $\frac{1}{6}$ ҳиссаи 120 сомони ро ёбед.
3. Дар нақша чандто секунҷа ҳаст?

Ҳатти **AD** барои кадом секунҷаҳо тарафи умумӣ мебошад?

4. **Хонед ва дар хотир нигоҳ доред:** Дар кураи Замин тақрибан 900 навъи бунафша мавҷуд аст, аз ҷумла дар Тоҷикистон 17 навъи он месабзад. Аз баъзе навъҳои бунафша рағани эфир мегиранд, ки он дар атриёту тиб истифода мешавад.

5. Хоҷагӣ 5 200 дона лимӯро дар 26 қуттӣ ҷойгир кард. Ба ҳар як қуттӣ чандтоӣ лимӯ рост омадааст? Масъалаи баръакс сохта, онро ҳал кунед.
6. Ҷадвалхоро пур кунед. Чӣ тағйир ёфт? Чаро ҳосили зарб зиёд шуд? Ҳосили тақсим-чӣ?

<i>a</i>	10	20	30
<i>b</i>	5	5	5
<i>a · b</i>			

<i>a</i>	40	80	100
<i>b</i>	2	2	2
<i>a : b</i>			

7. Барои дониستاني чанд воҳид зиёд ё кам будани як адад назар ба адади дигар чӣ бояд кард? Адади 890 аз адади 800 чанд воҳид зиёд аст? Адади 800 аз адади 890 чанд воҳид кам аст?

Ба хотир оред! Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, аз адади калон адади хурд тарҳ карда мешавад.

8. Барои дониستاني он ки як адад аз адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, чӣ бояд кард? Адади 360 аз адади 90 чанд маротиба зиёд аст? Адади 90 аз адади 360 чанд маротиба кам аст?

Ба хотир оред! Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, ҳамеша адади калон ба адади хурд тақсим карда мешавад.

9. Ин ададҳоро хонед:

5, 9, 55, 555, 5 555, 55 555, 99, 999, 9 999,
99 999, 59, 5 599, 555 999, 55 559 999, 5 555 599 999,
95, 9 955, 999 555, 99 995 555, 9 999 955 555.

Барои навиштани ин ададҳо аз кадом ду рақам истифода шудааст?

10. 1) 22 апрели соли 1 970 Сирки тоҷик ба кор даромад. Ба кор оғоз кардани Сирки тоҷикро чанд сол шудааст? Соли 1 970 асри чанд аст?

- 2) Бари гилеми росткунҷашакл 14-то шакли квадратча, дарозии гилем 28-то чунин квадратча дошт. Дар атрофи гилем ҳамагӣ чандто квадратча ҳаст?

11. Дар тамоми дунё зиёда аз 8 000 хели ангур, аз ҷумла дар Тоҷикистон 211 навъи ангур парвариш мешавад. Дар мавсими ангурпазӣ ҳар кас бояд рӯзе 300 – 500 грамм ангур хӯрад. (Ангур барои иллоти дил, меъда, чигар, шуш, асаб ва ғайра фойданок аст).

12. Бозии «Кй зудтар?».

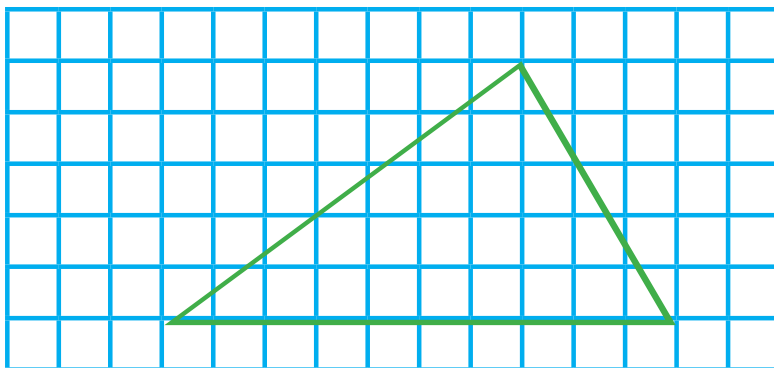
1) Суммаро ёбед:

$$\begin{array}{cccc} 8\,200 + 800 & 6\,500 + 500 & 3\,430 + 570 & 4\,740 + 260 \\ 8\,200 + 1\,800 & 6\,500 + 3\,500 & 3\,430 + 5\,700 & 7\,800 + 2\,200 \end{array}$$

2) Фарқро ёбед:

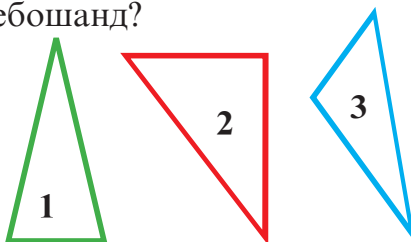
$$\begin{array}{cccc} 502 - 207 & 1\,856 - 56 & 6\,903 - 903 & 22\,710 - 710 \\ 1\,502 - 502 & 1\,725 - 25 & 1\,200 - 103 & 31\,700 - 700 \end{array}$$

13. 1) Тарафҳои секунҷаро чен карда, периметри онро ёбед:

2) Периметри секунҷа 42 см аст. Дарозии як тарафи он 20 см ва дарозии тарафи дигараш 2 маротиба камтар аст. Дарозии тарафи сеюми онро ёбед.

14. Кадоме аз ин секунҷаҳо секунҷаи росткунҷа, кундкунҷа ва тезкунҷа мебошанд?

15. Як халтаи биринҷ 50 кг масса дорад. Барои 2 тонна биринҷ чандто хамин халта лозим аст? Барои 10 тонна-чӣ?

16. Дар нури адади нуқтаҳои 1 ва 4-ро қайд намоед:

17. Ифодаҳои ададӣ ва ҳарфиро аз ҳам чудо карда онҳоро дар алоҳидагӣ нависед:

$24 + 6$	$a + b$	$92 - 12$	$92 - b$
$44 : 22$	$b : c$	$9 \cdot 8$	$a \cdot b$
$a + 6$	$92 - b$	$a \cdot 8$	$b : 2$
$15 + 14$	$a - b$	$a \cdot c$	$b : a$

18.

1 000 донаи тухми бихӣ аз 24 г то 44 г масса дорад. Як бихӣ аз 200 г то 1 000 г (баъзан то 3 кг) масса дорад. Бихӣ аз 2-солагӣ то 50-солагӣ ҳосил медиҳад.

- 1) Тарафҳои секунҷа 1 дм, 12 см, 14 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.
- 2) Тарафҳои чоркунҷа 6 см, 50 мм, 7 см, 20 мм аст. Периметри чоркунҷаро ҳисоб кунед.
- 3) Дарозии ҳавлиии росткунҷашакл 40 м, бараш 3 000 см аст. Сантиметрро ба метр гардонда, периметр ва масоҳати ҳавлиро ҳисоб намоед.
- 4) Дар нури ададӣ нуқтаҳои 1 , 2 , 3 , 4 , 6 ва 9-ро ҷойгир кунед:

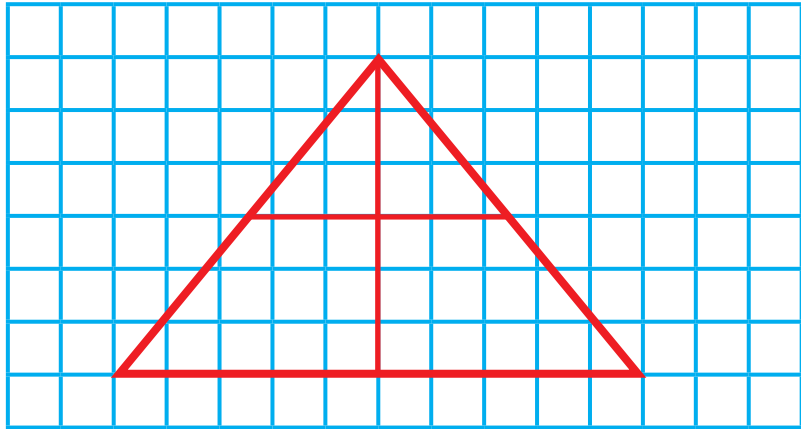

19. Қади Саид 1 м 35 см ва қади Миҷгона 92 см мебошад. Қади Саид назар ба Миҷгона чанд сантиметр зиёд аст? Ҷавобро бо миллиметр ифода кунед.

20. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

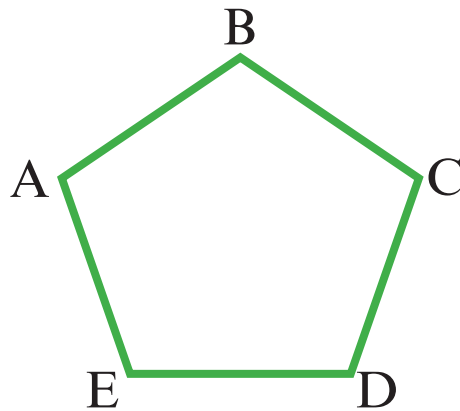
$320 \cdot 16 : 16 + 480 - 175$	$2\ 000 - (4\ 352 : 17 + 244)$
$16\ 828 : 28 - 844 : 2$	$627 \cdot 212 + 908 \cdot 201$

21. 1) Дар нақша миқдори кунҷҳои рост, секунҷаҳо ва чоркунҷаҳоро муайян кунед:

2) Масъалае тартиб диҳед, ки дар он **суръат** ва **масофа** маълум, вале **вақт** номаълум бошад.

22. 1) Тарафҳои бисёркунҷаи **ABCDE**-ро чен карда, периметри онро ёбед:

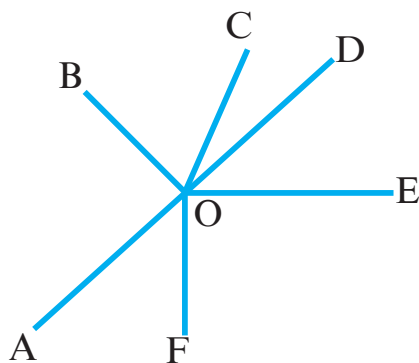
2) Тарафҳои майдони чоркунҷашакли мактаб 320 м, 550 м, 280 м ва 550 м аст. Периметри ин майдонро ёбед.

23. Дар расм барои нурҳои **OA**, **OB**, **OC**, **OD**, **OE** ва **OF** нуқтаи **O** умумӣ мебошад.

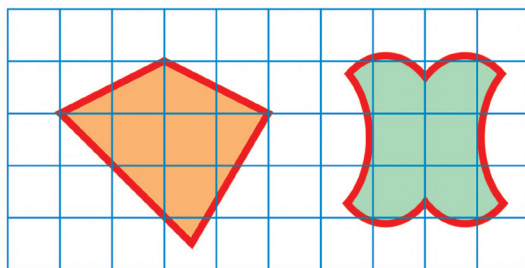
а) Кадоме аз ин нурҳо кунҷҳои ростро ташкил медиҳанд?

б) Кадоме аз ин нурҳо кунҷи кундро ташкил медиҳанд?

в) Боз кадом кунҷҳо дар расм мавҷуданд?

24. Аз палетка истифода карда, масоҳатҳои катакҳои пурра ва нопурраи фигураҳоро ҳисоб карда, масоҳати ҳар як фигураро ёбед:

25. Бо ин ченакҳо шинос шавед:

1) Фунт – қадоқ (фунтовӣ - санги якқадоқа)

1 қадоқ = 409 г

1 ар = 1 сотих = 100 м кв.

2) Таноб, сотих – ченакҳои масоҳат 1 га = 10 000 м кв.

1 таноб = 2 500 м кв.

1 сотих = 100 м кв.

1 м кв = 10 000 см кв.

Дар қадим ва ҳоло низ калонсолон қадоқ, таноб, сотих, ваҷаб ва монанди инҳоро дар гуфтугӯи худ истифода мекоранд.

1 қадоқ чанд грамм аст? 1 таноб чанд м кв. аст? 1 сотих-чӣ?

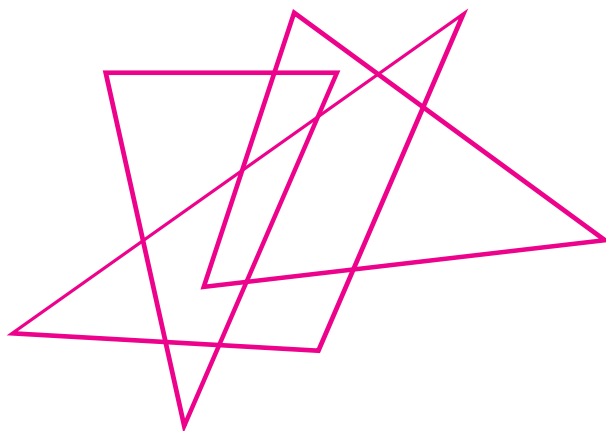
Таноб, сотих ченакҳои чист? 1 м кв. чанд см кв. аст? Чӣ

хел муайян кардед, ки 1 м кв. ба 10 000 см кв. баробар аст?

1 ар чанд сотих аст? 1 ар ба чанд м кв. баробар аст? 1 гектар

ба чанд м кв. баробар аст?

26. Дар расм чандто секунча ва чоркунча ҳаст?

Ҳосияти тақсим: $0 : b = 0$, $0 : 4 = 0$
 Агар сифрро ба адад тақсим кунем, сифр ҳосил мешавад.

27. Ду росткунҷае тасвир кунед, ки масоҳати ҳар кадоми онҳо ба 36 см кв. баробар бошад.

28. Хаттӣ иҷро кунед:

$$3\ 146 : 13$$

$$9\ 000 - 5\ 700$$

$$24\ 750 : 15$$

$$20\ 000 - 9\ 000$$

29. 1) Росткунҷае тасвир намоед, ки дарозиаш 6 см, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар бошад. Масоҳати росткунҷаро ёбед.

2) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 97 = 2\ 001$$

$$890 - x = 400$$

$$(250 - x) : 5 = 35$$

$$180 : x = 90$$

30. Тезгӯякро машқ кунед.

Зарби панҷу панҷ шавад бисту панҷ,

Зарби шашу шаш шавад сиву шаш.

31. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3\ 050 \cdot 18$$

$$5\ 490 : 18$$

$$2\ 872 \cdot 25$$

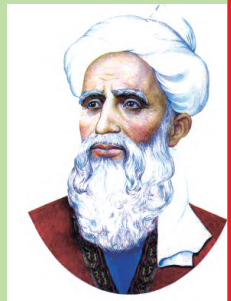
$$7\ 050 : 25$$

То замони мо аз осори Рӯдакӣ зиёда аз 1 000 мисраъ шеър омада расидааст. Мероси адабии ӯ хеле бузург-ҳаҷм будааст. Шоири асри XI Асадии Тӯсӣ шаҳодат

медихад, ки Рӯдакӣ 180 ҳазор байт шеър дошт. Шоири асри XII Рашидии Самарқандӣ мегӯяд, ки шеъри Рӯдакӣ беш аз 1 миллиону 300 ҳазор мисраъ будааст:

*Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
Шеъри ӯро баршумурдам сездаҳ раҳ сад ҳазор,
Ҳам фузун ояд, агар чунон ки бояд бимарӣ.*

32. Ҳисоби шавқовар! Натиҷаро санҷед.

$$\begin{array}{ll} 15\ 873 \cdot 7 = 111\ 111 & 15\ 873 \cdot 42 = 666\ 666 \\ 15\ 873 \cdot 14 = 222\ 222 & 15\ 873 \cdot 49 = 777\ 777 \\ 15\ 873 \cdot 21 = 333\ 333 & 15\ 873 \cdot 56 = 888\ 888 \\ 15\ 873 \cdot 28 = 444\ 444 & 15\ 873 \cdot 63 = 999\ 999 \\ 15\ 873 \cdot 35 = 555\ 555 & \end{array}$$

33. Адади партофташударо гузоред.

6 000	7 000	2 000
1 000	5 000	
8 000	3 000	4 000

34. Хосиятҳои зарб ба сифр ва зарб ба якро баён кунед.

$$\begin{array}{lll} 1 \cdot 3\ 344 = 3\ 344 & 0 \cdot 4\ 564 = 0 & 7\ 000 \cdot 0 = 0 \\ 3\ 344 \cdot 1 = 3\ 344 & 4\ 564 \cdot 0 = 0 & 0 \cdot 0 = 0 \end{array}$$

Ҳангоми зарб ба адади 1 000 (1 000 маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш сето сифр илова кардан лозим аст.

35. Ду коргар дар 2 соат 2 м чӯй кофтанд. Чанд коргар дар 5 соат 5 м чӯй мекобанд?

Массаи тарбуз 2 кг ва боз ними тарбуз аст. Массаи 4 тарбуз чанд килограмм мебошад?

36. Ададе нависед, ки аз сад миллион 4 воҳид кам бошад.

Ададе нависед, ки аз даҳ миллион 1 воҳид кам бошад.

3 адади пасоянди адади 9 999 997-ро нависед.

Аз 10-то воҳид якто даҳӣ,
аз 10-то даҳӣ якто садӣ,
аз 10-то садӣ якто ҳазорӣ,
аз 10-то ҳазорӣ якто даҳҳазорӣ,
аз 10-то даҳҳазорӣ якто садҳазорӣ,
аз 10-то садҳазорӣ якто миллионӣ
аз 10-то миллионӣ якто даҳмиллионӣ
аз 10-то даҳмиллионӣ якто садмиллионӣ
аз 10-то садмиллионӣ якто миллиард
аз 10-то миллиард якто даҳмиллиардӣ
аз 10-то даҳмиллиардӣ якто садмиллиардӣ ташкил
меёбад.

Пас аз воҳид чанд сифр навиштан лозим, то ки даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ, миллион, даҳмиллион, садмиллион, миллиард, даҳмиллиард ва садмиллиард ҳосил шавад.

37. Оё ҳисоб карда метавонед. Худро санҷед!

$$55 \cdot 555 + 5 \ 555 : 55 - 555 \quad x : 55 = 11 \ 111$$

$$666 \cdot 6 \ 666 + 666 \ 666 : 666 - 6 \ 666 \quad x : 666 = 22 \ 222$$

38. Дарозии хати шикастаро ёбед. Порчаҳои дарозихояшон ба 3 см, 5 см, 11 см 4 мм ва 9 см 9 мм баробарро пайдарпай пайваस्त карда, чоркунча сохтанд. Периметри чоркунчаро ёбед.

39. Аз кадом адади чоррақама 1-ро тарҳ кунем, адади серақама ҳосил мешавад?

Кадам адади чоррақамаро бо 1 чамъ кунем, адади панчрақама ҳосил мешавад?

Аз кадом адади панчрақама 1-ро тарҳ кунем, адади чоррақама ҳосил мешавад?

Кадам адади панчрақамаро бо 1 чамъ кунем, адади шашрақама ҳосил мешавад?

40. Хосиятҳои зарб ва тақсим ба 1 ва 0-ро ба хотир гиред.

Хосиятҳои зарб ва тақсим ба 1 ва 0		
Формула	Намуна	Шарҳ
$a \cdot 1 = a$	$15 \cdot 1 = 15$	Ададро ба як зарб кунем, ҳуди адад ҳосил мешавад.
$1 \cdot a = a$	$1 \cdot 15 = 15$	Якро ба адад зарб кунем, ҳуди адад ҳосил мешавад.
$a : 1 = a$	$15 : 1 = 15$	Ададро ба як тақсим кунем, ҳуди адад ҳосил мешавад.
$a \cdot 0 = 0$	$15 \cdot 0 = 0$	Ададро ба сифр зарб кунем, ҳамеша сифр ҳосил мешавад.
$0 \cdot a = 0$	$0 \cdot 15 = 0$	Сифрро ба адад зарб кунем, ҳамеша сифр ҳосил мешавад.
$0 : a = 0$	$0 : 15 = 0$	Сифрро ба адад тақсим кунем, ҳосили тақсим ба сифр баробар мешавад.
$a : 0$	$15 : 0$	Ба сифр тақсим кардани адад мумкин нест.
$a : a = 1$	$12 : 12 = 1$	Ҳангоми тақсими ду адади якхела, ҳосили тақсим ба як баробар мешавад.
$a - a = 0$	$12 - 12 = 0$	Ҳангоми тарҳи ду адади якхела, фарқ ҳамеша ба сифр баробар мешавад.
$a - 0 = a$	$12 - 0 = 12$	Ҳангоми аз адад тарҳ кардани сифр, фарқ ҳамеша ба ҳамон адад баробар мешавад.
$0 + a = a$	$0 + 12 = 12$	Ҳангоми сифро ба адад ҷамъ кардан, дар сумма ҳамон адад ҳосил мешавад.
$a + 0 = a$	$12 + 0 = 12$	Ҳангоми ададро ба сифр ҷамъ кардан, дар сумма ҳамон адад ҳосил мешавад.

Падару модарони мухтарам!

Дар соли таҳсили оянда фарзанди шумо ба дарсҳои математика бояд бо маводди зерин ба синфи 5 ояд:

1. Математика (китоби дарсӣ барои синфи 5).
2. Хаткашак (линейка), паргор (циркул).
3. Қаламҳои одӣ (2-то) ва ранга (1 қуттӣ).
4. Дафтари дорои катаки умумӣ (40 – 45-варақа) ва дафтари 12-варақаи катақдор.
5. Хома (ручка), (2-3-то, бунафш ва сурх).

МАЪЛУМОТНОМА

- 1) **Арифметика** қисми асосии математикаро ташкил медиҳад. Арифметика калимаи юнонӣ буда, маънояш «адад» аст, яъне илм дар бораи адад ва амалҳо бо онҳост.
- 2) **Адад** калимаи арабӣ буда, маънояш шумор, ҳисоб аст.
- 3) **Нумератсия** рақамнависӣ, маҷмӯи тарзҳои гуногуни номгузорӣ ва ишораи ададҳост.
- 4) **Аломатҳои математикӣ** ишораҳои шартӣ буда, барои навиштани мафҳумҳои математикӣ, ҷумлаҳои математикӣ ва ҳисоб таъйин шудаанд. Масалан, аломати амалҳое, ки ба ҷойи калимаҳои **ҷамъ**, **тарҳ**, **зарб**, **тақсим**, **калон**, **хурд** ва баробар истифода мешаванд. Мувофиқан онҳоро бо аломатҳои «**+**», «**-**», «**×**», «**:**», «**>**», «**<**», «**=**» ишорат мекунанд.
- 5) Калимаҳои **ал-ҷабр** ва **ал-муқобала** номи алгебра буда, бори аввал дар асарҳои математикии Муҳаммад ибни Мӯсо, машхур ба Ал-Хоразмӣ (783 – 850) истифода шудаанд.
- 6) **Кило** бузургии математикист. Кило калимаи лотинӣ буда, маънояш «ҳазор» аст.
- 7) **Каср** аз калимаи арабии «**қасара**» гирифта шуда, маънояш «**пора кардан**», «**шикастан**», «**тақсим кардан**» ва «**рахна**» аст.
- 8) **Метр** бузургии математикӣ буда, аз забони юнонӣ гирифта шудааст. Маънояш «**чен кардани дарозӣ**» аст.
- 9) **Сифр** аломатест, ки дар ҳисоб ва дар танҳои қимат надорад.
- 10) **Пуд** бузургии математикӣ мебошад, ки ба 16 кг баробар аст.
- 11) **Палетка** асбобест, ки барои чен кардани масоҳати фигураҳои сарҳадашон қачхатаи геометрӣ истифода мешавад.
- 12) **Периметр** ҳосили ҷамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунча, чоркунча, росткунча, панҷкунча ва ғайраҳо) аст.
- 13) **Плюс** ва **минус** калимаҳои лотинӣ буда, маъноҳои мусбат ва манфиро (ҷамъ ва тарҳ) доранд.
- 14) **Ребус** чистонест, ки калима ва ҷумлаҳои он бо расм ва ҳарфу аломатҳо ифода карда мешаванд. Ребус як навъи муаммо аст.
- 15) **Рух** яке аз муҳраҳои шатранҷ аст, ки шакли бурҷро меонад. Шатранҷ шохмот аст. Бурҷ бинои манорамонанди мустақкам, ки дар гӯшаҳои қалъа сохта мешавад.

БОЗИҶОИ МАТЕМАТИКӢ

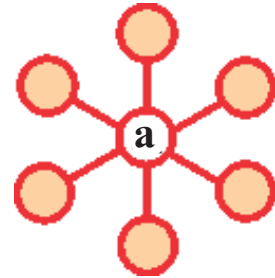
- 1) Бо истифода аз расм ҳарфҳои калимаи «МУАЛЛИМ»-ро тавре ҷойгир кунед, ки ин калима бо чанд тарз хонда шавад.

Намуна: калимаи «ХОНАНДА»

X		H		H		A
	O		A		D	
X		H		H		A
	O		A		D	
X		H		H		A

- 2) Бо истифода аз расм ҳарфҳои калимаи «МИЛЛИОН»-ро тарзе ҷойгир кунед, ки ин калима бо чанд роҳ хонда шавад.
- 3) Амалҳо, рақамҳо ва ададҳои мувофиқро ёфта, ребусҳоро пур кунед:

	a			
	a			
з	a	р	б	
	a			

- 4) Бо се тарз суммаро ҳисоб карда, натиҷаро муқоиса кунед:

3	8	7
10	6	2
5	4	9

7	8	3
2	6	10
9	4	5

МАЪЛУМОТИ МУХТАСАР ДОИР БА БАЪЗЕ КАШФИЁТИ ОЛИМОНИ МАТЕМАТИКАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

I. Абӯалӣ ибни Сино (980 – 1 037). Абӯалӣ ибни Сино дар деҳаи Афшанаи Бухоро таваллуд шудааст. ӯ донишманди тоҷику форс, олими барҷаста ва муаллифи китоби «Қонуни тиб» мебошад. Ибни Сино дар соҳаи математика ва дигар фанҳо низ китобҳои бисёре навиштааст. «Донишнома» ва «Аш-шифо» аз ҷумлаи китобҳои ӯ мебошанд. Китоби «Аш-шифо» дорои боби «Фанни ададҳо» аст, ки дар он масъалаҳои гуногуни математикӣ гирд оварда шудаанд. Намунаи баъзе мисолҳо аз ҳамин боби китоби Ибни Сино меорем.

1. Адади 82 165 714 ба 2 бебақия тақсим мешавад ё на? Инро месанҷем.

Тарзи 1. Аз адади додашуда рақамҳои 8, 2, 6, 4-ро хат мезанем ё рӯи онҳоро мепӯшем (чунки онҳо ба 2 бебақия тақсим мешаванд). Сипас рақамҳои 1, 5, 7, 1 боқӣ мемонанд. Рақамҳои 1, 5, 7, 1 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $1 + 5 + 7 + 1 = 14$, $14 : 2 = 7$. Бинобар ин рақамҳои 1, 5, 7, 1-ро ҳам хат мезанем ё рӯяшонро мепӯшем. Дар адад рақами дигар намонд. Чунонки мебинем, бо ин тарзи ҳисобкунӣ тақсим зудтар ва осонтар иҷро мешавад. Барои боварӣ ҳосил кардан, агар адади додашуда 82 165 714-ро ба 2 тақсим намоед, адади 41 082 857 ҳосил мешавад. Барои санҷиш адади 41 082 857-ро ба 2 зарб кунем, адади додашуда 82 165 714 пайдо мешавад.

Тарзи 2. Дар адади додашуда 82 165 714 суммаи ҳамаи рақамҳоро ёфта, натиҷаро ба 2 тақсим мекунем: $8 + 2 + 1 + 6 + 5 + 7 + 1 + 4 = 34$, $34 : 2 = 17$. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 бебақия тақсим мешавад.

2. Оё адади 9 872 ба 2 тақсим мешавад? Инро санҷед.

1) Рақамҳои 8 ва 2 ба ду тақсим мешаванд. Онҳоро хат задем.

2) 9 ва 7 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $9 + 7 = 16$, $16 : 2 = 8$; бинобар ин рақамҳои 9 ва 7-ро низ хат задем. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 тақсим мешавад. Аз рӯи ин тарзи ҳисоббарорӣ оид ба тақсим ба 2, 3, 5, 9 ва ғайра хулосаҳо оварда шудаанд, ки онҳо то ҳол аҳаммияти амалии худро гум накардаанд.

II. Алоуддини Қӯшчӣ (1 402 – 1 474). Донишманди тоҷику форс Алоуддини Қӯшчӣ аз шогирдони Мирзо Улуғбек буда, дар соҳаи математика кашфиёти назаррасро анҷом додааст. Қӯшчӣ соли 1 425 асари илмӣ худ «Рисола оид ба илми ҳисоб»-ро навишта буд. Дар ин асараш вай тарзҳои зарби ададҳои бисёррақамаро баён кардааст. Китоб масъалаҳои гуногуни арифметикиро дар бар мегирад. Ҳамчун намуна ду масъаларо аз ин асар пешниҳод менамоем:

1. Ҳосили зарбро бо тартиби зиёдшавиаш нависед:

$$27 \cdot 12 \qquad 51 \cdot 11 \qquad 16 \cdot 14 \qquad 74 \cdot 15 \qquad 16 \cdot 16$$

2. Ҳосили зарбро бо тартиби камшавиаш нависед:

$$14 \cdot 9 \qquad 14 \cdot 12 \qquad 15 \cdot 16 \qquad 14 \cdot 15 \qquad 30 \cdot 30$$

МАШҚҲО:

1. Ададҳо аз кадом тараф ба синфҳо чудо карда мешаванд?
2. Ададҳои дурақама, серақама, чоррақама ва ғайра аз кадом тараф сар карда навишта мешаванд?
3. Хондани ададҳо аз кадом тараф сар мешавад? (Ғайр аз адади якрақама).
4. Рақамҳоро аз 1 то 9 бо тартиб нависед ва гӯед, ки адади чандрақама ҳосил шуд? Ин ададро хонед ва ба синфҳо чудо намоед. Ҷойи рақамҳоро иваз карда, 8-то адади дигар нависед ва онҳоро хонед (як адад ду маротиба такрор нашавад).
5. Доир ба вақт Хоразмӣ ҳисоб мекунад, ки 1 соат аз 60 ҳиссаи баробар иборат аст ва як ҳиссаи онро «дақиқа» меномад. Аз 60 як қисми дақиқаро сония мегӯяд. Дар нашри латинии китоби Хоразмӣ «дақиқа» – минут, «сония» секунд тарҷума шудааст. Ҷ шастяки сонияро «солиса» мегӯяд, ки ин дар синфҳои ибтидоӣ омӯхта намешавад. Хоразмӣ дар дунё аввалин шуда воҳидҳои вақтро муайян кардааст.

КАЛИДИ ТЕСТҲО

СУПОРИШҲОИ ТЕСТИИ													
№ Саволҳо	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Боби 1	В	Б	В	Б	В	Б	А	А	В	В	В	Б	А
Боби 2	А	А	Б	Г	А	В	Б	Б	А	А	Б	Б	Г
Боби 3	Б	Б	А	А	В	В	Б	Б	Г	А	1-Г, 3-Б 2-В, 4-А	В	А
Боби 4	Б	Б	А	Б	А	В	А	Б	А	Б	Г	А	А
Боби 5	А	Б	А	А	Г	Г	В	В	Б	В	В	Б	А
Боби 6	Б	Б	Б	В	Б	Б	В	Б	Г	В	Г	Б	А
Боби 7	А	А	А	Б	Б	А	А	В	Б	Б	А	А	1-Г 2-Б
Боби 8	Г	В	А	Б	Г	А	Б	Г	А	Г	Г	А	В
Боби 9	Б	А	Г	В	В	Б	Б	А	А	В	В	В	Б

ҶАВОБҲО

№ 13. Дӯзандаҳо ҳамагӣ 444-то либос духтанд. **№ 14.** (1) 31 500, (2) 13 000, (3) 55 200, (4) 19 600. **№ 16.** Мактаб-интернат ҳамагӣ 875-то китоб гирифтааст. **№ 21.** 160 кг ангур - 8 қуттӣ. **№ 23.** $P = 140$ см ё 1 м 40 см. **№ 30.** (2) 37 000, (3) 58 600, (5) 44 000, (6) 62 750. **№ 32.** 444, 603, 696 007, 8 102, 872 021, 1 145. **№ 33.** Тарафи квадрат 5 см мебошад. **№ 37.** 32 дақиқа вақт лозим аст. **№ 40.** а) 33 кг ва 37 кг. б) (1) 518 16, (2) 19 938. **№ 41.** (1) 5 803, (3) 11. **№ 43.** (1) 869, (2) 1, (5) 50, (6) 5 600. **№ 46.** Ба асри VII. **№ 48.** Дар ду синф 218 нафар хонанда ҳаст. **№ 53.** 31-то китоб. **№ 55.** 56 км. **№ 57.** (1) 878; 1 231. **№ 62.** 2 507; 3 201; 98 100. **№ 64.** (1) 5 746, (4) 1 056. **№ 66.** (2) 559. **№ 69.** 1 200; 1 700; 2 900. **№ 70.** (1) 5 115, (3) 330, (5) 99, (6) 49, (7) 138, (8) 336. **№ 72.** 50-то. **№ 73.** (1) 3 300, (2) 823. **№ 74.** $P = 36$ м. **№ 75.** (1) 891, (4) 660, (5) 917, (6) 38. **№ 78.** (1) 61 500, (2) 5 850, (4) 3 179. **№ 85.** Монд 12 халта сабзавот. **№ 86.** (3) 50, (4) 240 000, (6) 240. **№ 90.** Дарозии нақби “Озодӣ” 2 223 м аст. **№ 91.** (1) 200, (5) 1 236. **№ 93.** Периметри секунҷа 14 см. **№ 94.** Дар се рӯз 3 962 нафар. **№ 102.** 6 рӯз 750-то либоси бачагона. **№ 104.** (1) 8 750, (2) 59, (3) 1 100, (4) 20. **№ 110.** (2) 8 100, (3) 48 810, (4) 80 160. **№ 112.** 200. **№ 113.** 50 қалам. **№ 114.** 1 000 000-то хабарнома. **№ 121.** Дода шуд 110-то либос. **№ 122.** 10 642; 106 423; 970 009; 1 000 002. **№ 125.** 1 841 000; 102 102 000; 2 000 205. **№ 129.** 1. **№ 134.** Аз майдони 1-ум 4 т; Аз майдони 2-юм 4 т; Аз майдони 3-юм 10 т. **№ 138.** (1) $28 : 4 \cdot 9 = 63$, (4) $102 - 2 + 8 = 108$. **№ 142.** (1) 1 000 000, (4) 1 400 000. **№ 145.** (1) 4 498 000, (4) 3 000 000. **№ 149.** Гули зард 140-то. **№ 150.** (2) 5 940 000. **№ 152.** 55 дм. **№ 154.** (1) 1 652 000, (2) 2 000 000, (3) 105 000, (4) 1 000 000. **№ 160.** (1) 10 км, (4) 1 001 км. **№ 161.** (1) 250, (2) 500. **№ 166.** $P = 3$ м 80 см. **№ 174.** 55 сомонӣ. **№ 177.** Аз майдони сеюм 1 т 100 кг. **№ 181.** Ҳар ду хоҷагӣ якҷоя 15 300 кг гандум чамъ карданд. **№ 185.** (1) Аз майдони сеюм 4 т 800 кг; (2) Як банан 160 г., як себ 80 г. **№ 186.** (1) 4 млн; (4) 8 млн. **№ 221.** Дар рӯзи сеюм 500 кг орд. **№ 254.** 6 200 сомонӣ. **№ 259.** 320 км. **№ 265.** $(5 + 5) \cdot 5 = 50$. **№ 271.** 2 соат. **№ 272.** 920 км. **№ 291.** Барои 100 кас 63 кг маҳсулот. **№ 297.** 30 сомонӣ. **№ 307.** Баъди 3 соат. **№ 308.** Суръати ҳаракати варзишгари якум 250 м/дақ. зиёд аст. **№ 309.** Масофаи байни ду деҳа 54 км аст. **№ 314.** Дар дуқон 7 килограмму 200 г маска боқӣ монд. **№ 324.** 3 300 дм. **№ 325.** (1) 12 дм 8 см; (4) 16 кг 600 г. **№ 328.** Дарозии 2-то қалам 30 см 10 мм = 31 см аст. **№ 333.** 6 м; 60 дм. **№ 337.** 3 кг 500 г. **№ 341.** 205 сомонӣ. **№ 342.** (1) 788 кг; (6) 3 сомонию 1 дирам. **№ 344.** 600 м. **№ 345.** 100 г намак. **№ 346.** 400. **№ 347.** Аз боғ рӯзи якум 5 қуттӣ себ ва рӯзи дуюм 3 қуттӣ себ чиданд. Массайи 2 қуттӣ себ 50 кг аст. Массайи 8 қуттӣ себро ёбед. **№ 349.** 500 000. **№ 350.** Дар 3 рӯз 7 204 л шир. **№ 351.** (2) 18 т 810 кг; (9) 31 соат 40 дақ. **№ 355.** (1) 10; (4) 1. **№ 358.** Масофаи байни киштиҳо 480 км мешавад. **№ 359.** 6 м. **№ 360.** 30 см/дақ. **№ 378.** 37 000 490; 50 002 340; 89 000

101; 23 000 006; 20 000 020; 70 000 000. № 380. (1) 505; (2) 293. № 392. (4) 50 000 000; (6) 90 000 000. № 420. Дар ду рӯз 4 720 кг. № 428. 14 • 5. № 455. 14 сола. № 459. 180 дона қалам. № 471. 5 нафар. № 472. Ҳамагӣ 3 390-то китоб. Китобхонаи мактаб 3 390-то китоби бадеӣ ва дарсӣ дорад, ки аз ин 1 065-тояш китоби дарсӣ аст. Микдори китобҳои бадеиро ёбед. № 473. 5 600. № 476. Ҳамагӣ 24 682 дона хишт; 12 332 дона хишти хом; 12 350 дона хишти пухта. № 481. 450 г бўр лозим аст. № 484. 10 000 маротиба. № 488. 311-то кӯрпача. № 490. (1) 100 км 900 м. № 495. 6 400. № 501. Ҳамагӣ 68 т 600 кг мева. № 512. (2) 400, (3) 5 000. № 513. Масофаи байни шаҳрҳо 372 км аст. № 516. Массайи ҳама мева 946 кг. № 517. Хоҷагӣ аз ду майдон 1 115 с pista. № 522. 24, 29, 43, 57, 59, 80. № 533. 3 рӯз 58-то курта. № 539. Периметри росткунҷа 32 см. № 542. (1) 4 қуттӣ ҳалво 68 кг. № 546. Суръати автобус 31 км/соат. № 557. (1) 0. № 560. Суръати мошини сабуқрав 64 км/соат, яъне 2 маротиба зиёд. № 565. 150; 11. № 566. Дар ду хоҷагӣ дарав 21 рӯз анҷом ёфт. № 569. (1) Аз 8 т чигит 1 т 280 кг равшан гирифта мешавад. № 576. Харбуза 26 кг; тарбуз 130 кг. № 580. (1) 138, (2) 386, (3) 163, (4) 200. № 590. 21. № 591. 48 600 сентнер. № 594. (1) 10, (2) 850, (3) 300, (4) 900. № 598. Қуттиҳои сеюм ва чорум 425 донагӣ. № 599. (1) 274, (2) 298. № 614. 900 м. № 615. 8 см. № 621. 2 т 650 кг гандум. № 623. (1) 480; (2) 70. № 625. (4) 2 700. № 645. 5 000. № 648. (2) 12. № 650. Ҳамагӣ 270 кг орду картошка. № 652. 32 т 005 кг. № 668. 40 м. № 676. (1) 12 нафар, (2) ҳамагӣ 24 нафар. № 685. Дарозии дарёи Сир 2 349 км. № 701. Курсӣ 70 сомонӣ арзонтар аст. № 707. Ҳавопаймо 922 км парвоз кардааст. № 712. Дар 10 сония 72 000 м. № 714. $P = 33$ см. № 730. (1) 150, (2) 12 000, (3) 50, (4) 24. № 737. Аз 5 т пахта 15 000 м. № 740. 21-тоӣ. № 744. (1) 3 400, (2) 0, (3) 5 000, (4) 47. № 748. 17 дақиқа. № 753. Дар 3 соат 360 км. № 759. 1 500 м сим лозим аст. № 762. (1) 450, (2) 4, (3) 100, (4) 1 000. № 765. 16 м. № 770. Суръати делфин 20 км/соат зиёдтар аст. № 773. Дар 3 соат 1 350 км. № 775. 1) Писарбачае, ки 340 м давид зиёдтар давид. № 778. 1) Дарозии порчайи сеюм 7 см. № 779. Периметри гулхона 120 м. № 781. 40. № 786. 4 м 80 см. № 788. (2) 3 кг; 4 кг; 6 кг. № 790. $P = 28$ см; $P = 16$ см. № 791. 6 қуттӣ. № 793. 5 см. № 796. 132 км. № 801. (1) 12, (2) 0, (3) 11, (4) 110. № 805. Падар 3 км/соат; писар 2 км/соат. № 810. (1) 250, (2) 50, (3) 10, (4) 1. № 812. 600 кг зардолу. № 813. 9. № 816. 4 900-то. № 818. 5 км/соат. № 819. 120 нафар. № 827. 4 500 кг. № 828. $P = 40$ см. № 833. 4 дақ. 15 с. № 842. 2 400 кг ва 6 000 кг. № 844. Суръати мошини дуҷум 70 км/соат. Суръати мошини якум 20 км зиёдтар. № 848. $999\ 111 - 100\ 222 = 898\ 889$. № 849. 41. № 855. Массайи як ҳалта гандум 70 кг. № 856. 3 840. № 858. 4 соату 05 дақиқа. № 860. $P = 116$ см. № 867. 12 км/соат. № 868. (1) 5, (2) 154, (3) 40, (4) 42. № 879. 280 хона. № 885. 2 120 кг, ё ки 2 т 120 кг. № 894. Сайёҳи якум 55 км; сайёҳи сеюм 95 км. № 896. 8 саҳифа. № 900. (а) 9. № 905. То Кӯлоб 61

км. № 906. 1 с 33 сония. № 914. 50 км/соат. № 917. Хамагӣ ба осиеб 1 938 с
 ғалла. № 920. (1) 1 (б.1), (2) 1 (б.3), (3) 1 (б.4), (4) 1 (б.3). № 923. 130 л бензин.
 № 925. 768. № 928. 60 м. № 942. Ниҳоли хурмо 9 бех ва себ 63 бех. № 949.
 Хоҷагӣ аз се майдон 73 с шолӣ. № 959. (4) 13 200. № 969. $P = 33$ см. № 975. (1)
 4 000 000 мм кв. № 976. (3) 50 000 см кв. № 977. (6) 3 000 000 м кв. № 980. (1)
 50 000 м кв. № 981. (1) 2 га; (6) 5 га. № 983. (2) 200; 450; 1 000. № 985. (1) 42. №
 987. 75 нафар. № 988. (2) 160 дм. № 991. (2) 96(б.1). № 995. (6) 500 000 мм кв.
 № 1007. 80 г ранг лозим аст. № 1008. $S = 8$ см кв. $P = 12$ см. № 1009. Бароба-
 ранд. № 1012. Бари росткунча 4 см. № 1016. $S = 10$ см кв. Масоҳати фигураҳо
 баробаранд. № 1017. $S = 100$ см кв. $P = 40$ см. № 1018. $a = 10$ м. $S = 100$ м кв.
 № 1020. $S = 64$ м кв. № 1023. $S = 144$ см кв. № 1024. (1) 2 240; (2) 100. № 1025.
 140 қаламчаи гули сурх. № 1026. $P = 18$ см; $S = 8$ см кв. № 1030. 3 кг 600 г. №
 1031. 384 м кв. № 1033. $S = 10$ см кв. № 1034. 6 м. № 1038. 800 см кв. № 1039.
 (1) $S = 28$ см кв. (2) 14 см кв. № 1041. Ҳа. № 1043. $S = 4$ см кв. ва 8 см кв. №
 1045. (1) $S = 32$ см кв. № 1052. $S = 36$ см кв. № 1057. $v = 6$ см. № 1061. $S = 10$
 см кв. № 1063. 163 ҳалқа. № 1067. (1) 9 000, (2) 30. № 1070. Дар 1 дақ. 80 м. №
 1072. (1) 300 000 кӯчати карам, (2) $S = 40 000$ м кв., $P = 1 000$ м. № 1084. (1) 1
 800, (2) 1 600, (3) 90. № 1091. 2 250 нафар. № 1096. 80 кг шакар. № 1099. 5 800-
 то ниҳоли садбарг. № 1102. (1) 192, (2) 50. № 1104. (2) 1 000. № 1110. (1) 22 080
 356, (2) 1 747 224, (3) 33 677, (4) 531 318. № 1111. $3/10$, $1/8$. № 1116. 2 070 000
 000 м кв. № 1120. 6 170 кг; 735 см. № 1124. 10 000. № 1127. (1) 100 млн, (2) 100
 млн. № 1129. 6 000 м кв. № 1132. 2 800 м. № 1136. Барои ранг кардани фарши
 айвон 6 кг ранг намерасад. № 1137. Периметри росткунча 34 см. № 1145. 12-
 то палос. № 1150. (1) 2, (2) 150. № 1167. (1) 80, (2) 96, (3) 2. № 1172. 3-то ком-
 пютер боқӣ монд. № 1177. (1) 75 кг, (2) 7 кг 500 г. № 1183. 1 кг 50 г. № 1186.
 (1) 130 км, (2) 120 км. Масъалаи дуҷум нисбат ба масъалаи якум масъалаи
 баръақс мебошад. № 1193. (1) 195 871, (2) 1 990. № 1194. 5 соату 15 дақ., 3
 соат. № 1195. 200 дақ., ё ки 3 соату 20 дақ. № 1199. (1) 29 009, (2) 36 т 80 кг,
 (3) 10 км 1 м, (4) 5 010, (5) 360 кг 150 г, (6) 31 м 31 см. № 1204. 80 маротиба. №
 1206. (1) 20, (2) 200, (3) 14, (4) 200. № 1207. 840-то китоб. № 1208. 1 000 кг, ё
 ки 1 т. № 1215. 128 воҳид зиёд. № 1218. (2) 200. № 1220. Дар 1 дақ. 1 200 м. №
 1221. Дар 1 соат 54 км. № 1224. (1) 7 840 сатр. № 1229. 2 520 литр. № 1236. S
 $= 81$ м кв. № 1240. (1) 285, № 1244. 6 968 дм кв. № 1255. 172 км. № 1256. Ма-
 соҳати квадрат 16 см кв. № 1257. 128 км. № 1261. 150 кг. № 1266. (1) 55 998,
 (2) 34 950. № 1269. (1) 20, (2) 10 000, (3) 90.

МУНДАРИЧА

САРСУХАН	3
Аломатҳои ёрирасон	4

Боби 1. МУСТАҲКАМКУНИИ МАВОДДИ СИНФИ 3

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 100 000	5
Чамъ ва тарҳ дар доираи 100 000	6
Зарб ва тақсими ғайриҷадвали	7
Ифода кардани бузургиҳо	8
Баробарӣ ва нобаробарии ададӣ	10
Ифодаҳои ҳарфӣ	13
Тартиби иҷрои амалҳо дар ифодаҳои кавсдор ва беқавс	15
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ)..	17

Боби 2. МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 1 000 000	19
Воҳидҳо, синфи ҳазориҳо ва разряди ҳазориҳо	23
Разряди миллионҳо	25
Ҷадвали синфҳо ва разрядҳои миллионҳо	28
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ) ...	32

Боби 3. БУЗУРГИҲО

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозӣ	34
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои масса	37
Килограмм ва тонна	40
Сентнер ва тонна	42
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои вақт	44
Арзиш. Ҷадвали ченакҳои арзиш	46
Суръат, масофа ва вақт	50
Чамъи бузургиҳо	55
Тарҳи бузургиҳо	60
Зарби бузургиҳо ба адад	63
Тақсими бузургиҳо ба адад	65
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ)...	69

Боби 4. АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 10 000 000.....	71
Нумератсияи ададҳо аз 1 000 000 то 10 000 000.....	72
Разряди даҳмиллионҳо.....	73
Ҷадвали синфҳо ва разряди садмиллионҳо	75
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ) ..	77

Боби 5. ҶАМЪ ВА ТАРҲИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Ҷамъ ва тарҳи шифоҳӣ дар доираи 10 000 000	79
Ҷамъ дар доираи 100 000 000	82
Тарҳ дар доираи 100 000 000	85
Санҷиши ҷамъ ва тарҳ	89
Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкунӣ	92
Рақамҳои римӣ	96
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)..	100

Боби 6. МУОДИЛАҲОИ ДУАМАЛА

Ифодаҳои ҳарфии дутағйирёбандадор	102
Ёфтани ҷамъшавандаи номаълум	110
Ёфтани тарҳшавандаи номаълум	113
Ёфтани тарҳкунандаи номаълум	117
Ёфтани ҳамзарби номаълум	120
Ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълум	124
Қаср. Хондан ва навиштани қаср	128
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ) .	134

Боби 7. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Зарби адад ба сумма	136
Тақсими адад ба ҳосили зарб	138
Зарб ва тақсим ба 10, 100, 1 000	139
Зарби адади яклухт ба адади якрақама	142
Зарби ададҳои бисёррақама ба адади якрақама	146
Тақсими адади бисёррақама ба адади якрақама	153
Зарби адад ба ададҳои бо сифр тамомшаванда	159
Тақсими ададҳои бо сифр тамомшаванда	162
Тағйирёбии сумма ва фарқ	166
Тағйирёбии ҳосили зарб ва тақсим	169

Зарб ба ададҳои дурақама ва серақама	172
Таксими ададҳои дурақама ва серақама	176
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ) .	179

Боби 8. МАВОДДИ ГЕОМЕТРИ

Диаграммаи росткунҷашакл ва доиравӣ	182
Периметри росткунҷа ва квадрат	185
Периметри секунҷа	188
Масоҳат. Воҳидҳои масоҳат	192
Ҷадвали масоҳат	195
Масоҳати росткунҷа	198
Масоҳати квадрат	202
Масоҳати секунҷаи росткунҷа	206
Палетка ва истифодаи он	210
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ) .	215

Боби 9. МИЛЛИАРД. НУМЕРАТСИЯ

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 1 000 000 000	217
Нумератсияи ададҳо аз 1 000 000 000 то 10 000 000 000	219
Воҳидҳо, синфи миллионҳо ва разряди миллионҳо	222
Разряди миллиардҳо	225
Ҷадвали синфҳо ва разрядҳои миллиардҳо	226
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ) .	236
Дарсҳои мустақамкунӣ	238
Такрор	260
Маълумотнома	270
Бозиҳои математикӣ	271
Маълумоти мухтасар доир ба баъзе кашфиёти олимони математикаи Осиёи Марказӣ	272
Калиди тестҳо	273
Ҷавобҳо	274

ҲАМИДОВА АҲСАНАБОНУ, НАЗАРОВ ДАВЛАТШО,
БОБОЕВА ШАРИФГУЛ, ҶОНМИРЗОЕВ ЭРАҶ

МАТЕМАТИКА

Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Мухаррир	Х. Сангов
Мусахҳах	Н. Раҳимов
Мухаррири техникӣ	Қ. Назаров
Тарроҳ	З. Саъдуллоев

Ба чоп 14.09.2022 иҷозат дода шуд. Коғазии офсет.
Чопи офсет. Андоза 70x90 1/16. Ҷузъи чопӣ 17,5.
Адади нашр 140 000 нусха.
Супориши № 04/2022
Нарх 25 сомонӣ 63 дирам

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, шаҳри Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел.: 222-14-66, (+992) 918-84-27-58
E-mail: nashriya@maorif.tj

Дар ҶСП «Нашриёти муосир» чоп шудааст.
Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе,
кӯчаи Зарнисор, 3. Тел.: (+992 44) 600-35-52
E-mail: info@nmuosir.tj